

SATAKUNTA

II

S A T A K U N T A

KOTISEUTUTUTKIMUKSIA II

Julkaissut
SATAKUNTALAINEN
OSAKUNTA

S A T A K U N T A

KOTISEUTUTUTKIMUKSIA

II

JULKAISSUT

SATAKUNTALAINEN

OSAKUNTA

TOINEN PAINOS

VAMMALA, 1928

TYRVÄÄN KIRJAPAINO OY

J. Th. Salmerón.

Johan Philip Palmén in

muistolle

Satakuntalainen Osakunta.

SISÄLLYS:

<i>E. G. Palmén, Johan Philip Palmén, elämäkerrallinen kuvaus .. I</i>	
<i>Jalmari Jaakkola, Johan Philip Palmén vanhan Satakuntalais-</i>	
<i>sen Osakunnan jäsenenä</i>	XLIV
<i>Arvo Inkilä, Kokemäenlinna ja Kokemäenkartano keskiaikana</i>	1
<i>Jalmari Jaakkola, Lounais-Satakunnan entisistä kulkureiteistä</i>	31
<i>G. A. Heman, Sastamala—Sastmola—Merikarvia, piirteitä Sa-</i>	
<i>takunnan asutushistoriasta</i>	50
<i>L. H. Sandelin, Eräs „ihmeellinen tapaus" vuodelta 1770.</i>	64
<i>Niilo Ikola, Series Sacellanorum in Mezämaa</i>	78
<i>Niilo Ikola, Rättäkitti, loimaalainen noitatarina</i>	90
<i>Jalmari Jaakkola, Köyliön niinestä</i>	97
<i>Kaarlo Kallio, Muistelmia eräästä Kokemäen talonpoikaisesta</i>	
<i>merkkimiehestä</i>	102
<i>I. Ikonen, Nakkilan kansakouluoloista</i>	113
<i>Reinh. Grönvall, Muistelmia itämaisen sodan tapahtumista Po-</i>	
<i>rissa</i>	118
<i>Aarne Kaitila, Matti Paavola ja Satakunnan herännäisyys——</i>	134
<i>S. Linnainmaa, Kalastuksesta Pohjois-Satakunnan rannikolla</i>	185
<i>Jalmari Jaakkola, Lähteen eli Pyhän Henrikin kappeli Köyliössä</i>	192
<i>Väinö Salminen, Kansanrunouden keräyksistä Satakunnassa ..</i>	221
<i>V. I. Oksanen, Miten nykyinen Satakuntalainen Osakunta on</i>	
<i>syntynyt</i>	230
<i>Achilles Wahlroos, Kokemäenjoen laskulahdesta ja sen tutki-</i>	
<i>misesta sananen</i>	238

E. G. Palmén.

Johan Philip Palmén.

Elämäkerrallinen kuvaus.

Palménin suvusta, jonka varsinaisena kotipaikkana kauan oli Huittisten pitäjä ja Kauvatsan kappeli, ovat vanhimmat tiedot vasta Ison vihan tältä puolelta. Vanhin tunnettu jäsen, Joakim Joakiminpoika eli **J o k u m K e m p p e** oli syntynyt 1693, palveli soturina, ja sotaväessä noudatetun tavan mukaan lienee hänelle silloin pantu nimi, jota jälkeläiset eivät huolineet kantaa; rauhan tultua hän toimi Turun linnassa kirvesmiehenä, mutta muutti vanhoilla päivillään poikansa luo Kauvatsalle, missä kuoli 1772. Poikia hänellä näkyy olleen kaksi, toinen oli soturi hänkin, ja kantoi nimeä Simon Lind; hän on kuollut Pommerin sodan aikana v. 1762 ja haudattiin Stralsundin Knipendammissa sotilaallisilla kunnianosoituksilla. Toinen, **H e n r i k P a l m e e n** (nimi välistä toisellakin tavoin kirjoitettu) oli syntynyt 1738, palveli Turussa oppipojasta asti kauppias Cretaleenin sukka- ja nuttukutomossa, mutta muutti 1764 Kauvatsan Sääkskoskelle, missä sitten hoiti Idmanien omistamaa sahaa; hän kuoli 1787 Läevikosken Marttilan omistajana. Kahdesti naimisissa, ensin Katarina Matintyttären ja sitten Klara Liisa Renstedtin kanssa, hän sai monta lasta, joista useat kuolivat nuoruudessaan. Aikamiehiksi kasvoivat edellisessä aviossa syntyneet August ja Grideon Palmén, joista edellinen, syntynyt 1761, kuollut 1825, oli korpraalina ja furiirina mukana 1788—90 vuosien sodassa, saaden silloin hopeamitalin urhoollisuudesta; jälkimäinen, syntynyt 1764, kuollut 1828, toimi rakennusmestarina. Jälkimäisestä aviosta syntyi 1775 poika **H e n r i k J o h a n P a l m é n**, joka palveli veronkantolaitoksessa ja 1796 pääsi ylioppilaaksi; hän suoritti lainopintutkinnon, jonka jälkeen muun muassa virkaatoimittavana kruununvoutina palveltuansa oli tullihallituksen kamreeri 1812—26; viimeiset vuotensa hän eli Porissa, missä kuoli

1836. Hän oli 1809 mennyt naimisiin Porin kappalaisen, maisteri Johan Souranderin tyttären Amalia Lovisa Souranderin kanssa, joka Turussa matkalla ollessaan kuoli 1846. Tästä aviosta syntyi kaksi lasta, tämän elämäkerran esine sekä tytär, joka kuoli neljännellä vuodelleen.

Johan Philip Palmén syntyi Porissa, -vanhempiensa ilmoituksen mukaan 31 päivänä lokakuuta 1811; Porin kirkonkirjoista tavattava päivämäärä 1 päivä marraskuuta 1811 perustuneen erehdykseen. Perheen olopaikan määräsi isän virka-asema; poika kasvoi ensin Turussa, mutta syksystä 1819 hallituksen ja keskusvirastojen paikaksi määrättyssä Helsingissä. Suomen uuden pääkaupungin silloinen vähyys kiivastuu eräissä Palménin lapsuuden muistossa: Turkuun johtava valtatie kävi siitä, missä nyt on Runebergin esplanaadi, ja esteettömästi pojat siinä löivät kiekkoa; suureksi voitoksi katsottiin, jos sai toisen puolen ajetuksi aina nykyisen Henrikinkadun kulmaan, siis ruotsalaisen teatterin kohdalle. Pahempi oli toinen, silloisen pääkaupungin mitättömyyden seuraus: ken tahtoi poikiansa kouluttaa, oli pakotettu lähettämään ne Porvooseen tai Turkuun; omassa maassa ei ollut korkeampaa opetuslaitosta lähempänä. Näin ollen saattoi maan rajojen ulkopuolella oleva Tallinna näyttää edullisemmalta, varsinkin jos pani painoa vieraiden kielten oppimiseen. Sinne lähetettiin 1822 Helsingistä kaksi poikaa, ennenkuin he olivat 11 vuotta täyttäneet, Palmén sekä hänen ikätoverinsa, Fredrik Adolf Hisinger (myöhemmin esittelijä-sihtööri, kuollut 1860). Yksityiset tuttavuus-suhteet taisivat vaikuttaa päätökseen: Kökarista Tallinnaan muuttanut suomalainen pappi Henrik Johan Holmberg saattoi meren toisella puolen tarjota sinne lähetettävälle pojalle kodin; näillä oli lisäksi mukana kotiopettajana eräs A. J. Wenngren, hänkin Kökarista kotoisin. Yhteyttä Helsingin ja Tallinnan välillä ylläpiti purjelaivaliikenne; varsinkin oli tullilaitoksessa palvelevan helppo ottaa nämä mahdollisuudet huomioon, vaikkapa ei olisi ollut kysymyksessä sen enempää kuin unohtuneet pikkutavarat, kirjat, kynät y. m.

Tallella on 32 Paimenin vuosina 1822—24 Virosta kotiin kirjoittamaa kirjettä, jotka valaisevat tätä aikaa. Lyhyen oleskelun perästä Tallinnassa muutettiin sisämaahan Mattiaksen seurakuntaan, ja saksalaisessa ympäristössä pojat ahkerasti opiskelivat saksaa; lapsuuden tavallisista huveistakin saadaan tietoja. Omituisuutena mainittakoon, että se käsiala, jonka Palmén säilytti ihmeen pysyväisenä, on jo 11-vuotiaan kirjeissä tunnettavissa. Kesäksi

hän vähäksi aikaa pääsi kotiin, mutta sillä menestyksellä lukuja harjoitettiin, että oikeastaan seudun saksalaista aatelia varten ylläpidetty Bitter- und Domsehule elokuulla 1823 avautui noille Suomesta tulleille; muutamia tunteja kestänyt sisään pääsy tutkinto oli päätöksen perusteena.

Vain yhteen vuoteen supistui Palménin oppiaika mainituksessa koulussa, mutta nämä kuukaudet olivat hänen kehitykselleen varsin tärkeät. Suomessa oppilaitokset siihen aikaan noudattivat ylen vanhentuneita kaavoja ja tapoja, Bitter- und Domsehule sitä vastoin oli järjestetty aikansa uusimpain esikuvain mukaan sekä oli omiansa suurimmassa määrässä jouduttamaan oppilaitten edistymistä. Koulun viisi luokkaa, joista ensimmäinen luettiin korkeimmaksi ja viides viimeiseksi, olivat järjestetyt erikseen jokaista ainetta varten; osottamansa tietomäärän mukaan oli oppilaille kussakin määrätty heidän paikkansa, ja tunti tunnilta järjestys muuttui sen mukaan miten läksyt oli osattu. Kotiopettaja Wenngren koetti vielä järjestelmää täydentää lupaamalla johdettavilleen 5 kopeekkaa palkkioksi jokaisesta voitetusta ja taas uhkaamalla 15 kopeekan sakolla jokaisesta menetetyistä paikasta. Ettei tällöinen järjestelmä ole siveellisen luonteen kehitykselle paras, on helposti ymmärrettävissä, mutta pitkän elämän kuluessa osotettu vaatimattomuus todistaa, että se ei päässyt Palménissa kehittämään itsekästä kunnianhimoa; kerran hän on koulusta saanut sen arvosanelun, että edistys voisi suuremmilla ponnistuksilla tulla vielä paremmaksi. Päästötodistuksessa tunnustetaan hänen edistymisensä tieteissä ja kielissä hänen ikäänsä nähden olleen varsin huomattavan. Aluksi hän ranskan tunneilla istui viidennellä luokalla, uskonnossa ja saksassa neljännellä, muissa aineissa kolmannella luokalla, tulokkaana kaikissa alimpana, mutta lukuvuoden kuluessa hän yhä kohosi parempiin paikkoihin, ollen lopulta useimmissa ensimmäisenä. Toverit, hänen kesken kurssia erotessaan, surkutelivatkin, ettei hän jatkanut, koska hän olisi varmaan saanut ylioppilasarvon, joka tavallisesti saavutettiin 20 vuoden iällä, jo 16-vuotiaana. Arvatenkin vanhemmat katsoivat jo saavutettujenkin tulosten vastaavan ulkomaanmatkan tarkoitusta, ja tämän oletuksen vahvistaa elinajaksi saavutettu täydellinen saksan kielen tuntemus. Syksystä 1824 sai nuorukainen jatkaa lukujaan Turun katedraalikoulussa.

Tästä ajasta ei ole paljon muita tietoja kuin suullisia; kirjeet tältä ajalta ovat harvat, luonnollista kyllä, kun koti, Ravattulan pieni tila, oli lähellä Turkua. Omituisen vaikutuksen teki poikaan

siirtyminen uudenaikaisesta opetusjärjestelmästä Benzeliuksen Epitomeen, ruumiinrangaistusten järjestelmään sekä ulkonaisesti epätyytyttäviin oloihin; tuntui kuin löyhkä keskiajan ilmasta olisi katedraalikoulussa tullut vastaan. Yhdessä suhteessa uusi koulu kuitenkin oli hausempi: jos olikin Tallinnassa tehty uusia tuttavuuksia, miellytti Turussa toveruus entisten tuttujen kanssa. Luokkatoverien pienessä piirissä oli muutamia, jotka sitten ovat kylläkin huomattavalla tavalla tehneet nimensä tunnetuksi: Evert Julius Bonsdorff, Frans Ludvig Schauman, Georg August Wallin, Lars Stenbäck. Myöhemmin tuli Palmén ensiksi mainitun langoksi ja oli yliopistossa kauan saman Bonsdorffin ja Schaumanin virkatoverina; Stenbäckin ja Palménin suhde oli nuoruudessa varsin läheinen, kuten joku säilynyt kirjekin todistaa ja yhteiset musikaaliset harrastukset liittivät hänet Walliniin, molemmat kun puhalsivat huilua, joka siihen aikaan oli ehkä suosituin soitin. Miten taitava Palmén oli huilunsoittajana näkyy siitä, että yliopiston musiikinopettaja Downer keväällä 1826 hänen taitoaan koeteltuansa ja havaittuansa „että meni kuin rasvattu”, antoi nuorukaisen esiintyä Turun soitannollisen seuran toimeenpanemissa konserteissa; kvartetin muut jäsenet olivat Downer itse, musiikinopettaja Salgé sekä eräs Dahl (arvatenkin sittemmin Turun tuomiokapitulissa palvellut A. G. Dahl). Tällaisten uudistuvien tapausten tähden nuorukainen havaitsi tarvitsevansa uudet mustat vaatteetkin. Mitä lukuihin tulee, ei ole sen lähempiä tietoja Turun ajoilta, kuin että ne kävivät hyvin, joten ylioppilasarvo oli saavutettu ennen kuin 16 vuoden ikä. Arvolauseella „egregiae spei” Palmén 19 p. kesäkuuta 1827 kirjoitettiin ylioppilaaksi Turun akatemiaan sekä Satakuntalaiseen Osakuntaan, mutta oli kesälomalla Ahvenanmaalla, kun Turku 4 ja 5 päivinä syyskuuta paloi poroksi.

Vähää ennen oli isä luopunut virastaan tullihallituksessa ja muuttanut Turun seudulle; uudelleen tuli nuorukaisen oleskella erillään vanhemmistaan lukujensa vuoksi, kun maan korkeakoulu useimpien harmiksi muutettiin Helsinkiin. Vielä raskaampi isku kohtasi häntä, kun isä, jonka taloudellinen asema oli heikko, joutui virkasyytteen alaiseksi sekä jonkin ajan oli vapauttaan vailla. Ennen 18 vuotta täytettyänsä ainoa poika silloin tuli äitinsä ainoaksi tueksi; hänen huolenaan olikin sitten vanhempain taloudellinen toimeentulo. Suurella menestyksellä suoritettu stipendiaattitutkinto sekä myöhemmin mitä uutterin kotiopettajatoimi saivat tällöin olla apuna, vaikka terveys useat vuodet oli varsin horjuva.

Musikaaliset harrastukset pysyivät vireillä, ja vaikka Helsingissä kvartettilaulu Paciuksen vaikutuksesta pääsi voitolle, ei huilukaan unohtunut. Luvut kuitenkin ennen kaikkea olivat silmämääränä, koska akateeminen ura jo aikaiseen kangasti mielessä rakkaana tulevaisuudenunelmana. Halu ja kyky vetivät aluksi eri suunnille; yhdessä E. J. Bonsdorffin y. m. kanssa Palmén harasti luonnonhistoriaa; tämän aineen edustaja, professori K. B. Sahlberg, otti muun muassa hänet apumieheksi, kun uudet luonnonhistorialliset kokoelmat olivat järjestettävät Turussa palaneitten korvaukseksi; kerran suunniteltiin yhteisesti luonnonhistoriallista tutkimusmatkaa Etelä-Hämeeseen professorin johdolla, mutta tuuma sitten raukesi. Vielä suuremmalla harrastuksella luettiin kuitenkin historiaa sekä kreikan kieltä; kandidaattitutkinnossa näissä aineissa saavutettu korkein arvosana viittaa tulevaisuuden aikeihin, jotka eivät päässeet todeksi muuttumaan, koskei näyttänyt näillä aloilla olevan toivetta toimeentulosta. Filosofian kandidaattitutkinto, suoritettu 14 p. kesäkuuta 1831, osotti muuten millä menestyksellä lukuja oli jatkettu: sen ajan alin arvosana, „admittitur“, annettiin ainoastaan yhdessä aineessa, itämaisissa kielissä. Tutkinnon yhteinen arvolause oli hyvä, „maxime dignus“, vaikka luvut oli täytynyt suorittaa mitä epäedullisimissa oloissa. Promotiosioonissa 1832 maisteriarvon saavuttaneista olivat kaikki yhtä poikkeusta lukuunottamatta iältään Paimehia vanhemmat ja hän olikin aikoinaan viimeisiä eloon jääneitä riemumaistereita ensimmäisestä Helsingissä vietetystä promotsiosta.

Opintovuodet yliopistossa olivat raskas jakso Paimenin elämää, mutta hän voitti jo silloin ystäviä eri tahoilla. Silloin kun hän vielä sai elää Helsingissä yksin, avautui hänelle ikäänkuin koti rakennushallituksessa palvelevan konduktööri A. V. Arppen luona, ja yliopiston opettajista professorit E. G. Melartin ja K. B. Sahlberg, jälkimäinen Satakuntalaisen Osakunnan inspektori, varsinkin olivat hänelle turvana. Toveripiirissäkään hän pian voitti arvoa; osakunnan seniorien joukossa hän mainitaan jo 1832 vuoden kevätlukukauden luettelossa. Merkillisempi oli yliopiston silloisen kanslerin, valtiosihteerin, kreivi B. H. Rehbinderin puolesta persoonallisesti Palménille tehty tarjous tulla valtiosihteerinvirastoon. Kieltävän vastauksen perusteena oli osaksi mahdottomuus jättää äiti yksin, mutta sen ohessa myöskin vakaantunut päätös pyrkiä opettajaksi yliopiston lainopilliseen tiedekuntaan, missä Palmén paraikaa harjoitti opintoja. Kahdesti Rehbinder otti

asian puheeksi, mutta uudistettuun kieltoon hän vastasi olevansa yliopistoa yhtä lähellä kuin valtiosihteerinvirastoakin, joten iloitsi siitä, että Palménin työ tulisi korkeakoululle omistettavaksi.

Tehtyänsä lopullisen päätöksensä vastaisesta elämänurasta Palmén tavallisella tarmollaan antautui lainopin lukuihin; adjunktin eli apulaisopettajan paikka lähinnä tarjosi taloudellista selkänojaa — ei tosin menosäännön mukaan sen suurempaa kuin 432 ruplaa hopeata vuodessa vero- ja kymmenysviljan muodossa! Lakitiedetten kandidaattiarvo saavutettiin 26 p:nä 1836 ja lisensiaattiarvo 10 p:nä toukokuuta 1839. Sillä välin Palmén 9 p:nä kesäkuuta 1836 oli otettu Turun hovioikeuteen auskultantiksi, astuen heti hovioikeuden palvelukseen pöytäkirjan pitäjänä, ja nimitettiin vuoden lopussa ylimääräiseksi notariukseksi. Ajoittain hänellä oli lyhempiä ja pitempiä määräyksiä hoitaa tuomarin tointa Sääksmäen alisessa tuomiokunnassa sekä Hämeen raastuvan-oikeudessa; varatuomarin arvo saavutettiin 1837, jonka jälkeen Palmén palveli osaksi Turun hovioikeudessa, osaksi senaatin oikeusosaston esittelijäsihteerin apulaisena.

Kuvaavana piirteenä mainittakoon, että hän tällöin erikseen tarjoutui ottamaan vaikeimpia asioita valmistettavakseen, koska niistä aina olisi enimmin oppia ja kokemusta saatavissa. Yksi sellainen erikseen muistuu mieleen, koska näkymätön esittelijä siinä saattoi lopulliseen päätökseen vaikuttaa. Surkeasti kuulu 1826 vuoden lahjoitusmaita koskeva asetus oli saattanut tämän Itä-Suomelle äärettömän tärkeän asian harhateille; puolipaastosta asti 1837 olivat tiloiltaan häädettävät ne asukkaat, jotka eivät suostuneet isännilleen maksamaan heidän sudenmitalla määräämiänsä uusia veroja, Tästä syntyi ympäri Viipurin lääniä levottomuuksia siihen määrään, että katsottiin tarpeelliseksi asettaa erityinen tuomari, silloinen hovioikeudenkanslisti Peterson, puheenjohtajana käsittelemään kaikissa läänin kihlakunnanoikeuksissa lahjoitusmailla esiintyneitä rettelöitä ja rikosasioita. Tärkeimmät niistä olivat 1837 Valkjärvellä tapahtuneet ja kapinaksi leimatut levottomuudet, jolloin Puikkokin ja Tarpilan pelloille viljan korjuuseen keräytynyt kansa teki vastarintaa paikalle saapuneille viranomaisille sekä heitä avustavalle sotaväelle. Tämän johdosta sitten vangittiin 12 miestä, niiden johtajina Paavo Harsia ja Antti Holttinen; sen lisäksi suuri joukko miehiä ja naisia haastettiin oikeuteen ja asia koko laajuudessaan joutui senaatin oikeusosaston harkittavaksi 22—25 päivinä toukokuuta 1838.

Asiaan perehtyäkseen Palmén muun muassa oli käynyt Via-

porissa puhuakseen siellä säilytettyjen vankien kanssa, joista Harria veti huomiota puoleensa rohkeana ja suorana miehenä, jonka kohtaloa ei voitu säälittä ajatella. Lain selvää ja kovaa määräystä vastaan ei tosin pääasiassa voitu mitään, mutta yhdessä kohden lievennys näytti mahdolliselta ja kohtuuden vaatimaltakin. Molemmissa otteluissa mukana olleet miehet ja naiset yhteenlaskien saatiin suuri luku, johon Turun hovioikeus oli sovelluttanut rikoskaaren 6 luvun 2 §:n, että joka kymmenes arvanheiton mukaan oli mestattava sekä muut kovimmalla vesileipärangaistuksella rangaistavat. Tätä vastaan nuori tilapäinen esittelijä muistutti, että Calonius jo oli tällaisia tapauksia varten vaatinut lainmääräyksen pysyttämistä sanallisessa merkityksessään: „joka kymmenes mies”, joten naisia ei saisi ottaa lukuun, ja kun sen ohessa rikos oli tapahtunut eri paikoissa, olivat ottelut toisistaan erotettavat. Täten saatiin syytettyjen luku niin vähentymään, ettei arvanheittoa voitu toimittaa. Tämän mukaiseksi muodostuikin korkeimman oikeuden tuomio, jota seurasi tavanmukainen kuolemanrangaistuksen lieventäminen korkeimassa paikassa. Arkistossa säilynyt senaattintuomion konsepti on Palménin helposti tunnetulla käsialalla kirjoitettu, osottaen kuinka täydellisesti nuori ylimääräinen esittelijä oli käsittelyä johtanut,

Kuuluksi tuli aikanaan toinenkin tavallista vaikeampi Paimeille uskottu tuomarintehtävä, josta alempana. Sitä ennen hän oli saanut jalansijan yliopistossa. Puolustettuansa väitöskirjan *Om nödvärnen i l i g t F i n l a n d s g ä l l a n d e l a g* hän saavutti lakitiedetten tohtorin arvon 1840 vuoden suuressa riemujuhlassa, ja samaan aikaan hän julkaistuansa Rooman oikeutta käsittelevän väitöskirjansa *De errore contrahentium circa rem, quae in obligatione versatur* hän 30 p. kesäkuuta 1840 nimitettiin Suomen yleisen ja roomalaisen lakitieteen adjunktiksi. Täten saatuansa taloudellisen pohjan hän samana vuonna meni naimisiin professori Johan Bonsdorffin tyttären, Johanna Charlotta Bonsdorffin kanssa, jonka kodissa hän nuoruudestaan oli tuttu. Perhe-elämän onnea häiritsi kuitenkin avio- puolisoon jo aikaisin tullut kalvava rintatauti, joka 1847 vei hänet hautaan.

Yliopistonopettajan toimi kysyi alusta asti siinä määrässä Palménin työvoimaa, että hän ainoastaan poikkeustapauksissa enää otti oikeusasioita käsitelläkseen, mutta sellainen tapaus tuli 1842 ja saattoi hänen pikimmältä yhteyteen Suomen siihen aikaan mahtavimman miehen, senaattori L. G. von Haartmanin kanssa,

Tämä tahtoi saada selvitetynksi erään kauan riidanalaisena olleen kysymyksen, josta riippui viljelys Lohjan, Vihdin ja Karjalohjan vesien rantamailla; oli nimittäin estettävä Lohjanjärven, Hiidenveden ja niiden kanssa yhteydessä olevien järvien tulviminen ja vedenpinta johonkin määrään alennettava, mutta esteenä oli Mustion tehdas, josta luultiin tiedettävän, että se patoutti veden paljon korkeammalle kuin myönnetty valtalupa oikeutti. Edelliset tarkastukset eivät vieneet luotettavaan tulokseen, johon arveltiin Mustion silloisen omistajan, vuorineuvos M. Linderin syrjäiteitä vaikuttaneen. Haartman kutsutti Paimenin luokseen, esitti asian, luvaten pitää siitäkin huolta, ettei haastettava aiotulla ulkomaanmatkalla pääsisi haastetta pakoon; sitä varten tehtäisiin kuvernöörinvirastolle ilmoitus, ettei passia annettaisi Linderille. Pääasia oli kuitenkin saada oikeuden puheenjohtajaksi mies, joka kykeni äärettömän mutkikasta asiaa selvittämään sekä kaikista houkutuksista välittämättä sen tekisi, johtamalla Mustion kosken vesilaitosten tarkastusta. Palmén suostui tehtävään ja vakinaisen tuomarin esteellisyyden johdosta Turun hovioikeus määräsi hänet siihen.

Toimitus suoritettiin 13 ja 14 p. toukokuuta 1842 ja herätti paikkakunnalla suurta huomiota jo siksi, että tavanmukainen kutsu päivällisille Mustioon ajan lyhyiden vuoksi hylättiin; varsinkin hämmästytti se päättäväisyys, millä asianosaisten kaikin tavoin harjoitettu vastarinta murrettiin. Oikeutta ei aluksi päästetty siihen paikkaan, mistä veden patoutuminen oikeastaan oli määrättävissä; syytettiin avainten olevan kateissa. Ilmeisellä pelolla paikalliset viranomaiset koettivat vetäytyä syrjään, mutta oikeuden nuori puheenjohtaja teki verukkeista pikaisen lopun ilmoittamalla, että suljetut ovet olivat oikeuden päätöksestä auki murrettavat, jollei avaimia ennen kymmenen minuutin kuluttua olisi tuotu paikalle; itse hän asettui, kello kädessä sillalle odottamaan. Tämän ratkaisun perästä avaimet löytyivät, eikä tarkastusta enää estetty. Työ oli vaikeimpia laatuansa, kuten Paimenin kädellä kirjoitettu ja valtioarkistossa säilytetty tarkastus vieläkin todistaa; sen perusteella pitkälliset riidat päättyivät yläpuolella asuvien tyydytykseksi.

Tämän asian johdosta Haartmanin luona käydessään joutui Palmén hetkiseksi keskusteluun tuon kaikilla tahoilla pelätyn „hirmuisuuden" kanssa, ja unohtumattomana jäi hänen mieleensä sananvaihto, joka kylläkin hyvin luo valoa kummankin luonteeseen. Korkea ylimys suvaitsi hyväntahtoisesti kuulustella, mitä tu-

levaisuutta nuori lakimies ajatteli, ja kun kysytty viittasi äsken saavuttamaansa adjunktinpaikkaan, joka hänelle oli kauan haluttu vaivojen tulos, kaikui heti vastaukseksi ivallisesti säälivä: „ja siihenkö te tyydytte!" Toinen viittasi toivoonsa, että hän aikoiinaan, kun vanha professori Lagus ehkä muutaman vuoden päästä eroaisi virastaan, saisi hänen paikkansa. Uudelleen tuli kysymys: „ja siihenkö te tyydytte! Te olette kummallinen ihminen! Minä aina vain kuulen vaadittavan enemmän ja enemmän, ja te tyydytte tuohon. Te olette kummallinen ihminen!" Ehkäpä kummastus sitten vähitellen muuttui kunnioitukseksi, sillä kun Haartman aikoinaan puolustukseksen painatti kuulun diktaaminsa Suomen valtiovarojen hoidosta 1857, hän lähetti siitä yhden kappaleen Palménille ynnä käyntikortin, johon oli omakätisesti lisännyt kirjaimet p. p. c. (jäähyväisiä ottamaan).

Yliopistonopettajantyö tuli heti odotettua laajemmaksi, sillä syksystä 1840 asti tuli vakinaisen professorin sijasta luennoiminen adjunktiksi nimitetyn velvollisuudeksi. Rooman ja Venäjän lainopin professori C. E. Ekelund nautti nimittäin useimmista virkavelvollisuuksistaan vapautta, syystä että hänet oli kutsuttu jäseneksi 1835 asetettuun lakikommissioniin, joka prokuraattori Walleenin johdolla valmisteli aineenmukaista kokoelmaa Suomen laeista, millä Venäjän esimerkin mukaan oli korvattava ennestään voimassa olevat ja eri aikoina annetut asetukset. Palmén sai pian toisellakin tavalla ottaa tehtäväkseen, mitä Ekelundilta jäi tekevä, sillä lakikommissioni saatuaan osan työtään valmiiksi 1842 ilmoitti, että jo oli aika ruveta tuloksen tarkastukseen. Pietarissa asiaa käsiteltäessä ei silloinkaan muistettu, että oli kyseessä valtiosäätyjenkin oikeus — ymmärrettävä kyllä kun maan prokuraattori ja kommissionin jäseneksi kutsuttu lakitieteen professoriakaan eivät sitä käsittäneet; eipä edes huolittu senaattiakaan kuulustella, nimitettiin vain tarkastus- eli lakirevisionikomitea. Tämä komitea valitsi kokoontuessaan maaliskuulla 1843 sihteeriksi Palménin, jonka tieteellinen asiantuntemus sai korvata, mitä siinä suhteessa komitean jäseniltä puuttui. Vaarassa oli koko edellisen ajan lainsäädäntö, mutta onneksi oli saatu tarkastustyöhön mies, joka paremmin kuin kukaan muu oli koko katsantotavaltaan kasvanut kiinni edellisten vuosisatojen synnyttämään oikeusjärjestelmään ja sen tuntijana kykeni osottamaan, mitä Suomen kansalle merkitsisi tämän aarteen menettäminen.

Ensimmäisen lausuntonsa komitea antoi jo 16 p. toukokuuta 1843, muistuttaen aluksi, että lakikommissioni oli laatinut aivan

uuden järjestelmän. Tämä oli ristiriidassa sen vakuutuksen kanssa, jonka Aleksanteri I oli antanut Suomelle, tunnustaen 1816, että Suomen kansan tapoihin, sivistykseen ja henkeen sovittettu laki, joka ammoisista ajoista oli perustanut sen yhteiskunnallisen vapauden ja rauhan, ei näitäkään häiriöön saattamatta olisi muutettavissa. „Hallitsijan ja säätyjen yhteisesti hyväksymä sekä sitten vahvistettu laki on aina esiintynyt kokonaisuutena, eikä mitään tärkeätä ja syvälle menevää muutosta siinä ole tehty muussa järjestyksessä kuin siinä, missä itse laki on syntynyt, eikä se voiskaan tapahtua muuten kuin uutta lakia säättämällä, josta nyt ei ole puhetta.”

Varovaisin sanoin oli täten viitattu asian perustuslailliseen puoleen, mutta kysymystä valaistiin toiseltakin kannalta, johon siihen aikaan voitiin olettaa korkeitten viranomaisten panevan enemmän painoa. Uuden lain sopivaisuus ja käytännöllisyys otettiin tarkastettavaksi, johtona toiselta puolen käytännöllinen lain-tuntemus, toiselta tieteellinen kritiikki, missä molemmissa Palmén täytti ankarimmatkin pätevyysvaatimukset. Yksityiskohdittain osotettiin, miten tuntuvasti uudella suunnitelmalla tultaisiin hämmentämään entistä oikeutta ja muuttamaan vanhastaan noudatettavia määräyksiä silloinkin, kun oli tahdottu niissä pysyä. Liittämällä omavaltaisesti yhteen vanhempaa lakia ja uudempiä asetuksia oli kommissioni suuresti laajentanut lain alkuperäistä käsitettä ja piiriä, ottaen hallinnollisia määräyksiä itse siviililakiin. Yhteenkuuluvia määräyksiä oli hajoitettu toisistaan ja luotu järjestelmä, joka tekisi yhteiselle kansalle vaikeaksi tutustua lakiin; monimutkaisuutensa vuoksi uusi laki ei sinnepäinkään niin hyvin kuin 1734 annettu vastaisi tarkoitustaan. Musertava paljous muistutuksia esitettiin, jotka lähemmin valaisivat lakikommisionin oinasta mielestä jo valmiin tekeleen puutteita.

Tämä kirjelmä meni lakikommisionille ja 9 p. lokakuuta samana vuonna sen puheenjohtaja prokuraattori K. J. Walleen itse saapui lakirevisionikomitean istuntoon antaakseen pitkän vastauksen. Pääpaino on siinä pantu lakikommisionille annettuihin ohjeihin sekä Venäjän esimerkkiin. Samoin kuin Venäjällä Svod zakonov oli tullut entisten lukemattomien ja keskenään ristiriitaisten ukaasien sijaan, samoin sopisi muka Suomessa keisariillisen mahtikäskyn nojalla syrjäyttää 1734 vuoden laki, josta muuten ylenkatseella puhuttiin, koska siinä ei muka ollut mitään järjestelmää j. n. e. Oma järjestelmänsä kommissioni sitä vastoin edelleen kehui hyväksi.

Walleen nautti suurta luottamusta keisarin ja Venäjän korkeimpien valtiomiesten puolelta, joten hänen sanansa jo semmoisinaan painoivat paljon, ja lisäksi hän osasi hienolla esiintymisellään lieventää sitä ylpeätä voitonvarmuutta, millä hän muka alarvoisen vastustajan edessä voitostaan varmana esiintyi.

„Mitä nyt on tekeminen! Kaikki on hukassa!" — siinä ne mielenpurkaukset, jotka vastustamattomasti pääsivät komitean jäsenten huulilta, kun vastustaja mitä kohteliaimmin hyvästi jätettyänsä oli lähtenyt istunnosta. Mutta komitean nuori sihteeri nousi ja vastasi: „Eipä suinkaan, nyt on voitto meidän!" esittäen samassa suullisesti, mitä tuohon kirjoitukseen oli vastattava. Siksi ilmeisesti lakikommissioni oli mennyt valtuutensa yli, muuttamalla voimassa olevien asetusten tarkoitusta ja sisällystä sekä myös niiden sanamuotoa, että saattoi luottamuksella vedota hallitsijan ratkaisuun; kertoipa tarina, että tämä oli nimenomaan lausunut, ettei pilkkuakaan Suomen entisestä oikeudesta saisi muuttaa. Nämä sanat ainakin taltuttivat ensi hämmästyksen. Kun komitean jäsenet suostuivat siihen, että sihteeri saisi laatia ehdotuksen kirjeeksi, millä vedottaisiin keisariin, taisi tämä tosin tapahtua pikemmin epätoivossa kuin luottamuksessa, mutta läpi yön sihteeri teki tehtävänsä, ja seuraavana päivänä alamaisten kirjoitus oli hyväksytty komitean puolesta, Pääkysymys siinä alistettiin hallitsijalle, joka valtaistuimelle noustessaan Suomen asujamille antamassaan vakuutuksessa oli luvannut pitää maan lait ja oikeudet kaikessa voimassansa. Lähtien siitä erosta, joka oli säätyjenkin hyväksymän lain ja hallitsijan antamien asetusten välillä, selitettiin, mitä niiden yhteen sekoittamisesta seuraisi. Vedottiin siihen lainkuuliaisuuteen, johon hallitsijain omat vakuutukset lain järkähtämättömästä pyhyydestä maassa noudatettavan hallitusmuodon mukaisesti olivat kansaa velvoittaneet, ja samassa kun alamaisesti ehdotettiin, että laki saisi edelleen pysyä kokonaisuutena, osotettiin tie kunnialliseen paluuseen tehdystä erehdyksestä; lakikommissioni saisi asiakseen pääasiallisesti lain järjestelmän mukaan tehdä yhteenvedon myöhemmistä asetuksissa, joitten kautta tätä lakia oli muutettu. Laajassa yleiskatsauksessa valaistiin lakikommissionin työn puutteita, ja suuremmaksi vakuudeksi pyydettiin molemmilta silloin palveluksessa olevilta lakitieteen professoreilta lausuntoa asiassa, Kun professorit W. G. Lagus ja J. J. Nordström molemmat ehdottomasti asetuivat samalle kannalle, jota Palmén oli edustanut, ja professori Ekelund sitten lopulla vuotta 1843 sattui kuolemaan, ei tieteelli-

sesti sivistyneiden lakimiesten joukossa ollut ainoatakaan lakikommissionin työn puolustajaa.

Ekelundin aikaisesta kuolemasta oli tärkeät seuraukset Palménille: ennemmin kuin oli odottanut saattoi hän päästä vakinaisen professorin virkaan. Julkaistuansa 1844 väitöskirjan *De irregulari Romanorum deposito* hän 27 p. kesäkuuta samana vuonna nimitettiin Rooman ja Venäjän lakitieteen professoriksi. Mutta siinä koko kansallemme arvaamattoman tärkeässä asiassa, mille Palmén virkavelvollisuuksien ohessa oli omistanut unohtumatonta työtä, lakikommissionin ehdotuksen arvosuhtelemisessa, saatiin kauemmin päätöstä odottaa. Ei tarkoin tunneta niitä vaikuttimia, jotka Pietarissa ovat painaneet vaakaa milloin millekin puolelle, mutta merkillisen kauan keisarillinen ratkaisu jäi tulematta. Sekä venäläiset viranomaiset että Walleen osasivat puolustaa mielipiteitään, jälkimäinen kuitenkin lopulta horjuen, ja valtaistuimen vieressä seisova Suomen edustaja, varovainen kreivi Armfelt, lykkäsi esittelyn yhä kauemmaksi. Mutta arvaamaton apu hänellä oli siinä järkähtämättömässä sanassaan pysymisessä, jonka Nikolai I luki hallitsijan ensimmäisiin velvollisuuksiin. Alussa vuotta 1847 kun ratkaisu saapui, josta huhu jo ennen oli tietänyt kertoa, osotti se revisionikomitean kannan voittaneen. Koskematta oli jätettävä 1734 vuoden laki, ja sen suunnitelmaa oli noudatettava silloinkin, kun myöhemmin tehtyjä muutoksia ja lisäyksiä piti kerättämän yhteen kokoelmaan. Tärkein oli määräys, ettei tarkoitettua valtakunnanlain järjestelmän yhdenmukaisuutta tavoiteltaessa saisi Suomen lakeihin tehdä minkäänlaista lisäystä tai muutosta, olipa se kuinka vähäinen tahansa. Pääasiassa taistelu täten oli voitettu. Asian myöhemmät vaiheet jääkööt silleen, koska se komitea, missä Palmén oli sihteerinä Vuosikymmenen ajan Walleenin komissioni sitä vastoin vielä pidettiin työssä, maksaen sen ajan oloihin nähden suunnattomat summat; poistuvien jäsenten sijaan kutsuttiin uudet. Hedelmättömiksi jäivät kuitenkin pitkien vuosien vaivat: komissionin lopullinen ehdotus, joka painettuna täyttää neljä vahvaa kokokirjaa, ei tullut koskaan tarkoituksen mukaan noudatettavaksi. Unohtuneena, koskemattomana se vain on kirjastoissa säilynyt, 1734 vuoden laki sitä vastoin, lakikommissionin halveksivasta arvostelusta huolimatta, tuli aikanaan, Suomen valtiopäiväin 1863 vihdoinkin päästessä toimeensa, suurenmoisen uudistustyön pohjaksi ja perustukseksi.

Ensimmäisten rivissä Palmén silloin otti osaa tähänkin työhön, mutta sitä ennen hän yliopistonopettajana oli kansansa palveluksessa suorittanut päivätyön, jonka merkitystä ei voi kyllin korkeaksi arvata.

Hyvän lain rinnalla hyvä tuomari aina on luettu terveen yhteiskuntaelämän perusedellytyksiin, ja nousevan tuomari- sekä virkamiespolven kasvattajana ja opettajana Palmén kolmatta vuosikymmentä on toiminut sillä tavalla, ettei hänen voittajaansa, eipä edes hänen vertaistaan voitane osoittaa siitäkään lähes kaksi vuosisataa käsittävästä ajanjaksosta, jolloin Suomen korkeakoulun täytyi tyytyä yhteen ainoaan lakitieteen koko alalle omistettuun opettajapaikkaan, jota viimeisenä hallitsi Mattias Calonius. Kauan aikaa yksin tai miltei yksin ylläpitäen opetusta tieteissä, joita varten oli kolme, myöhemmin neljä vakinaista professorinvirkaa (nykyään kahdeksan), Palmén silloinkin, kun muut paikat olivat täytetyt, esiintyi tiedekunnan johtajana, joten lähin seuraaja, sittemmin presidentti R. Montgomery muistosanoissaan edelläkävijästään Palménista tunnustaakin, että tämä painoi koko tiedekunnan toimeen leimansa, edustipa hän lakitiedettä yksin tai muiden kanssa,

Tällaiselle johtavalle asemalle ei tosiaankaan näyttänyt tarjoovan perustusta se opettajatoimi, johon Palmén 1844 Ekelundvainajan seuraajana joutui: oman maan oikeuden ja kotoisten olojen kanssa hänelle uskotut aineet eivät olleet kuin kovin kaukaa ja höllästi kosketuksissa, Miten korkea arvo onkin tunnustettava Kooman vanhalle oikeudelle, joka läpi vuosisatoja on ollut Europan suurten sivistyskansojen lainsäädännön pohjana ja niiden lakitieteenkin yhä valuvana apulähteenä, vähän se oli vaikuttanut siihen kansalliseen merkitykseensä nähden verrattomaan lainsäädäntötyöhön, joka Skandinaviassa ikivanhasta juuresta kasvaneena vihdoin ja yhteisin voimin saatiin Ruotsin ja Suomen kansojen yhteiselämän aikana puhkeamaan kauniimpaan kukkaansa — 1734 vuoden lakiin. Täydellä tarmollaan Rooman oikeuden opetusta ajamalla Palmén mielestään olisi rakentanut esteen kotoisen oikeuden tuntemukselle, joka kuitenkin aina meillä oli valtion palvelukseen joutuneiden varsinaisena nojana, ja varmaankin tämä hänen käsityksensä siihen aikaan oli täydellisesti paikallaan. Venäjän oikeus taas, joka valtiollisista ja virallisista syistä oli asetettu Rooman oikeuden rinnalle, onneksi ei Suomessa ollut päässyt lainsäädäntöön vaikuttamaan muuta kuin poikkeustapauksissa, jotka nekin aina ovat luoneet surkeat varjot kansamme

elämään — lahjoitusmaita koskeva asetus vuodelta 1826 on siinä kohden muistettavin esimerkki. Opetuksen kannalta katsoen olisi ollut sulaa hukkatyötä uhrata aikaa lainsäädäntöön, jolla toiselta puolen oli perusteena lukemattomat keskenään ristiriitaiset ukaasit, toiselta puolen vastikään virallisella kodifikatsioonilla luotu ja yksinvaltiaan mahtisanalla hyväksytty Svod zakonov. Rooman ja Venäjän oikeuden professorilla oli tosin kolmaskin aine, jonka 1828 vuoden statuuttien 127:s § mainitsi, niin. pohjoismaiden oikeushistoria. Tässä tarjoutui tehtävä, joka oli omiansa valaisemaan vastaisten virkamiesten velvollisuuksia, mutta useimpien ylioppilaitten oppiajan lyhyyteen nähden sekin haara tieteellisestä merkityksestään huolimatta oli toisarvoisena pidettävä varsinaisen lain tuntemuksen rinnalla.

Kaiken tämän oivaltaen Palmén alusta asti järjesti opetusensa itselleen tosin paljon työläämmäksi, mutta oppilaille monta vertaa hyödyllisemmäksi kuin statuutit vaativat. Silloinkin kun hän nimellisesti esitti Rooman oikeutta, käänsi hän kuuntelijani huomion yhtä suuressa määrässä, ehkäpä etupäässä, kotoiseen oikeuteen, saaden esitettävänsä aineen, vertailevan esitystavan avulla, suuresti syventymään. Ja koska 1828 vuoden statuutit 134 §:ssään määräisivät, että yliopistonopettajat, milloin ylioppilaat niin vaativat, olivat velvolliset pitämään säädetyn neljän julkisen viikkoluentonsa ohessa myöskin yksityisiä luentoja ja harjoituksia, avautui siinäkin ylimääräinen tilaisuus opetuksen antamiseen, jota nykyajan seminaariopetus osaksi vain vastaa, mutta joka aikanaan korvasi kirjallisuuden puutteen.

Erityiset syyt ja asianhaarat pakoittivat opetuksen laajentamiseen vielä senkin yli, mitä statuutit ehdollisesti myönsivät. Kun kansain- ja valtio-oikeuden sekä kansantalouden ja taloudellisen lainsäädännön edustaja, nerokas J. J. Nordström kyllästyneenä Amalialla olevien rettelöimiseen sekä oman kunnianhimonsa yllyttämänä oli pikaistuksissaan luvannut vastaanottaa paikan Ruotsissa, ja kun hänen paluunsa Suomeen ei »silloisen hallitsijan ja suunnan vallitessa enää ollut ajateltavissa, jäi lakitiedetten laaja, monihaarainen ala kahden hoidettavaksi. W. G. Lagus silloin vanhemman oikeudella pidatti itselleen runsaan osan, vaikka hän rehtorina oli oikeutettu omankin virkansa toimittamisesta nauttimaan vapautta, johon jo ikäkin olisi kehottanut. Mitä tämä „altius" tiesi opetukselle, siitä julkiset tutkinnot kerta toisensa perästä antoivat viittauksen; hyväksyttyjen törkeän tiedottomuuden kautta ne muuttuivat julkiseksi skandaaliksi. Tämän asianlaidan

johdosta Palmén, kuten hän 1846 marraskuulla kirjoittaa eräälle nuoremmalle ystävälleen, lakitieteen kandidaatti A. Alfthanille, ei enää katsonut voivansa olla asiaan sekaantumatta, vaan päätti tutkia kaikissa aineissa. „Minä aion olla ankara ja hylätä jokaisen, ken vain epäkypsäksi havaitaan. Tämä on kyllä anastettu diktatuuri, mutta sitä ei asian nykyisellä kannalla voi auttaa. Konsulien täytyy valvoa, ettei valtiolle vahinkoa tule.”

Samassa kirjeessä Palmén kertoo syksyn alusta pitäneensä yksityisiä kollegioita, missä käytiin läpi Rakennuskaari pykälä pykälältä, varsinkin vasta-aikajain tarpeeksi; myöhemmin käytiin täten vähitellen läpi koko lakikirja. Syksystä 1846 hän pani toimeen harjoitusiltoja, joita kerran viikossa pidettiin Länsisuomalaisen Osakunnan kokoushuoneessa. Tee ja tupakka tekivät yhdessäolon tuttavalliseksi, mutta tarkoitus oli erottamattomassa yhteydessä opetuksen kanssa: omasta kokemuksestaan tai senaatin oikeusosaston arkistosta ja joskus tapauksia varta vasten sepittämällä, Palmén esitti lakiasioita, jotta oppilaat niitä kirjallisesti selostamalla opastuisivat vastaisiin tehtäviinsä. Yritys herätti siksi paljon myötätuntoa, että suurin osa tiedekunnan ylioppilaisista ilman pakkoa kävi näissä harjoituksissa; Palmén vain valittaa, että ani harvat uskalsivat mennä kuuntelijani piiriä ulommaksi. Luottamuksella hän sittenkin jatkoi; „itse olen tästä saanut paljon tyydytystä, koska joka ainoa oikeustapaus, varsinkin kun se on tosielämästä otettu, on antanut aihetta mieltäkiinnittäviin selityksiin.”

Emme taida erehtyä, jos oletamme, että 1852 vuoden statuutien 126 §:ssään antama määräys, että julkisten luentojen ohessa oli pidettävä kerta viikossa kertaustunteja, jolloin esitetty oli edelleen selitettävä sekä tarkastettava miten opetettua oli ymmärretty, oli hedelmä Palménin kokemuksesta. Varma ainakin on, että hän koko professoriaikanaan tarkasti noudatti tätä määräystä, joka pian, ehkäpä melkein alusta asti, jäi muilta täyttämättä. Toisellakin tavalla hän joutui ylioppilasten yhteyteen. A. A. Laurellin jälkeen 1851 valittuna hämäläisen osakunnan inspehtoriksi (ehkä senkin johdosta, että hän siihen aikaan kesäisin oleskeli Hämeenlinnan lähiseudussa, appensa luona), hän pian näki inspehtorin toimen vaihtuvan toiseen, lainopin tiedekunnan esimiehyteen. Osakuntalaitos poistettiin 1852 vuoden statuuttien kautta tiedekunnittain tehtävän ryhmituksen tieltä, ja kun tarkokkaampi kurinpitokin oli ollut muutoksen tarkoituksiperä, käytti yliopiston hallitus uutta oikeuttaan ensi kerran syrjäyttämällä

virikaiän vaatimuksia. Lainopillisen tiedekunnan dekaaniksi ei tullut paljon vanhempi sekä jo rehtorintoimestaankin päässyt Lagus, vaan paljon nuorempi Palmén.

Vaikkei erittäin ihastuneena muutokseen Palmén kuitenkin pian luuli havainneensa uusista säännöistä terveellistäkin vaikutusta ylioppilaitten lukuihin, vieläpä muutamiin professoreihinkin nähden, jotka kannusta tarvitsivat; apelleen hän leikkisästi kirjoittaa: „ehkäpä statuuttien laita on sama kuin palvelijain, ettei niiden pidä päästä liian vanhoiksi talossa." Omasta puolestaan hän uudesta toimestaan sai uutta aihetta oppilaitten johtamiseen; siten korvautuivat vähitellen taukoavat yksityiskollegiot, joista oli suoritettu maksuja, Tiedekunnan viikkokokouksissa dekaani melkein aina oli saapuvilla, tavallisesti antaen niille sisällystä tiedonannoillaan. Toimi toi muutenkin mukanaan työtä, sillä vaikkei siihen aikaan ollut opintokirjoja, ylläpidettiin tarkasti vaatimus, että joka ylioppilas lukuvuoden alussa ja lopussa kävisi kotona dekaanin luona ilmoittautumassa. Silloin jokainen sai mieskohtaisesti opetuksia ja neuvoja, joita vanhemmat vielä kiittolisuudella muistavat, mutta ne jotka opettajan tarkkaava silmä oli havainnut käyvän luennoilla epäsäännöllisesti, „keveinä joukkoina", kuten Palménin oli tapa sanoa, saivat vakavat muistutukset, joskus hyväntahtoisen ivan puvussa, Paimenista sopi sanoa kuten vanhasta von Törnestä: „hänelle tuttu oli kaikki väki, ei nimelt' yksin, mutta näöltäkin, jokaista tarkkas, jonka nähdä voi; kun isä kullekin hän sanan soi." Kuulut olivat erikseen Paimenin tutkinnot siitä, ettei kukaan niistä kuuna päivänä onnistunut löytämään mitään „knoppia." Utteralla opettajatoimellaan hän vain arveli täyttävänsä luonnollisimmat velvollisuutensa. Vaati-mattomasti hän yllämainitussa Alfthanille kirjoittamassaan kirjeessä, kerrottuansa silloin paraikaa korkeampia opintoja harjoittavien luvuista, lisää: „olen elänyt kylläksi, jos voin jättää jälkeeni kelvollisen polven työn jatkajia."

Sellaisia kasvoikin, vaikka viikatemies katkaisi monet kauniit toiveet, mutta oppilaista ei yksikään noussut opettajan vertaiseksi. Persoonallisten syitten ohessa yleisetkin vaikuttivat tähän. Lakitieteen tutkijoille ja opettajille tarjoutui Suomessa ennen vuotta 1863 aivan harvinaiset tehtävät, jotka osaksi riippuivat silloisten olojen luonnottomuudesta. Kovin eri tavoin asema tässä kohden muodostui Ruotsissa ja Suomessa, vaikka 1809 oli yhteisestä kohdasta lähdetty. Edellisessä maassa työ voimassa olevien lakien selittämiseksi, täydentämiseksi ja uudistamiseksi jatkui es-

teettä ja yhtenään, ja lain sisällyksen tunnetuksi tekeminen kävi sentähden oppineille helpoksi. Suomessa sitävästoin vaadittiin sekä tutkijoilta että lainkäyttäjiltä sitä suurempaa huolta ja tarkkuutta, mitä enemmän noudatettavat määräykset ehtivät vanheta, mutta valistunut tulkinta ja tunnollinen lainkäyttö saattoivat usein täyttää, mitä tauonneelta lainsäädännöltä jäi tekemättä.

Enemmän kuin pintapuolinen tarkastaja saattaa aavistaa oli usein kätketty 1734 vuoden lain ytimekkäisiin, ikäänkuin kiveen veistettyihin määräyksiin; ylempänä mainittu tuomio Valkjärven lahjoitusmaariidassa jo tarjoo siitä esimerkin, joka ei ole ainoa laatuansa. Palmén oli ikäänkuin luotu tällaisista työtä tekemään, ollen itse 1734 vuoden lain ihailija enemmän kuin kukaan muu. Niin tarkasti tähän lakiin tutustuneena, että sen osasi melkein kokonaisuudessaan ulkoa, hän sen sanoja tarkkaan punniten oli lainsäätäjän tarkoituksiin nähden tullut päätöksiin, jotka arveluilta näyttäen sitten saatiin varmennetuiksi, kun mainitun lain laatimista varten asetetun kommissionin kauan kateissa olleet asiakirjat v. 1846 jälleen saatiin päivän valoon; niin pian kuin mahdollista hän läksikin Tukholmaan käyttämään tätä oikeushistorian kannalta korvaamatonta lähdettä. Miten arvokkaan työn hän samalla suoritti, sen todistavat hänen nuo aluksi pienten väitöskirjojen vaatimattomassa muodossa painattamansa tutkimukset *Rällshistoriska Bidrag till tolkningen af 1734 års Lag*, jotka valmistuen 1849—51 vielä 1894 ilmestyivät uudessa, nyttemmin jo loppuun kuluneessa painoksessa. Sekä Suomessa että Ruotsissa nämä tutkimukset luetaan alallaan parhaiten joukkoon. Jotkut aikakauskirjoissa ja sanomalehdissä julkaistut kirjoitukset, ennen kaikkea Suomen lakitieteellisen yhdistyksen *Juridisk Tidskriftin* ensi osaan painettu tutkimus, miten sana *Lag* 1772 vuoden hallitusmuodon §§:ssä 40—43 on käsitettävä, ansaitsevat samoin tulla muistetuiksi. Oli suuri vahinko tieteelliselle kirjallisuudelle, ettei Palmén koskaan ehtinyt viimeistellä luentojaan painatusta varten, varsinkin kun suuresti kaivattiin siviilioikeuden esitystä, joka paremmin kuin Schreveliuksen olisi täyttänyt opetuksen tarpeen. Aineen esittämiseen olisi kuitenkin tarvinnut ainakin vuodeksi jättää sikseen työläs opetus yliopistossa, mutta Palmén ei hennonut jättää yhtäkään vuosiluokkaa kylläkin tarpeellista suullista opetusta vaille. Kuusi vuosikymmentä käsittävän virka-aikansa kuluessa hän ei ikinä nauttinut muutamaa päivää pitempää virkavapautta, joka sekin on kuvaava piirre. Hänen kuoltuaan luennot käsikirjoituksina lahjoitettiin

yliopiston kirjastoon, missä ne kuitenkin ovat jääneet käyttämättä, kunnes nyt omaisten toimesta osa niistä on 1911 toimitettu painoon. Julkaistu kokoelma kuvastaa poismenneen opettajan esitystaitoa ja nyt vieläkin toista miespolvea syntymisensä jälkeen nämä kirjoitukset säilyttävät tieteellisen arvonsa.

Paimenin tieteellinen tuotanto näin ollen jäi riippumaan siitä, mitä hän moninaisten virkatoimien lomissa sai tehdyksi. Pyynnöstä laadittu esitys, joka ei tarkoittanut tieteen korkeimpia vaatimuksia, saavutti tällöin suuren merkityksen: Suomen kadettikoulun oppilaille oli harkittu tarpeelliseksi antaa opetusta isänmaansa lakien tuntemisessa, ja Palmén valmisti sellaisen apuneuvon, joka 1852—55 monistettiin kivipainon avulla. Tällöin pidettiin päämääränä antaa jokaiselle sivistyneelle kansalaiselle tarpeellinen määrä lain tuntemusta, mutta harvinaisen täysipainoiseksi havaittu esitys saavutti sitten laajemman julkisuuden täydennetyssä muodossa. Niin syntyi *Juridisk Handbok för medborgerlig bildning* (painettu 1859). Elias Lönnroten suomentamana se ilmestyi 1863 Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksissa nimellä *Lainopillinen käsikirja yhteiseksi sivistykseksi*. Teoksen merkitys kuvastuu siinä, että vaikka sen ilmestyttyä siviili- ja rikoslakimme sekä koko yhteiskunnallinen elämämmekin on ehtinyt mitä perinpohjaisimmalla tavalla uudistua, tuo kirja selväpiirteisen ja eheän esitystapansa tähden on viimeiseen asti ollut ensimmäinen apuneuvo, josta yliopistossa opiskelevat ovat tutustuneet lakiemme henkeen ja kehitykseen.

Mihin määrään Palmén oli 1734 vuoden lain ihailija, oli kaikille hänen oppilailleen tunnettu, samoin myös se seikka, että hän lähtiessään kotoa virkatoimituksiin aina otti mukaan tummiin nahkakansiin sidotun kappaleensa 1734 vuoden lakia, n.k. dukaattipainoksen. (Sama kirja, joka kolmessa Järnefeltin maalaamassa taulussa näkyy kuvatun kädessä). Tämä aiheutti kerran oppilasten kesken pienen pilan, josta sen esine ei saanut aavistusta, mutta joka on kyllin kuvaava tullakseen tässä kerrotuksi semmoisena kuin yksi mukana olleista 1898 — itse silloin vanhana tuomarina — on sen kertonut tämän kirjoittajalle.

Lainopillisen tiedekunnan oppilaat olivat 1860-luvun alussa jostakin syystä kutsuneet kaikki opettajansa pitoihin, ja muutammat iloiset nuorukaiset luulivat tässä tilaisuudessa havainneensa, että Paimenia toimettomuudessa haukoitutti; arveltiin kuitenkin, että hän kyllä vilkastuisi johonkin lainopilliseen keskusteluun

päästessänsä. Sanasta syntyi toinen ja joku lausui arvelun, että „ukolla" ihan varmaan oli frakin taskussa mukana rakas lakikirjansa, jonka jokainen kuulija aina näki hänen kädessään. Asiasta syntyi rattoisa riita ja lyötiin siitä vetoa hienoista aamiaisista, Ei oltu siitäkään neuvottomia, miten päästäisiin todellisen asianlaidan perille. Tekaistiin tuota pikaa lakitieteellinen riitakysymys ja saatiin dekaani keskusteluun kiedotuksi. Mielenkiinnolla hän heti seurasiakin mielipiteiden vaihtoa, ja kun salaliiton päämies turvautui päälaukaukseensa, selittäen: kaikki riippuu siitä, mitä sanaa laki puheenaolevassa asiassa käyttää, vastasi Palmén hymyillen: „siitäpä minä voin heti antaa herroille tiedon", ja takataskusta tuli esille puheenalainen kirja, vaikka omistaja olisi muististakin voinut selvittää asian. Nuorten riemastus riitakysymyksen ratkaisusta pääsi tietysti täyteen oikeuteensa vasta seuraavana päivänä, kun luvattua ateriaa yhdessä syötiin. Palménin kodissakin tiedettiin varsin hyvin, että tuo kirja aina seurasi isää. Vasta kun säännöllinen palvelus senaatissa alkoi, jäi kirja vähitellen kunniapaikkaansa kirjoituspöydällä; silloin oli-kin jo siksi paljon uusia asetuksia tullut, ettei dukaattipainoksesta enää ollut samaa apua kuin 1860-luvun alussa.

Tiedemiehen ja yliopiston opettajan tehtävät vetivät siinä määrässä Paimenin huomion puoleensa, että hän oikeastaan vastahakoisesti ja pakosta ryhtyi muihin asioihin, mutta sekä yliopiston itsehallitus että yhteiskunnalliset kysymykset tempasivat tuon tuostakin hänet virtaansa, Tieteen palvelusta oli sanan täydessä merkityksessä ollut sihteerintöinä lakirevisioonikomiteassa, mutta muita toimia tarjoutui, vieläpä mitä erilaisimpia: 1847 täytyi konsistorin antaa lausuntonsa kirkkolakiehdotuksesta, 1851 uusien statuuttien ehdotuksesta, ja siksi tunnustettu oli Paimenin taito antaa asetuksille selvä loogillinen ja täsmällinen muoto, että toverit työnsivät hänen niskoilleen koko taakan. Uskollisesti tehtävät suoritettiin, vaikka kirjoittaja yöt avuksi otettuaan lausuu saaneensa tällöin ponnistella kuin päiväpalkkalainen; „kumma kuinka minut vedetään yleisiin asioihin, vaikken sellaista koskaan ole halunnut." Kun yliopiston varsin tukalat raha-asiat vaativat suurta uudistusta, jota valmistelemaan Palmén yliopiston räntterin inspektorina oli itsemäärätty, kirjoittaa hän apelleen: kaikkiahan maailmassa voi tapahtua, kun minunkin tulee laatia tilitysjärjestelmä," Työ joka tapauksessa suoritettiin sillä menestyksellä, ettei korjausta tarvittu vuosikymmeniin, vaikka täydennyksiä ja lisäpäättöksiä aiheutui olojen kehityksestä. Muutamat

stipendirahastot sekä yliopiston taloudellista asemaa turvaavat muut rahastot saatiin järjestykseen, joka oli aivan välttämätön aikoina, jolloin valtio mitä suurimmalla kitsaudella myönsi uusia määrärahoja. Jonkun kerran tässä järjestämisessä sattui kyläkin ikäviä yhteentörmäyksiä: vanha Lagus rehtorina toimi itsevaltaisuudella, jolle täytyi panna rajat, silloinkin kun hän vastasi törkeillä solvauksilla, mutta siksi selvä oli rännterin inspehtorin kanta, siksi tunnustettu hänen kuntonsa, ettei voitto horjunut.

Omituisuutena muistuu mieleen, että Palmén, joka sitten aikanaan sai sijaiskanslerina palata yliopistoon palauttamaan rauhaa ja järjestystä, missä Kasimir von Kothén älyttömällä innolla oli kummankin pilannut, jo aikaisemmin, silloin katselijana, oli saanut näitä samoja asioita harkita. Tavattoman tunnollisesta virkamiehenkannastaan huolimatta hän silloin useamman kerran asetti itselleen kysymyksen, miten pitkälle ulottui velvollisuus totella esimiehen käskyjä. J. M. Nordenstam, joka 1863—72 vuosien valtiopäivillä maamarsalkkana esiintyi mallikelpoisen suorasti ja taidokkaasti, saattoi sillä entiset, kylläkin törkeät erehdyksensä unohdukseen, mutta yliopiston olojen tarkastus osottaa, että hänen alkuperäinen esiintymisensä, kun hän Kaukasen sodasta ja sotaoloista suinpäin työnnettiin Suomen korkeakoulun johtajaksi, oli pikkuseikkoihin asti samanlainen kuin myöhemmin von Kothén 1870-luvulla. Havainnollista opetusta, miten ei pitäisi menetellä, Palmén siis oli jo aikaiseen saanut ja hymysuin hän joskus kertoi, että Johan Bonsdorff, hänen appensa, kehui kasvataneensa verrattain mitättömästä miehestä Turun hovioikeudelle presidentin, jota parempaa ei pitkiin aikoihin muisteltu olleen. „Kohtele kaikkia ystävällisesti ja tarjoo hyviä päivällisiä" — siinä oli muka hallinnon haltijoilla viisasten kivi. Se pienimpiin seikkoihin saakka ulottuva yliopistoasiain tuntemus, mihin Palmén aikanaan saattoi nojata, oli joka tapauksessa perustettu aikaiseen. Tallella on vielä paksu pakka vainajan ihmeen selvällä käsi-alalla kirjoitettuja muistiinpanoja, joihin hän itselleen oli merkinnyt muistoon joka ainoan konsistorin tai talousjaoston istunnossa käsitellyn asian, tapahtuneet äänestykset j. n. e. Koko aikana 1844—67 hän ei näy kertaakaan jättäneen tätä varokeinoa käyttämättä ja niinpä onkin 'selitettävissä, että hänen tuntemuksensa ulottui hallinnon pienimpiinkin seikkoihin asti. Mutta yliopiston johtoa hän ei saanut virkatoveriensä vaalista: uhkaavan vararehtorin viran hän nuorempana pari kertaa torjui luotaan, koska kesäinen lepo siten olisi tullut häirityksi. Myöhemmin hän

sitävastoin ei tullut kyseeseen, koska hän monen mielestä oli liiaksi „juriidinen”. Horjumatta lakien ja asetusten määräyksistä kiinni pitäen hän ei suostunutkaan kaikkiin enemmistön päätöksiin, joilla jo silloin itsehallinnon oikeutta käytettäessä joskus mentiin lain rajojen ulkopuolellekin. Vuoden ajan Palmén kuitenkin lopulla oli vararehtorina, kunnes siirtyi senaattiin; yhdellä ainoalla poikkeuksella hän silloin olikin vanhin koko konsistorissa.

Kuva Palménin aikaisemmasta toiminnasta olisi aivan vailmainen, jollei tässä mainittaisi, että hänen samoihin aikoihin oli täytynyt taistella koetusten kanssa, jotka olivat mitä raskainta laatua, Eräälle perhetuttavalle hän itse v. 1847, vastikään leskimieheksi tultuaan, kirjoittaa, että Turun palo oli tehnyt lopun hänen nuoruutensa lyhyestä onnesta, sekä että hän sitten — vaikka tosin virkaauralla menestyen — oli saanut kestää kahden vuosikymmenen yhtämittaisia koetuksia. Aikaisemmista perheelisistä suruista puhumatta rakkaan äidin kuolema, vaimon pitkällinen ja tuskastuttava sairaus ja kuolema, lasten alituinen sairastaminen ja yhden kuolema sekä oman terveyden heikkous jotta-kuinkin yhteen aikaan sattuen selittävät, että tavattoman miehuullisesti koetukset kantaneen kynästä kerran pääsee huokaus: tahtooko Jumala poistaa koko perheemme maan päältä! Mutta oloja vastaan, jotka todellakin kantoivat toivottomuuden leimaa, hän uskonnollisen nöyryyden ohella asetti kaikkia vastuksia uhmaavan toiminnan sekä ahkeruuden, joka vaati joka ainoan työhön mahdollisen hetken. Lääkkeistä parhaaksi hän usein mainitsee työn. Mutta kolmen alaikäisen lapsen ainoaksi turvaksi alussa vuotta 1847 jäätyään, hän usean kerran kirjeissä läheisilleen tunnustaa asemansa mahdottomuuden: sillä tavalla ei virkamiehen, isän ja ihmisen velvollisuudet olleet ajan pitkään täytettävissä. Toivottomuuteen asti sortuneen mielentilan paransi kuitenkin ihmeellisellä tavalla kesällä 1847 tehty matka Ruotsiin ja Tanskaan, missä hän pääsi uusiin oloihin ja teki tärkeitä tuttavuuksia. Tukholman valtioarkistossa, jonka johtajana oli J. J. Nordström, hän silloin sai mielin määrin tutkia 1734 vuoden lain syntyä valaisevia laajoja asiakirjoja, mistä sai suurta tyydytystä ja teki tärkeitä löytöjä. Sukulaisten luona maalla ollen äidittömiksi jääneet sillävälin olivat hyvässä huostassa. Mutta syksyllä autioon kotiinsa palattuansa Palmén, eräälle vanhalle sukulaiselle kirjoittamista kirjeistä päättäen, usein väsyneenä, unettomana ei voinut murheen ja ajatusten raskaita pilviä haihduttaa muuten kuin sy-

dänyön aikana asettumalla pianon ääreen, jolloin saattoi tunteitaan viihdyttää musiikin tenhovoimalla.

Uusi avioliitto, solmittu kesällä 1848 vanhan tuttavän, tilanomistaja E. F. Sallmenin tyttären Adolfin Fredrika Emilie Salménin kanssa, tekee tässä kohden käänteen, joka selvästi kuvastuu seuraavien vuosien kirjevaihdosta: koko terällään päivä jälleen paistoi elämään, jossa oli näkynyt syksyn kolkkoja jälkiä. Eivät tosin nytkään säästyneet vanhemmilta nuotavalliset perhesurut: kaikenlaiset lasten taudit jättivät jälkensä, vuosikymmenen kuluessa neljän lapsen kuolema harvensi lukuisaksi kasvaneen perheen rivit. Mutta enemmän oli kuitenkin valoisaa elämäniloa, ja tulevaisuuden luottamus karttui: Palménin terveyskin vakaantui. Kun vuodeksi 1848 suunniteltu häämatka viranomaisten estelyn johdosta oli supistunut oloon Ahvenanmaalla, erään vanhan sukulaisen luona — suurena vallankumousvuosina ei tahdottu päästää vanhoja virkamiehiäkään lähelle tyytymättömyyden palavaa tulta! — lykkäytyi Ruotsiin ja Tanskaan aiottu matka kesään 1852. Palatessa erinomaisen hauska matka kääntyi masentavaksi: appelaan palatessa oli yksi lapsista juuri kuollut, toiset makasivat punataudissa, joka parin päivän päästä vaati uuden uhrin. Harventuneena perhe syksyllä palasi Helsinkiin. Joulu 1860 oli sekin koetusten aika, varttunut lapsijoukko sairastui yhtäikaa tulirokkoon, joka yhden vei uhrinaan. Yöt pääksytysten sairaitten luona valvoessaan Palmén käytti aikaansa kirjoittaakseen sen esityksen lakikomissionin ja lakirevisionikomitean toimesta, joka on painettu Robert Laguksen toimittamassa Juridiskt Album III ja IV.

Sukulaisille ja tuttaville Palmén sai samaan aikaan olla apuna; pari orpoa hänen kodissansa kasvatettiin, toisille hän holhoojana tai perheystävänä hankki muulla tavalla turvaa. Kahdesta orvoksi jääneestä työstä J. L. Runeberg ja Palmén lähimpinä sukulaisina pitivät huolta. Kun 1860 joukko helsinkiläisiä vanhan Gr. A. Montgomeryn seurassa kävi Porvoossa Runebergin luona, vastasi jälkimäinen, kun oli kysymys hänen ja Paimenin suhteesta, että tuttavuuden ja ystävyysyden lisäksi sekin yhdisti heitä, että olivat yhteisten lasten isät. Vuosina 1854—56 sodan uhka oli jokaisen Helsingissä asuvan edessä: ei tiedetty mitä syksyllä palatessa olisi kaupungista jäljellä. Tyynesti Palmén katsoi tätä vaaraa silmiin, eikä pelätty tuho tullut. Sodan päätyttyä Palmén uskalsikin ostaa sen talon, missä jo oli vähän aikaa asu-

nut ja joka sitten oli hänen asuntonaan neljän jäljellä olevan vuosikymmenen ajan.

Se eri tahoilla vilkastuva toimintahalu, joka tekee 1850-luvun Suomen historiassa niin unohtumattomaksi, vaikutti monella tavalla Palménin toimeen. Lakitieteen alalla varsinkin oli voimia vähän, joten tarjona olevia käytettiin sitä ahkerammin. Yhdyspankin perustamisella yritettiin ensi kerran luoda yksityisten aikaansaama rahalaitos, ja Palmén laati sen säännöt sekä tuli pankkivaliokunnan ensimmäiseksi jäseneksi ja puheenjohtajaksi, Vähemmän tärkeät tilapäiset tehtävät jääkööt tässä sikseen; yksi on muistettava, koska se ikäänkuin suuntasi hänen toimintansa varsinaisesti valtiolliselle alalle.

Fabian Langenskjöld oli huhtikuulla 1861 saanut aikaan yllätyksen, jonka hän oletti herättävän riemua, että nimittäin 48-miehinen valiokunta toistaiseksi saisi toimia valtiopäiväin sijasta. Niin hämärä kuin olikin yleisön käsitys siitä, mitä oikeastaan hallitsijan vakuutuksilla kansallemme ja kaikille säädyille turvatut oikeudet sisälsivät, heräsi kuitenkin suunnaton levottomuus tämän oudon uutisen johdosta. Ehkei kenenkään puoleen silloin käännytty niin monelta taholta kuin Paimenin; sellainen oli kysyjäin tulva, että hän jälestäpäin leikillä ihmetteli, kuinka ovien lukot hänen luonaan eivät särkyneet. Lukuisa joukko kansalaisia kokoontui Helsinkiin neuvottelemaan hallitsijalle tehtävästä anomuksesta, ja päätettiin pyytää, että jos valiokunta kokoon-tuisi, sen tehtäväksi vain tulisi valmistaa asioita vastaisia valtiopäiviä varten. Kokouksen huomatuimpia miehiä oli Palmén, ja hänen kynästään lähti kokouksessa päätetty adressikin, kuten näkyy vielä säilyneistä käsikirjoituksista, Samaan aikaan hän valaisi varsin tärkeää, mutta silloin vielä tuntematonta ennakkotapausta: kun 1808 vuoden suomalaiselle lähetyskunnalle tarjottiin eduskunnan asemaa, niin se kiellollaan pelasti valtiosäätyjen lailliset oikeudet.

Päätetty sekä jo allekirjoitettu adressi kävi tarpeettomaksi, kun Aleksanteri II tehdystä erehdyksestä tiedon saatuansa supisti valiokunnan tehtävän laillisten rajojen sisälle. Alkuperäisen määräyksen mukaan oli myöskin myönnetty yliopiston konsistorille oikeus asettaa tuohon valiokuntaan edusmiehensä, ja tähän toimeen valittiin silloin rehtori A. E. Arppe, joka nautti virkaveljiensä suurta luottamusta. Konsistori samassa yhtyi Palménin laatimaan lausuntoon, jossa tunnustettiin yliopistolle myön-

netyn edustusoikeuden olevan suotavan, joskaan se ei perustunut vanhaan oikeuteen, sekä pantiin painoa siihen, että valiokunta ei menisi ratkaisemaan perustuslain mukaan valtiosäätyjen päätöksistä riippuvia asioita.

Vastaisia aikoja varten arvaamattoman tärkeä oli valtiollisen harrastuksen virkoaminen; ankarimmankaan sensuurin avulla ei sitten enää voitu haihduttaa kansalaisten mielestä kansallisen eduskunnan välttämättömyyttä. Mutta pelkkä tunnelma ei riittänyt, eikä myöskään se opetus, jota vuosikymmenien kuluessa oli annettu vastaisille tuomareille ja virkamiehille: kansalaiset sanan laajemmassa merkityksessä olivat liitettävät yhteiskunnalliseen työhön. Palménin Lainopillisessa käsikirjassa ei ollut kuin lyhyitä tietoja valtiopäiväin toimesta; itse perustuslait olivat muille kuin tutkijoille perin vaikeat saada käsiinsä.

Uskomattomalta tämä asianlaita nykyään tuntuu, mutta siitä ei sittenkään ole epäilystä. Säätyhallituksen aikana 1719—72 oli Ruotsissa varsin myöhään tultu käsitykseen, että kansalaisten ensimmäisiä oikeuksia oli tutustua noudatettaviin perustuslakeihin, mutta lopulta painettiin parikin kertaa „Acta publica”-nimiset kirjaset, joihin oli otettu tärkeimmät perustuslait; suomalaisiakin oli tällöin muistettu. Kun Kustaa III:n vallankumous oli tapahtunut, ilmestyi uusi sellainen painos ruotsiksi 1786, mutta suomeksi ei perustuslakikokoelmaa painettu, ennenkuin savokarjalaiset ylioppilaat 1847 „Lukemisia Suomen Kansan Hyödyksi”-nimisen sarjan kolmanteen vihkoon ottivat 1772 vuoden Hallitusmuodon sekä 1789 vuoden Yhdistys- ja vakuuskirjan ynnä kolmeen sivuun supistetun selostuksen valtiopäivistä. Helsingin yksityislyseon tarpeeksi 1858 painettu „Storfurstendömet Finlands grundlagar” sisälsi ainoastaan Hallitusmuodon ja Yhdistys- ja vakuuskirjan sekä kolme hallitsijavakuutusta; maan valtio-oikeuden opetusta tarkoittava apuneuvo ei tietänyt valtiopäiville säädettyistä laeista mitään! Ken siitä asiasta tahtoi tulla selville, oli pakotettu turvautumaan Stjernmanin ja Modeen suuriin lakikokoelmiin, jotta eri aikojen osittain kumotuista, osittain soveltumattomista määräyksistä saisi vaivoin kokoon parsituksi, sen mikä myöhemmin oli järjestetty 83 pykälää sisältävällä valtiopäiväjärjestyksellä. Suomen omista asetuskokoelmista täytyi etsiä, mitä vuosina 1808 ja 1809 oli saatu rakennetuksi ja mitä kansamme oikeuksista sen jälkeen vielä oli johonkin määrään kehitetty Venäjän valtakunnan yhteydessä,

Tästä saattaa jo arvata, mikä merkitys oli Suomen ensimmäisellä perustuslakeja sekä perustuslainluontoisia asiakirjoja käsittävällä kokoelmalla *Storfurstendömet Finlands Grundlagar jemte till dem hörande Statshandlingar*, joka Paimenin toimittamana ilmestyi syksyllä 1861 (suomenkielinen painos W. Lavoniuksen kääntämänä ilmestyi 1862). Hallitusmuodon sekä Yhdistys- ja vakuuskirjan ohessa oli siihen otettu valtiosäätyjen toiminnasta eri aikojen laeista etsittävät määräykset, sekä Kustaa II Aadolfin aikuiset että erinäisiä 1723 vuoden kumotun valtiopäiväjärjestyksen määräyksiä, mikäli niitä Kustaa III:n aikana oli tunnustettu noudatettaviksi, samassa kun koetettiin täyttää pahimpia aukkoja valtiopäiväpäätöksillä ja kuninkaallisilla selityksillä, Vihdoin oli kokoelmaan otettu Venäjän keisarin antamat vakuutukset ja Suomen hallitusta ohjaavat lakimääräykset. Valaiseva esipuhe sekä erinomaisella huolella tehty aakkosellinen ainehisto lisäsivät kokoelman arvoa. Kun tämä kokoelma jonkun aikaa oli ollut loppuun myytynä, ilmestyi toisten toimesta 1877 uusi painos Suomen perustuslakeja, mutta siihen asti Palménin kokoelma oli valtiopäivämiesten sekä kaikkien valtiollisia kysymyksiä harrastavien henkilöiden tärkein ja luotettavin apuneuvo.

Valtiomiesten varovaisesti, mutta selvästi esitetyt ehdotukset sekä se luottamus, jonka Suomen kansa vuosikymmenien kuluessa oli uskollisuudellaan sekä maltillaan saavuttanut, kantoivat vihdoinkin hedelmänsä: „Tammikuun valiokunta" kokoontui alussa vuotta 1862 eikä vuoden lopussa enää ollut epäilystä siitä, että pian tulisi varsinaisten valtiopäiväin vuoro. Sen tähden tulikin tulinen kiire valmistaa esityksiä. Tehtävä oli ylen vaikea, koska lukuisan valiokunnan merkitys itse asiassa supistui valmistaviin puheharjoituksiin sekä aiottujen valtiopäiväkysymysten luokittamiseen kahteen pääryhmään. Lopussa vuotta asetettiin 9 komiteaa, ja niiden 47 jäsenen joukossa Palmén oli itsemäärätty; lainoppineista jäsenistä useimmat olivat hänen entisiä oppilaitaan. Semmoisella tarmolla ryhdyttiin työhön, että sitten 1863—64 vuosien valtiosäädyille saatettiin antaa 50 armollista esitystä, useat niistä peräti tärkeitä ja lopullisia lakiehdotuksia sisältäviä, toiset sisältäen periaatteellisia ehdotuksia, jotka myöhemmin tulivat seikkaperäisissä lakiehdotuksissa selvitettaviksi. Puhumatta siitä myötävaikutuksesta, minkä Palmén oli antanut muiden työlle, oli hän laatinut esitykset holhouksesta, maanomistajani velvolli-

simplesta maksua vastaan luovuttaa maata yhteiseen tarpeeseen, sekä tilusten lohkomisesta ja maan erottamisesta rälssi- ja perintötiloilla.

Suuresti helpottui tietenkin uusien lakien tekeminen sen kautta, että usein saattoi ottaa esikuvaksi, mitä 1809 vuoden jälkeen samoilla aloilla oli Ruotsissa saatu aikaan, mutta kuinka itenäisesti ja taitavasti tähän aikaan Suomessa meneteltiin, siitä antaa tunnustuksen ruotsalainen asiantuntija Chr. Naumann. Hän myönsi v. 1865 suomalaisella lainsäädäntötyöllä olevan ilmeisen itsenäisen arvon, varsinkin siinä, että täällä laaditut lait mutkattomaan yksinkertaisuuteen, selvyyteen, tarkkuuteen ja täsmällisyyteen nähden olivat niin hyvin aineen käsityksessä, kuin myöskin määräysten järjestyksessä sekä sanamuodostuksessa paremmat kuin samanaikaiset lait Ruotsissa, Että Paimenilla oli suuri ansio siinä, näkyy monista vielä tallella olevista asiakirjoista, jotka kuvastavat meille hänen voittamatonta taitoaan antaa lainmääräyksille loogillinen sekä lyhyt ja selvä muoto.

Silloisten perustuslakien mukaan Palmén ei voinut päästä valtiopäiville, sillä vaikka hän tosin yliopiston miehenä kuului pappissäätyyn, kelpasivat siihen valittaviksi ainoastaan papiksi vihityt (aatelissäätyyn Palmén korotettiin vasta 1875). Mutta hän ei sittenkään pysynyt työn ulkopuolella; lukemattomissa asioissa kääntyivät uuteen sekä vaikeaan työhön kutsutut edustajat hänen puoleensa neuvoja saadakseen. Ja opastusta tarvittiinkin. Ehkei mikään selvemmin osoita silloista hapuilevaa kantaa kuin valtiopäiväin alussa syntynyt sanakiista siitä, oliko valtiopäivillä edes anomusoikeutta. Yliopiston rehtori Arppe, itse aatelissäädyn jäsen, luuli voivansa Yhdistys- ja vakuuskirjan 6:n kohdan nojalla päättää, että anomuksia ei saisi esittää. Sanomalehdissä Palmén sekä professori F. L. Schauman osottivat tämän käsityksen perättömäksi. Samoina päivinä jolloin Aleksanteri II oleskeli Helsingissä, avatakseen valtiopäivät 18 p. syyskuuta, julkaisi Palmén Dagbladissa kirjoituksen „Ensimmäinen ja viimeinen valtiopäiväkysymys", missä huomautettiin, että ennen kaikkea tarvittiin uusi valtiopäiväjärjestys sekä toiseksi maan hallituslaitosta järjestävä uusi laki eli hallitusmuoto. Itse vastaanottaessaan valtiopäiväin pankkivaliokunnan sihteerintöimen Palmén joutui uudelle ja kyllä vaikealle alalle; siksi vähän oli valiokunnan jäsenillä tietoja asiasta, että sihteerin merkitsi enemmän kuin valiokunta. Se muutos, jota lähinnä tarkoitettiin, Suomen Pankin luovuttaminen valtiosäätyjen hoitoon, sillä kertaa raukesi, toteutua k-

seen muutama vuosi myöhemmin, kun rahasuoritus oli saatu tehdyksi. Hyvä jälki 1863 vuoden pankkivaliokunnan työstä jäi kuitenkin siinä lyhyessä, mutta tarkassa selostuksessa Suomen Pankin perustamisesta ja aikaisimmasta toiminnasta, jonka Palmén liitti valiokunnan mietintöön, käyttäen asian valaisemiseksi ystävänsä, silloisen kamreeri August Florinin kokoelmia. Tämä esitys onkin viimeisiin aikoihin asti ollut luotettavin lähde sille, joka on tahtonut aineeseen tutustua.

Omituinen sattuma teki, että ensimmäinen julkisuuteen tullut kuvaus 1863—64 vuosien valtiopäivien esihistoriasta ja toimesta on osaksi lähtenyt Palménin kynästä, Kirjevaihdon kautta tutustuttuaan ruotsalaiseen lakitieteen tutkijaan, silloiseen oikeusneuvokseen Chr. Naumanniin, Palmén sai häneltä vastaanottaa kysymyksiä silloin alkaneesta Suomen lainsäädäntötyöstä. Julkisuutta ajattelemta Palmén pitkässä kirjeessä kuvasi pääpiirteet 1861—64 vuosien tapauksista tällä alalla, mutta hämmästyi suuresti saadessaan aikoinaan nähtäväkseen korehtuurivedoksen siitä kirjoituksesta, millä Naumann aikakauskirjassaan valaisi Tammiin valiokunnan ja 1863 vuoden tapauksia yleensä, sitten kun oli ensin selostanut itse esitykset ja niihin tehdyt muutokset. Muutamat painosivut tässä loppukatsauksessa ovat jäljennöstä Paimenin kirjeestä; Naumann on vain paikoin lieventänyt jonkun hänen mielestään ankaran sanan varovammaksi. Asia ei enää ollut muutettavissa, kun korehtuuri saapui; Palmén vain tunnusti oudoksuneensa, että niin tuoreet tapaukset jo joutuisivat historiallisen kuvauksen esineeksi. Samassa hän vastauksessaan lisäsi, että kerrottu oli oikea ja sentähden voisikin olla perusteena vastaisille kuvauksille. „Kerrottu olkoon samalla terveellisenä muistutuksena niille korkeille herroille, jotka pitelevät kokonaisen kansan kohtaloa, kuin iltakemuissaan pelikortteja ja sitten rauhallisesti nukkuvat ajatellen: tulkoon minun jälkeeni vedenpaisumus! Heidän on hyvä nähdä, että on kaukoputkia, jotka verekseltä ja luonnon tyynellä tarkkuudella voivat tapauksista tehdä valokuvan vastaisten polvien nähtäväksi. Tämä on oikeutettu tapa panna heidät ajattelemaan ja tämän opetuksen hedelmät tulevat kaiketi aikoinaan näkyviksi." Omasta puolestaan hän kuitenkin arveli johtuneensa kertomuksessa aiheettomasti etualalle, kun tuttavalle mainitsi omatkin työnsä, aavistamatta sanojen joutuvan julkisuuteen. Vaatimattomasti hän lopettaa: „On monta miestä rintamassa, jotka ovat tehneet yhtä paljon tai vielä enemmän."

Toisin jälkimaailma arvosteleo asiaa. Jos henkilöittäin ottaa

huomioon, jotka 1860-luvun molemmilla valtiopäivillä olivat mukana tärkeimmissä töissä, niin lähinnä silloinen lainopillinen tiedekunta, dekaani sekä hänen oppilaansa, A. Liljenstrand, C. G. Ehrström ja J. W. Rosenborg, mutta sen lisäksi muihin toimiin kiintyneet miehet, G. G. Aminoff, H. J. W. Zilliacus, C. A. Öhrnberg, Edv. Bergh, B. G. E. Bläfsjekl, A. B. von Weissenberg, A. A. Brunou, L. H. S. Mechelin, R. Montgomery ja W. Lavonius, muistuvat mieleen valiokunnan sihteereinä. Kaikki he olivat lakimiehen uralle joutuneet siihen aikaan, kun Palmén johtajana tai yksinään piti tiedekunnan opetuksesta huolta.

Ei voi jättää mainitsematta, että edellisten tointen ohessa noina samoina aikoina oli Palménille uskottu muitakin tilapäisiä tehtäviä. Niinpä Helsingin kaupungille laadittava uusi poliisijärjestys v. 1859, kysymys markan saattamisesta Suomen päärahaksi 1861 ja suomenkielen kohottaminen virkakieleksi 1862 olivat valmistetut komiteoissa, joissa hän oli mukana, ja 1865 hän kutsuttiin kahteen komiteaan, joista edellisen tuli laatia ehdotus Suomen hallituslaitosten uudistamiseksi, jälkimmäisen taas valmistaa uusi konkurssilaki ja siihen liittyvät asetukset. Päätösten paperille paneminen joutui miltei yksin hänen asiakseen. Kun E. J. Längmanin tunnettu testamentti Ruotsin ja Suomen kansojen hyväksi oli valvottava, määrättiin Palmén Ruotsin kansan edustajaksi, jommoisena hän pysyi, kunnes yliopistosta siirtyi senaattiin.

Tärkein kaikista näistä toimista oli kyllä hallituslaitosten uudistamista tarkoittava komitea, mutta sen ehdotukset jäivät vahvistamatta, samoin kuin toisessa komiteassa laadittu uusi hallitusmuotokin; uusi valtiopäiväjärjestys sitävastoin, joka sillä kertaa olikin kaikista tärkein, valmistui siinä komiteassa, missä professori J. W. Rosenborg oli työtätekevänä jäsenenä ja J. J. Nordströmin laatima ehdotus oli alustuksena käytettävä, Hyväksyttynä 1867 vuoden valtiopäivillä tuo esitys sitten 1869 vahvistettiin, pysyäkseen voimassa lähes neljä vuosikymmentä.

Uusia perustuslakeja valmistelevien komiteain toimi on pysynyt yleisöltä salattuna. Tavattoman vilkas huomio tuli sitä vastoin sen komitean osaksi, jonka pohdittavana oli kysymys suomenkielen oikeuksista. Paimenin kanta tässä asiassa ei tyydyttänyt suomenkielen harrastajain toiveita, mutta kaukana se oli varsinaisen ruotsikiihkoisuuden kannasta.

Luennoissaan Paimen jo v. 1845 oli esiintyneestä syystä kosketellut kysymystä maan oikeuskielestä. Silloin oli julkisesti väitetty, että Oikeudenkäymiskaaren määräys 24 luvun 3 §:ssä „äl-

köönkä vierasta kieltä käytettäkö", verrattuna tuomarinohjeiden kolmanteen kohtaan: „tuomari on yhteisen kansan tähden, eikä yhteinen kansa tuomarin tähden" muka johtaa siihen, että Suomen oikeuksissa suomea lain mukaan oli käytettävä virkakielenä. Koska kysymys esiintyi oikeushistorialliseen laintulkitseamiseen perustettuna, katsoi Palmén välttämättömäksi siihen kajota. Hän tunnusti noiden kirjoituksessa esitettyjen vaatimusten lähteneen kiitettävästä isänmaanrakkaudesta sekä sisältävän suoran ja mieleen pantavan todistelun Suomen rahvaan oikeudesta saada lakinsa käytetyksi kansan omalla kielellä sekä siitä johtuvasta välttämättömyydestä, että tuomari suullisesti ja kirjallisesti osaisi käyttää suomenkieltä. „Ken on seurannut lainkäyttöä semmoisena, kuin se tosioloissa esiintyy, hänen täytyy tunnustaa ne hankaluuDET, jotka aiheutuvat nykyisestä asianlaidasta, jolloin oikeudenkäyttöä hoitavat tuomarit, jotka usein eivät edes ymmärrä, vielä vähemmin saattavat puhua suomenkieltä, — seikka joka monen muun ohessa meillä on synnyttänyt sitä valitettavaa epäluuloa, millä rahvas maalla tavallisesti katselee virkamiehiä."

Samassa Palmén kuitenkin asian tieteelliseen puoleen tekee muistutuksen, jota ei voi kumota. L a i n m u k a a n olot eivät silloin olleet sellaiset, kuin kirjoittaja olisi suonut. Palmén muistuttaa, että Ruotsin vanhojen lakien kielenä tietenkin oli ruotsi, mutta että latinankieli katolisena aikana oli melkein kaikkialla päässyt käytäntöön. Kerta toisensa perästä vaadittiin kuitenkin tämän johdosta laamanneja, kanslereita, vouteja ja kaupunginhallituksia käyttämään ruotsinkieltä tuomioita, suojeluskirjoja, kaupakirjoja y. m. antaessaan. Kaarle XI 1683 ja 1684 sääti nimenomaan, ettei saisi tuomita muuten kuin Ruotsin lain ja tapojen mukaan, sekä selvällä kielellä, ottamatta käytäntöön vieraita lakeja ja vierasta kieltä. Siinä mielessä oli myös 1734 vuoden lain vastaava määräys annettu.

Kysymystä tällöin käsiteltiin kokonaan oikeushistorian ja laintulkinnan kannalta, eikä vuosikausiin näy olleen aihetta siihen palata. Lakitieteen opettamiseen koko voimallaan antautuneena Paimenilta ei riittänyt aikaa sellaiseen työhön, joka tarkoitti suomenkielen kohottamista alennustilastaan. Toiset ottivat tuon asian omaksensa, ja 1861 Yrjö Koskinen Mehiläisen 12 numerossa¹⁾ esitti selvän ohjelman, miten suomenkieli olisi määräajan kuluessa kohotettava virka- ja oikeuskieleksi. Kohta oli suomen-

¹⁾ Yrjö Koskinen. Kansallisia ja yhteiskunnallisia kirjoituksia, I, ss. 476—483.

kielälle myönnettävä täydet oikeudet muutamissa kohdin; kymmenen tai korkeintaan viidentoista vuoden perästä lainkäyttö suomalaisten asioissa oli poikkeuksetta tapahtuva suomeksi; hallituksen tuli ryhtyä toimeen tämän tarkoituksensa saavuttamiseksi. Lainopillisessa tiedekunnassa tämä ehdotus otettiin pohdittavaksi ja useissa kohdin tehtiin vastaväitteitä. Professori Ehrström, tunnustettu suomenmielinen ja J. V. Snellmanin ihailija, huomautti, että muutos oli kouluista aljettava. Ei kukaan arvellut asian ulottuvan ulkopuolelle hallituksen oikeuksia.

Yrjö Koskinen, joka rautaisen tahtonsa avulla itse oli kyennyt vaihtamaan lapsuutensa kielen opittuun, ei nähnyt mahdolluutta siinä, että samaa vaadittaisiin lukemattomilta melkoista korkeampaan ikään tulleilta. Tammikuun valiokunta ei virallisesti ottanut suomenkielen asiaa puheeksi, mutta suuren suuri enemmistö (43 miestä kokoluvusta 48) allekirjoitti keskustelujen päätyttyä anomuksen suomenkielen hyväksi. Luonnottoman epäkohdan poistamiseksi vaadittiin pikaisia toimia; lähinnä oli komitea asetettava harkitsemaan, millä tavoin muutos tässä tärkeässä asiassa olisi saatava toimeen. Senaatti ei kutsunut yhtään umpisuomalaista komiteaan, mikä oli paha merkki; komitean jäsenistä professorit E. Lönnrot ja Z. J. Cleve, kielenkääntäjä C. G. Borg, asessori A. E. Stråhlman sekä tuomari K. F. Forström olivat tunnettuja suomenkielen harrastajia ja käyttäjiä. Komitean puheenjohtaja, presidentti W. Forsman ja 6 jäsentä, Palmén sekä kolme hovioikeuden asessoria ja kaksi alituomaria, edustivat yleisöä, joka katseli muutoksia epäilyksellä. Mietintö on Palménin kirjoittama.

Se alkaa tunnustuksella, että luonnollinen oikeus välttämättömästi vaatii suomenkielen asettamista tasa-arvoon ruotsin kielen kanssa, ja lisää, että vaikka kyllä 1734 vuoden lain „vierasta kielitä" vastaan antama määräys on tarkoittanut ruotsin säilyttämistä virkakielenä, „on kuitenkin se syvä henki ja tarkoitus, joka on määräyksen perusteena, välttämättömästi johtava siihen, että Suomeen nähden oikeusistuinten kielen tulee yleensä olla joko ruotsi tai suomi."*) Esteenä oli kuitenkin silloisten virkamiesten puutteellinen suomenkielen taito. Kouluihin ja yliopiston lakitieteel-

*) Tämän käsityksen vastakohtana muistettakoon se mielipide, joka keksittiin kaksi vuosikymmentä myöhemmin, kun arveltiin nyt mainitun lainpaikan muka estävän suomea virastojen virkakieleksi tekemästä, — ajatus, josta varsinkin silloinen senaattori A. A. Brunon ja prokuraattori R. Montgomery saavat historian edessä vastata.

liseen tiedekuntaan nähden ehdotettiin muutoksia, mutta oikeudenvaaran välttämiseksi ei uskallettu ehdottaa aikaa, jonka kuluessa muutoksen pitäisi lopullisesti olla suoritettu. Vähemmistön miehet tunnustivat vaikeuksia olevan, mutta kun muutoksia vaatii yhteiskunnan oma kehitys, luovat ne myös sen voiman, joka on taiteen vaikeuksien voittamiseen. Vähemmistön miehet esittivät kantansa kahdessa eri vastalauseessa.

Snellman ja suomenmieliset syystä katsoivat mietinnön ponnottomaksi, kun muutoksen määräaika jäi epävarmaksi, toisin sanoen asianomaisten hyvästä tai huonosta tahdosta riippuvaksi. Snellman sitten v. 1863 Aleksanteri II:n puheille päästessään, sai aikaan tunnetun ratkaisun, jolla kahdenkymmenen vuoden aika säädettiin muutokselle. Hän ei kuitenkaan voinut saada senaattia tarmokkaihin valmistustoimiin, eikä liioin voinut auttaa, että hallituksessa valtaan päässyt ruotsinmielisyys antoi koko valmistusajan kulua hukkaan.

Millä mielellä Palmén katseli työtä suomenkielen hyväksi, tulee monesta seikasta näkyviin. Jo 1832, jolloin hänen oma taloudellinen aseinsansa oli mitä vaikein, rupesi hän Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran jäseneksi ja eri tapauksissa hän on seuraa avustanut. Kun hänen Lainopillinen käsikirjansa Elias Lönnrotin myötävaikutuksella oli saatu suomennetuksi, mitä työtä tekijä, kuten Lönnrot tunnustaa, tehokkaasti auttoi käännöstä tarkastamalla, lahjoitti Palmén tekijäoikeutensa korvauksetta seuralle, eikä edes tahtonut katsoa itseään omistajaksi, „kun teokseni täten on saanut uuden ja isänmaalle tärkeän asun, jota antamaan itse en parhaalla tahdollakaan olisi kyennyt". Muutamia parannuksia hän varta vasten teki, jotta uusi painos tulisi entistä paremmaksi, sekä lisäsi esipuheeseensa seuraavat sanat, jotka ovat kirjoitetut, ennenkuin 1863 vuoden kielimanifesti ilmestyi:

„Lopuksi en toivo muuta, kun ilolla muistella sitäki suurta edistystä, jonka kotimaamme kallis suomenkieli tällä käännöksellä on voittanut ei ainoastaan tieteellisessä suhteessa yleisesti, mutta myös erittäin lainopillisella alalla. Ei tarvinne muistuttaa, kuinka mainittu kieli sen kautta on ottanut hyvän askelen eteenpäin päästäksensä luonnollisten oikeutensa suupuheelliseen ja kirjalliseen nautintoon niin oikeustuvissa kuin yliopistonki lukusaleissa; ja tästä edusta on ei ainoastaan kirjantekijä, vaan myös koko isänmaa kirjan korkeasti kunnioitettavalle suomentajalle ikuisessa kiitollisuuden velassa."

Lönnrot puolestaan lisäsi tähän eri muistutuksen, missä torjui kiitokset, „jos toisella puolen en tiedä moitettakaan ansainneeni," ja huomauttaa erikseen koettaneensa suomentaa ei sana sanalta, vaan etupäässä ajatusta silmällä pitäen. Tekijä varsinkin oli tästä kiitollinen. Kun Lönnrot toi hänelle suomennoksensa tarkastettavaksi, oli hän ennustanut, että suomalainen talonpoika ymmärtäisi käännöksen paremmin, kuin ruotsinkielinen ymmärtäisi alkuperäisen teoksen. Pila huvitti suuresti Palménia, joka tunnusti sen olevan aivan paikallaan, niin taitavasti Lönnrot oli muuttanut tieteellisen esityksen yleistajuiseen muotoon.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralla oli samaan aikaan tekeillä toinen työ, johon kysyttiin Paimenin myötävaikutusta. Kerraalikubernööri kreivi Berg oli 1861 varmaankin prokuraattori Walleenin aloitteesta, nostanut kysymyksen ylempänä mainitun lakikomissioonin vähän ennen valmistuneen laajan kokoelman suomentamisesta, ja Kirjallisuuden Seuralta kysyttiin, tahtoiko se siihen ryhtyä. Paimenin mieltä kuulusteltuansa seura puolestaan teki vastaehdotuksen: että lähinnä toimitettaisiin uusi ja tyydyttävä käännös 1734 vuoden laista, sekä että sitten tehtäisiin täydellinen mutta pienempi kokoelma, johon otettaisiin mainittu laki sekä sitä muuttavat asetukset. Ehdotus hyväksyttiin ja hallitus suostui yritystä avustamaan korkeintaan 5,000 ruplan määrällä. Molempiin tehtäviin kysyttiin Paimenin apua. Ensimmäinen, josta G. Cannelin kantoi suurimman taakan, tuli pian valmiiksi, mutta lakiteoksen laatiminen sattui aikaan, jolloin mitä suurimmat muutokset lainsäädännössä juuri valtiopäiväjakson aljettua olivat tulossa, jonka tähden kiiresti tehty työ uhkasi heti vanheta, Työtä jatkettiin kuitenkin. V. 1865 eräs tutkijakunta, jossa Palmén oli ensimmäisenä miehenä, antoi seuralle siitä kertomuksen; muutamat kaaret olivat silloin valmiit Palménin suunnitelman mukaan. Hänelle oli kuitenkin tarpeellisia nuorempia apumiehiä mahdoton saada, ja itse uusille virkaurille jouduttuansa hän ei enää voinut omistaa tehtävälle niinkään paljon aikaa kuin professorina ollessaan. Väliaikainen rikoslaki v:lta 1867 teki myöskin tenän, siinä kun oli tulossa valtiomahtien hyväksymä laki, jonka julkaiseminen kuitenkin tarpeellisten vankilain puutteen takia lykkäytymistään lykkäytyi. Täten aika kului, kunnes kaksi lakimiestä, Sjöros ja Sulin, Ruotsissa ilmestyneitten esikuvain sekä kotona valmistelun lakiteoksen mukaan ruotsiksi julkaisivat sellaisen lakiteoksen, jommoista Kirjallisuuden Seura oli ajatellut, Tehtävä oli tämän jälkeen suuresti helpoittunut ja v. 1873 tehtiin näiden herrojen

kanssa sopimus, jonka perustuksella suomalainen lakiteos vihdoin ilmestyi v. 1877, seuraten pian uusissa painoksissa.

Paimenin suhdetta suomalaisuuteen valaisee sekin seikka, että hän kävi ystävänsä M. A. Castrenin luennoilla kuulijana sinä ainoana vuonna, jonka tämän oli suotu vaikuttaa yliopistossa. Suurella surulla Palmén apelleen kertoo nerokkaan tutkijan kovasta kohtalosta, samoin kuin suomenkielisten kirjain painatuskiellosta. Snellmanin ja hänen kannattajainsa vaatimuksia sitävastoin Palmén varovasti kanssa hän jonkun kerran julkisestikin väitteli, seisoen vielä kauempana nousevasta polvesta suomenmielisiä. Ettei hän sittenkään ollut suomenkielen vastustaja, näytti moni toimi hänen myöhemmältä vaikutuskaudeltaan. Se ajoittain ilmeinen vihamielisyys Palménia vastaan, joka muun muassa on jättänyt jälkensä 1870- ja 1880-lukujen sanomalehdistöön, tulikin poikkeuksetta ilmi ruotsinmielisiltä tahoilta.

Suuresta työtaakastaan huolimatta Palmén yliopiston professorina oli ehtinyt omistaa aikaa nuoruutensa harrastuksille, ennen kaikkea musiikille. Huilu tosin yhä harvemmin tuli käytäntöön, mutta Paciuksen alkuaikoina hän oli ylioppilaslaulun innokkaimpia harjoittajia ja professorina hän yhdessä kolmen tuttavansa säännöllisesti omaksi huvikseen lauloi kvartetissa. Kaikkien sukunimet sattuivat ensi osassaan sisältämään puun nimen (Palmén, Granfelt, Enehjelm, Ahlbom) ja huvikseen eräs vanha alituista virkavapautta nauttiva pappismies Streng oli näissä lauluilloissa kuulijana ja sukkeluudestaan tunnettu K. Collan siitä tekaisi nimen „puukvartetti ja katkennut kieli”. Ylioppilaslaulajat eivät mielellään näiden kanssa kilpailleet, sillä vanhat herrat alkoivat kello 7 ja lopettivat harvoin ennen kuin kello 2; lähes sata eri laulua oli silloin laulettu, muutamat useampaan kertaan. Kesäisin kun Palmén asui Hämeenlinnan tienoilla, saatiin muita laulajia seuraksi; Wennerbergin „gluntteja” hän lauloi kälynsä kanssa, vaimon säestäessä. Konserteissa ja joskus annetuissa oopperanäytännöissä Palmén oli innokas kuulija.

Suuren kääntein toi mukanaan syksy 1867, jolloin hän siirtyi Senaatin Oikeusosastoon. Jo seuraavan vuoden lopussa vaihtui tämä toimi jäsenyyteen Senaatin Talousosastossa sekä siihen liittyvään kirkollisasiain toimituskunnan päällikkyyteen; sitten Palmén 1871 oli Senaatin Oikeusosaston varapuheenjohtaja, Näiden tointen lisäksi tuli vielä kaksi muutakin: vuosina 1869—72 hän oli määrätty kouluylihallituksen jäseneksi ja huhtikuusta 1873 aina kuole-

maansa asti hän, tosin virkaa toimittavan nimellä, oli yliopiston sijaiskanslerina. Jo lähestyen sitä ikää, jolloin yliopistonopettajan täysinpalvelleisuus alkaa, hän siis joutui uusiin, mitä tärkeimpiin valtiollisiin tehtäviin, hoitamaan suurimman osan tätä aikaa kahta virkaa rinnakkain. Tämä jakso Paimenin toiminta-aikaa käsittää lähimmiten kolme vuosikymmentä.

Epäkiitollisin näistä tehtävistä, näköjään melkein hedelmätön, oli jäsenyys uudessa kouluylihallituksessa, se kun oli hoidettava ensiksi yhdessä kirkollisiasiain päällikkyyden, sitten prokuraattoritoimen kanssa, Jo muodollisessa suhteessa tämä asema oli varsin outo, kun Palmén siten kaikissa opetuslaitosta koskevissa asioissa jäi jommassakummassa virassa esteelliseksi, joten toimi kokonaisuudessaan kärsisi haittaa ja ainakin kävisi vaikeaksi. Vielä ikävämmäksi tuli jäsenyys kouluylihallituksessa sen kautta, että virastolle vastoin valtiosäätyjen tarkoitusta oli v. 1869 annettu järjestely, millä valtiollisen valvonnan edistämiseksi varsinainen asiantuntemus työnnettiin syrjemmälle. Venäjällä havaitut tai oletetut opetustoimen epäkohdat lähinnä aiheuttivat Suomeenkin ulottuvat kovistukset; ankarampi kurinpito harkittiin yliopistollekin välttämättömäksi. Ja opetuksen molempien päähaarojen yhteiseksi päälliköksi asetettiin vapaaherra Kasimir von Kothén, jonka laista välinpitämätön kanta jo 1840- ja 1850-luvuilla oli herättänyt yleistä tyytymättömyyttä, Vuosikymmenen Pietarin piireissä liikuttuansa saattoi Kothén Suomeen palatessaan nojautua vaikutusvaltaan, jota ei varova kreivi Armfelt uskaltanut suoraanaisesti vastustaa. Toimintahaluinen ja keinoista välinpitämätön kenraali viittasi monesti erityisiin valtuuksiin, jotka kenties usein perustuivat hänen omaan mielikuvitukseensa, mutta kreivi Adlerbergiin hän saattoi näillä keinoin vaikuttaa. Kothénin mallittomuuden hillitsemiseksi oli uuteen kouluylihallitukseen pantu senaattorit S. H. Anteli ja Palmén, mutta edellisen säännöllisesti kannattaessa Kothénin tuumia kävi jälkimäisen asema sitä vaikeammaksi, suorastaan toivottomaksi tehtäväksi.

Suomalaisen normaalikoulun Helsingistä poissiirtäminen, josta jo ennen oli Senaatin Talousosastossa taisteltu, vaikka Palmén silloin kirkollispäällikkönä oli saanut surma-aiheet torjutuiksi, osotti uuden koulupäällikön vaikutusta. Uutta koulujärjestystä tämä sitten ajoi tulisella kiireellä, saaden kenraalikuvernööriltä kannatusta, koska muka asian joutuisaa käsittelyä oli vaadittu Pietarissa. Miten pitkälle Kothénin päivä päivältä vaihtelevat tuumat menivät, on vaikea tarkoin määrätä, sillä useat viikot hän,

hällistä joka toinen ilta, kävi Paimenin luona tuumiaan esittämässä, ja tuntikausia keskustelu aina jatkui. Tavallinen loppu oli se, että mukana olleet kirjalliset ehdotukset ennen lähtöä oli pistetty uuniin, mutta pian ne korvattiin uusilla! Paimenin omaiset tiesivät, että isä aina noiden pitkien keskustelujen perästä oli väsynyt ja tyytymätön, joskin päähänpistoja oli saatu joukottain torjuttuksi. Niin sietämättömäksi kävi asema, että Palmén lopulla vuotta 1871 ilmoitti kenraalikuvernöörille sekä sitten kreivi Armfeltille, ettei hän mitenkään katsonut jaksavansa pysyä kouluylihallituksen jäsenenä samalla kuin oli prokuraattori. Pyynnöstään hän pääsi epämieluisasta ja voimia melkein turhaan kuluttavasta asemasta.

Suurempi oli tyydytys lyhytaikaisesta kirkollispäälliköntoimesta, vaikka tosin oli vaikea päästä silloisen valtiovarainpäällikön, von Trappin kanssa sopuun rahamenoista. Miellyttävimpiä muistoja Palménille tästä ajasta olivat käynnit Jyväskylän silloin varsin nuoren kaksoisseminaarin tutkinnoissa, jolloin hän sai neuvotella nuoruudenystävänsä Uno Cygnaeuksen kanssa. Seminaarilaiset muistelivat kauan, miten ystävällisesti kaukaa tullut vieras jokaisen kanssa keskusteli, laulaen heidän mukanaan, kun laulut olivat tutut. Tärkeä periaatteellinen ratkaisu oli samaan aikaan tehtävä, kun seminaarinopetusta oli järjestettävä ruotsinkielisille. Siinä kohden Palmén poiketen Cygnaeuksen aatteista puolsi kahden seminaarin perustamista, esittäen syyksi yhteisessä laitoksessa pelättäviä vastuksia, jonka ohessa pitäisi välttää sitä, että maan pohjoiset seudut valittaisivat syrjäytymistä. Hallinnollisista kysymyksistä, jotka Paimenin ensi vuosina olivat senaatissa saaneet ratkaisunsa, muistuu erittäin mieleen 1869 vuoden tunnettu asetus, jolla asiain käsittely senaatissa tehtiin yksinkertaisemmaksi. Syitään tarkasti esittäen tässä asiassa Palmén ennen kaikkea tahtoi säilyttää niin paljon kuin mahdollista senaatin alkuperäisestä ohjesäännöstä, jolla hänestä Suomen valtiollisen aseman kannalta oli parempi voima, kuin myöhemmin silloin tällöin tehtävillä muutoksilla. Kreivi Armfelt asettui kokonaan samalle kannalle, kuten hän erikseen kirjeessään ilmoitti.

Prokuraattorina Palmén sai itsenäisemmän aseman, jota ei häirinnyt muu kuin ehtimiseen eräissä sanomalehdissä tehdyt hyökkäykset, sekä virkatietä usein esitetyt valitukset Venäjän ja venäläisten oikeuksien loukkaamisesta. Sanomalehtikirjoittajia vastaan, jotka varsinkin Ruotsin lehtiin lähettämissään tiedonannoissa tunsivat voivansa pidellä totuutta tavallista vapaammin,

Palmén asetti tyynimielisesti jatkuvan toimen ja äänettömyyden, mikä jälkimäinen ärsytti muutamia lähettämään hänelle nimetömiä solvauskirjeitä y. m. Kuinka miehuullisesti sekä samalla asiallisesti hän virkansa puolesta vastasi kenraalikuvernöörin valtiollisiin kysymyksiin ja ehdotuksiin, horjumatta puolustaen oikeutta ja lakia, sen todistaa äsken painettu kokoelma Palménin lausuntoja hänen prokuraattoriajaltaan. Asiantuntevimmita tahoilta on sekä julkisesti että yksityisesti näiden asiakirjain johdosta tunnustettu, että vain mitä laajaperäisimmät tiedot, tavaton esittämiskyky sekä velvollisuudentunto ja verraton isänmaanrakkaus ovat voineet jättää tällaiset jäljet maamme historiaan. Nämä lausunnot yksinäänkin, vaikei olisi muita todisteita Palménin vaikutuksesta, riittäisivät takaamaan hänelle arvokkaan sijan maansa historiassa Suomen ensimmäisen prokuraattorin, Mattias Caloniuksen rinnalla. Yhdessä perustuslakijulkaisun kanssa ne huomattavalla tavalla täydentävät kuvan Palménin kannasta, koska valtiotiede vain lyhyemmän ajan oli yliopistossa ollut hänen esitettävänä.

Jos toiminta kouluylivaltuutuksessa oli ollut yhtämittaista vastatakeä astumista, tarjoutui sitä vastoin Palménille sitä sopivampi tehtävä, kun hän sai ruveta yliopistossa rauhaa rakentamaan vapaaherra von Kothenin aikaansaaman levottomuuden perästä. Asiantuntemukseen nähden ei ollut hänen vertaistansa, ja sellaisen edelläkävijän rinnalla vähempikin ansio olisi saanut puolueettomain tunnustusta.

Sijaiskanslerina Palménin suotiin vaikuttaa yli 23 vuotta, joten ainoastaan vanhempi Gezelius sekä piispa J. Tengström ovat olleet kauemmin korkeakoulun paikallisen esimiehen asemassa (nuoremman Gezeliuksen ajasta ei sovi viimeisiä vuosia lukea mukaan, koska yliopisto silloin oli suljettu). Tällaista pysyväisyyttä ei kukaan v. 1873 voinut aavistaa; pikemmin saattoi odottaa, ettei toimi kestäisi montakaan viikkoa. Sen jatkuminen riippui kokonaan siitä tavasta, millä tehtävä suoritettiin.

Virallisesti ei tahdottu silloin vielä tunnustaa, että Kothén oli poistettava, eikä hän itsekään terveyttään hoitamaan lähtiessä ajatellut varsinaista eroa; väliaikaiseksi sijaisekseen hän tahtoi senaattori S. H. Antellia. Pietarissa luultiin tiedettävän, ettei tämä ehdokas ollut yliopistolle mieluinen, sekä että hän siihen joutuneena ei enää tahtoisi toimesta luopua. Samalla kuin tahdottiin tarjota sovinnon kättä yliopistolle, hankkimalla sille uusi esimies, elettiin siinä vakaumuksessa, että olkalaput olivat tarpeen, jotta

järjestys korkeakoulussa vakiintuisi, mutta Armfelt tahtoi Palménia toistaiseksi virkaa tekeväksi. Hän hankki siihen sekä keisarin että kenraalikuvernöörin suostumuksen, ennenkuin ehdotetulle mitään asiasta ilmoitettiin, ja sitten senaattori F. af Brunér sai kirjoittaa hartaan pyynnön, ettei Palmén vain panisi vastaan. Vastauksessaan tämä tunnusti velvollisuudekseen tässä, kuten muutenkin noudattaa esimiesten vaatimuksia, mutta lisäsi avomielisesti aina kovin pelänneensä suurta myötäkäymistä sekä siitä johtuvaa kateutta. Hän ei luullut olevansa entisille virkatovereilleen erittäin mieleen. „Vaikka olen omistanut, sanoo hän, tälle laitokselle parhaat voimani, niin en ole etsinyt enkä voittanutkaan mitään sellaista suosiota, joka korkeakoulussa helposti kyllä on tullut monen muun professorin osaksi. Konsistorissa on aina oltu valmiit käyttämään työtäni ja antamaan minun vetää hallinnon kuormaa, mutta visusti on vältetty valita minut rehtoriksi, arvatenkin koska minua on katsottu liian vähän myöntyväksi perämieheksi. Itse asiassa on minulle sillä tehty verraton palvelus, koska aina olen pitänyt rehtorintointia yliopiston vaarallisimpana paikkana. Samoin von Kothenin paikka ei ole mikään ruusu vuode ilman okaita; hän onkin ennen muita tehnyt kaikkensa saadakseen okaat pistämään. Käsityksellään ja järjestelmällään hän — tosin hyvää tarkoittaen — ei ole vastannut aseman tarvetta, ja täydellä varmuudella saattaa sanoa, että rauhallisien olojen aikaansaamiseksi hänen eronsa on välttämätön ehto." Palmén tunnusti samalla, että Anteli varmaan olisi yliopistolle kovin vastenmielinen, mutta uudisti, ettei luullut tyydyttävänsä entisiä virkatovereitaan.

Vastaus ei muuttanut päätöstä, mutta Armfeltin luonteelle kuvaavaa on tapa, millä se pantiin toimeen: Helsinkiin itse tultuaan kreivi kulutti pari tuntia keskustellen von Kothenin kanssa, uskotellakseen hänelle, että sijaisen vaali oikeastaan oli hänestä itsestään lähtenyt, Kohteliaasti Armfelt sitä vastoin Palménille, kun tämä kiitti vähän myöhemmin uudistuneista määräyksistä, vastasi, että tämä nimitys „ei perustunut minun puoltolauseeseeni, vaan herra prokuraattorin ja v. t. sijaiskanslerin omiin ansioihin."

Korkeita asianomaisia sillä hetkellä lähinnä huolestutti toista kuukautta myöhemmin pidettävä promotsioni, sillä noissa tilaisuuksissa oli tavan takaa tapahtunut rettelöitä, ja Kothenin toiminnan johdosta mieliala nuorisossa oli tavallista ärtyneempi. Palmén oli myös vakuutettu siitä, että mitä edelläkävijä tällaisessa tapauksessa olisikin tehnyt, olisi se ehdottomasti vienyt päin-

vastaiseen suuntaan, kuten hän avonaisesti Armfeltille kirjoitti; omasta puolestaan hän vaikutusvoimastaan epävarmana katsoi parhaaksi olla asioihin sekaantumatta. Ja pelätty päivä päättyi aivan onnellisesti: kreivi Adlerberg puolisoineen saapui tanssiaisiin, vieläpä he liikkuvat juhlapoloneesissa; viralliset puheet vastaanotettiin kaikuvilla hurraa-huudoilla j. n. e. Seuraavana päivänä ilmoittaa Palmén kirjeessä tämän kaiken Armfeltille, joka katsoi asian sen arvoiseksi, että heti siitä ilmoitti Wienissä olevalle perintöruhtinaalle, samalla kuin ranskaksi kirjoitetussa vastauksessa kiitti Palménia hyvistä uutisista.

Ilman vastuksia ei mennyt ohi seuraava syksy: pari juopumuksesta aiheutuvaa rettelöä ylioppilasten ja venäläisten välillä sekä pikkuinen yöllinen katumellakka, missä eräs jumaluusopin ylioppilas löi kasakkaa, herättivät huomiota, vieläpä siihen määrään, että Armfelt nimenomaan vaati lain ankarata rangaistusta, jotteivät tämmöiset Suomea häpäisevät tapaukset uudistuisi. Pahin oli sotamiehelle tehty loukkaus, vaikkapa pikaistuksesta eikä tarkoituksesta johtuva, kuten Palmén asiaan tutustuessaan havaitsi. Lieventävät asianhaarat kreivi Adlerbergille esittäessään hän kuitenkin sai varsin tyydyttävän ratkaisun aikaan, jottei „korkein oikeus muuttuisi korkeimmaksi vääryydeksi”; itse hän tunnustaa tällöin olleensa vaikeassa velvollisuuksien risti-riidassa,

Mutta sitten ei pitkään aikaan sattunut ikävyyksiä, ja Brunér jo helmikuulla 1874 kertoo kreivi Armfeltin ihastuksesta, kun ei moneen vuoteen ollut yliopistossa sellaista rauhaa kuin silloin. Korvaamattomaksi asianomaiset nyt jo katsoivat Palménin, joten hänet kahdesti syrjäytettiin oikeusosastolle varapuheenjohtajaa esitettäessä; ei arveltu voitavan uskoa kahta niin tärkeää virkaa yhden hoidettavaksi.

Voitettu varma aseina osotti pian hyötynsä: Nordenskiöldin paluu Siperiasta, alussa vuotta 1876, jolloin häntä päätettiin Helsingissä juhlia, aiheutti ensiksi tiedusteluja, mistä syystä hänet 1857 oli yliopistosta karkoitettu, mutta sijaiskanslerin kanta sekä sittemmin se suosio, jota keisari osoitti Nordenskiöldille, saivat epäilykset haihtumaan. Pahempi oli vuonna 1875 kesällä Upsalassa pidettävä kansainvälinen ylioppilasjuhla, johon suomalaisia-kin oli kutsuttu. Palmén ei odottanut suurta osanottoa meikäläisten puolelta, mutta toisin kävi; syntyi kilpailu halukkaitten kesken, ja kielikiistan laineet nousivat korkealle. Sijaiskansleri ei sittenkään muuttanut tyystin harkitsemaansa kantaa eikä mennyt

kielloilla tai kehoituksilla häiritsemään asiain kehitystä. Vakavalla esiintymisellään hän saikin kreivi Adlerbergin vakuutetuksi, ettei valtiollisia syrjätarkoituksia piillyt tuon juhlan takana. Laululippu sekin sai tulla mukaan, vaikka varsinaiset liput eli „standaarit" 1869 vuoden kiellon mukaisesti jäivät kätköönsä. Ylioppilasten uhkaava erimielisyys saatiin Palménin ja rehtorin, professori Mobergin ystävällisillä huomautuksilla viihdytetyksi.

Matka muodostui varsin onnistuneeksi; Venäjän hallitsijan maljakin juotiin riemulla Ruotsissa, mikä tosiaan oli kuulumaton uutuus. Jälkilaskuja ei tietysti sitten seurannut, ja sijaiskanslerin luottamus nuorten älyyn nähtiin olleen aivan oikeutettu. Seuraavana vuonna keisari perheineen saapui Helsinkiin suureen kotimaiseen teollisuusnäyttelyyn ja silloin Palmén persoonallisella esiintymisellään sai aikaan, että suostuttiin laulamaan keisarihymni. Yhdessä ylioppilasten mallikelpoisen esiintymisen kanssa tämä sai kaikkein korkeimmatkin ihastumaan yliopistossa vallitsevaan järjestykseen, kuten keisarilliset itse suullisesti selittivät Palménille.

Saman vuoden alussa oli Armfelt poistunut näyttämöltä; yliopiston asioita hoitivat sitten järjestänsä vapaaherrat Indrenius, Stjernvall-Walleen ja Bruun sekä kenraalit Ehrnrooth ja von Daehn, tilapäisistä esittäjistä puhumatta. Muutokset eivät vaikuttaneet sijaiskanslerin asemaan, ja edelleen hän varovalla tavaltaan jatkoi työtään von Kothenin ajan muistojen poistamiseksi. Kun naisille oli tie avattava yliopistoon ja valtiosäädty olivat asiaan myötävaikuttamassa, hallitsija ei 1882 tahtonut ottaa asiaa periaatteellisesti ratkaistavaksi, vaan sijaiskanslerin toimeksi v. 1890 uskottiin kussakin tapauksessa päättää, oliko nainen tuleva yliopiston kirjoihin, mikä oli varovaiseen muotoon puettu suostumus. Palménin voittaman luottamuksen nojalla oli jo v. 1880 saatu 1868 vuoden kielto ylioppilaskokouksia vastaan kumotuksi. Rehtorit olivat usein asiasta puhuneet, mutta vielä v. 1879 muutos kohtasi estettä Venäjällä tapahtuneitten levottomuuksien tähden; seuraavana vuonna haluttu oikeus vihdoinkin myönnettiin. Vielä vaikeampi oli saada kumotuksi v. 1869 annettu kielto lippujen käyttämisestä vastaan, mutta tarpeelliset valmistukset tehtyäänsä Palmén v. 1885 siitä teki virallisen esityksen. Hän huomautti siitä innosta, millä tätä asiaa nuorison puolesta ajateltiin, nojautui siihenkin, että v. 1871 säädetyt supistukset ylioppilasten asemaan nähden olivat havaitut tarpeettomiksi. Omasta puolestaan hän ehdotti, että lippuja saisi julkisesti käyttää todellisesti juh-

lallisissa tilaisuuksissa, koska nuorison viime vuosikymmenen kuluessa osottama hyvä ja vakava käytös antoi syytä toivoa, ettei niitä käytettäisi sopimattomiin mielenosoituksiin. Vapaaherra Bruunin kannatuksesta oli ennakolta hankittu varmuus, ja keisarin omasta päätöksestä myönnettiin lupa käyttää lippuja niillä ehdoilla, jotka yleensä olivat voimassa opiskelevan nuorison esiintymisestä julkisissa saattokulkueissa sekä yleensä kokouksissa ja juhlissa. Valtiollisten olojen kiristytminen 1890-luvulla aiheutti monta sijaiskanslerille tulevaa varoitusta, mutta vakaantunut järjestys sekä luottamus paikalliseen hallintoon olivat kotoisen levollisuuden parhaana suojana.

Tietysti suhde yliopiston opettajiin toi omat vaikeutensa mukanaan. Alituiset virkavapaus- ja matkarahahakemukset eivät tietysti soveltuneet siihen käsitykseen, joka Palménilla oli opettajan velvollisuuksista yliopistoa ja opettajan tointa kohtaan; mutta kun uusi menosääntö saatiin aikaan 1875, vaikutti tuntuvasti tulokseen se asiantuntemus, millä sijaiskansleri sai asianomaisten epäilykset kumotuksi. Jossakin kohdassa poikettiin hänen ehdotuksestaan, ja pian täytyi nähdä, että tämä osa päätöstä vaati korjausta. Mutta sattuipa joskus vähemminkin vakavia vaikeuksia: jossakin virkanimitysasiassa tuli pyytämättä vaikutuksia kaukaa, Niinkin mitättömät kysymykset, kuin ritarimerkin saanti tai muu arvo, sai välistä liikkeelle Pietarin viranomaiset tai kenraalikuvernöörin — ei tietenkään omasta aloitteesta. Sellaisessa tapauksessa Palmén kerran vastasi kreivi Adlerbergille, että jos hänen tuli toimia oppineitten tasavallan presidenttinä, oli vaaka pidettävä suorassa; muuten syntyisi kateutta ja tyytymättömyyttä. Hän ei siis pyynnöstäkään poikennut noudattamistaan säännöistä, mutta viittasi siihen, että kreivi itse saattoi halutun aatelisarvon ehdottaa. Sen kreivi lopulta tekikin, „sillä mies niin hirmuisen mielellään sitä haluaa”. Tietysti tällaisia tapauksia ei sattunut usein.

Esimiehiltään Palmén sai eri kerroin vastaanottaa mitä ylistävimmät tunnustukset siitä tavasta, millä oli yliopistossa toiminut. Viimeiseen tällaiseen kirjeeseen hän vastasi: „Ujoksun sitä lausuntoa, jonka olette minulle suonut yliopistomme asiain hoidosta. Nämä ovat välistä olleet sitä laatua, ettei asiantuntemus eikä hyvä tahto riittänyt voittoon viemään; satunnaiset seikat usein ovat auttaneet minua hyvään tulokseen, jota tuskin olin uskaltanut odottaa. Kohtalainen ansio on, että kykenee johtamaan hallintoa laitoksessa, missä itse on palvellut parhaimman osan elämään-

sä." Vastaus kuvaa sitä vaatimattomuutta, millä hän arvosteli omia ansioitaan, aina valmiina antamaan muille tunnustusta.

Palménin tarkasti tutkivalle, tyynesti punnitsevalle mielelle tuomarintoimi oli ikäänkuin luotu ja elämänsä viimeisen jakson, lähemmäs kaksi vuosikymmentä, hän saikin toimia Suomen korkeimman oikeuden esimiehenä. V. 1874 tähän toimeen nimitetty von Knorring kuoli samana vuonna ja sijaan kutsuttu Örn oli pakotettu sairauden vuoksi eroamaan v. 1877. Silloin Palmén kutsuttiin paikkaan, johon häntä jo kahdesti oli ajateltu. Ehkei enää luultu rauhoittuneen yliopiston tuottavan samaa vaivaa kuin ennen tai otettiin kenties huomioon, että prokuraattorintoimi alituisille lausuntoineen ei ollut sen helpompi kuin senaatin oikeusosaston varapuheenjohtajanpaikka. Siinä kyllin, että kun nimitys tapahtui Turkinmaan Poraclimissa 13 p. joulukuuta 1877, liitti Aleksanteri II siihen nimenomaisen käskyn, että senaattori Palménin tuli edelleen pysyä yliopiston sijaiskanslerina — yllätys eräille sanomalehdille, jotka jo rupesivat tuumimaan, ken olisi yliopistosta poistuvan sijaan pantava.

Lukuisan kollegion esimiehen osallisuus asiain johtoon on usein vaikea määrätä, mutta yleisesti tunnustettu on se huoli, tunnollisuus ja asiantuntemus, millä Palmén seurasi osastonsa käsiteltäviä asioita. Piirre, joka kuvaa, miten, niin varovainen kuin luonteeltaan olikin, hän kuitenkin vanhana saattoi uudistuksiin suostua, milloin käytännöllinen tarve ja oikeudenhoidon etu sen vaativat, näkyy siitä, että hänen aiotteostaan v. 1886 ruvettiin oikeusosastossa lukemaan suomenkieliset asiakirjat niiden alkukielellä. Tätä parannusta oli viimeiseen asti estänyt senaattori Ehrströmin vaatimus saada ruotsinnoksia, mutta kun hän oli siirtynyt prokuraattorinpaikkaan, saattoi toteutua kauvan haluttu muutos. Varapuheenjohtajana Palmén usein sai johtaa keskusteluja senaatin plenumissa sekä olla tärkeissä lainsäädäntötöissä mukana; jälkimäisistä tärkein oli kauan valmistellun rikoslain viimeistely. Vakavalla esiintymisellään hän sai kysymyksen valtiopäiville esitettäväksi v. 1885, kun ministeri-valtiosihteeri Bruun tahtoi pidättää itselleen aikaa sen tarkastamiseen; esitys joutui kuitenkin valtiosäätyjen käsiin niin myöhään, että käsittely lykkäytyi. Kun v. 1889 vahvistettu rikoslaki v. 1890 joutui karille, teki varapuheenjohtaja parastaan, jotta uhkaavat rettelöt saataisiin välteyiksi, mutta tämä ei onnistunut.

Viimeiseen jaksoon hänen elämäänsä sattui vielä taistelu, joka kohdistui samaan asiaan, minkä palveluksessa hän nuorena oli

voittanut yhden kauniimpia laakereitaan. Suomen perustuslakien kodifioimistyö, pantu alkuun v. 1882 ja komiteassa suoritettu loppuun v. 1886, oli sitten jätetty erinäisten venäläisten viranomaisten tarkastettavaksi. Tehty työ harkittiin kaikissa kohdin kelvottomaksi — luonnollista kyllä, kun lähdettiin olettamuksesta, että valtakunnan koko alueella itsevalta oli voimassa, joten keisaria ei sitoisi mikään Suomessa annettu laki, tuskin nekään, jotka lähimmän edelläkävijän aikana olivat peruuttamattomiksi perustuslajiksi vahvistetut. Mitä huolestuttavimmat neuvottelut tämän johdosta pidettiin ja monin kerroin asia tutkittiin, jotta Suomen kansan luovuttamattomat oikeudet saataisiin säilytetyiksi, samalla kuin kaikissa kohdin tehtäisiin mahdollisia myönnytyksiä. Lopulta tuli käsky, että asia oli kreivi Heidenin johdolla käsiteltävä sekakonferenssissa, johon oli kutsuttu 8 jäsentä Suomen senaatista sekä venäläiset virkamiehet Malyshev, Haritonov ja Hvostov.

Lokakuulla 1890 pidettiin neljä istuntoa ja viimeinen 19 p. marraskuuta, mutta mihinkään päätökseen ei voitu tulla. Erinomaisella suoruudella ja voimalla Palmén silloin puolusteli lakejamme, joita joku venäläinen oli luullut voivansa tehdä pilkankin esineeksi. Kun suomalaiset jäsenet hänen kauttansa ilmoittivat mahdottomaksi suostua mihinkään väliehdotukseen, jonka kautta Suomen oikeudet suureksi osaksi katoaisivat, julisti kenraalikuvernööri keskustelut päättyneeksi. Venäläinen pöytäkirjuri laati „journaalin“, jota eivät suomalaiset jäsenet puolestaan hyväksyneet, ja pöytäkirja täytyi lopulta muodostaa heidän ehdotuksensa mukaiseksi.

Palménilta säästyivät suru nähdä sitä hävitystyötä, jota vuodesta 1899 alkaen on harjoitettu sitä yhteiskuntajärjestystä ja niitä lakeja vastaan, joita kehittämään, käyttämään ja tunnetuksi tekemään hän oli uhrannut tavattoman pitkän työpäivänsä. Tasan kuusikymmentä vuotta valtion palveluksessa oltuansa hän 9 päivänä kesäkuuta 1896 sai vastaanottaa kaupungissa olevain yliopistonopettajain ja virkamiesten onnentoivotukset päivän johdosta; omakätisesti hän vielä kirjoitti ja jätti asianomaiseen paikkaan anomuksen saada 60 vuoden virkasoljen, sekä muutti juhanukseksi Espoon saaristossa olevaan pieneen huvilaansa, mikä lähes kaksi vuosikymmentä oli kesäisin antanut hänelle virkistystä ja lepoa. Varsin lievä halvaus oli käynyt edellä, mutta sen merkitystä ei edes oltu käsitetty, koska vanhus horjumattomalla velvollisuuden tunnollaan pahoinvoinnista huolimatta kävi viras-

tossa ja täytti velvollisuutensa totuttuun tapaan. Viimeinen lausunto, jonka hän sijaiskanslerina on antanut, koski kysymystä, missä hänen täytyi kumota konsistorin tekemä ehdotus, ja omakätisesti hän mallikelpoisen kauniilla käsialallaan, missä ei nähdä vähintäkään merkkiä iän vaikutuksesta, kirjoitti tämän lausunnon, esittäen syynsä siksi taitavasti ja tarkasti, ettei siinä silloisen rehtorin, Jaakko Forsmanin, lausunnon mukaan voisi yhtään mitään parantaa; sama tarkastaja tunnusti, vaikka itse oli kumotun ehdotuksen tehnyt, että vastakkainen kanta periaatteellisesti oli oikeampikin. Mutta tämä oli virkatoimista viimeinen. Maalle tullessa tavaton väsymys vaivasi 85:tä ikävuottaan käyvää; „tunnen olevani niin laiska“, kuten hän itse hienolla hymyllä lausui. Laskeuduttuaan lepäämään hän ei enää vuoteestaan noussut. Muutaman päivän jälkeen, jolloin voimat yhä vähenivät, hän kesäkuun 30 päivänä, täsmälleen 48 vuotta sen jälkeen kuin oli vihitty toiseen avioliittoonsa, Bodön saarella nukkui ikuisen uneen.

Piispa Råhergh ruumista siunatessaan kuvasi sitä altista rakkautta työhön sekä pieneen ja suureen ulottuvaa uskollisuutta, jotka olivat ominaisia vainajalle. „Hän ei hakenut niitä tärkeitä paikkoja, joita niin tunnollisesti hoiti, vaan kutsuttiin niihin suuren kykynsä ja sen velvollisuudentunnon vuoksi, joka kuvastui hänen, isänmaan sisimpään elämään niin syvälle vaikuttavassa toiminnassaan.—Hänen ilonsa oli tehdä työtä nöyryydessä ja uskollisuudessa, etsimättä ihmisten suosiota, huojumatta päivän vaihtelevien tuulahdusten mukaan. Jumala antoi hänelle mitä tärkeimmät tehtävät täytettäväksi, mutta aina hän sittenkin pysyi yhtä nöyränä, vaatien itseltänsä paljon, itsellensä vähän. Ihmisten käsityksen mukaan loistavassa asemassa seisoen vainaja tunsii olevansa halpa Kristuksen oppilas. Senpä tähden Jumalan runsas siunaus on seurannut hänen koko vaikutustaan.“

Yksinkertaisuudessaan kaunis muistokivi Helsingin vanhalla hautausmaalla osoittaa sitä paikkaa, mihin on kätkeyty Johan Philip Palménin tomu; ympärillä on rakkaitten omaisten haudat. Yliopiston ja isänmaan historia säilyttää hänen muistoaan.

Jalmar i Jaakkola.

Johan Philip Palmén vanhan Satakuntalaisen Osakunnan jäsenenä.

Onko mahdollista luoda henkilöstä kuva jo hänen ylioppilas-päiviltänsä ja jo siitä aavistella hänen tulevan kehityksensä ja elämäntyönsä ääriviivoja! Ja onko sellainen tarpeellinenkaan Johan Philip Palménin tapaisesta henkilöstä, josta laaja ja monipuolinen toiminta myöhemmin antaa niin paljoa selvemmän ja vakuuttavamman käsityksen? Luullaksemme ainakin jossain määrässä, ainakin sikäli kuin se osoittaa hänen kehitystään ja vapaitten harrastustensa suuntaa opintojen ohella häntä lähinnä olevassa pienessä yhteiskunnassa: Satakuntalaisessa Osakunnassa.

Totta kyllä silloinen osakuntalaitos tarjosi jäsentensä harrastuksille vain perin pienen liikkuma-alan. Ahtaissa univormuissaan, ahdasmielisen ja sotilaallisen sijaiskanslerin epäiltävinä ja hallittavina, aran ja vanhoillisen konsistorin vaalimina koetettiin ylioppilaita saada mahdollisimman hengettömiksi ja mahdollisimman paljon ajan yleiseurooppalaisista vapaus- ja kansallisrienoista välinpitämättömiksi. Osakuntaelämässä ei saanut ottaa käsittelyn alaiseksi muita kuin puhtaastaan tieteellisiä „teesejä”, osakuntalaitoksen vaatimia taloudellisia ja kurinpitoasioita. Kaikenlainen henkevämpi elämä, ainakin osakuntaelämän ulkonaisissa puitteissa oli kiellettyä tai ainakin kovasti epäiltyä. Ja tämän elämän mukaisia ovat useimmat meille säilyneet osakunnan pöytäkirjatkin. Osakuntaelämän yhteyteen ottaminen ja sitä seuraava verottaminen ja sittemmin noin v:sta 1824 myöskin osakunnan jäsenten ahkeruuden ja käytöksen arvosteleminen ovat niiden pääsisältönä. Jonkinverran yksityistä jäsentä koskevia tietoja tapaa siellä kuitenkin, ja niihin pääasiallisesti perustuu seuraava esitys.

Johan Philip Palmén tuli osakuntaan 16-vuotiaana v. 1827 ja tuli siten varsin läheltä jo alusta asti seuraamaan yliopiston elämää Helsingissä, Ensimmäinen vuosi osakunnan yhteydessä ei suinkaan mahtanut olla nuorelle ylioppilaalle mieluisa. Se oli Sa-

takuntalaisessa ja Borealisessa Osakunnassa nöyryyttävä noviisi-vuosi. Ja omituista kyllä, oli noviisi-nimi, jota käytettiin virallises-
sa matrikkelissakin, näissä kummassakin osakunnassa varsin myöhäinen. Se tuli niissä hyväksytyksi vasta v:sta 1824, nähtävästi osakuntien yhteisen inspehtorin, tuomiorovasti Gustaf Gado-
linin toimesta¹⁾, mutta joutui jo muutaman vuoden päästä pois käytännöstä. Satakuntalaisessa Osakunnassa kuului Palmén viimeiseen viralliseen noviisipolveen. Että nuoret osakuntalaiset täl-
laista nimitystä ja tietysti senmukaista kohtelua katsoivat itseään loukkaavaksi, on ilmeistä. Niinpä mainitaan tämän arvon lakkaut-
tamisen Borealisessa Osakunnassa 5 p. lokak. 1832 „korotetuissa noviiseissa herättäneen huomattavaa iloa”.

Vuonna 1829 ei Palménin nimi ollenkaan esiinny osakunnan pöytäkirjoissa. Nähtävästi veivät opinnot häneltä pääasiallisen ajan. Kevätlukukautena v. 1830 on häntä poissaolevana — hänen niinensä puuttuu silloin katalogistakin — verotettu kolmella pank-
koruplalla, joka summa lankesi lähtevälle kuraattorille, professori J. M. Sundsvallille annettavaan honorarium-rahastoon. Seuraava-
nakaan yliopistollisena lukuvuonna emme tapaa hänen nimeänsä. Yhtä hiljaisesti kuluu vuosi 1831, jonka syyslukukauden yliopisto oli koleran vuoksi suljettuna ja osakuntaelämäkin siis kokonaan pysähdyksissä.

Varmalta kuitenkin tuntuu, että Palmén jo näinä alkuvuosi-
nansa otti osaa erääseen puoleen osakuntaelämä: musiikkiharras-
tuksiin. Siinä kohden oli hänellä nähtävästi innokkaana toverina osakunnan silloinen kuraattori F. J. Rabbe ja, mikäli voi päättää, pidettiin viimeksimainitun luona varsinaisia soitantoharjoituksia. Tällaisia ei tosin nimenomaan mainita, mutta sellaisia edellyttä-
vät ne „erinäiset musikaaliset instrumentit”, jotka tämä omistaa ja jotka hän Ouluun muutettuaan kirjeellään 5 p. maalisk. 1833 lahjoittaa osakunnalle. Ne tuli säilyttää osakunnan kirjastossa ja osakuntalaisilla oli oikeus lainata niitä, niinkuin kirjojakin. Missä määrin nämä kiertävät soittimet osakunnan musikaalista kehitys-
tä edistivät, on tietämätöntä. Se vain on varma, kuten myöhemmin näemme, että Palmén virka-asemansa puolesta osakunnassa aina-
kin noin kolmisen vuotta pitää silmällä näiden soitinten käytäntöä ja siten tavallaan valvoo koko osakunnan musiikkiharrastuksia.

Nähtävästi oli Palmén näinä ensimmäisinä opintovuosinaan muutenkin päässyt toveriensa suosioon, koskapa hän heti ensimmäi-
sen oppiarvonsa saavutettuaan 9 p. helmik. 1832 ensimmäisessä ke-

¹⁾ Vanh. Crusellin lausunto Borealisen Osak. kokouks. 5 p. lok. 1832.

vätlukukauden kokouksessa valittiin — kuten siihen aikaan oli tapana — osakunnan senioriksi eli jäseneksi n. s. vanhimpain neuvostoon, joilla vanhoissa ylioppilasosakunnissa oli laaja sana- ja päätösvalta.

Tämän vuoden seniorikokoukset ovat niissä käsiteltyjen asiain tärkeyden vuoksi melkeinpä huomattavimmat koko vanhan Satakuntalaisen Osakunnan elinajalta. Niinpä sai vanhinten neuvosto tänä vuonna tehdä v:sta 1829 suunnitellun sääntöehdotuksen osakunnalle ja tämän velvollisuutensa seniorit täyttivätkin vuoden kuluessa, niin että kokonaisehdotus voitiin esittää osakunnalle jo 6 p. joulukuuta. Tämä sääntöehdotus on epäilemättä sama, joka konseptina liittyy tänänaikaisiin osakunnan pöytäkirjoihin ja jonka alkuperäisessä sanamuodossa ja lopullisessa muodostelussa neuvoston keskuudessa ilmenneet eri mielipiteet selvästi esiintyvät.

Alkuperäisen sääntöehdotuksen oli viipurilaisten sääntöjen pohjalla v:lta 1828 laatinut kuraattori Rabbe, sama mies, joka yhdessä inspektorin kanssa otti asian osakunnassa puheena olevana vuonna esille. Se on yhtäjaksoinen koko osakuntaelämää kaikkine puolineen koskeva sääntöehdotus.

Tämän kirjoituksen puitteissa voimme käsitellä sääntöehdotusta vain sikäli kuin siinä näkyy Palménin, osakunnan nuorimman seniorin käsialaa. Ja sitä on siinä sangen huomattavasti, eikä ainoastaan yksityiskohdissa, vaan koko suunnittelussa. Johdanto pyyhitään pois melkein kokonaan, jättämällä jäljelle vain tuo melkeinpä lakikirjanomainen huomautus, että laki on meidän kaikkien yläpuolella ja että sääntöjä on annettava yksi kappale jokaiselle osakuntaan-tulijalle. Mutta itse varsinainen ja asiallisinkin sääntöehdotuksen osaa uuden muovailun. Kaikesta näkyy, että Palmén pitää sitä, tisenä ja epäkäytännöllisenä. Ja tämän puutteen korjaa hän ehdottamalla säännöt jaettaviksi kolmeen osaan eli departementtiin", joista ensimmäinen koskee osakuntaa sellaisenaan, sen virkailijoita, jäseniä ja kokouksia, toinen kirjaston ja kolmas rahaston hoitoa. Ehdotukset kahden viimeksimainitun osakuntalaitoksen säännöiksi on hän itse kokonaan kirjoittanut. Ensimmäiseenkin „departementtiin" tekee hän asiallisia lisäyksiä ja selvennyksiä, samalla käyttäen varmalla kädellä ja arvostelukyvillä pyyhkimismenetelmää. Tällainen käsittely meitä kohtaa etenkin sellaisissa paikoissa, joissa liian vaativasti puhutaan nuorien osakuntalaisten velvollisuuksista ja käytöksestä vanhempia kohtaan tai päinvas-

toin tai sellaisissa kohdissa, joissa ylioppilaita varoitetaan sellaisista, nähtävästi yleisistä paheista, kuin kapakoissa istumisesta, pelistä y. m., jotka Palmén nähtävästi pitää jo liiaksi yksityiselämää koskevinä tai yleisen siveellisen tajunnan tuomitsemina ja joiden tarpeettomuuden hän senvuoksi merkitsee, milloin pyyhkimällä, milloin kuvaavalla 0 merkillä.

Palménin kanta käsiteltyssä osakunnan sääntöehdotuksessa antaa meille jo kuin pienessä mittakaavassa kuvan tulevasta juristista, jolla ulkonaiset jaot ja muodollisuudet ovat hyvin selvillä, mutta jolta silti riittää silmää aivan yksityiskohtaiseen tarkkuuteen ja erinomaiseen käytännöllisen elämän vaatimusten arvioimiseen. Ja hänen vikansa ei suinkaan ole se, ettei hyväksyttyjä sääntöjä kokonaisuudessaan ainakaan vielä v. 1835 eikä tietääksemme koko Palménin osakunnassa olon aikana saatu osakunnalle.

Yhdessä kohden sai Palménin sääntöehdotus heti osakunnan kannatusta: osakunnan kirjasto-olot joutuivat jo samassa kokouksessa, jossa valmistunut sääntöehdotus luettiin, tosiaankin aivan erikseen, käsiteltäviksi. Kirjasto, nähtävästi tähän asti jonkin verran laiminlyöty, oli järjestettävä ja siirrettävä, kuten sanottiin johonkin „yleiseen paikkaan" ja sen valvojaksi valittava erikoinen kirjastonhoitaja, jonka toiminnan perustaksi vakinainen ohjesääntö myöhemmin oli hyväksyttävä.¹⁾ Ensimmäiseksi kirjastonhoitajaksi tuli Palmén, saaden salaisessa lippuäänestyksessä enimmäkseen äänet. Tässä toimessa hän tuli entistä vilkkaampaan yhteyteen osakuntalaisten kanssa. Osakunnan luottamusmiehenä tuli hänen näet viran puolesta tunnin ajan pitää kirjastoa auki 2 kertaa viikossa lukukausien alkupuolella ja yhden kerran lukukausien lopulla. Ensimmäisen vuoden (1833) Palménin hoitokautta kirjasto sijaitsi osakunnan kuraattorin, silloisen observatorion amanuensin, myöhemmin Turun kymnaasin lehtorin Ahlstedtin luona, joka Rabben jälkeen oli tullut siihen toimeen. Mutta kun sen hoitotäten tuli Palménille kovin hankalaksi, päätti hän vuotensa lopulla luopua koko toimesta. Osakunta ei kuitenkaan eronpyyntöön suostunut, vaan määräsi, että kirjasto Palménin mukavuudeksi, oli siirrettävä hänen omaan huoneistoonsa. Täällä sijaitsee se sitten seuraavan vuoden, jonka umpeen mentyä osakunta v. 1835 päättää maksaa hänelle kirjastohuoneen vuokraa 50 pankkoruplaa, joka summa oli suoritettava osakunnan kirjastorahastosta. Samalla kertaa ja nähtävästi samoilla ehdoilla suostuu hän toimeensa vielä seuraavaksikin vuodeksi. Tämän jälkeen pakotti

¹⁾ Satak. Osakunnan pöytäk. 9 p. jouhik. 1832

verkalleen alkava yhteiskunnallinen toiminta ja lyhytaikainen poistuminen pääkaupungista Palménin jättämään varmaan rakkaaksi käyneen osakunnan kirjastoineen, soittimineen melkein kokonaan.

Palménin toiminta monivuotisena osakunnan kirjastonhoitajana, samoin kuin seniorinakin vaativat melkein säännöllistä osanottoa osakunnan virallisiin kokouksiin. Edellinen pakotti hänen osakunnassa tekemään monia ehdotuksia kirjojen ostamisesta, hoidosta, lainaamisajasta y.m., jotka tietääksemme aina perusteluitta hyväksyttiin. Jälkimmäisenä täytyi hänen monasti pitää pöytäkirjaa „kansakuntansa” kokouksissa. Useimmat näistä (10) on hän pitänyt v. 1833, tätä seuraavan vuosien meille säilyneistä pöytäkirjoista v. 1834 3 ja v. 1835 3 kappaletta. Tämä velvollisuus kuului vuoronperään senioreille ja joskus, kuten esim. Palménin v. 1834 toimittaman arkiston tarkastuksen jälkeen, tämän monasti laiminlyödyn velvollisuuden täyttämistä nimenomaan ja syystä kyllä teroitettiin.

Oltuaan vuoden verran poissa yliopistosta ja osakunnasta käytännöllisissä lakimiesteoimissa ryhtyy Palmén syksystä v. 1837 taas jatkamaan opintojaan, samalla luonnollisesti palaten vanhan osakuntansa yhteyteen. Tällä myöhemmällä osakunnassaolokaudellaan, jonka pöytäkirjoista meillä on vain muutamia jäljellä, tapamme hänen nimensä näissä vain aniharvoin. Kerran kuitenkin, v. 1837 esiintyy Palménin nimi omituisessa konsistorin ja osakunnan välisessä riidassa, jota emme voi olla tässä käsittelemättä, varsinkin koska Palménin osakunnan pyynnöstä tekemä pöytäkirja meille antaa selvän kuvan sekä asian kulusta yleensä että erikoisesti Palménin suhtautumisesta siihen.

Mainittuna vuonna oli konsistorissa nähtävästi ollut kysymys lakkauttaa osakuntien siihen astinen oikeus arvostella jäsentensä käytöstä ja ahkeruutta. Kun muistamme osakuntien muutenkin pienet oikeudet ja molemminpuoliset epäluulot, niin ymmärrämme helposti, minkä mielenkuohon se akateemisessa nuorisossa herätti. Satakuntalaisessa Osakunnassa tämä tyytymättömyys konsistorin vallanlaajennussuunnitelmiin puhkesi omituiseksi mielenosoitukseksi.

Kun näet satakuntalaisten monivuotinen inspehtori, kasvitieteen professori K. B. Sahlberg osakunnan kokouksessa 27 p. marraskuuta 1837 ehdotti valittavaksi Ahlstedtin jälkeen uuden kuuraattorin, niin ilmeni osakunnassa heti ilmeistä vastahakoisuutta koko vaalintoimittamista vastaan. Syyt tähän tyytymättömien

menettelyyn esitti selvästi ja avoimesti silloinen osakunnan jäsen, entinen Lönnrotin monivuotinen oppilas ja myöhempi esteettinen ja historiallinen kirjailija, maisteri K. W. Törnégren. Hän ilmoitti näet heti, kun kysymys tuli esille, huhuna kuulleensa kerrotuista konsistorin aikeista ja piti niiden toteutumista siinä määrin osakunnan oikeuksien kumoamisena, ettei tämän tapahduttua kukaan voisi enää hyvällä omallatunnolla kuraattorintoimessa pysyä. Sen vuoksi katsoi hän velvollisuudekseen ilmoittaa, ettei osakunta valitsisi kuraattoria. Turhaan kielsi inspehtori arvostelemasta konsistorin toimenpiteitä. Turhaan koetti hän selittää, että osakunnilla oli arvostelu-oikeutensa vasta v:lta 1824 ja että ne olivat sen saaneet inspehtorien hyväntahtoisuudesta, ilman että niitä mitenkään oli laillisesti osakunnille turvattu. Lisäksi ei inspehtorin mielestä kuraattorin valinnalla ja arvostelluilla konsistorin toimenpiteillä ollut mitään yhteyttä keskenään. Mutta tämäkään selitys ei auttanut. Törnégren pysyi mielipiteessään ja mainitsipa vielä nimenomaan, ettei osakunnalla liioin ollut ehdotonta velvollisuutta kuraattorin valintaan. Asiain näin ollen ottaa Palménkin sananvuoron. Hän huomauttaa, ettei yllämainitunsuuntaista päätöstä ainakaan vielä oltu osakunnalle esitetty ja että, vaikkapa niinkin olisi tapahtunut, osakunnalla ei ole oikeutta arvostella ja tuomita konsistorin päätöstä. Sitäpaitsi on hänestäkin konsistorin päätös ja kuraattorin valinta toisistaan aivan erillään olevia asioita, varsinkin koska on mahdotonta tietää, mille kannalle tuleva kuraattori on tähän kysymykseen nähden asettuva. Ellei tämä taas voi vakaumuksensa mukaan tointaan hoitaa, on hänellä oikeus luopua kuraattorinvirastaan milloin tahansa. Siksi ei osakunnan pitäisi kieltäytyä vaalista, koskapa tällainen menettely helposti voi viedä siihen, että konsistori katsoo osakunnan käytöksellään menettäneen vaalioikeutensa, ja tämä oli kuitenkin „liian kallisarvoinen tullakseen sopimattomalla tavalla tapahtuvan mielipiteenilmaisun kautta vaaraan."

Palméninkaan muodollisilla, mutta silti asiallisilla ja puhtaasti juridillisilla selityksillä ei kuitenkaan ollut kiihtyneeseen osakuntaan mitään vaikutusta. Häntä kannatti ainoastaan kaksi osakuntalaista, enemmistön (33) äänestäessä Törnégrenin ehdotuksen puolesta. Osakunta hajosi täten tosiaankin vaalia toimittamatta. Mutta ainakin yhdessä kohden Palménin ennustus kävi toteen: osakunta menetti sillä kertaa kuraattorin valintaoikeuden. Seuraava kuraattori, tosin kyllä ainoa, joka sääntöjen mukaan silloisista, osakuntalaisista voi siksi tulla, Fredrik Hertzberg astui

nimittäin toimeensa konsistorin määräämänä ja hoiti sitä sellaisena monet vuodet.

Johan Philip Palménin osakuntatoiminnasta kahdelta viimeiseltä seniorivuodelta ei meillä ole juuri mitään lisättävää, Sitkeästi jatkettut opinnot varmaankin vaativat tällöin miehensä. Mutta se suuri, joskin vaatimattomaan muotoon pukeutuva kehittyneisyys ja ne luonteen ja toiminnan piirteet, jotka jo ovat niin kuvaavia hänen ylläesitettyssä osanotossaan vanhan Satakuntalaisen Osakunnan elämään, antavat jo meidänkin ennakolta aavistaa, että

siitäpä nyt tie menevi,
ura uusi urkenevi.

Ja se tie oli pitkä aikaan, hedelmärikas saavutuksiin ja isänmaan yleiseen hyötyyn nähden.

Arvo Inkilä

Kokemäenlinna ja Kokemäenkartano keskiaikana.

Johdanto.

Muinaistieteellinen tutkimus on selvittänyt, että Kokemäenjoen alajuoksun ympärillä olevat alueet jo kivikauden aikana olivat Suomen runsaimmin asuttuja seutuja.¹⁾ Varsin luonnollista onkin, että mainittu tienoo veti kivikautisten asukkaiden huomion puoleensa. Sijoittuivathan nämä yleensä kernaasti virtojen vieremille.

Pakanuuden aikuisen astutuksen muistoja ovat monet muinaisjäännökset, jotka Kokemäellä on tavattu.²⁾ Löydettyjen esineiden joukossa on rahoja, jotka selvästi todistavat, että ulkomaiden kanssa varhaisina aikoina oltiin liikeyhteydessä. Kokemäellä onkin muinaistietojen mukaan ollut Teljä-niminen kaupunki, jossa ympäristön asukkaat ja ulkomaalaiset kauppiaat tavaroita vaihtoivat.³⁾

Sangen huomattava asema Kokemäellä pakanuuden aikana oli. Se oli keskus, johon pitkien matkojen päästä tultiin. Siellä ei ainoastaan tehty kauppaa, vaan neuvoteltiin todennäköisesti myös yhteisistä asioista.⁴⁾ Tämä viimeksi mainittu tapa näkyy vielä keski-

¹⁾ Ailio: Übersicht der steinzeitlichen Wohnplatzfunde in Finnland, siv. 97.

²⁾ Hj. Appelgren: Suomen muinaislinnat ja J. R. Aspelin: Loimijoen kihlakunnan pakanuuden aikaisia löytöjä.

³⁾ J. W. Ruuth: Porin kaupungin historia, siv. 6.

⁴⁾ J. Rinne: Läntisen Satakunnan keskiaikaisista kirkoista. Satakunta I, siv. 21.

aikanakin olleen käytännössä. Niinpä mainitaan asiakirjoissa, että Satakunnan asukkaat ja Satakunnan liitto vuonna 1374 kokoontuivat Kokemäellä antamaan lausuntonsa erästä riita-asias-¹⁾ ta.) Ja vuodelta 1438 tiedämme, että silloin Kokemäellä nähtävästi säilytettiin Satakunnan maakuntasinetti.²⁾

Kristinuskon kanssa Kokemäellä varmaan tultiin tekemisiin verrattain aikaisin. Paikkakunnalle saapui kristittyjä kauppiaita ja Teljän asukkaat tottuivat suvaitseviksi näiden uskontoa kohtaan. Tämän tähden seutu oli sopiva lähetyssaarnaajien vaikutuspaikaksi. Sellaisiin paikkoihin kristinuskon ensimmäiset levittäjät luonnollisesti pyrkivät. Todenmukaiselta sentähden tuntuu taru, joka kertoo Henrikki piispan Kokemäellä käännytystointa harjoittaneen. Alulle pantua työtä jatkoi pontevasti Tuomas piispa. Kristitty kirkko kohosi jo aikaisin Kokemäelle. Se oli varmaan Satakunnan ensimmäinen.³⁾ Mutta pian seurasi takatalvi. Suomen kristillistä kirkkoa 1240-luvun vaiheilla kohdannut lamaannustila ulotti todennäköisesti vaikutuksensa Satakuntaankin. Monet hylkäsivät kristinuskon, kun Turusta käsin ei enää kyetty ketään sen tunnustajaksi pakottamaan. Turun piispalle ei enää maksettu niitä veroja, joita hän edellisinä aikoina oli itselleen vaatinut.

Silloin astuu näyttämölle Birger jaarli, joka 1249 teki Suomeen ristiretken. Hänen päämääränään oli pysähdyttää pakanuuden uudestaan elpyminen ja vakaannuttaa kristinuskon niissä seuduissa, joihin sen siemen kerran oli kylvetty. Samalla hän tah-
toi tehdä lopun asukasten itsenäisyydestä sekä pakottaa nämä tunnustamaan Ruotsin ylivaltaa ja maksamaan Ruotsin valtiolle ne verot, jotka he aikaisemmin olivat piispalle suorittaneet.⁴⁾

Birger jaarlin ristiretken ja sitä lähinnä seuraavien vuosikymmenien aikoina Ruotsin valta ja kristinuskon saivat Satakunnassa ja varsinkin Kokemäellä vankan jalansijan.

Ruotsin vallan ulkonaisina merkkeinä olivat Kokemäenlinna ja Kokemäenkartano. Että nämä kumpikin keskiajalla olivat olemassa, siitä on meillä varmoja todistuksia. Mutta niiden vaiheet ovat monessa suhteessa verhoutuneet hämärään, jota lienee mahdoton koskaan enää kokonaan hälventää.

¹⁾ Turun tuomiokirkon mustakirja, siv. 149.

²⁾ Historiallisen osak. pöytäkirjat. Hist. arkisto IV, siv. 148.

³⁾ Forsström: Suomen keskiajan historia, siv. 6*26

⁴⁾ Ailio: Die Burg Tavastelms, ihre Entwicklung- und ihr Alter. Suomen muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja XXI. siv. 46.

IL Kokemäenkartanon ympäristön luonnonsuhteet keskiajalla.

On ollut aika, jolloin Kokemäenjoen suu ei ollut kaukana siitä seudusta, johon Kokemäenkartano sittemmin perustettiin. Siihen aikaan kysymyksessä oleva tienoo oli suistomaana, jollaisen mainittu joki aina suupuolelleen muodostaa. Keskiajalla joen suu sentään jo oli etäämpänä Ulvilan tienoilla.¹⁾ Kokemäenkartanon seudut olivat tämän johdosta kadottaneet suistomaaluonteensa. Jälkiä siitä todenmukaisesti kuitenkin vielä oli olemassa. Joki virtasi nähtävästi alaspäin useita eri haaroja myöten ja näiden välillä oli saaria. Ainakin suurinta haaraa pitkin isot alukset vielä keskiajan alkupuolella pääsivät purjehtimaan Ylistaron kylään ja kauas ylemmäksikin. Vanhoissa asiakirjoissa tavataan määräyksiä, jotka todistavat laivaväylän tukkimisen olleen Kokemäellä keskiaikana kielletyn.²⁾

Muinaistieto kertoo nykyisen Kokemäenkartanon ja maantien välillä muinoin olleen uoman, jota pitkin Kokemäenjoen vesi virtasi.³⁾ Tämä tieto tuntuu todenmukaiselta. Entisestä uomasta, joka on kokonaan maatunut, on vielä paikoittain selviä merkkejä nähtävissä. Vanhat kartat myös viittaavat siihen, että yksi tai ehkä useampikin joen uoma joskus entisaikoina on nykyisen kartanotienoon eteläpuolitse kierrellyt.⁴⁾ Näihin karttoihin on näet keskelle peltomaita merkitty ruohovalleja, jotka tuskin voivat olla muuta kuin entisiä rantatöyräitä. Se paikka, jossa Kokemäenkartano nykyään sijaitsee, on siis keskiajan alussa ollut isonlainen saari. Tämän rinnalla oli joessa pohjoispuolella nykyisen kartanon kohdalla ja sitä ylempänä kaksi luotoa ja kilometrin verran alempana saaren alapään kohdalla kolmas luoto. Kahta ensinmainittua sanotaan nykyään Isoksi ja Pieneksi luodoksi. Edellinen oli keskiajalla paljon pitempi kuin se meidän aikoinamme on. Sen väitetään muinoin ulottuneen Pyhäncorvan tienoille asti ja sanotaan joessa olevan matalikon vielä todistavan sen entistä alaa.

¹⁾ Achilles Wahlroos: Kumo elfs utloppsvik nu och fordom. Fennia III, nro 9, siv. 2.

²⁾ J. W. Ruuth: Porin kaupungin historia, siv. 13.

³⁾ J. A. Lindström: Kumo socken uti historiskt hänseende. Suomi 1860, siv. 300. Juhani Rinne: Muutamista nähtävyyksistä Kokemäellä. Turistföreningens i Finland årsbok för 1906, siv. 14.

⁴⁾ O. Mortin kartta vuodelta 1690, C. G. Walleniuksen kartta vuodelta 1834. Maanmittausylihallituksen arkistossa Helsingissä.

Joki on aikojen kuluessa luodon yläpäättä syönyt ja niin se yhä edelleen tekee. Nykyisten ihmistenkin-muistinaikana on luoto varsin tuntuvasti pienentynyt.¹⁾ Jälkimäinen luoto on heti edellisen alapuolella ja kantaa täydellä syyllä „pienen” nimeä. Sitä hiukkasen alempana on vesirajan kohdalla nykyisen mantereen rannalla kalliolohkare. Vuonna 1834 tehdyssä kartassa se jo on kuvattu puolittain rannalla olevaksi.²⁾ Mutta vuonna 1690 laaditussa kartassa joki vielä ympäröi sitä kaikilta puolin.³⁾ Kun Kokemäenjoen vesi keskiajalla oli paljon nykyistä korkeammalla, niin oli kiven ja rannan välillä silloin runsaasti vettä. Kolmas puheenalainen luoto oli kaikkia viimeksimainittuja tuntuvasti alempana oleva Katavaluoto. Vesirikkaita silloin olivat tämän luodon kummallakin puolella kulkevat uomat, jotka nyt ovat miltei kuivilla.

Katavaluodon vieressä olevan Linnaluodon muinaistieto väittää alkuaan olleen pohjoisestapäin jokeen pistävänä niemenä.⁴⁾ Tämän kertomuksen todenperäisyyttä on vaikea arvostella. Paikalle rakennetun linnan jäännökset kuitenkin osottavat, että pohjoista kohti erikoisia varustuksia oli pystytetty. Luonnolliselta sentähden näyttää, että pohjoispuolella ei ollut linnaa turvaamassa ollenkaan vettä tai sitten ainoastaan kapea uoma.

Keskiajan kuluessa nähtävästi jo tapahtui edellä esitetyissä luonnonsuhteissa muutoksia. Linnaluotoa niemeksi sanova taru väittää, että niemi katkaistiin kaivannolla ja että vesi senjälkeen läpi niemen aukaisi itselleen pääväylän. Tehtiinkö näin vai levensikö joki ainoastaan ennen olemassa ollutta uomaa, on epä-tietoista. Kaikissa tapauksissa on varmaa, että pohjoisimmasta väylästä tuli levein ja vesirikkain. Nykyisen kartanon ja maantien välillä kulkenut uoma maatui vähitellen kokonaan ja sen ennen saareksi erottama alue yhdistyi mantereeseen. Katavaluodon kummallakin puolella kulkevilla väylillä vesi tuntuvasti väheni.

Tämän kaiken tapahtuessa oli Ulvilan alapuolella oleva meren

¹⁾ Tarkemmin on tätä asiaa selitetty tekijän pienessä kirjoitelmassa: Muistoja ja taruja Kokemäenkartanon entisyydestä. Kotiseutu 4910, siv. 347.

²⁾ Charta öfver Kumogårds åkrar af C. G. Wallenius. Maanmittaus-ylihallituksen arkistossa Helsingissä.

³⁾ Geometrisen affriijtningh öfver Cumo gård, O. Mortin 1690 piistä mä. Maanmittaushallituksen arkistossa Helsingissä.

⁴⁾ Lindström: Kumo socken, siv. 300. Juhani Rinne: Muutamista nähtävyyksistä Kokemäellä, siv. 14.

lahti hiljalleen täyttynyt joen tuomalla liejulla. Lahden mutaiseen pohjaan joki oli uurtanut itselleen syvät uomat. Kun maa lisäksi hitaasti kohosi, niin muuttui vähitellen mantereeksi, mikä ennen oli meren lahtena ollut. Joen suu oli keskiajan lopulla ehtinyt siirtyä Porin tienoille.¹⁾ Kokemäenkartanon seudut olivat joutuneet entistä kauemmaksi meren rannasta. Laivakulku oli käynyt mahdottomaksi. Vain veneillä keskiajan lopulla nähtävästi enää pääsi nousemaan jokea Kokemäenkartanon tienoille ja siitä ylemmäksi.²⁾ Virta oli käynyt varsin vuolaaksi yhä syvemmän pääuoman itselleen uurtavassa ja sentähden yhä korkeampien partaitten väliin painuvassa Kokemäenjoessa.

III. Kokemäenlinnan ja Kokemäenkartanon perustamisaika.

Historioitsijain kesken on sangen yleisesti saavuttanut kannatusta käsitys, että Satakunta keskiajan alkupuolella oli hämäläinen rannikkoseutu ja luettiin Hämeeseen kuuluvaksi.³⁾ Sitävastoin on eri mielipiteitä sekä aikaisemmin että viime aikoinakin lausuttu siitä, onko Satakunnasta tai jostakin muualta etsittävä se hämäläisten satama, jossa eräs keskiaikainen historioitsija mainitsee Birger jaarlin astuneen maihin tehdessään Suomeen ristiretkensä, K. E. F. Ignatius on kuitenkin esittänyt sangen painavia todisteita sen käsityksen puolesta, että kysymyksessä oleva paikka on Kokemäenjoen suupuolella.⁴⁾ Mainittakoon näistä erikoisesti vanhimman keskiajan monet asiakirjat, jotka osottavat Hämeen sydänseutujen ja Kokemäenjoen varrella olevien pitäjien olleen keskenään vilkkaassa liikeyhteydessä.⁵⁾ Ignatiuksen mieliteeseen ovat yhtyneet O. A. Forsström ja J. W. Ruuth.⁶⁾

¹⁾ Wahlroos: Kumo el f s utloppsvik, siv. 4.

²⁾ J. W. Ruuth: Porin kaupungin historia, siv. 14.

³⁾ Ruuth: Satakunnan asutusoloista keskiajalla. Historiallinen arkisto XV, siv. 22 ja seuraavat. Forsström: Suomen keskiajan historia, siv. 557. Väinö Wallin: Tampereen historia I, siv. 7. Acl. Neovius: Källorna till Finlands medeltidshistoria. Finlands kulturhistoria, medeltiden, siv. 239.

⁴⁾ Ignatius: Ett ytterligare inlägg i frågan om Birger Jarls tåg emot Tavasterna. Historiallinen arkisto IX.

⁵⁾ Ignatiuksen edellämainittu kirjoitus, siv. 109.

⁶⁾ Forsström: Suonien keskiajan historia, siv. 120 ja Ruuth: Porin kaupungin historia, siv. 7 ja seuraavat.

Vanhimmat historioitsijat kertovat, että Birger jaarli rakensi lähelle maihin astumispaikkaansa linnan, ennenkuin hän lähti sisämaahan kulkemaan.¹⁾ Tämä tuntuukin varsin luonnolliselta. Säilyttääkseen valtansa ensinnä kukistamallaan alueella ja turvatakseen itselleen esteettömän paluutien jaarlin täytyi jättää sinne pieni aseellinen joukko ja tämä tarvitsi jonkinlaisen varustuksen suojakseen.

Jos Birger jaarli todellakin, niinkuin varsin luultavalta näyttää, on laskenut maihin Kokemäen tienoilla, niin rakensi hän epäilemättä linnan Kokemäelle vuonna 1249. Mutta vaikkapa Kokemäki ei olisikaan jaarlin satamapaikka, niin linna tuskin silloinkaan on paljoa myöhemmältä ajalta. Birgerin tarkoituksena oli lujittaa kristinuskon asema Hämeenmaassa ja juurruttaa sinne Ruotsin valta. Sentähden hän itse tai hänen jälkeensä jättämät ruotsalaiset joukot, olkootpa astuneet maihin missä seudussa hyvänsä, eivät varmaankaan laiminlyöneet käydä siinä taajaan asutussa ja vilkasliikkeisessä Hämeen osassa, joka oli Kokemäenjoen alajuoksun varsilla. Ja tähän tärkeään seutuun epäilemättä myös heti tahdottiin perustaa Ruotsin vallan tueksi varustus. Että ruotsalaiset ymmärsivät varustaa vilkkaina liikeväylinä olevien jokien suuseudut, sen todistavat selvästi monet Ruotsissa Götajoen suupuolelle rakennetut linnoitukset.²⁾ Kokemäenjoen varrelle oli sita paitsi luonnollisesti välttämätöntäkin jättää hiukkasen sotaväkeä pitämään seudun asukkaita silmällä ja valvomaan, että ne todellakin alistuivat Ruotsin valtaan. Tällaisen turvajoukon olemassaolo oli ruotsalaisten kannalta erikoisen suotava senkin tähden, että Birger jaarlin ristiretken yhteydessä tai pian sen jälkeen Satakunnan rannikoille asettui Ruotsista tulleita asukkaita ja näiden asutusalue todennäköisesti ulottui Kokemäen tienoille asti, vaikka nämä viimeksimainitussa seudussa jonkin ajan kuluttua sulautuivat verrattomasti runsaslukuisempaan suomalaiseen väestöön.³⁾

Samanaikainen kuin Kokemäenlinna on nähtävästi Kokemäenkartano. Mihin linna kohosi, sinne perustettiin myös tavallisesti kuninkaankartano. Suomen keskiaikaisten linnojen lähellä

¹⁾ Ignatiuksen mainittu kirjoitus, siv. 108.

²⁾ Hildebranch: Medeltiden, siv. 15. Sveriges historia intill tjugonde seklet II.

³⁾ Ruuth: Satakunnan asutusoloista, siv. 19. Ignatiuksen edellämäinnittu kirjoitus, siv. 89.

oli yleensä tällainen.¹⁾ Kuningas pyrki näet saamaan kaikkialla valtakunnassa maita haltuunsa. Niistä, oli hänellä sekä tuloja että muuta hyötyä. Hänellä ei alkuaan ollut mitään vakinaista asuinpaikkaa. Yhteys eri maakuntien kesken oli keskiajan alkupuolella hyvin heikko ja edusti sitä miltei yksinomaan kuninkaan persoonana. Pysyttääkseen maakunnat valtansa alaisuudessa kuninkaan täytyi liikkua ja oleskella eri maakunnissa. Hänellä piti sentähden kaikkialla olla maatiloja, joissa hän voi majoilla maakunnasta toiseen kiertäessään.²⁾ Kartanoltaan hän myös läänitti palvelijoilleen ja virkamiehilleen palkitakseen siten näiden tekemät palvelukset.³⁾ Kuninkaankartanot olivat todennäköisesti Ruotsissa hyvin vanhoja tiloja, niistä puhutaan jo kaikkein aikaisimmissa säännöksissä,⁴⁾ Kun Ruotsin valta tuotiin Suomeen, tahdottiin tietysti tähän uuteenkin valtakunnan osaan saada tällaisia tiluksia. Kuninkaankartanolta perustettiin Suomeen hyödyttämään kuningasta ja hänen täällä olevia palvelijoitaan. Kun kuninkaankartano oli linnan yhteydessä, niin sen tuotteita luonnollisesti käytettiin linnassa olevan kuninkaallisen varusväen elatukseksi. Kokemäenlinnan olemassaolon aikana Kokemäenkartano varmaan ruokki linnaväen, samoin kuin esimerkiksi Kastelholman lähellä olevat kuninkaankartanot pitivät huolta viimeksimainitun linnan tarpeista.⁵⁾ Kartano oli linnalle aineellisena tukena ja tällaista linna tietysti alusta pitäen kaipasi.

IV. Kokemäenlinna.

Linnaluodon asema on sellainen, että saarelta varsin helposti voi valvoa ympäristöä ja erittäinkin jokiliikennettä. Entisaikoina paikka oli tällaiseen tarkoitukseen vielä sopivampi kuin nykyään. Sen läheisyydessä yhtyi silloin useampia joen eri uomia, siltä voitiin seurata ja hallita kulkureittejä sekä alaspäin että ylöspäin. On sentähden hyvin luonnollista, että juuri tämä paikka valittiin

¹⁾ Bomansson ja Reinholm: *Finlands fornborgar*, I. Kastelholm, siv. 21. Aspelin: *Korsholman linna ja lääni keskiajalla*, siv. 89. Hartman: *Raseborgs slotts historia*, siv. 71.

²⁾ Hans Hildebrand: *Medeltiden*, siv. 80. *Sveriges historia i nti 11 *jugoride seklet*, II.

³⁾ Nauman: *Svenska statsförf. historiska utveckling*, siv. 10.

⁴⁾ J. G. von Bonsdorff: *Storf. Finlands kainerallagfarenhet*, siv. 12.

⁵⁾ Bomansson ja Reinholm: *Kasteholm*, siv. 20.

Kokomäenlinnan. sijaksi. Kalliopohjaisuus lisäksi vielä sen sopivaisuutta tällaiseksi.¹⁾ Ei ole esiintynytäkään muuta kuin yksi mieli siitä, että Kokemäenlinna on Linnaluodolla sijainnut.

Linnaluodolla on nykyään enää varsin vähän jäännöksiä entisestä linnasta. Voi nähdä linnarakennuksen muinoin peittäneen suunnikkaan muotoisen lounaasta koilliseen ulottuvan alan ja olleen koillisen puolelta suojattuna vallihaudalla ja sen edessä olevalla vallilla.²⁾ Noin sata vuotta sitten on saarella vielä ollut selviä jäännöksiä linnasta ja noin viisikymmentä vuotta takaperin on siellä näkynyt vallien, hautojen ja kellarin tapaisia.³⁾ Myöhempinäkin aikoina kuuluu saarella tavatun villiityneitä kyökikivasveja ja viljeltyjä kukkia, jotka ilmeisesti ovat linna-ajan jätteitä.⁴⁾ Kaivettaessa on valleista ja niiden sisäpuolelta löydetty rakennuksen jäännöksiä ja keskiaikaisia esineitä.⁵⁾ Varsin vähäpätöisiä nämä löydöt kuitenkin lienevät.

Kokemäen linnaa on pidetty 1300-luvun varustuksena. Julius Ailio päättää löytöjen mukaan, että linna luultavasti on ollut käytännössä vasta v:n 1300 vaiheilla.⁶⁾ Hj. Appelgren arvelee myös linnaa mainittuun aikaan kuuluvaksi. Hänen ajatuksensa mukaan vasta 1200-luvun lopulla ja sitten koko 1300-luvun aikana rakennettiin linnoja alaville paikoille, etupäässä saarille.⁷⁾ Tätä käsitystä kuitenkin Julius Ailio vastustaa. Hänen mielestään ei voi määrätä mitään erikoista ajankohtaa alaville paikoille tehtyjen linnoitusten syntymäajaksi.⁸⁾ Päinvastoin rakennettiin tällaisia linnoituksia samoihin aikoihin kuin vuorilinnojakin ja siis ennen 1200-luvun loppuakin.⁹⁾

Ei ole esitetty mitään päteviä todistuksia sille arvelulle, ettei linna olisi 1300 aikoja vanhempi. Se seikka, että on satuttu löytämään jotakin näihin aikoihin viittaavaa, osottaa ainoastaan linnan silloin olleen käytännössä. Mutta se ei vielä merkitse, että

¹⁾ Charta öfver Haistila och Forsby samfälligheter, år 1786 af And. Pelander. Maanmittausylihallituksen arkistossa Helsingissä. Rinne: Pinlands medeltida borgar. Finlands kulturhistoria, medeltiden, siv. 217.

²⁾ Juhani Rinne: Muutamista nähtävyyksistä Kokemäellä, siv. 14.

³⁾ Lindström: Kumo socken, siv. 300.

⁴⁾ Juhani Rinteen edellämainittu kirjoitus, siv. 14.

⁵⁾ Rinne: Finlands medeltida borgar, siv. 217.

⁶⁾ Ailio: Muinais- ja keskiaikaiset linnat. Oma maa IV, siv. 84. Kirjoittajan lausunto on linnan iän suhteen varsin varovainen.

⁷⁾ Appelgren: Suomen muinaislinnat, siv. XXX.

⁸⁾ Ailio: Die Burg Tavastehus, siv. 13.

⁹⁾ Ailio: Edelläm. teos, siv. 11.

sitä ei aikaisemmin olisi ollut olemassa. Myöhempien aikojen laitteethan ovat nuorempia ja tavallisesti täydellisempiä sekä sentähden pysyvämpiä kuin aikaisempien aikojen. Näin ollen on aivan luonnollista, että jätteet viittaavat enemmän linnan loppuaikoihin kuin sen olemassaolon ensimmäisiin vuosikymmeniin. Kenties kuitenkin näistäkin voitaisiin jälkiä löytää, jos perinpohjaisiin kaivamistöihin ryhdyttäisiin.

Edellisessä luvussa on huomautettu niistä näkökohdista, jotka mielestäni tekevät otaksuttavaksi, että linna on perustettu jo 1200-luvun puolivälin vaiheilla tai pian sen jälkeen. Mainittu ajankohta on paljon luonnollisempi linnan syntymisajaksi kuin seuraava vuosisatain vaihde. Paraiten linna sopii sen ajan tuotteeksi, jonka päämääränä oli Hämeen seutujen laskeminen pysyväisesti Ruotsin vallan alaisiksi. Mitään varmaa linnan perustamisajasta ei kuitenkaan voi sanoa. Täytyy tyytyä vain merkitsemään, mikä tuntuu todennäköiseltä.

Kokemäenlinnan rakennuksista ei ole säilynyt mitään tietoa, jonka avulla siitä voitaisiin antaa varma kuvaus. Todennäköisesti linna oli samannäköinen kuin keskiajan alkupuolella rakennetut varustukset yleensä. Siilien viittaavat Linnaluodolla havaittavat jäljetkin. Linnan pääosana oli luodulle kummulle pystytetty neliskulmainen torni. Se sisälsi useampia kerroksia. Tornissa asui linnanherra. Nähtävästi sotilaat siinä myös oleskelivat, koska sen ylimmässä osassa oli heidän vartiopaikkansakin. Alimmaisimpana oli maanpinnan alla vankila. Sisäänkäytävä torniin oli koko korkealla maanpinnasta, joten sinne pääsi ainoastaan irtonaista siltaa myöten, joka vaaran hetkellä helposti voitiin poistaa. Tornin lähellä oli muita rakennuksia, joita käytettiin palvelijoiden asuntoina, ulkokuoneina ja varastoaittoina.¹⁾ Sekä torni että muut rakennukset olivat nähtävästi puiset.²⁾ Huoneistojen piirin reunalle oli niiden suojaksi kohotettu valleja ja näiden toisella puolen oli kaivantoja estämässä vihollisia pääsemästä lähelle.³⁾ Kun joki muilta kuin koillisen puolelta oli kyllin leveä linnaa turvaamaan, oli valleja ja vallihautoja, niinkuin jätteet osottavat, ainoastaan viimemainitulle puolelle tehty. Jos perää on siinä

¹⁾ Appelgren: Suomen muinaislinnat, siv. XXV ja seuraavat. Hildebrand: Medeltiden, siv. 15 ja seuraavat. Rinne: Finlands medeltida borgar.

²⁾ Lindström: Kumo socken, siv. 301. Ruuth: Porin kaupungin historia, siv. 12.

³⁾ Appelgren: Suonien muinaislinnat, siv. XXV.

muinaistiedossa, että Linnaluoto ennen on ollut niemenä, niin pitää nähtävästi paikkansa sekin tieto, että linnanherra kaivautti niemen poikki syvän kaivannon ja aukaisi siten Kokemäenjoelle uuden uoman. Tällaisia kaivantoja on tehty muitakin niemelle rakennettuja keskiaikaisia linnoja suojaamaan. Sellaisia tavaataan esimerkiksi Kuusiston linnan ja Junkarsborgin luona.¹⁾

Nojautuen keskiaikaisista oloista yleensä saatuihin tietoihin voimme mielikuvituksen avulla luoda jonkinlaisen kuvan Kokemäenlinnan elämästä. Rautapukuisia sotilaita liikkui linnan pihalla, he kävivät tallissa hoitamassa hevosiaan ja kapusivat sitten jyrkkiä portaita myöten takaisin torniin. Tornin sisäpuolella olevissa ahtaissa käytävissä ja kerroksesta toiseen johtavissa kaapeissa portaissa heitä ja muuta linnan väkeä liikkui. Päivisin oli linnan huoneissa varsin hämärää, sillä ikkunan virkaa tekivät pienet seinissä olevat aukot, joista valo vain säästeliäästi pääsi tunkeutumaan huoneisiin. Valoa ja lämpöä levisikin etupäässä avonaisesta takasta, jossa tuli talvisin miltei alinomaa räiskyi. Linnanherran huoneet oli koetettu saada hauskemmiksi ja mukavammiksi siten, että seinille, penkeille ja lattioille oli levitetty kankaita, nahkoja y. m. Kun linnaan saapui joku lähetti tai muunlaisia vieraita, silloin kannettiin kaikki hopea- ja tinatuopit pöydälle ja pidettiin iloiset juomingit, joissa olut ja viini virtasi.

Ruotsalaisvalloituksen jälkeen lähinnä seuraavina aikoina ei suomalaisille miehille yleensä minkäänlaisia hallinnollisia luottamustoimia uskottu, vaan käytettiin näissä Ruotsista tulleita henkilöitä.²⁾ Kokemäenlinnankin päällikkönä oli ainakin alussa nähtävästi joku ruotsalainen aatelismies. Ei tässä toimesta ketään vähääkään huomattavaa ylimystä milloinkaan ollut, sillä toimi oli vähäpätöinen ja lieenee Kokemäenlinnan isäntä aluksi ollut Turunlinnan haltijan ala virkailija. Linnassa olevat sotamiehetkin olivat ensin ruotsalaisia, mutta myöhemmin varmaan suomalaisiakin sellaisina palveli. Sotamiesten luku ei ollut suuri. Kuningas Albrektin linnan siirtoa koskevasta kirjeestä, jossa varusväki määrätään noin kahdeksaksi mieheksi, voimme tehdä johtopäätöksen, että sotamiehiä ei sitä ennenkään ylimalkaan ollut enempää kuin kymmenkunta.³⁾ Näin pienikin hyvin varustettu joukko voi

¹⁾ Rinne: Finlands medeltida borgar, siv. 315 ja 316.

²⁾ Yrjö Koskinen: Suomenmaan keskiaikaisesta aatelistosta. Historiallinen arkisto VIII, siv. 5.

³⁾ Mustakirja, siv. 134.

kuitenkin silloisissa oloissa linnasta käsin ympäröivään seutuun paljon vaikuttaa.

Jos Kokemäenlinna on Birger jaarlin aikoina perustettu, oli se 1300-luvun puolivälissä jo ollut olemassa satakunta vuotta. Ei ole säilynyt meidän aikoihimme minkäänlaista asiakirjaa, josta saisimme varmoja tietoja linnan vaiheista tänä aikana. Sentähden niistä voidaan lausua ainoastaan arveluita. Vuodelta 1367 vasta ori ensimmäinen ja ainoa tunnettu asiakirja, joka silminnähävästi antaa Kokemäenlinnasta tietoja. Tämä on eräs kuningas Albrektin kirje kolmelle virkamiehelleen.¹⁾

Kirjeestä saamme ensinnäkin selville, että linna oli rappiolla ja että sitä oli ryhdytty uudestaan panemaan kuntoon.

Albrekt Meklenburgilainen valittiin Ruotsin kuninkaaksi vuonna 1364. Hänen oli kuitenkin ase kädessä valloitettava valtakuntansa ylimysten valtaistuimelta syöksemiltä Maunu ja Haakon kuninkailta. Albrektilla oli vasta vähäinen osa Ruotsia hallussaan, kun hän lähti Suomeen laskeakseen tämän maan valtaansa. Hänellä oli täällä mahtavia puoluelaisia, mutta myös vastustajia. Turun linnan haltija ei tunnustanut Albrektia kuninkaaksi eikä jättänyt varustustaan hänen haltuunsa. Noin kymmenen kuukautta täytyi Albrektin piirittää Turunlinnaa, ennenkuin hän sai sen haltuunsa.²⁾ Tällä aikaa vastavalittu kuningas, joka oli kotoisin Saksasta, ehti perehtyä Suomen oloihin. Mahdollisesti hän piirityksen kestäessä kävi valtaansa turvaamassa muissa osissa Suomea. Ei ole mitään tietoa siitä, kävikö hän ehkä Satakunnassa. Varmaa on kuitenkin, että tämä maakunta jo ennen Turunlinnan valloitusta oli antautunut Albrektin valtaan.³⁾ Ja kuningas näkyy olleen selvillä paikkakuntalaisten tarpeista ja koettaneen niitä tyydyttää. Niinpä hän v. 1365 antaa etuoikeuskirjeen Ulvilan kaupungille, josta Kokemäenjoen suupuolen painuttua alemmaksi oli tullut Teljän seuraaja kauppapaikkana.⁴⁾ Otaksuttavasti Albrekt myös hyvin tunsii Kokemäenlinnan silloisen tilan ja oli antanut määräyksen, että sitä oli ryhdyttävä uudestaan rakentamaan.

Kysymyksessä oli linnan uusiminen. Se käy selville Albrektin edellämäinistä kirjeestä, jossa rakentamisesta puhuttaessa kahdessa eri kohdassa käytetään sanaa „instaurare" (uusia, saattaa

¹⁾ Mustakirja, siv. 134.

²⁾ Forsström: Keskiajan historia, siv. 213 ja 214.

³⁾ Aspelin: Korsholman linna ja lääni, siv. 34.

⁴⁾ Ruuth: Porin kaupungin historia, siv. 18.

uudestaan kuntoon). Siksipä J. R. Aspelin ja Hj. Appelgren eivät käytä tarkasti alkutekstiä vastaavaa muotoa, kun he Albrektin kirjetä esittäessään puhuvat linnan rakentamisen alullepanosta.¹⁾ On aivan ilmeistä, että ei ole kysymyksessä minkään uuden varustuksen luominen, vaan ainoastaan ennen olemassaolevan enemmän tai vähemmän täydellinen uudestaan rakentaminen. Että tämä uusimistyö oli varsin perinpohjainen, sitä todistaa seutulaisten valitus heille rakennustyön tähden johtuneesta räsityksestä. Ammoisista ajoista asti oli paikkakunnan kansan velvollisuutena ylläpitää valtion linnoja ja kuninkaankartanoiden rakennuksia.²⁾ Kun Kokemäenlinnan uudestaan rakentamista varten tarvittiin paljon tarveaineita ja päivätoita, kävi rakennustyö Satakunnan kansalle hyvin raskaaksi. Linna kaiketi ei muutenkaan ollut heidän keskuudessaan varsin suosittu laitos. Linnan isännät vaativat heiltä kaikenlaisia palveluksia ja avustuksia sekä kohtelivat heitä usein sangen mielivaltaisesti ja tyyli.³⁾ Tämä kaikki vaikutti, että Satakunnan asukkaat lähettivät lähetystön kuninkaan luokse, kun tämä kesällä 1367 tuli Pohjanmaalle, ilmoittamaan linnan tuottavan heille niin paljon vahinkoa ja räsitystä, etteivät he, niinkauan kuin se on olemassa, jaksa suorittaa veroa kuninkaalle. Tästä lähetystöstä Albrekt kertoo puheena olleessa kirjeessään Tiderik Weregikselle Nikolaus Kettilinojalle ja Ernst ele Dotzenille sekä määrää, että näiden on perustuksia myöten hävitettävä linna silloiselta paikaltaan ja siirrettävä se johonkin toiseen seutuun, jossa se on hyödyllisempi.

Kuninkaan kirjeessä ei nimeltä mainita Kokemäenlinnaa. Siitä käy selville ainoastaan, että linna oli Satakunnassa. Jo Porthan kuitenkin oli sitä mieltä, että kysymyksessä oli juuri Kokemäenlinna.⁴⁾ Ja tähän käsitykseen ovat myöhemmät tutkijat yhtyneet. Jotkut ovat arvelleet, että linna tämän jälkeen siirrettiin Pohjanmaalle ja sai siellä Korsholman nimekseen.⁵⁾

On vaikea saada selville, mikä kuninkaan taivutti määräämään

¹⁾ Aspelin sanoo „Korsholman linna ja lääni” kirjassaan siv. 35, että linna oli hävitettävä siltä paikalta, „mihin se oli aljettu”. Appelgren ilmoittaa Suonien muinaislinnoissa siv. XXXI, että „alulle pantua rakennusta kuningas Albrekt v. 1367 käski hävittämään.”

²⁾ K. R. Melander: Suomen ynnä Käkisalmen läänien ja Inkerin veroista vuosilta 1617—1634. Historiallinen arkisto XIV, siv. 318.

³⁾ Porthanin lausunto tästä asiasta siteerattuna Lindströmin kirjoituksessa: Kumo soeken, siv. 300.

⁴⁾ H. G. Porthan: Pauli Juusten chronicon episcoporum Finlandensium, siv. 257.

⁵⁾ Aspelin: Korsholman linna ja lääni, siv. 36.

hävitettäväksi linnoituksen, jonka uusimiseen nähtävästi juuri hänen käskystään oli ryhdytty. Mahdollisesti häneen vaikutti satakuntalaisten uhkaus, että he eivät jaksa veroaan suorittaa. Siihen tuntuu kirjeen sanamuoto viittaavan, kun siinä mainitaan, ettei valtiolle pidä linnan tähden koitua vahinkoa. Ja ehkäpä kuningas myös oli tullut huomaamaan, ettei linna silloisessa paikkaan enää ollut varustuksena erikoisen hyödyllinen, vaan että sille voitiin löytää sopivampi paikka. Tällekin käsitykselle näyttää kirje antavan tukea, itse asiassa olikin linna menettänyt koko lailla merkitystään sen jälkeen kuin Ulvilasta tuli kaupunki ja laivoilla ei enää yleensä pyritty Kokemäelle asti. Linnan seudut olivat muuttuneet paljon rauhallisemmiksi kuin ennen.

Luonnollista oli, että linnoitus hävitettiin, kun sitä ei enää käytetty. Muuten olisi joku vihollinen mahdollisesti joskus voinut pitää sitä turvapaikkanaan. Kokemäenlinna revittiin rikki samalla tavalla kuin puolentoista sataa vuotta myöhemmin Kuusiston linna,¹⁾ Edellisen hävitys oli nähtävästi paljon perinpohjaisempi kuin jälkimäisen, joka oli paljon suurempi ja vahvempi varustus. Ilmielin seudun asukkaat varmaan suorittivat särkemistyön. He toivoivat pääsevänsä rasituksista, joita linna heille oli tuottanut.

Satakuntalaiset pettyivät toiveissaan. Kokemäenlinna sai seuraajan. Se oli otaksuttavasti vielä pienempi ja mitättömämpi kuin hävitetty linna oli ollut. Mutta se oli kuitenkin linna, ja sellaisesta koitui maakunnalle aina rasituksia. Vuonna 1395 mainitaan Satakunnassa Aaborg-niminen varustus.²⁾

Muutamia vuosia Kokemäenlinnan hävityksen jälkeen oli kuningas Albrektin täytynyt jättää koko Suomi läänitykseksi eräälle mahtavalle ruotsalaiselle ylimykselle, Boo Jooninpoika Griipille.³⁾ Tämä anasti itselleen niin suuren vallan, että hän tosi teolla oli Ruotsin hallitsija, vaikka Albrekt kantoi kuninkaan nimeä. Kun Boo Jooninpoika v. 1386 kuoli, yritti kuningas ottaa haltuunsa hänelle läänitettyt alueet. Kuollut ylimys oli kuitenkin aavistanut, mihin kuningas tulisi pyrkimään, ja tehnyt testamentin, jolla hän tahtoi estää kuninkaan aikeet.⁴⁾ Saadaksensa Boo Jooninpojan peruja koskeissa tärkeissä asioissa edes jotakin sananvaltaa

¹⁾ Hausen: Kuustö slott, siv. 36 ja 37.

²⁾ Styffe: Bidrag till Skandinaviens historia ur utländska arkiver I, siv. 201.

³⁾ Styffe: Bidrag I, siv. LXXV.

⁴⁾ Styffe: Bidrag I, siv. LXX VII.

Albrekt ryhtyi neuvotteluihin testamentin toimeenpanijoiksi määrättyjen henkilöiden kanssa. Suuria etuja ja oikeuksia tarjoomalla hänen onnistui voittaa puolelleen yksi näistä, Jaakko Aaprahaminpoika Djäkn. Tämä mies sai Boo Jooninpojan alaikäisten lapsien nimessä hallittavakseen suuria alueita, niiden joukossa Satakunnan.¹⁾ Samalla hänelle suotiin oikeus rakentaa turvakseen linnoja alueelleen, minne halusi.²⁾ J. R. Aspelin on tämän johdosta esittänyt arvelun, että Aaborg on mahdollisesti Jaakko Aaprahaminpojan rakentama.³⁾ Tämän käsityksen on O. A. Forsström omaksunut.⁴⁾ Sillä onkin todennäköisyyssytä puolellaan. On huomattava, että Jaakko Aaprahaminpojalle annettussa alueuovutuskirjassa puhutaan ainoastaan Satakunnasta mainitsematta siellä mitään linnoitusta.⁵⁾ Mutta kun viimeainittu 1395 jätti Satakunnan Boo Jooninpojan täysikasvuiseksi varttuneelle pojalle Knuutti Boonpojalle, niin sopimuksessa puhutaan Satakunnassa olevasta Aaborgista alueineen.⁶⁾ Tämä on muuten ainoa kerta, jolloin Aaborgin nimi asiakirjoissa tavataan.

Kokemäenkartanossa oli viime vuosisadan alkupuolella vielä muinaisjäännös, joka luultavasti voidaan vanhan Aaborgin jätteeksi. Vasta 1834 kartanon silloinen omistaja antoi sen kokonaan hävittää. Nykyään elävät vanhuksat kehuvat tuon entisäikain muiston lapsena nähneensä. Näiden antamien tietojen ja J. A. Lindströmin Kokemäen pitäjänkertomuksessaan antaman kuvauksen mukaan voi päästä selville sen laadusta.⁷⁾ Se oli harmaasta kivistä rakennettu torni ja sijaitsi lähellä rantaa olevalla kallionlohkareella, jonka se kokonaan täytti. Holvattu silta yhdisti rannan ja kallion. Yläosa tornia oli jo aikoja sitten suistunut, mutta siitä huolimatta seinien korkeus vielä oli noin 8 kynnärää. Tornin tilavuus oli 3 neliösyntää. Vanhoihin kartanon karttoihin näemme tämän rakennuksen merkityksi. Vuonna 1834 piirustettuun karttaan on kysymyksessä oleva kallio merkitty samantäriseksi kuin kartanon rakennusten ala.⁸⁾ Ja vuonna 1690 tehtyyn karttaan on kalliolla oleva rakennus merkitty aivan samalla tavalla kuin päärakennus.⁹⁾ Karttaan liittyvässä selityk-

¹⁾ Styffe: Bidrag I, siv. LXXVIII ja siv. 194.

²⁾ Styffe: Edelläni, teos, siv. 195

³⁾ Aspelin: Korsholman linna ja lääni, siv. 36.

⁴⁾ Forsström: Keskiajan historia, siv. 244.

⁵⁾ Styffe: Edelläni. teos, siv. 194.

⁶⁾ Styffe: Bidrag- I, siv. 201.

⁷⁾ Lindström: Kumo socken, siv. 301.

⁸⁾ C. G. Wallenius: Charta öfver Kumogårds åkrar.

⁹⁾ Mörtin kartta.

sessä tavataan sitäpaitsi kalliosta ilmoitus, että vankila on sille rakennettu ja oikein kiven sisään porattu („En klippa, som Fånghuset är på bygt uti strömmen och neder nti Berget inhuggit”).

Tornia on uudella ajalla käytetty vankilana. Sen johdosta oli sillä kansan keskuudessa nimi „Kistu”, joka johtuu muinaisskandinaavialaisesta „kista” sanasta ja jota Rauman murteessa vieläkin käytetään vankilaa merkitsemään.¹⁾ Mutta ei ole kuitenkaan ajateltavissa, että Kokemäenkartanoon koskaan vankien säilyttämistä varten olisi ryhdytty rakentamaan tämäntapaista laitetta, jonka pystyttäminen varmaan vaati paljon työtä ja taitoa. Kartanossa ei tiettävästi ole ollut niin arvokkaita ja vaarallisia vankeja, että heidän tähtensä olisi näin suuriin uhrauksiin antauttu. Torni on siis nähtävästi jotakin toista tarkoitusta varten alkuaan rakennettu. Ei sitä helposti voi muuksi selittää kuin puolustusvarustukseksi. Se tosin ei ollut mikään tilava ja suurille joukoille suojaa tarjoava varustus. Mutta se oli sittenkin turvapaikka, johon väki hädän hetkellä voi vetäytyä ja jossa oli hyvä puolustautua. Tornin asema olikin varsin edullinen. Joki ympäröi sitä kaikilta puolin ja se näytti suoraan joesta ylös ilmoihiin kohoavan. Siksi sille mainiosti sopikin nimi Aaborg (Jokilinna).

Juhani Rinne on sijoittanut Kokemäenkartanossa olleen tornin aivan väärään paikkaan.²⁾ Hän väittää sen sijainneen Isolla luodolla, jossa rakennusten jätteitä on tavattu, ja sanoo tätä luotoa kutsuttavan „kistuksi”. Tällä luodolla ei kuitenkaan enää 1690 ollut minkäänlaisia rakennuksia.³⁾ Edellisestä onkin käynyt varsin varmasti ilmi, että kistun nimeä on kantanut torni ja että tämä on sijainnut lähellä rantaa olevalla kallionlohkareella, Siinä Rinne sitävästoin mielestäni on osunut täysin oikeaan, kun hän on arvellut tuon torninjätteen mahdollisesti olleen saman kuin entinen Aaborg.

Jos torni todellakin on Aaborg, niin tuntunee kummalliselta, ettei linnan nimeä mainita muuta kuin kerran, vaikka sen jätteet ovat niin kauvan säilyneet. Asia on kuitenkin helposti selitettävissä. Tämä torni ei ollut niin huomattava, että se olisi erikoisemmin erottautunut Kokemäenkartanon rakennuksista, jotka olivat aivan sen vieressä. Päinvastoin sitä jonkin aikaa perustamisensa jälkeen aljettiin katsoa vain yhdeksi kartanon rakennuksista ja sentähden puhuttiin aina Kokemäenkartanosta. On olemassa toinen samanluontoinen tapaus. Keskiajalla puhutaan en-

¹⁾ Lindström: Kumo socken, siv. 301.

²⁾ Rinne: Finlands medeltida borgar, siv. 217.

³⁾ Mörtin kartta.

sin Korsholman linnasta, mutta myöhemmin Korsholman kartanosta.¹⁾ Linnavarustus oli siksi vähäpätöinen, että se vieressä olevien kartanorakennusten laajetessa joutui näiden varjoon ja lopulta luettiin yhdeksi osaksi niitä.

V. Kokemäenkartano.

Kokemäenlinnan haltuun tahdottiin epäilemättä heti maita, joista linnaväki sai ohitustarpeita. Tosin kyllä linnalaiset voivat käyttää hyväkseen niitä verojakin, joita lähiseudulta kruunulle kannettiin. Mutta linnassa tarvittiin sellaisiakin tuotteita, joita ei veroina saatu. Niitä oli oman maatalouden avulla hankittava. Linnan lähelle perustettiin sentähden karjakartano, joka laskettiin kuninkaankartanoitten joukkoon kuuluvaksi. Valloittajan oikeudella ruotsalaiset nähtävästi anastivat itselleen ne maat, jotka he kartanoaan varten tahtoivat. Vanhempia omistusoikeuksia, jos sellaisia oli, ei otettu lukuun.²⁾

Perustettu kartano oli todennäköisesti linnan päällikön ylimmän valvonnan alaisena. Mutta se oli epäilemättä erillään linnasta. Tätä todistaa se seikka, että kartanon maat eivät ole aivan Linnaluodon ympärillä, vaan vähän ylempänä. Pienen matkan päähän linnasta kartanon maiden kohdalle rakennettiin nähtävästi kartanorakennukset, joihin sijoitettiin maanviljelystyöntekijät ja karja. Muissakin keskiaikaisissa linnoissa tavataan tällainen järjestely.³⁾

Iso luoto tuntuu varsin sopivalta kartanorakennusten paikalta. Aivan sen vieressä olivat kartanon viljellyt maat. Ja saarella kartano oli äkkinäisiltä hyökkäyksiltä turvattu. Viholliset eivät ehtineet tehdä kartanolle mitään suuria vaurioita, ennenkuin linnasta apu joutui. Linnaa ylemmäksi rakennettuna oli se jokea pitkin tulevilta häytyyksiltä suojattu.

On olemassa monia seikkoja, jotka puhuvat edellä esitetyn kartanonpaikan puolesta. Vanhin kartanontie on kulkenut kohtisuoraan päin Isoa luotoa. Tämä tie on vielä selvästi nähtävissä. Se on ollut varsin leveä ja sen syrjässä on kasvanut mahtavia puita, joista enää ainoastaan kannot ovat jäljellä. Tie lähtee maantieltä juuri Po-

¹⁾ Aspelin: Korsholman linna ja lääni, siv. 42 ja 43.

²⁾ Yrjö Koskinen: Tutkimus maanomistusseikoista Suomenmaassa keskiaikana, siv. 35.

³⁾ Hartman: Raseborgs slots historia, siv. 71. Bomansson ja Reinholm: Kastelholm, siv. 21.

riin, Tampereelle ja Köyliöön menevien teiden risteyksessä. Vielä tänä päivänä sitä käytetään ajoon, vaikka valtatie kartanoon vielä nykyään käy toisaalta. Vuonna 1690 piirrettyssä kartanon kartassa nykyistä valtatieta ei ole ensinkään, vaikka kartano silloin jo sijaitsi nykyisellä paikallaan.¹⁾ Valtatienä oli ensinmainittu Isoa luotoa kohti menevä tie ja vasta joen rannassa tämä tie kääntyi kartanoa kohti. Kartanotie muodosti siis suoran kulman. Tätä erinkummallisuutta tuskin voi muulla tavalla selittää kuin siten, että kartano aluksi on ollut toisessa paikassa kuin nykyään ja silloin tie on johtanut suoraan tähän paikkaan. Kun kartano myöhemmin on siirretty, on tietä jatkettu toisaanpäin. Vielä 1690 vuoden kartassa olivat kaikki karjarakennukset joen rannassa tuon vanhan valtatie oikealla puolen. Ne sijaitsivat koko pitkällä nykyisestä kartanosta ja nykyisistä ulkorakennuksista. Mutta silloiseen paikkaansa ne nähtävästi olivat vastapäätä olevalta saarelta siirretyt. On todennäköistä, että kaikki kartanorakennukset ensin olivat luodolla, sillä ne eivät olleet niin laajoja, että niitä olisi tarvinnut joen kummallekin puolelle sijoitella. Ja kysymyksessä olevalta luodolta on löydetty runsaasti rakennusten jätteitä. Syödessään luodon pohjoisrantaan on joki paljastanut maassa löytyviä tiiliä. Nykyinen vanha polvi kertoo, että heidän nuoruusaikoinaan luodolta kaivettiin tiiliä niin runsaasti, että niitä kuljetettiin sieltä pois ja käytettiin muuraustarkeituksiin. Kartanon omistajan von Knorringin tiedetään noin puolen vuosisataa sitten kaivauttaneen saarta ja löytäneen sieltä 6 kyynärän pituisen ja 3 kyynärän levyisen tiilimuurauksen.²⁾ Tästä ei ole enää mitään jätteitä jäljellä. Otaksuttavasti se särjettiin ja senkin tiiliä käytettiin. Vielä nytkin nousee maasta tiilikiveä siltä puolelta, jota joki syö.

On aivan ilmeistä, että Isolla luodolla entisaikoina on ollut rakennuksia. Vuoden 1690 karttaa tehtäessä näitä rakennuksia ei kuitenkaan enää ollut olemassa. Kartan selityksessä mainitaan luodosta ainoastaan, että sitä kesäisin voi käyttää vuohien laitumena.³⁾ Kaikesta päättäen rakennukset siis ovat olleet keskiaikaisia. Ei sentähden liene liian uskaliasta päättää, että kartanon rakennukset keskiajalla sijaitsivat Isolla luodolla, alussa kaikki ja myöhemmin ainakin osa niitä. Ja sinne johti vanha valtatie.

Ensimmäiset kartanorakennukset, joina nähtävästi olivat vain maanviljelystyöntekijäin asunto ja karjasuojat, olivat luonnolli-

¹⁾ Mortin kartta.

²⁾ Killinen: Kiinteitä muinaisjäännöksiä Loimijoen kihlakunnassa. Suomen muinaismuistoyhdistyksen aikakirja II, siv. 68.

³⁾ Mortin kartan „notarum explicatio.”

sesti puiset ja varsin yksinkertaiset. Kun karjakartanon tarkoituksena oli elintarpeiden hankkiminen linnaväelle, niin jäi se jonkunlaiseksi linnan sivulaitteeksi. Mutta jonkin ajan kuluttua olot tässä suhteessa muuttuivat. Kartano tuli saamaan aivan itsenäisen aseman.

Jo ennen Kokemäenlinnan hävittämistä tapaamme Kokemäenkartanon sen yhteydestä erotettuna. Kartano oli Suomen piispan hallussa. Siihen aikaan oli piispanistuimella Hemming. Hän oli sangen tarmokas mies ja hänen päähuolenaan oli kirkon etujen valvominen. Voittaakseen puolelleen tämän mahtavan kirkkoruhtinaan ja saadakseen hänet kannattamaan valtiollisia pyrkimyksiään Ruotsin kuninkaas tarjosivat Hemmingille ja hänen piispanistuimelleen kaikenlaisia etuja.¹⁾ Niinpä Maunu Eerikinpoika v. 1347 luovuttaa piispalle Lammaisten kosken lohiveden.²⁾ Samoihin aikoihin jo kuningas mahdollisesti jätti piispalle Kokemäenkartanon. Ainakin piispa vuonna 1365 puhuu talostansa Kokemäenkartanosta ja jättää osan talon maita torpaksi eräälle henkilölle.³⁾ Ja asiakirjoissa on todistuksia siitä, että Hemmingillä jo sitä ennenkin oli kartano hallussaan.⁴⁾ Mainittu piispa omisti Kokemäellä muitakin tiloja.⁵⁾

Tuntuu omituiselta, että karjakartano reväistiin linnan yhteydestä ja jätettiin muille. Se voi johtua siitä, että linna tähän aikaan, niinkuin kuningas Albrektin edellämäinitusta kirjeestä näkyy, oli joutunut rappiolle. Ehkäpä ei koko linnassa ollut enää sanottavasti väkeä. Mutta on tällainen tapaus muutenkin mahdollinen. Sattui kyllä, että linnojen tulot läänitettiin muille kuin linnanhaltijalle. Niinpä itse Tukholman linna 1500-luvun alkupuolella oli joutunut varsin tukalaan asemaan sen johdosta, että sen tuloja oli läänitetty Ruotsin arkkipiispalle.⁶⁾

Kokemäenkartano näyttää pitkät ajat olleen Suomen piispojen hallussa. Ainakin se kuului Hemmingin toiselle seuraajalle Johannes IT Pietarinpohjalle ja tämän jälkeläiselle Johannes III Westfalille. Asiakirjat todistavat heidän pitäneen kartanossa hallintoa.⁷⁾ Todennäköisesti piispa Maunu Tavast ja hänen seuraajansa Olavi Maununpoika myös omistivat kartanon, koska

¹⁾ Biografinen Nimikirja, siv. 288,

²⁾ Mustakirja, siv. 77 ja 81.

³⁾ Reinh. Hausen: Finlands medeltidsurkunder, siv. 306.

⁴⁾ Mustakirja, siv. 115 ja 116.

⁵⁾ Mustakirja, siv. 102 ja 116.

⁶⁾ Edv. Grönblad: Nya källor till Finlands medeltidshistoria, siv. 341.

⁷⁾ Finl. medeltidsurkunder, siv. 326 ja 345.

heillä tiedetään olleen Satakunnassa muitakin sellaisia alueita, jotka olivat olleet edellisillä piispoilla. Niinpä heillä oli Köyliön kartano.¹⁾ Kaikesta päättäen Kokemäenkartano oli satakunta vuotta (noin 1360—noin 1460) Suomen keskiaikaisten kirkkoruhinaitten läänityksenä, mahdollisesti lyhyempiä ajanjaksoja lukuunottamatta.

Suomen katoolliset, loistoa rakastavat piispat eivät varmaankaan tyytyneet niihin vaatimattomiin rakennuksiin, jotka karjakartanon muodostivat heidän saadessaan sen haltuunsa. Epäilemättä tällöin ryhdyttiin hankkimaan huoneustoja, joiden jätteitä Isolta luodolta korjatut tulilaitokset ovat olleet. Piispat kävivät luonnollisesti kartanossaan, ja silloin heillä piti olla arvonsa mukainen asunto. Paitsi asuinrakennusta oli nähtävästi olemassa huoneustoja palvelijoita ja piispan seurueeseen kuuluvia sotilaita varten, erikoinen keittiörakennus, jossa ruoka valmistettiin, kellari, varastuhuoneita ja ulkohuoneet.

Niinkauan kuin Kokemäenlinna oli olemassa, johdettiin sieltä ympäristön hallintoa. Mutta kun se hävitettiin, täytyi hankkia Satakunnan hallintopiirille uusi keskus. Kun kartano oli piispoilla, niin ei se tällaiseksi sopinut. Siksipä otaksuttavasti vähän matkan päähän kartanosta rakennettiin Aaborg. Se oli voudin varustuksena. Luonnollisesti hänellä kuitenkin täytyi olla muitakin rakennuksia kuin tuo vähän matkan päässä rannasta olevalla kalliolla sijaitseva pieni torni. Rannalla oli varmaan myös joitakin huoneustoja. Kartanon joku vuosi sitten hävitetyn ja todennäköisesti 1660-luvulta polveutuvan päärakennuksen ja jokirannan välisessä puistossa näkee vieläkin tiilen soraa y.m. rakennusjäännöksiä.²⁾ Nämä voivat hyvinkin olla Aaborgin sivurakennuksen jätteitä.

Siihen aikaan kun kartano oli piispoilla, on siis mahdollisesti nykyisen kartanon tienoilla ollut kaksi rakennusryhmää: kartano-

¹⁾ Salminen: Köyliön pitäjän historia, siv. 16, 17 ja 18. Lindström esittää „Kumo socken i historiskt hänseende” kirjoituksessaan siv. 240 varmana tosiasiana, että Olavi Maununpojalla vuonna 1458 oli Kokemäenkartano hallussaan. En ole kuitenkaan mistään painetusta asiakirjakokoelmasta löytänyt todistusta tähän. Tosin Mustankirjan siv. 466 ja 467 puhutaan eräästä rajariidasta, joka mainitulla piispalla harjavaltaisten kanssa oli Hiirijärven luona olevien alueittensa rajoista, mutta tässä tapauksessa on ilmeisesti puheena Köyliönkartanoon eikä Kokemäenkartanoon kuuluvat alueet. Lindström ei mainitse, mistä hän on tietonsa saanut.

²⁾ Lindström: Kumo socken, siv. 245. Rinne: Muutamia nähtävyyksiä Kokemäellä, siv. 15.

rakennukset luodolla ja Aaborg joen ympäröimällä kallionlohkareella ja rannalla. Ne olivat toisistaan erillään; toisessa määräsi piispa, toisessa vouti. Tällainen järjestely tekisi luonnolliseksi sen, että Jaakko Aaprahaminpojan luovutuskirjassa v. 1395 ei puhuta mitään Kokemäenkartanosta, vaan Aaborgista ja siihen kuuluvista alueista.¹⁾ Ja kartanon olo piispojen hallussa selittää myös, miksi v. 1387 Jaakko Aaprahaminpojalle annetussa läänityskirjeessä puhutaan ainoastaan Satakunnasta mainitsematta sille mitään hallinnollista keskuspaikkaa.²⁾ Kokemäenlinna oli silloin jo hajoitettu, mutta Aaborgia ei vielä ollut olemassa. Mutta sen jälkeen kun Kokemäenkartano joutui pois piispoilta, tulivat sekä Aaborg että kartano saman hallinnon alaisiksi ja sillä tavalla yhteen kuuluviksi. Siitä lähtien puhutaan ainoastaan Kokemäenkartanosta ja luetaan ilmeisesti Aaborgin rakennukset myös kartanoon. Kokemäenkartanosta tuli silloin seudun hallintopaikka. Ja kun kartano läänitettiin jollekin, sai hän myös Satakunnan hallittavakseen.

Loppupuoli 1400-lukua ja 1500-luvun alku olivat Ruotsin valtakunnassa myrskyisiä aikoja. Kansallinen puolue ja unioonipuolue taistelivat keskenään vallasta. Kuninkaita valittiin ja syöstiin valtaistuimelta. Milloin oli joku ruotsalainen mies kuninkaana tai valtionhoitajana, milloin taas piti muukalainen Ruotsin valtikkaa kädessään. Mutta hallitusta vastassa oli säännöllisesti aina toinen puolue. Toisinaan oli ilmisota käymässä kummankin puolueen välillä.

Kokemäenkartano temmattiin myös osaltaan mukaan ajan myrskyihin sen jälkeen kun se oli piispoilta joutunut pois. Se oli välistä yhden, välistä toisen mahtavan henkilön hallussa.

Kun kuningas Kaarle Knuutinpoika tammik. 30 päivänä 1465 syöstiin Ruotsin valtaistuimelta, sai hän Kokemäenkartanon sekä ylisen ja alisen Satakunnan läänityksekseen kahdeksaksi vuodeksi.³⁾ Hän ei asunut kartanossa, vaan Uudellamaalla Raaseporin linnassa, joka myös hänelle kuului. Kuitenkin hän kartanossa varmasti kävi, sillä hänen mainitaan vuonna 1465 olleen Kokemäen talvikäräjissä läsnä.⁴⁾ Ja vuonna 1466 hän piti laamannin-

¹⁾ Styffe: Bidrag I, siv. 201.

²⁾ Styffe: Bidrag I, siv. 194.

³⁾ Arwidsson: Handlingar till upplysande af Finlands häfder V, *iv. 28.

⁴⁾ Lindström: Kumo socken, siv. 240.

käräjiä Satakunnassa.¹⁾ Seuraavana vuonna hän Suomesta poistui ja laski taas Ruotsin kruunun päähänsä.

Kaarle kuninkaalta Kokemäenkartano joutui Eerikki Akse-linpoika Tottille, jolla arvellaan aluksi olleen koko Suomi läänityksenään, vaikka hän myöhemmin luovutti osan siitä pois.²⁾ Mainittu ylimys oli sitä ennen ollut Ruotsin valtionhoitajana ja sai tällaisen läänityksen korvaukseksi menettämästään mahtiasemasta.

Tott-suvulta kartano tulee Ruotsin valtiovallan edustajan käsiin. Valtionhoitaja Sten Stuure vanhempi oli Kokemäenkartanon herrana.³⁾ Hänen mainitaan olleen vuonna 1484 läsnä laamanninkäräjillä Ulvilassa.⁴⁾ Sillä matkalla hän tietysti oli kartanossakin. Ja vuonna 1496 hänen tiedetään taas käyneen siellä. Hän oli nähtävästi panemassa liikkeelle ruotsalaista sotaväkeä, jollaista näihin aikoihin oli kartanoon majoitettu.⁵⁾ Oltiin näet ankarassa taistelussa venäläisten kanssa, jotka Suomeen nyökkäilivät ja hävittivät surkeasti maata. Seuraavana vuonna Sten Stuure oli pakotettu luopumaan valtionhoitajan toimesta. Hän sai silloin läänitykseksi muutamia alueita Ruotsista ja koko Suomen.⁶⁾ Kokemäenkartanoa hän piti hallussaan vielä sittenkin, kun hän oli jättänyt muita läänityksiä pois.⁷⁾ Kun hän vuonna

¹⁾ Arwidsson: Handl. till upplys. af Finl. häfder V, siv. 36.

²⁾ Forsström: Suomen keskiajan historia, siv. 355.

³⁾ Lindström väittää Kokemäen pitäjänkertomuksessaan siv. 241 Sten Stuuren myyneen Kokemäenkartanon ennen vuotta 1498 aatelismies Pentti Olavinpojalle, joka oli Ala-Satakunnan kihlakunnantuomarina. Tähän väitteeseen hän ilmeisesti on johtunut Arwidssonin Handlingateoksen I:n osan 189 sivulla esitetyn asiakirjan nojalla. Epäilemättä on hän kuitenkin tulkinut kysymyksessä olevan asiakirjan väärin. Todellisuudessa varmaan asianlaita oli seuraavanlainen. Sten Stuure oli ottanut Pentti Olavinpojan Kokemäenkartanoon voudikseen. Tämä kiskoi kyllä maksuja ja veroja kansalta, koska hänen erikoisesti mainitaan rahvasta pahasti rasittaneen. Mutta herralleen hän ei suorittanut, mitä tämä vaati, vaan jäi Stuurelle velkaa. Kun Pentti kuoli, niin hänen leskensä kuittasi velan jättämällä Sten Stuurelle pari Pentin omistamaa taloa. Lesken antamaa maksua ei suinkaan sanota Kokemäenkartanon hinnaksi, eikä tällaisen kuninkaankartanon myyminen todennäköisesti voinut tulla kysymyksenäkään.

⁴⁾ Lindström: Kumo socken, siv. 241.

⁵⁾ Forsström: Keskiajan historia, siv. 420. Lindström: Kumo socken, siv. 241.

⁶⁾ Grönblad: Nya källor, siv. 95.

⁷⁾ Forsström: Keskiajan historia, siv. 430 ja 431.

1501 tuli uudestaan valtionhoitajaksi, pysytti hän nähtävästi Kokemäenkartanon läänin yhä käsissään.

Sten herran kuoleman jälkeen joutui alue hänen leskelleen Ingeborg Aakentytär Tottille.¹⁾ Tämä kuoli vuonna 1507.²⁾ Silloin kartano tuli valtionhoitaja Svante Stuuren käsiin.

Svante herra ei läänittänyt Kokemäenkartanoa kenellekään, vaan antoi jo Ingeborg rouvan aikana toimesta olleen voudin hoitaa kartanoa hänen puolestaan. Tämän nimi oli Paavali Hermaninpoika.³⁾ Valtionhoitajan puoliso Martta Iivarintytär teki 1510 matkan Suomeen. Silloin hän kävi myös Kokemäenkartanossa ja esiintyi kuninkaan tuomiovaltaisena siellä pidetyissä tutkinto- ja oikaisukäräjissä.⁴⁾ Tämä arvon rouva, joka yleensä oli sangen tukeaa nainen, näkyy täällä Suomessa määrällen asiat mielensä mukaan.⁵⁾ Niinpä Pohjanmaan maavouti valittaa valtionhoitajalle Kokemäenkartanosta kirjoitetussa kirjeessä, että Martta rouva oli ottanut häneltä kaikki muonavarat, jotka hän oli ai-keessa lähettää Tukholmaan. Vouti ei tunnu tähän järjestelyyn ollenkaan tyytyväiseltä,⁶⁾ Svante herra itse kävi valtionhoitajana vain kerran Suomessa eikä liene silloin Kokemäenkartanossa ollut.⁷⁾ Hän kuoli 1512 ja hänen jälkeensä valittiin Sten Stuure nuorempi valtionhoitajaksi.

Ruotsin ylimmäksi hallintomieheksi tultuaan Sten Stuure kävi Suomessa ja liikkui m.m. Satakunnassakin.⁸⁾ On siis jotenkin varma, että hän kävi Kokemäenkartanossa. Sen tapaamme pian sen jälkeen läänitettynä Iivari Flemingille. Mainittu suomalainen aatelismies kuitenkin joutui valtionhoitajan epäsuosioon. Lokak. 15 päivänä 1512 Fleming kirjoittaa Sten herralle nöyrän kirjeen, jossa hän vakuuttaa uskollisuuttaan sekä pyytää, että hän saisi pitää lääninsä ja ettei valtionhoitaja kallistaisi korvaansa parjauksia kuulemaan.⁹⁾ Seuraavana vuonna häneltä kuitenkin otettiin pois läänitys.¹⁰⁾ Kokemäenkartano oli sen jälkeen Sten herran hallussa ja sitä hoiti maavouti Lauri Skrifvare.¹¹⁾

¹⁾ Grönblad: Nya källor, siv. 218.

²⁾ Grönblad: Nya källor, siv. 352.

³⁾ Grönblad: Nya källor, siv. 219 ja 393.

⁴⁾ Grönblad: Nya källor, siv. 492.

⁵⁾ Biografinen nimikirja, siv. 665.

⁶⁾ Grönblad: Nya källor, siv. 490.

⁷⁾ Hildebrand: Medeltiden, siv. 570.

⁸⁾ Grönblad: Nya källor, siv. 564.

⁹⁾ Grönblad: Nya källor, siv. 566.

¹⁰⁾ Grönblad: Nya källor, siv. 578.

¹¹⁾ Grönblad: Nya källor, siv. 607.

Tähän aikaan olivat Tanska ja siihen yhtynyt Ruotsin unioo-nipuolue sekä Ruotsin kansallinen puolue ilmisodassa keskenään. Tanskalaisten keskuudessa lienee vuoden 1517 tienoilla ajateltu Suomen valloittamista ja sen käyttämistä tukikohtana, josta Ruot-sia hätyytettäisiin.¹⁾ Tämä kaikki saattoi suomalaiset pelon val-taan. Turunlinnan päällikkö Krister Horn pyysi tammikuussa 1517 valtionhoitajalta, että tämä määräisi Lauri Skrifvaren kaik-kine huoveineen tulemaan Turunlinnaan. Hänen piti ottaa mu-kaansa myös muonavaroja, minkä suinkin kokoon voi saada. Sata-kunnan rälssimiehiä olisi kehoitettava seuraamaan esimerkkiä.²⁾ Tällaisen pyynnön aiheutti nähtävästi kaksikin eri asianhaaraa. Turunlinna ensinnäkin tarvitsi apuväkeä siltä varalta että tans-kalaiset tulivat sitä piirittämään. Ja toiseksi oli selvää, ettei Ko-kemäenkartano kaikkine väkineenkään voisi pitää puoliaan suurta tanskalaista joukkoa vastaan, jos sellainen niille tienoin ilmestyisi, joten oli viisainta jättää se autioksi ja heittää vihollisen haltuun. Sten herra noudatti Hornin pyyntöä ja antoi ehdotetut määräyk-set. Toukok. 8 päivänä Lauri Skrifvare kirjoittaa valtionhoita-jalle, että hän on huoveineen Turunlinnaan saapunut. Neljä huo-via hiin oli kuitenkin kartanoon jättänyt. Kahden näistä piti val-voa palvelusväkeä ja kaikkea mitä kartanoon oli jäänyt. Kahden muun taas oli hoidettava kalastusta. Huovein päämieheksi oli jä-tetty Antti Slatte. Parhaat ruokavarat Lauri vouti kehuu otta-neensa mukaan. Vilja täytyi kuitenkin jättää kartanoon, kun oli kelirikon aika. Komeimmat härät hän oli laittanut piiloon Suu-pohjaan eräälle saarelle, jossa arveli niiden olevan turvassa.³⁾ Kaikki oli siis tanskalaisten tulon varalta valmistettu. Koke-mäenkartanon ja Turunlinnan välillä oli nähtävästi vilkas yhteys olemassa. Niinpä Antti Slatte kävi Turunlinnassa marraskuun tienoissa, jolloin Horn, Turun piispa, Lauri Skrifvare ja hän piti-vät yhteisen neuvottelun. Tulokseksi siitä jäi, että Antin oli edel-leen oltava kartanossa ja nostettava sen seudun talonpojat aseihin, jos jotakin tapahtuisi.⁴⁾ Kaikki järjestelyt olivat kuitenkin turhia. Vuonna 1517 tanskalaiset eivät tehneet Suomeen mitään
^suurta hyökkäystä, rannikkoseutuja ainoastaan hiukkasen hätyy-teltiin. Sota käytiin pääasiallisesti Ruotsissa. Siellä oli seuraa-vina vuosina tuimia taisteluita. Valtionhoitaja kaatui 1520 tällai-nessa taistelussa, Hänen leskensä Kristiina Gyllenstjerna oli, jon-

¹⁾ Forsström: Keskiajan historia, siv. 489.

²⁾ Grönblad: Nya källor, siv. 663.

³⁾ Grönblad: Nya källor, siv. 677 ja 678.

⁴⁾ Grönblad: Nya källor, siv. 690.

kin aikaa Tukholmassa urheasti puolustauduttuaan, pakotettu antautumaan Tanskan kuninkaalle Kristianille, joka oli sillävälin Ruotsin kuninkaaksi tunnustettu. Antautumiskirjassa määrättiin muun muassa Kokemäenkartanon voutikunta Kristiina rouvalle elinaikaiseksi lääni, tykseksi.¹⁾

Kristian kuningas oli kyllä antanut kauniita lupauksia ja sitoumuksia, mutta hän ei niitä pitänyt. Kristiina rouvalta riistettiin pian Kokemäenkartano ja hän itse vietiin Tanskaan vankeuteen.²⁾ Kokemäenkartano joutui tanskalaisten käsiin ja sinne sijoitettiin tanskalaista sotaväkeä. Syysk. 29 päivänä 1522 Kristian läänitti sen päällikölleen Severi Norbylle.³⁾ Ruotsissa oli kuitenkin jo tähän aikaan nuori aatelismies Kustaa Vaasa noussut taisteluun tanskalaisvaltaa vastaan. Hänen toimestaan ryhdyttiin Suomestakin tanskalaisia karkoittamaan. Heidän asemansa oli täällä kuitenkin sangen luja, niin että ensimmäiset yritykset eivät onnistuneet. Alituisena kiusana tanskalaisille oli sentään aatelismies Niilo Grabben sissijoukko, joka nopeasti liikkui seudusta toiseen ja aina sopivissa tilaisuuksissa hyökkäsi pienten tanskalaisjoukkojen kimppuun. Kokemäenkartanonkin tienoilla kuuluu Niilo Grabbe oleskelleen.⁴⁾ Sissisota, joka luonnollisesti monasti kohdistui tanskalaisia suojaavien kartanon rakennusten polttamiseen ja hävittämiseen, teki nähtävästi lopun siitä ulkoasusta, mikä, kartanolla keskiajalla oli ollut. Raaseporin linnan, jonka ympärillä myös sissisotaa hartaasti käytiin, tiedetään joutuneen niin huonoon kuntoon, ettei siinä enää sodan päätyttyä voinut asua.⁵⁾ Nähtävästi Kokemäenkartanokin, ruotsalaisten haltuun taas joutuessaan, oli hyvin raastettu ja rappeutunut. Syksyllä 1523 koko Suomi oli tanskalaisista puhdistettu ja Kokemäenkartano oli joutunut Ruotsin kuninkaaksi vähää aikaisemmin valitun Kustaa Vaasan käsiin.

Varsin kirjavat ovat kartanon keskiaikaiset vaiheet. Mahtavia ja loistavia henkilöitä siellä on käynyt. Varmaan näitä varten, täytyi kartanossa olla keskiaikaisen käsityksen mukaan hienosti sisustettuja huoneita. Vierashuoneen seinät olivat koruommeltujen kankaiden peittämiä, lattialla oli uhkeita eläinten nahkoja ja lavitsoilla pehmeitä patjoja. Pöytäkaluina oli kannuja ja maljoja

¹⁾ Grönblad: Nya källor, siv. 707.

²⁾ Forsström: Keskiajan historia, siv. 489.

³⁾ Grönblad: Nya källor, siv. 733 ja seuraav.

⁴⁾ Hansen: Kuustö slott, siv. 28.

⁵⁾ Hartman: Raseborg-s slotts historia, siv. 71.

sekä hopealla silattuja juomasarvia, joissa helmeili aina ulkomailta asti tuotu viini. Komeitten ritarien kiiltävät haarniskat välkkyivät valossa, jonka aurinko nahasta valmistettujen ikkunain läpi himmeästi huoneeseen heitti tai joka takkavalkeasta ja kynttilöistä levisi. Palvelijat kantoivat pöytään ruokia, joita valmistessaan kartanon kokki oli parastaan pannut. Huovit, jotka olivat ritarien mukeina tulleet, tulivat ja menivät toimitellen herrainsa tarpeita. Huoveilla oli oma tupansa, jossa he oluthaarikoiden ääressä pitivät ilojaan.

Mutta kartanon omistajina olevat ylhäiset ritarit, piispat ja rouvat kävivät siellä vain harvoin. Tavallisena kartanoväkenä olivat vouti ja hänen alaisensa huovit. Näiden oli kartanoa puolustettava ja valvottava kaikkien toimien ja töiden säännöllistä menoa. Huovien lukumäärä oli kaiketi toisinaan pienempi, toisinaan suurempi. Voudilla oli sitäpaitsi apunaan kirjuri.¹⁾

Edellämainittujen isännyyden alaisena oli kartanossa virkailijaväkeä ja palvelusväkeä.²⁾ Edelliseen ryhmään kuuluivat kokki, juomanpanija, suutari, sisäpalvelijat, seppä, tynnyrintekijä ja muut ammattilaiset. Jälkimäiseen taas ulkotyöntekijät.

Ulkotyöt olivat kahdenlaisia: maanviljelystöitä ja kalastustöitä.

Maanviljelys oli tietysti varsin alkeellisella asteella. Kartanon kaikki pelto oli yhtenä kappaleena joen rannalla.³⁾ Mutta vain pieni ala joen ja maantien välillä olevaa seutua oli peltona.⁴⁾ Nykyisen Tiilimäen tienoot olivat rehevän metsän peitossa. Synkkää metsää kasvoi myös maantien toisella puolen.⁵⁾ Metsän keskellä oli nykyisen Tuomolan ulkotalon maiden kohdalla niittykappale, jota sanottiin Kooman niityksi. Mahdollisesti oli joku muukin niitty.⁶⁾ Kylvön suuruus ja karjan lukumäärä tietysti vaihteli eri aikoina. Torppareita kartanossa oli jo varhain. Ne olivat uudisviljelijöitä, jotka olivat raivanneet itselleen maita käyttämättömään korpeen. Eräästä piispa Hemmingin vuonna 1365 tekemästä torpanluovutuskirjasta näemme, miten Kokemäen-

¹⁾ Sellainen esiintyy yhdessä voudin kanssa toimitissa ainakin 1505. Grönblad: Nya källor, siv. 218 ja 219.

²⁾ Verokirjat ja tilit 1500-luvulla. Suomen valtionarkistossa.

³⁾ Mortin kartta.

⁴⁾ Vielä Mortin kartassa on selitetty useita kappaleita aivan kartanon lähellä hedelmättömiksi, vaikka ne nyt ovat mitä parasta peltoa.

⁵⁾ Mortin kartta.

⁶⁾ Vuoden 1551 tilikirjoissa niityistä olevien tietojen nojalla päätelty.

kartanon alustalaiset veronsa suorittivat. Se maksettiin voissa.¹ Sitäpaitsi oli luonnollisesti päivätöitä kartanoon.

Kalastuksen palveluksessa suoritettiin raskaimmat päivätyöt. Vuonna 1632 helmikuun 23 ja 24 päivänä pidetyssä tuomiopöytäkirjassa ilmoitetaan, mitä lautakunta on todistanut kartanon alustalaisten vanhoista ajoista asti (af ålder) suorittamista kalastuspäivätöistä. Alustalaisten (landbönder) täytyi rakentaa ja pitää kunnossa lohipyödykset. Tämä työ oli hengenvaarallista, kun se täytyi suorittaa vuolaassa virrassa, ja siitä oli usein hukkumisia seurauksena. Tämän seikan johdosta olivat kartanon alustalaiset vapautetut sotaväenotoista aina ammoisista ajoista asti (af ålder) ja oli heillä ollut sen takeena erikoinen vapautuskirja.²) Valtion kyllä kannattikin suoda kalastajille etuja, sillä heidän työstään oli suurta hyötyä. Lohensaalessa oli huomattava osa kartanon tuloja. Kartanolla oli varsin tuottavat kalavedet.

Maanviljelyksen ja kalastuksen hoitaminen oli tietysti lähinnä kartanon palvelusväen ja alustalaisten asiana. Mutta olivat työssä avullisina koko Satakunnankin asukkaat. Näiden täytyi pitäjittäin tehdä kartanoon päivätöitä.

VI. Kokemäenkartanon lääni ja sen hallinto.

Kun Kokemäenlinna perustettiin, alistettiin ympärillä oleva seutu sen hallinnon alaiseksi. Tämä kävi sitä helpommin päinsä, kun seudun pääpaikkana sitä ennenkin jo oli totuttu pitämään Kokemäkeä. Mahdollisesti Kokemäenlinnan hallintopiiri käsitti noin satakunta kylää ja sitä sentähden alettiin kutsua Satakunnaksi³) Joka tapauksessa tähän piiriin ei kuulunut muuta kuin Kokemäenjoen alajuoksun varrella oleva asutus. Virran ylisessä laaksossa nykyisen Karkun ja Pirkkalan seuduilla olevaa asutusta ei siihen luettu.⁴)

Kokemäenlinnan lääniä eli silloista Satakuntaa ei kuitenkaan

¹) Hausen: Finlands medeltidsurkunder, siv. 308.

²) Ala-Satakunnan tuomiokirja: Kokemäen käräjät 1632. Suomen valtioarkistossa. Alustalaiset valittivat oikeudessa, että nimismies oli riistänyt heiltä vapautuskirjan ja että heidän keskuudessaan oli toimeenpantu sotaväenotto. He tahtoivat oikeutta todistamaan, että heille kysymyksessä oleva vapaus kuului, jotta he voisivat hallitukselle valittaa heitä kohdanneesta vääryydestä ja vastedes pääsisivät sotaväenotoista. Eikä oikeus kieltäytynyt pyydettyä todistusta antamasta.

³) J. W. Ruuth: Satakunnan asutusoloista, siv. 27.

⁴) Väinö Wallin: Tampereen historia I, siv. 7.

aluksi nähtävästi katsottu miksikään itsenäiseksi piiriksi. Vuonna 1326 teki Suonien hallitusjohtaja Kaarlo Näskonungsson omasta ja kaikkien Suomen maakuntien puolesta rauhan Tallinnan kanssa. Rauhankirjassa luetellaan Suomen maakuntina ainoastaan Varsinais-Suomi, Ahvenanmaa, Uusimaa ja Häme. Satakunnasta ei puhuta mitään. Mutta tässä kirjassa on kuitenkin lausetapa, joka todennäköisesti viittaa Satakuntaan. Siinä näet mainittujen maakuntien rinnalle asetetaan muut hallitusjohtajan käskyvallan alaisina olevat Suomen alueet,¹⁾ Silloinen Satakunta nähtävästi kuului niihin. Se oli ehkä Turunlinnan isännän määräämisvallan alainen, mutta muodosti kumminkin jonkinlaisen oman erikoisen alueen. Kokemäenlinnan lääni oli mahdollisesti Turun linnaläänin alapiirinä.

Itsenäisemmän aseman näkyy Kokemäenlinnan lääni eli Satakunta saaneen pian v:n 1326 jälkeen. Silloin todennäköisesti yhdistettiin sen piiriin myös Kokemäenjoen ylisen juoksun varrella oleva asutus, joka sitä ennen oli kuulunut Hämeenlinnan piiriin.²⁾ Satakunta nimi ulotettiin kumpaankin asutuskeskukseen, mutta erotukseksi sanottiin toista Ala-Satakunnaksi, toista Ylä-Satakunnaksi. Asiakirjoissa mainitaan Satakunta ensikerran nähtävästi vuonna 1331 ja silloin ilmoitetaan sillä jo olleen maakuntasinetti.³⁾ Paitsi tätä viimeainittua sanotaan asiakirjaan pannuksi Turunlinnan päällikön Kaarlo Haraldinpojan ja erään Jaakoppi Antinpojan sinetit. Mahdollista saattaa olla, että tämä Jaakoppi Antinpoika oli Satakunnan voutina ja Kokemäenlinnan isäntänä.

Niinkauan kuin Kokemäenlinna oli olemassa, asui Satakunnan vouti luonnollisesti siellä. Asiakirjoissa on todistuksia siitä, että Satakunta linnan olemassaolon viimeisinä aikoina oli omana hallintopiirinä. Niinpä 1365 puhutaan Satakunnan voudista ja kuningas Albrekt antaa hänelle erikoisia tehtäviä.⁴⁾ Näihin aikoi-

¹⁾ O. S. Rydberg: Sveriges traktater ned främmande master I, siv. 519.

²⁾ V. Wallin: Tampereen historia I, siv. 7. Ruuth: Satakunnan asutusoloista siv. 25 ja seuraav.

³⁾ Mustakirja, siv. 40. On tosin olemassa jäljennös erään Satakunnan voudin Matti Aaprahaminpojan kirjeestä, johon on merkitty vuosiluku 1311, mutta tutkijat erikoisista syistä epäilevät, että tämä vuosiluku on jäljennettäessä väärin merkitty ja että kirje on aikaisintaan 1300-luvun lopulta. Finlands medeltidsurkunder, siv. 430. Ruuth: Satakunnan asutusoloista, siv. 27.

⁴⁾ Aspelin: Korsholman linna ja lääni, siv. 33.

hin ja niitä ennenkin näkyy myös Pohjanmaa olleen Satakunnan voutien alaisena, mutta jonkun aikaa myöhemmin se erotettiin eri lääniksi. Närpiön pitäjä laskettiin kuitenkin vielä uudella ajalla-kin Satakunnan hallintopiiriin kuuluvaksi.¹⁾

Kun Kokemäenlinna linjoitettiin ja kartano oli piispojen hallussa, oli Satakunta ilman varmaa hallinnollista keskusta. Mutta pian sellaiseksi tuli ensinnä Aaborg ja sitten Kokemäenkartano. Viimemainitun mukaan Satakunnan aluetta myöhemmällä keskiajalla usein kutsuttiin Kokemäenkartanon lääniksi. Yhtä paljon puhutaan kuitenkin vain Satakunnasta.

Kokemäenkartanon lääni laskettiin kuninkaan aarreaittaan kuuluvaksi.²⁾ Tämä merkitsi sitä, että siitä tulevien verojen ja tulojen piti langeta suoraan Ruotsin kruunulle. Lääni olikin ajoittain Ruotsin valtionhoitajan käsissä ja näillä oli maavouteja sitä hoitamassa. Nämä viimemainitut saivat käyttää hyväkseen ainoastaan sen, mitä kartanon ylläpitoon tarvittiin. Kaiken muun he lähettivät Tukholmaan Ruotsin hallitushoitajalle. Mutta aarreaittaluonteestaan huolimatta kartanoa kuitenkin läänitettiin. Enimmän ajan se oli läänitettynä ja tavallisesti varsin ylhäisille henkilöille. Näitten velvollisuutena oli pitää kartano kunnossa ja huolehtia läänin puolustuksesta. Mutta he saivat itse käyttää hyväkseen kaikki läänistä veroina tai muulla tavalla saatavat tulot. Toisinaan oli kuitenkin määrätty, että heidän tuli kruunulle suorittaa vissi rahasumma tai joitakin palveluksia. Niinpä Ingeborg rouvan piti Satakunnasta maksaa vuosittain 1,500 mk. Hän oli kuitenkin riidassa valtionhoitajan kanssa ja teki sentähden kaikenlaisia verukkeita, niin että häneltä oli vaikea tätä summaa saada.³⁾ Kun Norbylle annettiin Suomessa läänityksiä, joiden joukossa Kokemäenkartanokin oli, pantiin hänen täytettäväkseen erinäisiä velvollisuuksia.⁴⁾ Mutta useimmiten jätettiin tällaiset määräämättä. Toisinaan nimenomaan mainitaan, että sellaiset eivät saa tulla kysymykseen. Niinpä Kaarle Knuutinpojalle annettussa läänityskirjassa sanotaan, että hän saa nauttia kaikki kuninkaalle kuuluvat tulot tekemättä mitään palveluksia ja suorittamatta minkäänlaisia maksuja.⁵⁾ Mahtavat ylimykset, joilla Ko-

¹⁾ Tilikirjat 1500-luvulta, Suomen valtioarkistossa.

²⁾ Yrjö Koskinen: Muutamista keskiaikaisista verotus seikoista. Historiallinen arkisto IV, siv. 104.

³⁾ Grönblad: Nya källor, siv. 218 ja 219.

⁴⁾ Grönblad: Nya källor, siv. 733.

⁵⁾ Arwidsson: Handlingar V, siv. 28.

kemäenkartano oli Jännityksenä, jättivät kartanon hoidon ja tulojen kannon jollekin alaiselleen voudille, joka teki näille hallinnostaan tiliä ja toimitti heidän käsiinsä sen, minkä läänitys tuotti.

Kokemäenkartanon läänin asukkaat joutuivat tekemisiin etupäässä voutien kanssa, Vouti oli läänissä sangen mahtava mies ja hänellä oli suuri sananvalta. Voutina oli nähtävästi usein joku suomalainen aatelismies; toisinaan voi aatelitonkin henkilö selaista tointa hoitaa.

Voudin tuli kantaa Satakunnasta verot. Hänellä oli sitävaran jokaisessa pitäjässä apulaisia, joiden toimia hän valvoi. Paitsi vakinaisia, jouduttiin usein maksamaan tilapäisiä veroja. Alituiset sodat ja sekavat olot tekivät ne tarpeellisiksi. Sen mukaan kuin säilyneistä asiakirjoista voi päätätä, maksettiin Satakunnassa verot yleensä verrattain hyvästi. Ilmoitetaanpa satakuntalaisten, kun heiltä 1508 pyydettiin erästä tilapäistä veroa, vastanneen yksimielisesti, että he mielellään olivat valmiit kykynsä mukaan veron suorittamaan.¹⁾ Ja tähän aikaan oli Suomi kuitenkin niin maksujen rasittama, ettei esimerkiksi Turunlinnan läänistä voitu tuota veroa saada.²⁾ Satakunnasta vuosittain kootut verot nousivat varmaan hyvin korkeihin summiin. Keskiajalta ei ole jäljellä tietoja muuta kuin yhdestä veroluettelosta. Se on vuodelta 1413 ja on sen mukaan Satakunnasta tullut 5,882 mk., joka silloisissa oloissa oli varsin suuri summa.³⁾ Varmaan veroja kannettaessa usein kiskottiin kansalta enemmän kuin mihin olisi ollut oikeus. Voudit ja ylimykset, joille Kokemäenkartano ja sen alueen verot oli läänitetty, tahtoivat saada kokoon niin suuria summia kuin suinkin.

Talonpoikain veroihin kuuluivat myös kartanon rakennusten ylläpitäminen ja päivätoiden tekeminen kartanoon. Varsinkin kartanosta etäämmällä oleville pitäjille nämä velvollisuudet luonnollisesti olivat hyvin rasittavia. Ne olivat kuitenkin voimassa vielä uudella ajallakin, kuten tuomiokirjoista käy ilmi.⁴⁾ Päivälyöt käytettiin etupäässä kalastukseen. Kukin pitäjä oli velvollinen nuotanvetoon Kokemäellä kartanon hyväksi.⁵⁾

¹⁾ Grönblad: Nya källor, siv. 382.

²⁾ Grönblad: Nya källor, siv. 381.

³⁾ Johan Bures utdrag- ur skattebo en för år 1413. R. Hausen: Bidrag tili Finnlands historia, siv. 305.

⁴⁾ Ala-Satakunnan tuomiokirjat 1500-luvulta (Laguksen kokoelmista) ja 1600-luvulta. Suomen valtionarkistossa.

⁵⁾ Ala-Satakunnan tuomiokirja vuodelta 1553. Huittisten käräjät 6 XII 1552.

Ruotsalaisvalloituksen jälkeisinä aikoina lienee linnanhaltioilla ollut myös tuomiovalta alueellaan.¹⁾ Myöhemmin se kuitenkin jätettiin erikoisten kihlakunnantuomarien haltuun. Sattui kuitenkin, että sama mies oli alueen voutina ja kihlakunnantuomarina. Sellainen tapaus tiedetään Satakunnastakin.²⁾ Kuninkaantuomioita nähtävästi kartanon omistajat usein tuomitsivat, laamanninkäräjiäkin jotkut heistä näkyvät istuneen.³⁾

Kokemäenkartanon haltija ei ollut ainoastaan velvollinen huoveineen, jotka hänellä kartanossa oli, tarvittaessa tekemään sotalpalvelusta, vaan piti hänen myös hädän tullen nostattaa Satakunnan kansa aseihin. On säilynyt eräs alavouti Paavali Hermanninpojan kirje valtionhoitaja Svante Stuurelle, jossa kirjeessä mainittu vouti lupaa, valtionhoitajan antaman käskyn mukaisesti, niin pian kuin suinkin mahdollista nostattaa kansan ja saapua valtionhoitajan hio Turkuun.⁴⁾ Kirje on vuodelta 1504 ja Kokemäenkartanossa päivätty.

Ei ole tietoa siitä, kuinka paljon Kokemäenkartanon haltijat Satakunnan vaiheisiin keskiajalla yleensä vaikuttivat. Ainoastaan yksi tapaus on tiedossa, jolloin Kokemäenkartanon haltijana todennäköisesti oleva henkilö ryhtyi tarmolla käsiksi maakunnan asiainmenoon. Ruotsin talonpoikaisliikkeen innostamina Satakunnan miehet vuonna 1438 erään Davidin johdolla nousivat kapinaan, mutta piispa Maunu Tavast sai tämän liikkeen asettumaan.

¹⁾ Yrjö Koskinen: Suomen keskiaik. aatelistosta, siv. 5.

²⁾ Arwidsson: Handlingar I, siv. 189.

³⁾ Arwidsson: Handlingar V, siv. 36.

⁴⁾ Grönblad: Nya källor. siv. 196 ja 197.

Jalmar i Jaakkola.

Lounais-Satakunnan entisistä kulku- reiteistä.

Ne tuotteet, mitä meidän karusta maastamme aikojen kulussa on saatu, ovat mielestämme usein vähäpätöisiä ja niukkoja. Tarvetavarat muusta Euroopasta eivät myöskään ole runsain määrin tänne tulvineet. Mitättömillä helyillä ovat ulkomaalaiset varmaankin täällä aikoinaan ostaneet parasta, mitä maamme on voinut tarjota — etupäässä metsän- ja eränantimia, myöhemmin myöskin karjantuotetta. Ja epäilemättä ovat kaupan ja liikenteen mukaisia olleet liikepaikatkin — milloin sopivia veneen- ja kaljaasin maihinlaskupaikkoja, milloin harjujen muodostamia ylänneitä ja kummankin näiden risteysksiä. Ja sittenkin on niillä meidän kansallisessa kehityksessämme ollut korvaamaton arvo. Ilman niitä olisivat meidän suhteemme kauas länteen, etelään ja itään olleet olemattomia — meidän vaatimaton sivistyksemme ollut oralle nousematta. Useita vanhoista liikepaikoista on varmaan kokonaan unohtunut ja niistäkin, joista jotain tietoja on säilynyt, saamme perin vaillinaisen käsityksen.

Lounais-Satakunnassa, johon esityksemme kohdistuu, samoin kuin Varsinais-Suomessa on vanhoilla liikepaikoilla eräissä suhteissa sängen mielenkiintoinen merkitys. Ei missään meidän maassamme ole näet meren aiheuttama maanpinnan korkeussuhteiden muutos niin huomattava kuin täällä. Täällä saa ilman epäilystä pirää varmana, että jokaisen huomattavamman joen varrella on ainakin muutamia liikepaikkoja siten, että nuorin niistä aina on ollut joen suussa, vanhemmat ylempänä korkeussuhteitten määräämässä ikäjärjestyksessä pitkin vesireitin vartta. Meren pinnan nousun ja luonnonsuhteitten muuttumishistoria on täällä samalla sivistyshistoriaa.

Eteläisin Satakunnan joista, nim. Lapijoki, on aikoinaan luetu Varsinais-Suomeen, mutta on sittemmin muuttunut satakunta-

laiseksi alueeksi, vaikka kyllä sekä historia että kielikin vielä yhdistävät sen paljon lujemmin etelään kuin pohjoiseen päin. Joen nimi on nähtävästi johtunut Lapin pitäjistä, jonka lävitse se virtaa. On mahdollista, että jokea tai ainakin sen alkupuolta muinoin on nimetty Hinnerjoeksi, joka nimi erään paikallistarun mukaan olisi annettu joen „hinnertämisestä“) eli kulumisesta ja nähtävästi on johdoltaan germaanilaisperäinen. Aina meidän päiviimme asti on paikkakunnalla säilynyt hämärä muistotieto siitä, että joen suupuolta ennen vanhaan on vesitse viiletetty. Kerrotaanpa Lapissa, että Saarnijärven rannalta vielä aivan hiljattain olisi löydetty laivan kappaleita. Jokilaakson asemaan nähden tällainen vettä pitkin kulkeminen ei sisältäne mitään mahdotonta. Tosin on kyseessä olevien „laivojen“, joilla täällä on kuljettu, täytynyt olla pieniä, ehkä ne olivatkin vain suurehkoja veneitä. Mutta varmana saattaa pitää, että vesitie Lappiin ja sieltä ylöspäinkin nykyiselle Hinnerjoelle ja Honkilahteen kerta on ollut käytännöllisin, jopa ainoakin. Tätä yhteyttä näyttäisi todistavan m.m. se, että Hinnerjoki ennen on luettu Lappiin. Liikenteestä, joka on käynyt nykyisestä Lapista alaspäin, on meillä vielä muitakin todistuksia kuin ylläolevat. Vielä niin myöhään kuin v. 1728 mainitaan näet eräässä asiakirjassa, että Lapin asukkailla ennen vanhaan on ollut kalavettä joen suupuolella. Nähtävästi on Lapijoen kylä, samoin kuin muut Lapijoen varrella olevat kylät nykyisellä Eurajoella, myöskin tätä tietä saanut asutuksensa. Ne olisivat silloin aivan samanlaisia asutusmuodostumia kuin koko Eurajoen pitäjän eli siis joen ylävartelaisten erämiesten ja kalastajien luomia. Vielä sangen myöhään ovat ne kameraalisesti kuuluneet Lapin yhteyteen. Nähtävästi on tämä yhteys jo keskiaikaista, sillä ainakin jo Kustaa Vaasan tilikirjoissa lasketaan Lapijoen varrella olevat Eurajoen kylät nim. Ilavainen, Hankkila, Väckrö eli Väkkärä, Koivuniemi, Saari, Lapijoki, Taipale, Vaimala ja Rikantila Lappiin kuuluviksi ja sama yhteys jatkuu sitten ainakin kauas 1600-luvulle.

Asutuksen edistyessä ja kiintyessä tulivat liikepaikatkin vähitellen yhä vakinaisemmiksi. Varhaisemmista liikepaikoista Lapi-

1) Maisteri E. Saarimaan tiedonanto. Taru kertoo, miten kaksi tyttöä keskusteli jokirannalla, kunnes toinen yhtäkkiä huudahti: »Katos kun toi joki hinnertä». Nimen Hinnerjoki voisi alkupuoliskoltaan hyvin ajatella olevan sukua sellaisille muinaisruotsalaisille joennimille, joiden alussa on Hind- ja joihin kuuluneen myöskin nimi Hinderträsk (järvi Lapväärtin ja Merikarvian rajalla).

joen ylävarsilla ei liene kuitenkaan säilynyt mitään huomattavia tietoja. Yksityiskohtaisempia piirteitä on muistotieto säilyttänyt vasta joen suupuolen liikenteestä, Ensimmäinen tarinanomainen tieto liittyy n. s. Tapanin kallioon Eurajoen Lapijoessa. Mainittu kallio sijaitsee noin 4 km päässä merestä vähän matkaa Lapijoen pohjoispuolella. Vanhat ihmiset kertovat sen olleen laivojen kiinnityspaikkana, väittävätpä siellä ennen löytyneen erityisen renkaankin, johon ne voitiin kiinni kahlehtia. Ja vielä nykyäänkin voi selvästi nähdä, että se tasanko, joka mainitusta kalliosta ulottuu yhtäjaksoisena mereen asti, muutama vuosisata sitten on ollut lainehtivana ulappana. Vielä tänäpäivänäkin saa „suuren veden" aikana huomata, miten koko Lapijoen laakson suu eli n. s. Alaset niityt aina Tarkin tienoille saakka (noin kilometrin päässä puheena olevasta kalliosta merelle päin) ovat veden alla. Kansan kertomuksella näyttää täten olevan mitä parhaimmat todennäköisyyssyyt puolellansa.

Toinen perimätiedon mainitsema liikennepaikka äskenmainittua alempana on n. s. Hannin mäki Eurajoen Koivuniemessä, Hakkarin eli „Hakkrin" talon maalla. Siitä kertoi Koivuniemen vanhin mies, että se sikäli kuin vanhat ihmiset ovat hänelle kertoneet on ollut „halkojen lastausplassina." Epäilemättä tässäkin kertomuksessa on täysi historiallinen pohja, vaikkapa perimätieto siitä jo onkin miltei kokonaan unohtunut,

Alempana Hankkilan kylässä Tahkonien talon kohdalla, Lapijoen suulahdelman reunalla on paljas korkeahko kallio n.s. Joensuukallio eli Vähäsalo. Sen historiasta on meillä asiakirjallisia-kin tietoja. Jo v. 1520 mainitaan sen olleen riidanaiheena Eurajoen, Lapijoen ja Koivuniemen kyläläisten kesken. Jonkinlaisia oikeuksia siihen koettivat myöskin kirkonkyläläiset saada. Kun senvuoksi Lapijoen ja Köykän kylien asukkaat pyysivät, että asetettaisiin syynimiehet tarkastamaan, olivatko kirkonkyläläiset hakanneet halkoja heidän alueillaan, määräsi oikeus v. 1640 m. m., että Lapijoen, Saaren ja Lapin (nyk. Lapin Kirkonkylän) kylien asukkaiden tulee kenenkään estämättä saada nauttia, viljellä ja pitää omaa osuuttaan Vähäsalon saarella epäilemättä pääasiallisesti juuri liikenne- ja kalastustarkoituksiin. Ylläolevan lisäksi tietää muistotieto kertoa, että Vähäsalossa ennenvanhaan on laivoja valmistettu. Tämäkin tieto tuntuu jo paikkaankin katsoen sangen luonnolliselta. Myöskin sen liikenteestä elää muistotietoja vielä nytkin. Viimeisen laivan tai kaljaasin sanotaan sieltä lähteneen „Ruotsinvallan aikana" Tukholmaan. Ja perin onnet-

tomaksi tämä viime, retki kuvataan. Kun alus, joka tavan mukaan viulunsoitolla „saatettiin” ulos, oli saapunut Ahvenanmerelle, syntyi kova myrsky, joka hetkeksi pakotti purjehtijat etsimään suojaa. Päätettyään kuitenkin kaikin mokomin ehtiä „kuninkaan pojan” häihin lähtivät he rajuilmasta välittämättä Tukholmaa kohti ja hävisivät teille tietymättömille.

Vähäsalon eli nykyisen Tahkonien tienoo, joka ennen on ollut saarena, antaa meille jonkinlaista osviittaa ylempänä mainittujen lastauspaikkojen iästä. Varmana näet voinee pitää, että nämä paikat ovat olleet myöhemmän keskiajan vaatimattomia laitureita, koskapa Vähäsalo jo mainitaan aivan uuden ajan alussa.

Vähäsaloista suoraan merelle päin keskellä Lapijoen laskulahden suuta on Orjasaari. Jo itse paikan nimi tuntuu omituiselta ja tavataan sen alkuosa sangen harvoin paikannimissä. Länsi-Suomessa on allekirj. ylläolevan lisäksi kuullut vain pari tämän-suuntaista nimeä. Toinen on Orjapaasi Kokemäenjoen laaksossa, johon nimeen liittyy erityinen perimätietokin, toinen luultavasti tähän kuuluva on Orjon kallio, Pyhämaan luodolla Kursilan kylässä, paria epävarmaa esimerkkiä ollenkaan mainitsematta. — Saari on vuoteen 1578 asti kuulunut Eurajoen kirkkoherran virkataloon. Sitten se vaihdettiin n. s. Paskaluotoon eli Pappilan luotoon, joka ennen oli kruunulle kuulunut ja tuli valtion hevoslaitumeksi, johon tuo hyvä ruohoinen saari varmaan erinomaisesti soveltuikin. On luultavaa, että Orjasaarta jo aikaisin on jonkin verran käytetty lastauspaikkana. Myöhemmin Vähäsalon tullessa epäsuotuisammaksi tuli se yhä tärkeämmäksi. V. 1690 tienoilla oli siellä erikoinen laivanveistämökin (Orjasaari skeppsbyggeri).¹⁾ Eräs tämän laivaveistämön miehistön palkkaustilikirja vv. 1689—1693 on muiden vanhojen paperien ohella säilynyt Luvian Sassilassa. Siinä mainitaan rakennusmestari Lorentz Brenner, mestarin apulainen (mäster knechten) Sigfrid Mattsson, kirjurit Johan Björnman, Markus Salenius ja noin 20 miestä, niiden joukossa räätäli ja 2 hiilimiessotilasta, sekä kunkin palkka viljassa, oluessa, voissa j.n.e. Yksityisestä liikenteestä ovat todistuksina ne lähemmäs 10.een nousevat kaljaasin hylt, joita nykyään näkee kirkkaalla ilmalla meriveden ollessa alhaalla eri puolilla saarta. Laivojen rakentamismerkkeinä on saarella vielä suurehkoja kuoppia, joista kertoiman mukaan on tavattu pajan kuonaa ja hiiltä, Myöskin sellai-

¹⁾ Eurajoen pitäjän kastekirj. v. 1693: Marcus Salenius, Byggnings skrifvare vid Orjasaari skeppsbyggeri.

nen nimi kuin „Laevaniemen johde" muistuttanee mainittua laivanrakennusaikaa, Ollen Vähäsaloa ulompana merellä päin sopikin se paikkansa puolesta hyvin tämän saaren liikkeen jatkajaksi.

Yhä ulompana merellä on vihdoin Lieskari, jossa vielä voi rannalla veden pohjassa nähdä n.s. „tiktaalin" eli jonkinlaisten laituripuiden jätteitä. Siellä on tämän pienen jokilaakson pitempi-matkainen kauppa sitten vähitellen ja huomaamatta kuollut. Pieniä merkkejä on siitä kuitenkin viime aikoihin asti säilynyt. Niinpä olivat ladot ennen rakennetut aivan jokivarteen ja oli niissä ovi sekä maan että joen puolella. Edellisestä ajettiin heinät suojaan, jälkimäisistä ne suoraan purettiin veneisiin tai kaljaaseihin „ulos" vietäviksi. Kauppamuistoja sisältävät myöskin kertomukset rantapuodeista, jommoisia Lieskarissa ja nähtävästi myöskin vanhemmissa kauppapaikoissa on ollut. Ne kuuluvat sisältäneen osittain tavaraa, kuten suolaa, osittain laivanvarustus-ja venetarpeita.

Yhteismaina on Lapijoen suupuolella pidetty Pajakaria keskellä jokea nyk. Lapijoen osuusmeijerin kohdalla (ei täyteen km mainitusta Tapanin kalliosta mereen päin) sekä Laukaria (nyk. Lautkaria,) Leppäkaria ja Hyrysten laakaa joen suun seuduilla. Ison jaon asiakirjoissa v. 1782 jätettiin nämä paikat yhteisiksi kalastusta y.m." varten. „Halkojen lastausplassina" olen kuullut näistä mainittavan Lautkaria.

Nykyinen maantie suurelta valtatieltä Hankkilan kylään ja siis Lapijoen suuhun ei sellaisenaan ole vanha. Asiakirjoista näkyy, että matkoja joen suupuolella, esim. myllymatkoja y. m. Hankialasta Lapijoelle, on ainakin vielä toista sataa vuotta takaperin tehty „vesiastialla". Ja kaksi miespolvea takaisin mainitaan erään isännän tuoneen morsiamensa satulassa yli sen rämeen, joka Hankkilan kylän mannermaan puolisella sivulla vielä silloin oli.

Ennenkuin siirrymme pohjoiseen päin Eurajoen laaksoon, on meidän kuljettava Liinmaan linnan eli luultavasti n. s. Vredgenborchin raunioiden ohi. Varmaan on tällä paikalla ollut huomattava sijansa Eura- ja Lapijoen laakson liikenteen historiassa. Ei voi olla huomaamatta sen edullista asemaa, Se sijaitsee n. s. Väkkärän lahden pohjukassa, melkein keskellä Eura- ja Lapijoen suiden välillä olevaa rannikkoa, joiden syvä sinilahti ennen aikaan, jolloin nyk. Vähäsalo ja Pappilan luoto ovat olleet saarina, on ollut yhtenäisenä lahtena. Näin ollen on se helposti voinut hallita näiden jokien tienoita. Lisäksi on siitä mukavasti ja huomaamatta

saattanut pitää silmällä koko pohjoiseen päin käyvää laivaliikennettä sitä avomerelle ulottuvaa, pitkää ja aivan saaretonta lahtea pitkin, joka on nykyisen Kaunissaaren ja Kuivalahden rannikon välissä. Paikkakunnan perimätiedon mukaan olisikin mainittu linna ollut „meriryövärien” eli „merikaapparien” tyyssija. Itse linna, josta vielä vallihaudat selvästi näkyvät, on ollut korkeahkolla saarella ja suorakaiteen muotoinen. Sen portti oli manteleelle päin. Vesi on sitä saartanut joka taholta. Meren puolella ympäröi sitä laaja, pyöreä valli, joka on tehty pienistä kivimukuloista. Tämän kiviteelmyksen alla on hirsiä, joita nähtävästi on upotettu pehmeään pohjaan kivien kannattimeksi ja joita vieläkin näkyy kivivallien reunassa. Niistä kuopista päättäen, joita mäkeen on kaivettu, on itse varustus ollut kivistä ja mullasta. Myöskin näkyy kaikkialla mäessä tiiltä, jota kaiketi on rakennukseen käytetty, ehkäpä sellaisissa paikoissa kuin luukkujen kohdalla, ehkäpä myös ulkoasun muodostajina ja koristuksissa, koskapa useiden tiilenpätkien syrjässä näkyy norontapainen uurre. Varustuksena kerrotaan olleen puuvanteisia tykkejä. Rautaesineitä, pajankuonaa, tuhkaa ja luunpalasia on paikalta löydetty. Nämä ovat kuitenkin vähäpätöisiä niiden aarteiden rinnalla, joita kansantarina linnankellarissa tietää löytyvän. Niin pitäisi siellä olla »hirmuisen iso” hopeapöytä, jota suuri vaskikäärme vartioi. Tämän kuitenkin pohjalaiset saivat noitakeinoin haltuunsa, siten nim. että he siihen aikaan, jolloin väki kirkossa „kävi liinalla”, menivät uhraamaan kantaen „välikappaleena” povessaan jotain »kissankokoista” taika-esinettä, jonka avulla rikkaudet hellisivät kulkeutuen sitte noitien mukana pohjoiseen. Aiemmin oli niitä jo erään isännän salaa pitänyt löytäneen.

Linnan surullisen loppukohtalon kertomuksessa on säilynyt pieni kauppahistoriallinenkin muisto. Kerrotaan näet, että linnan isännän oma poika oli laivalla noutamassa tiiliä Ruotsista. Paluumatkalla nosti hän leikillä vihollisen lipun laivanmastoon. Isä tästä erehtyen ammutti laivan upoksiin. Huomattuaan erehdyksensä sulkeutui hän kellariin ja poltti niin itsensä, perheensä ja aarteensa. Siihen näkyy samalla loppuneen sekä Liinamaan linnan mahtavuus että liikenne. Sen laivan, joka näin surullisen tapauksen aiheutti, kertovat nuotanvetäjät vieläkin lepäävän liikkumattomana paikallaan meren pohjassa. Sitä he vieläkin karttavat lausuen: „älä vedä sotalaivan päälle”. Vakuuttavatpa he, että sen lähistöltä meren pohjasta tiilen palasiakin on nuottaan eksynyt. Miten lieneekin asia — liikkeen ja hyvinvoinnin edistäjä

ei tuo varmaankin lyhytikäinen linna ole ollut ja synkkä on se kuva tämän linnan toiminta-ajalta, jonka kansanruno antaa: „Ei silloin hyvin eletty, kun oli linna Liinamaassa, kuisti Kumolan kedolla, Leivän silloin lehmä maksoi, murusella mullin sai.”¹⁾ Todellakin kaikessa yksinkertaisuudessaan ja vähäsanaisuudessaan liikuttava kuva kansanelämästä ja kärsimyksistä 14:nneen vuosisadan lopulta!

Täältä murheellisten muistojen näyttämöltä voimmekin jo siirtyä Eurajoen laaksoon. Jo itse joen nimi tuntuu meistä oimutuiselta, se saattaa tuskin olla yhteydessä minkään suomalaisen sanan kanssa. Ja epäilemättä voi jo tämän vierasperäisen nimen nojalla edellyttää koko varhaista asutusta puheenaolevassa jokilaaksossa — seikka, jolle esihistoriallisista löydöistä voikin saada vahvistuksen. Epäilemättä tarkoitettiin nimellä jo muinoin juuri nykyisen Euran tienoota, joka luonnostaan oli mitä parhain keskuspaikka alkeellisten erä-elinkeinojen harjoittamiselle sekä joen suupuolella että myöskin puhtaassa, kirkas- ja kylmävetisessä Pyhäjärvestä. Köylypolven kylässä Kiukaisissa yhtyy jokilaaksoon vielä Köyliön tasankokin vesineen. Juuri tämä joki on epäilemättä sama, jota piispa Henrikin surmarunossa „koveralla” joella tarkoitetaan. Ensinnäkin se parhaimmin sopii juuri siihen yhteyteen, josta runossa puhutaan. „Entä on järvi jäätämättä, sulana joki kovera.” Ja toisekseen näkyy joen mutkaisuus aivan erikoisesti kiinnittäneen paikkakuntalaisten huomiota. Kiukaisissa on säilynyt taruin, jossa selitetään joen kiemurteleamisen johtuvan siitä, että se kynnettiin nuorilla opettamattomilla härillä. Onpa mahdollista, kuten toisaalla osoitamme, että itse Köyliö nimessä piilee merkitys „käyrä, koukkuinen”. Eurajoen kirkolla saa joki vielä lisän Juvan joesta, joka tuo vettä suurehkosta Turajärvestä ja Naarjoelta. Noin 3 penikulman pituinen Pyhäjärvi yhdistää jokilaakson välittömästi Säkylään. Tätä ylempänä on Yläneen joki, joka samalla vie meidät Varsinais-Suomen sydänsiin.

On aivan silminnähtävää, miten tarkoin asutus on seurannut luonnon täten tarjoamia liikeuomia. Kaikki kylät jokilaaksossa ovat tai ovat aikaisemmin olleet veden partaalla. Siellä on samalla kertaa ollut helpoin liikkumis- ja viljelyspohja.

Jokilaakson asuttamisessa ja hallitsemisessa on historiallisena aikana euralaisilla ollut tehtävänsä. Erämiehinä ovat he hallinneet Pyhäjärven pohjois- ja länsipuolta, vieläpä Lapijoen

¹⁾ Toisinnon mukaan myös: „Lehmän silloin leipä maksoi, muru mullisen vasikan”

lähde-seutuakin, Honkilahtea, joka nähtävästi aina kaiketikin juuri liikennesuhteiden vuoksi on Euraan luettu. Joen suupuolessa he ovat niinikään erämiehinä asuttaneet Eurajoen pitäjän, jonka ruotsalainen nimi vielä tästä asutustyöstä kertoo. Väestön luonteeseen ja osittain kieleenkin katsoen tuntuu Köyliö ja samalla Kiukainen muodostavan erityisen euralaisista jonkinverran riippumattoman kokonaisuuden, vaikka nekin ainakin kirkollisesti on vanhempina aikoina Euraan luettu. Tähän kirkolliseen riippuvaisuuteen viittaa vielä puheentapa: „mennäänpä isolle kirkolle” (Euraan), jota kuulee vielä aivan yleisesti sekä Eurajoella että Kiukaisissa.

Tähän asutuskulun yleiseen kehitykseen ei voi tietenkään enää juuri mitään sanottavia arveluita lisätä. Jotakin voi asutuksesta kuitenkin yksityiskohtaisemminkin sanoa. Niinpä on Tuiskulan kylä saanut alkunsa piispa Maunu Tavastin aikana, joka sinne hankki 2 uudisasukasta.¹⁾ Pari tarua myöskin Kiukaisista tulkoon tässä mainituksi. Ensimmäinen koskee Harolan kylän asutusta. Vanhojen kertoman mukaan on se näet nuorempi kuin Köyliö, ja Katilan talo siinä aikaisin. Kun tämän ensimmäinen asukas oli konnulleen asettunut, huomasi hän lastun uivan joessa ja aavisti siitä, että jo hänenkin yläpuolellaan jokivarrella asuttiin. Epätietoista on, säilyttääkö n. s. Kaittiin maa niminen pelto kylän vanhalla tontilla mitään muistoa asiasta, — Toinen tarina on nykyisestä Laihiin kylästä. Sen mainitaan saaneen alkunsa kahdesta Laihian pitäjästä tulleesta metsämiehestä, jotka uudella asuinpaikallaan saivat maata niin paljon kuin päivässä voivat sukillaan kiertää ja jotka tällöin määrääjassa saartivat nykyisen Laihiin kylän alueella. Todistettu tosiasia on ylläkerrottujen tarujen lisäksi se, että Huhdan kylä Eurajoella on Kiukaisten Panehan uudisasutusta.

Epäilemätöntä on, että asutuskulku suurissa puitteissa kuvastaa varhaisimpia liikennesuhteita. Muistotietoja näistä on Eurajoen laaksossa kuitenkin säilynyt asutushistoriallisten tärinäin ulkopuolellakin ja ansainnevat ne kaikkinsa tulla muistiinmerkityiksi maantieteellisessä järjestyksessä.

Koko Eurajoen pitäjän pohjoisosassa eli n.s. „ylispitäjällä” kuulee vanhan väen vielä kertovan, että Eurajoen laaksoa pitkin muinoin on purjehdittu (!) Kokemäelle. Ja niin kummalliselta

1) Tieto Maanmittausylihallituksen arkistosta.

kuin kyseessä oleva perimätieto tuntuukin — etenkin kun ottaa huomioon useat joessa olevat kosket — on se kuitenkin, muista tiedoistamme päättäen todenmukainen ainakin siinä määrin, että muinaisina aikoina on voitu kulkea pitkiä taipaleita vettä pitkin tätä tietä. Sen voimme päättää etenkin niistä yksityiskohtaisista tarujäännöksistä ja perimätiedoista, joita eri kohdin jokilaaksossa tapaa.

Ensimmäiset tarujäljet vanhasta kulkutiestä Kokemäelle tapaa Eurajoen Irjanteella noin penikulman päässä joen suusta. Paitsi ylläolevaa tietoa, olen siellä kuullut kerrottavan, että ulkolaiset kapteenit vanhojen merikorttiansa mukaan vielä myöhäisempinäkin aikoina (!) ovat tätä kautta pyrkineet Kokemäelle. Sitäpaitsi on kylässä kertoman mukaan n.s. Herran suosta löydetty laivankappaleita ja eräästä n.s. Ankkurimäestä Kuivalahden ja Irjanteen välillä ankkuri.

Yleinen on aiemmin ollut myöskin Huhdalla tarina Kokemäelle purjehtimisesta pitkin suurta Lammin suota, joka Huhdasta ulottuu Paneliaan käsin. Ja myöskin viimeksimainitussa kylässä on tietoja ylläkerrotunlaisesta vesikulusta säilynyt. Niinpä kertovat vanhat, että Eurajoki „joskus maailmassa” on Panelian kohdalla ollut „kuutena” ja että n.s. Kaitrannan kalliossa on ollut rengas laivojen kiinnittämistä varten. Lisäksi tietää panelialainen taru kertoa eräästä „Juurtti-herrasta”, joka laivalla purjehti (!) Irjanteelta Panelian kylää ostamaan. Joessa on ennen kylää kuitenkin äkkimutka ja sen kohdalla kulkea taivalsi herraa vastaan vanha „ämmä” suuri taakka „kengänrajoja” selässä. Kysyttyään tältä, pitkältikö vielä oli matkaa kylään, vastaa akka kyseessäolevalla matkalla kuluttaneensa kaikki kengät, mitä hänellä selässään oli. Vastauksen johdosta joutui herra epätoivoon ja käänsi laivansa ympäri sillä seurauksella, että se hajosi ja sen santalastista (!) muodostui Sinimäki niminen töppärä. Mutta laivanosat ajautuivat rantaan, jota siitä asti alettiin nimittää Aloksen rannaksi. Sieltä on kertoman mukaan laivan kappaleita löydetty. Paitsi ylläolevaa on perintämuisto Paneliassa vielä säilyttänyt tiedon tuon vanhan kulkutien suunnasta ylöspäinkin. Sen mukaan se olisi käynyt Kiukaisista Köyliön Voidusten tienoille ja jatkunut sieltä Peipohjaan. Ilman epäilystä me tässä tapaamillekin ikivanhan tien, josta osa myöskin on tuttu Kokemäen puolella n.s. Kooman tien nimellä. Yllämainittu nimi tavataan jo Kustaa Vaasan verokirjoissa. Sittemmin on tie merkitty m.m. maanmittari Mortin karttaan 1600-luvun lopulla ja kulkee siinä Ilmijärveltä n.s.

Kaukarjärvelle, sieltä Kooman kankaalle mennen yli Kooman suosta tulevan Kooman ojan ja muuttaa ennen Peipohjaa suuntansa suoraan pohjoiseen sekä päättyy Kokemäenkartanon tienoille. Kuten jo yllämainitusta kartastakin näkyy, tarkoitetaan Kooman nimellä suurehkoa seutua Köyliön ja Kokemäen rajalla, josta ainakin osa luultavasti ikimuistoisista ajoista on luettu Kokemäenkartanoon. Harkinnan alaiseksi saattaa muuten asettaa, eikö itse Kooman nimessä, kuten Lindström Kokemäen pitäjänkertomuksessaan otaksuu, piile Kokemäen ikivanha ruotsalainen nimi. Nimet Kooma—Köyliö—Eura ovat epäilemättä ikivanhan liikenneyhteyden kielellisiä muistomerkkejä.

Ylläolevan taruaineiston nojalla joudumme jo samalla tarkastamaan niitä maantieteellisiä ja historiallisia mahdollisuuksia, joita tuolla vanhalla kulkuväylällä on puolellansa. Jo pieninkin silmäys karttaan osoittaa, miten tavattomasti se „oijentaa" matkaa etelästä päin Kokemäelle tehden sen vain runsaaksi kolmanneksesi siitä, mitä Yyterin nokatse ja Kokemäen jokea pitkin samaan paikkaan tulee. Niitä vaikeuksia, joita Eurajoen kosket tekivät, ei voine pitää voittamattomampina kuin purjehtimista läpi Luvian ulkosaariston ja sittemmin aivan aavan ulapan halki Yyteriin ja kolumista sieltä eteenpäin ylös Kokemäen joen koskia.

Historialliset tietomme liikenteestä pitkin Eurajokea ovat kyllä sangen niukat, mutta mielestämme kuitenkin riittävät osaltaan tukemaan monasti mainittua vanhaa perimätietoa. Erittäinkin näkyy Itämaiden laamannin Klaus Flemingin tutkintokärsäin tuomiosta v:lta 1420, että asukkaat „ylisestä- ja „alisesta" Eurasta ovat käyneet meren rannikoilla ainakin Luvialla ja Kuivalahdella saakka kalastusretkillä. Epätietoista on tarkoitetaanko tuomiossa Euran ylistä ja alista verokuntaa vaiko varsinaista Euran pitäjää ja Eurajokea, jonka kirkonkylää vielä 1600-luvulla toisinaan nimitettiin Euran kyläksi (Effraby). Varmana sensijaan täytyy pitää, että tässä on puhe vanhasta ja vakinaisesta liikenneyhteydessä meren rannikolle. Ja että kulkusuhteet Paneliassakin, jossa enää tuskin ruuhta näkee, ovat muuttuneet, näkyy m. m. siitä, että Panehan kyläläiset vielä v. 1638 kuljettivat veroheinänsä nähtävästi n. s. pirunkengillä (ekstock) Lavilan kartanoon. V. 1643 syytti Ake Tottin lesken Kristina Brahen vouti Irjanteen ja Mullilan kylien asukkaita luvattomasta silakankalastuksesta Paskaluodon ja Vähäsälön saarten välillä (kumpikin ovat nyt kiinteätä mannerta), jota kuitenkin nämä „ynnä muut pitäjän miehet, jotka nyt ovat rälssitalonpoikia, vanhoista ajoista saakka

(af ålder) sanoivat harjoittaneensa". Mahdotonta ei silloin ole, että varsinaista liikenneyhteyttä Kokemäelle, paljon ennen yllämainittuja vuosia ja korkeussuhteidenkin ollessa vielä aivan toisenlaiset kuin nykyään, tätä tietä todellakin on ylläpidetty.

Myöskin muuten on perimämuisto paikoin säilyttänyt tietoja vanhoista liikenneoloista Eurajoen vesistöalueella. Köyliössä taapaamme vanhuudesta kuulun Huovin tien. Se kulkee, kuten tunnettu, Harjavallasta pitkin Salpausselän harjanteen rinnettä Kokemäelle ja Köyliöön pitkin Köyliönjärven pohjoisrantaan ja sieltä edelleen Virtsanojaan eli Virttaalle, Loimaan Pappisiin ja Mellilään, joiden välissä muutamat vanhat kertovat vielä noin 40 vuotta takaperin näkyneen Huovin tien sillan jätteitä soissa. Loimaalta jatkuu tie vihdoin Marttilaan ja Somerolle. Pitkin pituutetaan on sen vierellä paikkoja, joihin muistoja ja tarinoita liittyy. Niinpä kerrotaan Loimaalla, että tietä pitkin joskus on kulkenut kokonainen sotajoukko meren rannasta toiseen s. o. Helsingistä Poriin, pappeja ja huovi mukana, jonka mukaan sitte koko tiekin sai nimensä. N. s. Morsiuskivellä Pappisten nummella Loimaalla kerrotaan tämän tien varrella erään parin vihityn. Kankaanpään kylässä Köyliössä on kerta Kustaa III:n aikana erään rakkausriidan takia suoritettu kaksintaistelu kahden kuninkaan henkivartijan kesken. Kokemäellä mainitaan saman tien varrella Raumaan takaliston rajapyykkien joukossa v. 1766, erään 4 p. elok. v. 1564 annetun tutkinto-oikeuden päätöksen mukaan, Epo- eli Hepporisti niminen paikka, joka nähtävästi jonkin onnettomuustapausten vuoksi oli ristillä merkitty. Tällaiset pikkumuistot ja tarut, joita vielä voisi luetella useita, ovat vain vaatimattomia ja perin satunnaisia jälkiä siitä liikennevirrasta, joka hiljaisena on täällä pitkin kuivia kankaita ja sydänmaita taukoamatta kulkenut. Ainoastaan yhteen paikkaan Kokemäen eteläpuolella lienee huomattavampia kauppa- ja kirkollisia muistoja kiintynyt, ainakin mikäli saa uskoa Messeniusta, jota meikäläinen tutkimus aina on jonkinlaisella epäluulolla käsitellyt. Hän nimittäin kertoo riimikronikasaan, että Köyliössä „sillä paikalla", jossa pyhä Henrik surmattiin, oli pieni kari tai saari ja että tänne antoi eräs hurskas mies rakentaa puukappelin. Muinoin kävi siellä paljon väkeä toimittamassa kaikella hartaudella jumalanpalvelustaan. Ja joka vuosi kesäkuussa piti siellä suuri kansanjoukko markkinoita. Lallia, joka heidän apostolinsa tappoi, kiroo jokainen". Koko tämä lausunto osoittautuu monessa suhteessa merkilliseksi ja samalla kuitenkin todennukaiseksi. Sitä tukevat täysin muualta saamamme todistuk-

set. Niinpä kertoo Carenius Huittisten pitäjän kertomuksessa, että Huittisten ja Köyliön välistä tietä nimitettiin kirkkotieksi. Ja aivan muutamia vuosia takaperin kokoontui juhannusiltana kaikista ympäristöpitäjistä nuorta väkeä Yttilän niemelle Köyliön järven rantaan. Sijaiten ikivanhojen teiden risteyksessä ja tullen samalla Suomessa jo varhaisena keskiaikana huomattavaksi kirkolliseksi paikaksi, johon ihmiset ympäristöiltä kokoontuivat sekä toimittamaan pyhimyspalvelustaan että myöskin kaupante-koon, oli Köyliöllä entisinä aikoina hyvät kauppa- ja liikenne-mahdollisuudet.

Eurajoen toisen alkuhaaran varrella ei varmoja muistoja kaupasta liittynye muuhun paikkaan kuin Euran nykyiseen Kirkonkylään, joka sekä muinaismuistojensa että historiallisten todistus-tensa perusteella osoittautuu vanhaksi maakauppa-keskukseksi. Sinne on vanhan tarinan mukaan tullut erityinen ruumistie Lapista, jota myöten vainajia saatettiin kauaksi kotikonnuiltaan viimeiseen lepoonsa. Nykyinen tie Eurasta mainittuun pitäjään on vasta viime vuosisadalta, sillä vielä piispa Tengström kertoo, että „Naarjoen ja Turajärven kyläkunnissa, jotka ovat runsaan penikulman päässä emäkirkolta ja jonne ainoastaan ratsastaen voi tulla, pidetään pitäjän jokaisen papin toimesta ja siis yhteensä 4 kertaa vuodessa jumalanpalvelusta jossain talonpoikaistuvassa, useimmiten 2 kertaa suven kiireimpänä työaikana ja 2 kelirikon aikana syksyllä".¹⁾

Panehan entisen kappelialueen vanhoista teistä tai poluista ei liene varsin paljon tietoja eikä tarinoita jäljellä. Luonnon laittama tie Paneliasta Luvialle päin eli n. s. Punapakan tie on kyllä vanha. Maakulun vaikeudesta ja alkuperäisyydestä täälläpäin kertoo kuvaavasti eräs panelialainen tarina, Sen mukaan kylällä ennen vanhaan oli vain yhdet kärryt, joilla suolaa — muuten ehdotonta kaupunkitavaraa — noudettiin Porista yli Raakkuun kankaan ja sieltä selässä kantamalla kylään.

Seuraavan vanhan muistotien — siirtyäksemme maantieteellisessä järjestyksessä jokilaaksossa alaspäin — tapaamme Eurajoen ylläpitäjällä. Se on kulkenut, vanhan perimätiedon mukaan, Laitilan Vaimarosta Lapin Ylikierelle — Kullanperään ja Murta-moihin, sieltä edelleen Eurajoen Saareen, Rikantilan, Lutan — Sydänmaan (jolla välillä tietä nimitetään Kopon tieksi) ja Kaukomäen kylien kautta Trjanteen vanhalle rukoushuoneelle, jonka kerta sanotaan olleen 7 pitäjän kirkkona. Saattaa olla mahdol-

¹⁾ Tengström: Om presterl. tjänstgör. II, siv. 389.

lista, että tämän viimeksimainitun ja muuten yleisen tarun on aiheuttanut Sjundbyn kartanon nimi (ruots. sjunde, »seitsemäs»), jos näet tämä nimi Irjanteella on Tottin aikaa varhaisempi. Jonkinlainen pienempi kirkollinen keskuspaikka vanha Irjante epäilemättä on ollut päättäen siitäkin, että perimämuiston mukaan ruumiita yllämainittua tietä pitkin etelästä päin muinoin on „selkähevosilla" valkeissa lakanoissa kuljetettu sikäläiselle rukoushuoneelle.

Merenrannan puoleiset kylät Eurajoella ovat vanhastaan merenkulkua harjoittaneet samoin kuin Eurajoen pitäjistä jo pitkiä aikoja on saatu hyviä merimiehiä. Sekä kertomuksen että kirkonkirjojen mukaan on täältä etenkin Tukholmaan rannikkoliikennettä välitetty. Yksityiskohtaisesti ja tarkasti ei täkäläistä kaupankulkua enää voi selvittää, mutta varmoja tietoja on siitä kuitenkin olemassa. Varhaisimmat lastauspaikat Eurajoen suussa tapaamme jo uuden ajan alussa. Ne tulevat m. m. mainituiksi eräässä Åke Tottin lesken Kristina Brahen ja Åke Tottin pojan Klaus Tottin välisessä perintöriidassa v. 1644. Siinä nimittäin mainitaan pitäjän miesten ja pitäjän kirkkoherran Johan Mateuksenpojan (Mathaei) kertoneen, että Tuomikari, joka oli pieni saari n.s. Mustasaaren l. Paskaluodon itäpuolisella kupeella, vanhuudesta saakka kuului pappilalle. „Pitäjän miehet todistivat samalla että muinoin amiraali, vapaasynt. Klaus Klaunpoika Bjelckenstier-na, pitäessään Eurajoen pitäjää läänityksensä, oli antanut rakentaa puodin Tuomikarin luo jonkin matkan päähän saaresta ja oli se tuotu sinne Äyrekari¹⁾ (Eurakari!) jossa se ennen oli ollut. Lavilan asukkailla taas oli muinoin (kun he eivät vielä olleet rälssitalonpoikia) puotinsa Pirttilahdella, joka on yhteydessä mainitun Tuomikarin kanssa". Taloudellisellakin alalla yritteliään Åke Tottin aikana nousi puotien luku 5-teen ja hänen kuoltuansa joutui niiden omistusoikeus ankaran oikeusriidan alaiseksi. Kirkonkyläläisillä, joilla v. 1578 oli riitoja Eurajoen kirkkoherran kanssa puheenaolleesta Paskaluodosta oli varmaankin rantapuotinsa siellä. Maamittari Mortin tekemässä kartassa Vuohijoen tiluksista v. 1695 mainitaan yhä edelleen Tuomikari puotineen sekä Quarcken niminen halkojen lastauspaikka, jolla varmaankin tarkoitetaan joen suuseutua. „Tämä kartano", sanotaan saman kartan selityksessä »harjoittaa purjehdusta kaikenlaisella tavaralla etenkin haloilla, joita viedään Tukholmaan". Aivan todistettavasti on samalla seudulla tällaista rannikkoliikennettä myöhempinäkin aikoina jatkunut ja viimeksi on lastauspaikkana ollut n. s. Verkka-

¹⁾ Nykyään aivan tuntematon.

rin „hamina", joka nähtävästi on sama kuin yllämainittuun karttaan merkitty Quarcken.

Eurajoen suulahden pohjoisrannalla alkaa heti Kuivalahden kylä, joka ensikerta mainitaan puheenaollessa laamannin tuomiossa v. 1420, jolloin se nähtävästi lähinnä laskettiin Luviaan kuuluvaksi. Se on viime aikoina ollut Eurajoen paras „merikylä", jonka „haminassa" laivoja ja kaljaaseja vieläkin kulkee. Kun kylä sijaitsee aivan meren rannalla, voi hyvin ymmärtää, että maan korkeussuhteiden täällä on aikain kuluessa täytynyt huomattavasti muuttua ja sen mukaan tietysti lastauspaikkojenkin yhtämittaisesti siirtyä. Ja selviä merkkejä tämäntapaisesta kehityksestä on täällä huomattavissa. Niinpä näkyy n. s. Koiviston rannalla vastapäätä nykyistä Kaunissaaren sahaa aivan selvä, rantaan uurrettu „paatinhamina", jonka yläpuolelta kaivoa tehtäessä tavallinen paatin „traki" eli ankkuri on löydetty. Vielä v. 1643 mainitaan eräässä oikeusjutussa Pihlauksen 1. Pihlaksen seutuja saareksi. Silloin vaati näet ennen puheena olleen Kristina Brahen vouti osaa tästä luodosta Lavilan kartanoon. Kuivalahden miehet eivät kuitenkaan vaadittuun jakoon suostuneet, vaan selittivät, että he, senjälkeenkuin heidän kylänsä oli ollut autiona, olivat pitäneet syyniä ja sitä varten tuottaneet itselleen tynnyrin syyniolutta Irjanteelta. Palkaksi tästä he olivat luovuttaneet oluen antajille osan saarta ja samalla jättäneet heille kalastusoikeuden eräässä purossa, johon Lavilan Urban sitten olikin asettanut katitsoja ja rakentanut erityisen kalapirtin. (Nyttemmin on seutu, kuten tunnettu, jo pitkän ajan ollut puhdasta mannerta). — Korkeussuhteiden huomattavaa muutosta muuallakin kylän rantamilla edellyttää se runsas ylijäämämaa, jota kaikkea ei isossajaossa lain mukaan voitu Kuivalahden silloiseen manttaalimäärään kiinnittää.

Siirtyessämme pohjoista kohden tulemme Lemlahdelle, jonne Kuivalahdelta lähtevä oikopolku johtaa. Niinikään kulkee Kuivalahdelta ikivanha Meiskantie Irjanteen ja Luvian väliselle kankaalle ja on se vielä nykyäänkin, varsinkin talvisaikaan sangen vilkkaasti käytetty. Viimeksimainittu tie yhtyy vanhaan n. s. isoon rantatiehen, joka Irjanteelta tullen suureksi osaksi kulkee pitkin korkeahkoa Eurasta päin tulevaa harjannetta ja vihdoin Peränylässä laskee Luvian kattilamaiseen, kaikilta mannerpuolilta harjujen ympäröimään notkoon.

Aivan varmana täytyy pitää, että Luvian nykyinen lakea vasta myöhään on merestä ilmoille kohonnut, samoin kuin on luultavaa, ettei Luvia alkuperältään ole ollut mikään huomattavampi

maanviljelysalue, sillä pehmeää viljelykselle kelpaavaa maata on täällä aiemmin ollut perin vähän. Meri on epäilemättä kauan aikaa sanellut elämänehdot tälle paikkakunnalle. Se on ensinnä aukaissut sinertävän ulappansa kala- ja erämiehille ja vihdoinkin heidät riistarikkauksellaan vakinaisesti pauloihinsa.

Edelläkerrotusta Itämaiden laamannin Klaus Flemingin tuomiosta v. 1420 näkyy mielestämme joltisellakin selvyydellä, ettei Luvian asutus vielä ollut vanha, koskapa heidän kalavetensäkin yhä olivat riidanalaisia. Luvian kylistä mainitaan siinä Sitlahti, Lemlahti ja Hanninkylä, jotka varmaan ovatkin vanhimpia. Kyseessä olevasta kalavesiriidasta päättäen luulisi heitä Eurajoen varsilta tulleiksi. Varhaisimman luvialaisen asutuksen tahtoo kuitenkin kansantaru johtaa Kokemäeltä. Se tietää näet kertoa, että pitäjän ensimmäiset asukkaat lähdettyään veneillä Kokemäeltä ensin tulivat Tuomistoon¹⁾ ja sieltä eteenpäin Sikarauman kallion kohdalle, jossa he jättivät vaimonsa tuuhean kuusen suojaan. Itse jatkoivat he matkaa merelle päin, kunnes löysivät nykyisen Löytyn talon, joka tapahtuman johdosta sai nimensä. Vaikka ylläkerrotussa tarussa epäilemättä onkin eri aineksia yhteen sekoittunut, voi kuitenkin olla mahdollista, että siinä piilee jotain totta. Sekä Peränkylän²⁾ että Sikarauman kallion nimessä on jo epäilemättä muistoja erikoisista vanhoista korkeussuhteista. Viimeksimainitun merkitystä vanhana maihinlaskulaiturina tuntuu vain vahvistavan se rengastarina, joka tähänkin paikkaan liittyy. Todennäköisesti on ensimmäisten erämiesten vaivaloinen kulkuväylä täältä jatkunut Tokimetsän erämaiden halki nykyisille Reko-, Pink- ja Ylisjärvelle ja Lastensuohon. Viimeksimainitun, entisen järven³⁾, vesistöalue ulottuu vielä nykypäivinäkin kaakossa lähelle Huhdan ja Panelian soita, koillisessa Hämejärven lähetyville. Hämejärven arvelee Ruuth kerta olleen sen vesireitin varrella, joka aikoinaan olisi kulkenut Kokemäenjoesta yli nykyisen laajan Leistilän järven Luvian lahteen. Tosin ei se notko, joka kulkee Leistilään ja sieltä n. s. Vernikon nummen ja Väipäreen kylien kautta mereen, ole varsin korkea, mutta Häme järvi jää kuitenkin sittenkin jonkinverran tämän tasangon eteläpuolelle. N. s. Kotkajärveltä, joka on yllämainitulla tasangolla, kerrotaan löydetyn laivan jätteitä, mutta mitään perimä-

¹⁾ Paikka tuntematon.

²⁾ Peränkylä tarkoittaa varmaan alkuaan Luvian lahden pöytä eli pohjukkaa.

³⁾ Vielä nykyäänkin on Lastensuojärven keskellä järvisilma.

tietoa tästä kulkuväylästä ei ainakaan allekirjoittanut ole kuulunut. Myöskään jokien ja niemien nykyinen suunta ei näytä puhuvan tämän oletetun Kokemäenjoen suuhaaran puolesta, sillä ne osoittavat melkein pä ihmeellisellä säännöllisyydellä ilmansuuntaa kaakosta luoteiseen.

Kulkutietä Luvialta Tokimaan metsäjärville ja sieltä Huh-taa ja Paneliaa kohden eivät myöskään puolusta mitkään huomattavat perimätiedot. Mutta muutamia tärkeitä todenmukaisuussyitä voi kuitenkin tämän otaksuman tueksi esittää. Iki-muistoisista ajoista on Luvia tietääksemme kirkollisesti kuulunut Eurajoen yhteyteen. Myöskin Luvian itäpuoliset erämaat vesineen ovat aina olleet jaettuina Luvian ja Eurajoen jokivartelaiten kesken. Polkuja ja metsäteitä Eurajoen »ylispitäjältä» on sinne myöskin jo vanhastaan kulkenut. Sellaisia on m. m. oikotie Huhdan kylästä yli Tokimetsän, joka ennen vanhaan on luettu Paneliaan, sekä sieltä Hämejärvelle pitkin Luvijärven syrjää Kotkajärvelle ja Poriin. Samanlainen tie vie Irjanteelta n. s. Kylä- ja Pinkjärvelle ja pitäisi sen alkuosaltaan olla itse Lavilan herran Åke Tottin tasoittama ja ojentama, joka muuten näyttää kovasti pitäneen kartanonsa riistarikkaista sydänmaista. Myöskin esim. Pinkjärven hyvin harvinainen paikannimi (=Pinkkajärvi) soveltuu pariin muuhun paikannimeen, jotka samalla sattuvat lähelle tämän oletetun erätien vartta. Toinen on Pinganvalkama niininen vanha rajankohta Kiukaisten Harotan sekä toisaalta Panelian, Köylypolven, Hiirijärven ja Laihian maiden välillä, toinen Piukka niminen jokivarsiniitty Kiukaisten kylässä, Pienessä Rekojärvässä, joka on suoraan Pinkjärven pohjoispuolella, sanovat liiviläiset kirkkaalla säällä näkyvän vedenpohjassa laivankaariakin. Epäiltävää on, sisältyykö sellaisiin paikannimiin kuin Huovintie ja Kurerin kari (kurir!), joista edellinen on Luvialta sydänmaanvesille vievä lyhyehkö tie, jälkimäinen saari Pinkjärvässä, mitään historiallisia liikennetnuistoja.

Varmempia ja myöhempiä ovat kauppa- ja liikennemuistot Luvian lakealta. Paikannimistö sekä historialliset tiedot osoittavat sattuvasti, että tämä vielä myöhään on ollut »veden vallassa». Sellaiset nimet kuin Hutsaari, Finnäinen (Finnäs), Finkari, Pyynäinen (Bynäs), Lanknainen (Langnäs), Lahti, Luodon kylä, Sassö y. m. ovat tästä todistuksena. Vielä v. 1638 määräsi oikeus, että kuninkaanväylä Djup- ja Norrsundissa (edellinen sama kuin nykyinen Juopa-niminen niittylaakso ennen Sassilaa) oli pidettävä avoinna, jotta kalat vapaasti pääsisivät

Luvian lahteen (Lufvia fjärden), jossa näin ollen vielä kalastettiin. Sassilan nykyinen yksinäistila ja Luodonkylä (Norrby) olivat tällöin vielä luotoja, joihin sillat mantereelta johtivat. Koska lahti kuitenkin oli kauttaaltaan matalaa, tulivat ulomalla olevat saaret ja kummut Luvian lahdella ensimmäisiksi lastauspaikoiksi ja laivanveistämöiksi. Veistämöpaikkoja kuuluvat aikoinaan olleen Verkhholm ja Manhahti, lastauspaikkoja Fiideranta, Hahtkartano, Manhahti ja n. s. Korkeakari, jota ennen vanhaan on nimitetty Yartholmaksi.¹⁾ Lukuisia merkkejä näkyy Luvian saaristossa myöskin sotaväen oleskelusta paikkakunnalla sekä suoritetuista tappeluista. Meriväen linnaleiri tiedetään olleen täällä 1500-luvun loppupuolella ja sittemmin oli siellä vv. 1588—92 Ala-Satakunnan laivanveistämö, jossa paitsi rakennusmestaria työskenteli yli 50 miestä. Samanlainen veistämö oli Luvialla taas v. 1604, ehkäpä juuri yllämainitussa Verkholmassa. Sodan merkkejä — tulkoon niistä tässä ohimennen huomauteksi — tapaa myös samoilla seuduilla paljon. Sitä todistavat jo sellaiset nimet kuin Sotamaa, Sassilan maalla, Kenraalin kari, joka kuuleman mukaan on saanut niinensä siitä, että eräs kenraali siellä on kaatunut, Kuolinkoukun nokka ja Ryssänkari Sundin kartanon edustalla, joissa paikoissa jonkin venäläisen sotalaivan kerta kerrotaan tehneen haaksirikon. Sitäpaitsi näkyy sodan merkkejä, kuten luita, luoteja y. m. viljalti melkein kaikissa Luvian saarissa, kuten Rooluodossa, Hyvilodossa, Luuholmassa y. m. Sodanaikaisia lienee myös osa niitä pikkukalmistoja, joita olen Luvialla tavannut. Sellaisia on Lemlahden n. s. Puodingin mäessä, Haarannassa, Junnilan kotovainiossa, Jussilan Kiilassa ja melkein kaikkialla Sassilan maassa. Entinen kalmisto tai luultavammin leiripaikka on Korvenkylän Mattilan Erinomaisen mäessä. Yllämainitun Sassilan entisen sotilaspuustellin maalla on sitäpaitsi sängen runsaasti nelikulmaisia, hatarasti tehtyjä $\frac{1}{2}$ metrin korkuisia kivilatomuksia eli n. s. Ryssän uuneja, joissa kansa kertoo venäläisten ennen vanhaan leipäänsä paistaneen. Samanlaisia on vielä Niemenkylän Ylisen Penttilän Pootnaisissa (Båtnäs) ja Rantamäessä sekä Alisen Penttilän Krun viikissa. Tämäntapaiset muistot osoittavat, ettei Luvian entiseen aikaan vielä paljoa laajempi saaristo sota-aikoinakaan ole ollut merkitystä vailla. Yielä nykyäänkin, jolloin vanha rannikkoliikenteemme kaikkialla on kitumaan ja kuolemaan päin, harjoitetaan

¹⁾ Saari ei siis ole sama kuin nykyinen Vartholma.

Luvian nykyisestä satamasta Laitakarista omilla laivoilla puutavara- y. m. liikennettä meren yli, etupäässä Saksaan.

Luvian pohjoisrannikolla alkaa jo huomata pohjoisesta päin tullutta vaikutusta. Sen ulkosaaristossa tapaa jo samanlaisia »oura»-loppuisia paikannimiä, joita sitten erittäin runsaasti esiintyy Ulvilassa. Sellaisia on Luvialla Lankoori, Hästoura, joka asiakirjojen tiedon mukaan on entinen hevoslaidunpaikka, Rounoori, Lampoori, ehkä Aaloori (suon ja nummen nimi), Krattoori y. m. Luvian Niemenkylän ruotsalainen nimi Arnäs on sama kuin Nakkilan Arantilan, Lankoorin pohjoispuolella oleva Viasvesi muistuttaa Harjavallan Viasvuorta. Jos me vielä ylläoleviin niiniin lisäämme Kuuminaisen (ruots. Kumnäs) ja Kokemsaaren nimen, jotka selvästi juurtuvat alkunsa Kokemäen jokivartelaisilta, niin lienee näiden huomattavampi yhtenäinen vaikutuspiiri Kokemäenjoen suun eteläpuolella pääpiirteissään määritelty.

Puuttumatta enempiä Kokemäenjoki-laakson asutus- ja kauppaploihin, joita Ruuth on ansiokkaissa tutkimuksissaan käsitellyt, lienee vielä kuitenkin sananen entisen eräelämän jäljistä tässä paikallaan. Siten näemme esim. että pitkät erämatkat ennen olivat aivan tavallisia. Niinpä kuului Huittisten kalastusalueisiin v. 1455 Luola- ja Pydhejärvi, joista viimeksimainittu luultavasti on sama kuin nyttemmin kuivattu Pyndösjärvi eli Hyvelän järvi Ruosniemessä, Porin pohjoispuolella, Anolan säterikartanon alatiloihin kuului m. m. erään Mortin tekemän karttaselityksen mukaan Killingholman uudistalo, joka luultavasti on sama kuin nykyinen Kiilholma ja jonka kalavedenkäyttöoikeus keskellä kruununmaita karttaselityksen mukaan oli oikeudellisesti epävarma. Kaukaisia kalavesiä on ollut myös Ulvilalla. Ylläolevan tapaiset poimielmat asiakirjoista osoittavat, miten merkillisiksi alkuperäiset sydänmaan maanomistusolot muodostuivat ja miten eräelämä vielä aivan Isonvihan kynnyksellä asumattomilla takamaillamme kukoisteli. Ja melkeinpä yhtä eläviä ja yleisiä eräkulttuurin muistoja sisältävät paikannimet. Sellaiset nimet kuin Saunakari, Pirttilahti, Pirttikari, Pirtholma, Bastuskär, Bastuholm, joista monet ollen joko kaukana meren selällä tai sisämaan vesien rannoilla nykyään herättävät ihmettelyämme, ovat selvästi saaneet nimensä erätuvista ja kalapirteistä, joita niissä on ollut. Kaukaisia, vanhoja kotieläinten laidunpaikkoja ovat monet Hepoluodot, Hepokarit, Hästourat, Killingholmat, Lampaluodot j. n. e., merkinantopaikkoja merellä Lieskarit ja

Tankokarit, puotipaikkoja Puahinki y.m. Jätteitä sellaisista samoin kuin vanhoista „paatinhaminoista” näyttelevät kalastajat meriluodoilla vielä tänäpäivänäkin.¹⁾

Varsin huomattava lieenee kaikkialla Suomessa vanhan erikoisiin purjehdusoikeuksiin perustuvan maalaiskaupan vaikutus kaupunkeihin. Siten näyttää esiin. Lounais-Satakunnassa Rauman porvaristo uudenajan alussa selvää sukulaisuutta ympäristön talonpoikaissäestön kanssa. Lapin pitäjistä peräisin ovat varmaan monet suvut, kuten Leila, Sonkki, Sukka, Bonde. Eurajokelaisia ovat esim. Irjanteen Kohna, luultavasti myös Nurkka, Jussoila suku y.m. Pesämäen nyk. aivan hävinneestä kylästä Eurassa kertoo Pesämäen Heikin nimi Rauman porvarien luettelossa. Ja hauskaksi todistukseksi siitä, miten yksityiskohtainenkin muistotieto saattaa vuosisatoja säilyä, mainittakoon tässä-muisto Pesämäen Heikin huoneenpoltosta, josta meillä vielä on asiakirjallisia-kin tietoja.²⁾ Vielä nykyäänkin kuulee nim. leikillisessä puheessa sanottavan, kun jotakin hukkuu: „Se on tuol Pesämäkelä muurin takan”, puheenparsi, jolla siis nähtävästi tarkoitetaan aivan historiallista tapausta.³⁾

Vaillinaisia — hyvinkin vaillinaisia ovat kuitenkin, kuten ylläolevasta, jo osittain näkyy, asiakirjalliset tiedot lounaisen Satakunnan entisestä liikenteestä — hämäräperäisiä ja niukkoja kansantarut ja harvasanaiset paikkainnimet. Ihmismuisti on niin heikko ja helposti unhoittava. Vilisevät virrat ja läikkyvät vesitulpat säilyttävät salaisuutensa ja entiset maatuneet laiturit ja muinaismuistot ovat meistä niin perin riutuneita, liian mykkiä ja salaperäisiä kertoakseen muuta kuin vain viittauksia oman aikansa täyteläisestä elämästä.

¹⁾ Sellaisia olen tavannut, esimerkkejä mainitakseni, m.m. Susikari ja Kalla nimisissä luodoissa Eurajoen ulkosaaristossa,

²⁾ Grotenfelt: Suomen kaupasta ja kaupungeista, siv. 64.

³⁾ Pesämäki ja Pesämäkelä tarkoittavat mielestämme samaa. Samoin nimi Sukka tavataan myös muodossa Sukkala, Lauri—Laurila, Sonkki—Sonkkila j. n. e. Tällaisten la-päätteisten merkitseminen tai poisjättäminen tuntuu vanhojen asiakirjojen merkinnästä päättäen olevan aivan sattuman varassa.

G. A. H e m a n.

Sastamala—Sastmola—Merikarvia.

Piirteitä Satakunnan asutushistoriasta.

Niihin aikoihin, jolloin ruotsalaiset ensin laskivat Suomen niemien valtansa alaiseksi, oli koko pohjoinen osa Satakuntaa, Kokemäenjoesta aina Pohjanmaan rajoille saakka, äärettömänä erämaana, jossa yläseutujen asukkaat, kun metsästysretkillään sinne jou-tuivat, varmaankin vielä tapasivat kierteleviä lappalaisia poroi-neen. Niinikään oli meren puolella koko rannikko asumaton; ai-noastaan kalastajat, jotka kaukaa sisämaasta sinne kesäisin saa-puivat, elähyttivät seutujen kolkkoa yksitoikkoisuutta.¹⁾ Kauttaal-taan oli Merikarviakin silloin metsien peitossa. Kurjet ja suokur-pat kuljeskelivat keitailla ja ikimetsä huminoi louhuisilla ranni-koilla. Meren pinta oli silloin paljon korkeammalla kuin nyt. Mo-nessa kohden, missä aura ja viikate nyt liikkuvat, karkeloivat sil-loin vellamon vetiset neidot. Rannikkoseutujen pelloista olivat sil-loin, vieläpä myöhemminkin, useat meren pohjana ja mäkitöyräät polveilivat nieminä merenlahtien ohitse tahi kohosivat luotoina meren pinnan yläpuolelle.

Historiantutkijat²⁾ ovat sitä mieltä, että Yli-Satakunnan asu-tus oli tullut Hämeen puolelta. Ensin tulivat Kuloveden ja Rau-taveden rantamaat eli nykyisen Karkun ja Tyrvään seudut asu-tuiksi. Niitä seutuja nimitettiin Sastamalaksi;³⁾ mutta tietämä-töntä on, milloin tämä nimi jo oli käytännössä. Sen synty ja mer-kitys tuskin lieneekään enää varmuudella selvitettävissä.

¹⁾ J. W. Ruuth, Satakunnan asutusoloista keskiaikana. Tätä tut-kimusta on tässä usein sanallisestikin seurattu.

²⁾ J. W. Ruuth, m. t.

³⁾ Epäilemättä äännettiin tämän nimen ensimmäinen tavu pitkäksi ja nimi kuului siis Saastamala, jossa muodossa muistan sen vanhoissa asiakirjoissa tavanneeni.

Sastamalan asutus ei alun pitäen ulottunut sanottavan kauaksi länteenpäin. Niinpä nykyisen Kiikan kappeli oli puheenaolevan ajanjakson alussa vielä asumatonta, autiota korpea. Mutta piankin levenee asutus Kulo- ja Rautaveden rannikkoseuduilta pohjoista ja länttä kohden, seuraten niitä vesiä, jotka Hämeenkyrön ja Mouhijärven puolelta laskevat Kuloveteen. Näin leviää Sastamalan kansa yhä edemmä ja mukana kulkee Sastamalan nimi, jolla ruvetaan mainitsemaan niitä seutuja, jotka vanha Sastamala on asuttanut. Ja hyvin lavea oli tämä asutusala. Aina nykyisessä Noormarkussa asti oli Vesilahden ja Karkun rajaseutulaisilla niittyjä. Sinne kerrotaan Kainu-nimisen miehen asettuneen asumaan. Näin olivat saaneet Noormarkun ja Finpyyn kylät alkunsa, Otamojärven rannalle nykyiseen Siikaisten pitäjään oli erään mouhijärveläisen kalastajan poika asettunut ja siten oli Otamon kylä saanut alkunsa. Pomarkussa, Karvianjoen, Isonjärven ja Siikaisjärven rannoilla tavataan tyrvääläisten ja karkkulaisten erämaita, Niinikään näyttää sastamalaisten asutus vihdoin ulottuneen aina Merikarvian Lautjärven paikoille. Siellä, kuten asiakirjoista käy ilmi, oli Mouhijärven Selkeen kylällä sekä muutamilla karkkulaisilla melkein koko Lautjärven kylän alue takamaana. Vieläpä kuului selkeeläisille „Lautjärven sillin kalastuskin Pohjanlahdessa”.

Näillä kaukaisilla alueilla kävivät sastamalaiset heinää teke-mässä ja kaskea polttamassa. Kyllä tosin olivat matkat pitkät, heinät ja viljat voitiin ainoastaan talvella kotiin kuljettaa ja silloinkin saatiin ajaa usein toistakymmentä penikulmaa, mutta olihan silloin ihmisillä aikaa viljemmälti kuin nykyään. Ei eletty sähkön ja höyryn aikakaudessa eikä noita matkoja niin kovin tavattomina pidetty.

„Vähitellen syntyi sitten näiden niittyjen ja kaskimaiden luo ensin torppia, jotka aluksi kyllä kuuluivat emäkyliin, mutta joista aikaa voittaen kasvoi itsenäinen asutus.”) Vakinainen asutus ei keskiaikana kuitenkaan näytä ennättäneen sijoittua itse meren rannalle. Ei näet tavata mitään jälkiä siitä, että suomalaiset siihen aikaan olisivat meren rannalla muulla tavoin oleskelleet kuin tilapäisinä erämaankävijöinä ja kalastajina,*) Idempänä meren rannasta olevilla seuduilla sitä vastoin ovat suomalaiset varmaan-kin olleet ensimmäisiä asukkaita. Sitä osoittavat ilmeisesti jo kylän nimetkin. Siikainen, Leppijärvi, Leväsjoki, Otamo, Pyntäi-

*) J. W. Ruuth, m. t.

*) J. W. Ruuth, m. t.

nen, Sammi, Saarikoski, Nauriskoski, Honkajärvi, Lautjärvi, Tuorila, Lammela, Lusalammi ovat supisuomalaisia nimiä ja todistavat siis, että suomalaiset näillä seuduin olivat järjestettyä asutusta alkaneet. Myöhemmin on suomalaisten asutus paikoin kyllä tunkeutunut hyvinkin lähelle merta. Mutta yleensä eivät suomalaiset meren rannikolle asettuneet, vaan kalastettuaan siellä, palasivat saaliineensa kotiin vakinaisille olinpaikoilleen sisämaahan.

Mutta ei rannikkoseutukaan silti asumatta jäänyt. Satakunnan rannoille ilmaantui, ehkäpä jo niihin aikoihin tahi joku aika sen jälkeen kuin Ruotsin kuningas Pyhä Eerikki ristiretken Suomeen teki, ruotsalaisia asumaan. Nämä ne anastivat sastamalaisten kalastuspaikat, ja vaikka riitoja ja taisteluja niistä oli kauankin, jäivät ne yleensä ruotsalaisten haltuun. Perinnöksi Sastamalan erämiehiltä jäi paikkakunnalle Sastamalan nimi, jota ruotsalaiset asukkaat äänsivät Saastamalaksi ja Saastmolaksi sekä sitten lyhensivät vihdoin Sastmolaksi. Asiakirjoissa onkin käytetty pitäjän nimenä vanhimpina aikoina tuota vanhempaa Sastamala muotoa, jota vastoin edellämainitut lyhennysmuodot ja muoto „Sastmåla" näyttävät myöhemmin toisintoina käytäntöön päässeet. Ja näiden, niin sanoaksemme kotoisten lyhennysnimien ohella, on myös Saastmala-muoto, varsinkin kun latinalaispäätteitä käytetään, usein tavattavissa. Merikarvian kirkon arkistoa tarkastellessani ja kuulemiani muistotietoja varten ottaen, olen tullut siihen, mielestäni aivan varmaan vakaumukseen, että Sastmola-nimi on silkkaa suomalaista alkuperää, joten siis sekin osataan todistaa suomalaisten täällä jo ennen ruotsalaisia liikkuneen. Sitä vastoin ovat paikannimet rannikolla miltei kauttaaltaan ruotsinkielisiä. Kylät: Gördböhl, Kasaböhl, Stubbe, Gräni, Öfverby, Ytterby, Nederby; talot: Räbb, Österby, Kasa, Booskär; luodot: Sältö, Hallonskär, (suom. „Halluskäri"), Mellanoura, (suom. „Milanööra"), Jesboskär, Björkskär, Bergskär, Gräsoura, Säfoura ovat ruotsalaisilta saaneet nimensä, Tästäkin siis on nähtävissä, että suomalaiset eivät vakinaisesti olleet niille tienoin asettuneet. Ruotsalainen kansanaines näyttääkin etupäässä rantaseutuja rakastaneen ja vesillä liikkuneen sekä kalastusta harjoittaneen. Käytäntöön ottamansa Sastamala-nimen on se maksanut antamalla pitäjän suomalaisille koko joukon merielämää ja kalastusta koskevia ruotsinkielisiä sanoja, joita yhä vielä kansa runsaasti käyttää. Veneen hangat, kaaret ja muut semmoiset olivat kyllä sastamalaisille Kulo- ja Rautaveden rannoilla tuttuja kaluja, mutta Merikarvialla he ovat ruotsalaisilta ranta-asukkailta oppineet niitä

ihan ruotsinkielisillä nimillä mainitsemaan. Sen vuoksi Merikarvian suomalainen laittaa „paattiinsa spantit, staminat, tullat, seilit liikinensä, sprilit, ruolit, knaapit ja muut skuutit." Ruotsalaisilta on lahtea opittu sanoinaan „viikiksi", merenvirtaa „ströömiksi", karista vettä „skrärivedeksi", kulkuväylää „faarvedeksi", meressä olevaa pitkänlaista kivikariketta „raasaksi". Paatin sanotaan tekevän hyvää „faarttia bilivindissä" ja „kunlppassilla" arveli kerran eräs mies olevan oikein aito suomalaisen nimen: „noorviisari". Tosin olivat monet sanat sastamalaisten mieliin jo sisämaassa niin painuneet, etteivät ne voineet käytännöstä kadota, kuten esim. valkama, johon he vanhan Sastamalan vesien rannoilla niin usein olivat veneensä laskeneet.¹⁾ Vedeneläjät, joita sisämaassa oli opittu tunteinaan, saivat myös pitää entiset sastamalaiset nimensä, mutta sellaisia, joita vain meressä tapaa, kuten „flundru" ja „tumleri", mainitaan ruotsalaisilla nimillä. Ja kun kerran ruvettiin sanoja ruotsinkielestä suomenkieleen siirtelemään, niin seurasi luonnollisesti monia sanoja muiltakin aloilta paitsi merielämästä ja kalastuksesta. Eihän sitä „treqännyt" suomalaisen miettiä ja muistella sanaa, jota isä ja äiti ehkä olivat käyttäneet ja joka vain hämärästi mielessä häämötti, varsinkin kun täällä niin monet „reedat" olivat hänelle aivan outoja ja vast'alkuisia ja kun ruotsalaista sanaa käyttämällä sai asiansa „rihtiin" ja „reedulla" toimitetuksi, jopa huomasi, että ruotsinkielinen „granni" ymmärsi asian sitä paremmin, jota enemmän puheessa oli ruotsinkielestä lainattuja sanoja, ja niinhän se "grannikin" puhui.

Mutta vaikka ruotsalaiset olivatkin jo varhain ottaneet haltuunsa merenrannikon ja suomalainen asutus kulki ruotsalaisen kanssa yhdensuuntaisesti, ollen kummankin välillä noin 5—15 kilometrin levyinen asumaton taipale keitaineen ja nevoineen, näyttää kuitenkin rantaseuduillekin, varsinkin Ahlasiin ja Merikarvian Görböhleen, Ylikylään ja Alakylään suomalaisiakin jokin määrä jo sangen varhain asettuneen. Görböhlen (suom.: Kөөrtilän) kylässä on Räbb-nimisen talon ohessa toinen talo nimeltä Rämpänen (Romppanen), josta nimestä sittemmin on tullut Rompois. Tämän puhtaasti suomalaisen nimen on kansantaru asettanut yhteyteen ruotsalaisen rampa eli rumpa- (suom. häntä, takapuoli) sanan kanssa.²⁾

¹⁾ Merikarvialla tuli siitä „valkamaa".

²⁾ Yleensä on paikkakunnalla tunnettu taru siitä, kuinka eräs morsiusjoukko oli kerran noitumalla muutettu susiksi. Sudet kyllä oli vä-

Alakylässä on ruotsalaisnimisten talojen ohessa myös Kankku ja Rikalainen todistamassa suomalaisen väestön täälläkin taloja asuneen. Ylikylässä on Jumppi niminen talo epäilemättä suomalaisten perustamia. Eri kieliryhmät eivät kuitenkaan olleet täällä sastamalaisten takamailla jyrkästi toisistaan erillään, vaan koskettelivat alituisesti toisiaan, jopa avioliittojen kautta yhä sekaantuivatkin toisiinsa. Köörilässä, Ala- ja Ylikylässä oli suomalainen väestö alunpitäen lukuisampi, jonka vuoksi sen kielikin pääsi voitolle, ottaen kuitenkin, kuten edellä on esitetty, merielämää ja kalastusta koskevia ynnä kaupanpäällisiksi monia muitakin ruotsalaisia sanoja käytäntöön. Kasaböhlen (suom.: Kasalan) kylässä, ruotsalaisen Sidebyn (suom.: Siibyyn) rajoilla, siis ruotsalaisen Pohjanmaan kynnyksen ääressä, on ruotsinkieli säilyttänyt asemansa enemmistön kielenä viime aikoihin asti, sillä täällä olivat ruotsalaiset asukkaat enemmän erillään suomalaisista ja sensijaan joka päivä tekemisissä Suomenselän pohjoiskaltaalla asuvien kielheimolaisten kanssa. Mutta sanavarastoonsa ovat hekin lisäilleet suomenkielisiä sanoja.¹⁾ Muuten kertoo taru, että Kasalan kylän ensimmäiset asukkaat olivat kaksi Pohjanlahdella haaksirikkoon joutunutta ruotsalaista, jotka niillä tienoilla ajautuivat maihin ja rupesivat kumpikin taloa rakentamaan. Ja tätä tarua vahvistua kyllä se seikka, että Kasalan kylässä mainitaan jo 1600-luvulla 2 talollista.

Muinainen Sastamala käsitti siis todennäköisesti sekä alkuperäisen Sastamalan Satakunnan itä-äärillä, Kulo- ja Rautaveden tienoilla että tämän vanhan eli Emä-Sastamalan myöhemmät kaski- ja metsästysmaat, jotka jotenkin leveänä maakaistaleena ulottuivat länsiluodetta kohden aina merenrantaan asti.

Tämä avara Sastamala jakautui sitten eri seurakuntiin ja pitäjiin katolisen ajan lopulla sekä vähitellen uskonpuhdistuksen ja sen jälkeisinä aikoina.

Luokaamme nyt silmäys siihen järjestykseen, jossa nämä muinais-Sastamalan tytärseurakunnat ovat syntyneet.

hitellen taikatempuilla saatu muuttumaan takaisin ihmisiksi. Mutta jonkin tempun laiminlyönnin vuoksi oli jolle- tahi joillekuille ihmisiksi muttuessa jäänyt suden häntä jäljelle. Ja tämä häntä (rampa) oli ollut ainaisena vastuksena. Siitä tuli sitten nimi Romppanen ja sen varalle oli Romppasen talon penkkiin Ulvilan kirkossa väänetty kairalla reikä, josta sopi laskea tämä sutena olon ajoilta peritty tuuheakarvainen jäsen piiloon penkin alle.

¹⁾ Sellaisia sanoja vain pari esimerkiksi: „man kommer till aikk“, suom. »tullaan aikaan“: „polku“; „paikom“, suom. „paikoin“.

Vanhimpana järjestyneenä pitäjänä Yli-Satakunnassa mainitaan Karkku.¹⁾ Tämä pitäjä on epäilemättä se „Sastamall“, joka paikkakuntana on mainittu jo v. 1303 kuningas Birger Maununpojan kirjeessä,²⁾ sillä kaikesta päättäen ei Sastmola-Merikarviaa silloin ollut syytä mainita. Sama muinais-Sastmala oli varmaan myös se Sastmala, johon Hemming-piispan aikana ja toimesta (1339—1365) kerrotaan kirkko rakennetuksi.³⁾ Niin käsittivät uudempain matrikkelein laatijatkin (Wennerström ja Neovius) asian, sillä kumpikin arvelee Karkkun kirkon rakennusvuodeksi vuoden 1300, vaikka jälkimäinen osoittaakin vuosiluvun jälkeen asettamallansa kysymysmerkillä, ettei asia hänen mielestään ole aivan varma. Mutta olkoon tämä rakennusvuosi mikä tahansa 1300 vuoden vaiheilla, varmana kuitenkin saa pitää, ettei Merikarvia ollut se Sastmala, johon Hemmingin aikana kirkko rakennettiin. Merikarvialla oli siihen aikaan asukkaita niin vähän, että kirkkoa ei olisi tarvittukaan, saati sitten jaksettu rakentaa.

Sastmala mainitaan myös uskonpuhdistuksen aikana. Eräässä luettelossa Turun tuomiokirkolle ja sen kaniikeille tulevista saatavista, joka v. 1541 kuningas Kustaa I:n käskystä tehtiin ja jonka, kuten arvellaan, laati Mikael Agricola, on kyllä Sastmala mainittu Satakunnan yllisen kihlakunnan pitäjien joukossa.⁴⁾ Mutta tämä Sastmala tuskin on Sastmola-Merikarvia. Merikarvian kirkon arkistossa en ole koskaan löytänyt minkäänäköisiä jälkiä, joista saisi tukea sille ajatukselle, että Merikarvia olisi jo silloin omantakeinen seurakunta ollut. Päinvastoin viittaavat, kuten jo on mainittu, kansan keskuudessa kulkevat suupuheet sinne päin, että on ollut aika, eikä aivan kaukainenkaan, jolloin merikarvialaiset kävivät kirkkoa „Vanhassa kylässä“ eli Ulvilassa. Sitäpaitsi oli seurakunnallinen elämä Merikarvialla vielä 17:nneen vuosisadan alkupuoliskollakin niin alulla, väkiluku niin pieni ja kehitys niin alkuperäisellä kannalla, ettei mitenkään voi ajatella täällä jo 16:nneen vuosisadan keskipalkoilla olleen järjestettyä seurakuntaa. Kun seurakunnan väkiluku niinkin myöhään kuin v. 1749 oli ainoastaan 483 henkeä, niin voi siitä päättää, että Agricolan aikana, siis pari sataa vuotta varhemmin, Merikarvian ja Siikaisten alueella saattoi asua ainoastaan muutamia kymmeniä siirtolaisia. Ja jos täällä olisi-

¹⁾ A, Neovius, matrikkeli; K. G. Leineberg, Finlands territoriala för-samlingars namu, ålder, utbildning och utgrening.

²⁾ J. Oskar I. Rancken, Sastmala, s. 14.

³⁾ Helsingius, Finlands Kyrkohistoria, s. 133.

⁴⁾ Lagus, Handling-ar, ny följd, 3. häftet.

kin jo silloin ollut järjestetty seurakunta, olisi se kuitenkin ollut niin köyhä, ettei sitä olisi varallisuuden puolesta mitenkään sopinut asettaa vanhempien seurakuntien rinnalle. Kun kuitenkin esim. kuoripapeille kerrotaan Sastamalasta menneen 4 puntaa ruukiita ja 4 puntaa maltaita ja tämä määrä oli mennyt Kallialankin seurakunnasta, niin on ymmärtääkseni tämän tosiasian nojalla täysi syys olettaa, ettei se Sastamala, josta tällainen vero oli määrätty, suinkaan ollut pieni hajallinen seurakunta, jonka jäsenenä oli vain muutama kymmen tahi vaikkapa satakuntakin kalastajaa ja metsästäjää. Niinikään meni erästä lisäveroa, jonka Kustaa kuningas neuvonantajansa Yrjö Noormanin neuvosta oli määrännyt papiston maksettavaksi, Sastamalan papistolta siihen aikaan tuo hyvinkin sievonen summa, 6 markkaa, jota vastoin pienempien seurakuntien papit suorittivat tätä veroa ainoastaan 3 markkaa. Tämä Agricolan aikainen Sastamala ei sen vuoksi saatakaan olla Sastmola—Merikarvia, vaan oli varmaankin nykyinen K a r k k u. Tosin on puheenalaisessa luettelossa toinenkin pitäjä, jonka yhteydessä sopisi Karkkua ajatella, nimittäin Kalliala. Tämän pitäjän arvelee Lagus siihen aikaan käsittäneen nykyisen Karkun, Tyrvään ja Mouhijärven pitäjät.¹⁾ Siinä tapauksessa ei Agricolan aikainen Sastamala saattaisi olla mikään muu seurakunta kuin juuri Sastmola—Merikarvia, sillä muuksi se ei sopisi. Mutta toiset tutkijat selittävätkin, ja syystä kyllä, asian niin, että se Kalliala, joka Agricolan luetteloon on otettu, on ollut sama kuin nykyinen Tyrvään pitäjä, joka alkuaan oli ollut Karkku—Sastamalan kappelina ja eronnut siitä 1400-luvulla. Tätä Kalliala—Tyrväätä oli varemmin nimitetty Ala-Sastamalaksi erotukseksi emäpitäjästä, joka on ylempänä vesijakson varrella ja jota myös alettiin erottaa tytärseurakunnasta mainitsemalla sitä Yli-Sastamalan nimellä.²⁾ Merkitystä vailla ei tässä kohden ole sekään seikka, että puheenaoleva Agricolan aikainen Sastamala luettiin siihen rovastikuntaan eli „maaprovastin” alueeseen, johon kuului Kalliala, Kyrö, Pirkkala, Lempäälä, Vesilahti, Kangasala ja Orihvesi. Jos, näet, Sastmola—Merikarvia olisi silloin pitäjänä ollut olemassa, olisi se jo matkankin vuoksi paljon sopivammin käynyt liittää siihen rovastikuntaan, johon kuuluivat Rauma, Eurajoki, Eura, Ulvila ja Kokemäki ja johon se koko historiallisesti tunnetun olemassaoloaikansa on ollutkin liitettynä ja jonne

¹⁾ Lagus, Handlingar, Ny följd, häftet, siv. 82, muist.

²⁾ K. G. Leinbergr, *m. t.*

päin kirkon arkistosta saatavissa olevat tiedot samoin kuin muistotarutkin viittaavat.

Mutta vaikka siis emme myönnäkään Merikarvian pitäjää eli Sastamalaa, myöhemmässä merkityksessään, olleen olemassa siihen aikaan kuin edellämainitut luettelot laadittiin, niin ei sillä ole kielletty Satakunnan länsirannikolla ja nimenomaan nykyisen Merikarvian ja Siikaisten pitäjän nykyisillä alueilla ihmisiä jo silloin asuneen. Päin vastoin oli, kuten edellä on esitetty, tänne asettunut erämaankävijöitä tuolta alkuperäisestä Sastamalasta, niittyjen reunoille ja kaskien ääriin uudisasunnoita perustaen. Nämä olivat tietysti edelleenkin jossakin merkityksessä sastamalaisia s. o. kuuluivat tavallaan tuohon suureen emä-Sastamalaan, joka alussa oli käsittänyt lavean alan, Kulo- ja Rautaveden tienoilta lähtien, ja monelle suunnalle laajenemistaan laajennut. Siten olivat Sastamalan asukkaat, lähtien työssijoiltaan Karkusta ja Tyrvästä, ottaneet haltuunsa ja asuttaneet Mouhijärven, Lavian, Parkanon, Ikaalisten pitäjän, Hämeenkyrön ja Kankaanpään ja vihdoin nykyisen Siikaisten pitäjän ja Merikarvian.

Laajan laaja oli siis entinen Sastamala alaltaan. Sentähden olikin luonnollista, että eri kulma- ja seutukunnat asutuksen kasvaessa ja väkiluvun lisääntyessä vähitellen muodostuivat itsenäisiksi pitäjiksi. Tämä muodostuminen kävi saatavissa olevien tietojen mukaan seuraavassa ajanjärjestyksessä.

1) Sastamala, ollut pitäjänä jo 1300-luvulla, sittemmin nimellä Karkku, nimitetty myös Yli-Sastamalaksi;

2) Kalliala, sama kuin Ala-Sastamala, sittemmin Tyrvään pitäjä erosi Sastamalasta 1400-luvulla. Omat tilit jo 1469.

3) Kyrö, sittemmin Hämeenkyrö, erosi myös jo sangen varhain Sastamalasta; on otettu ennen mainittuun luetteloon ja näyttää jo silloin olleen suurehko seurakunta;

4) Ikaalinen oli vanhan Hämeenkyrön kappelina ollen, Lahtisten kappelin nimellä, eri seurakuntana ainakin ennenkuin edellä mainittu Agricolan aikainen luettelo laadittiin ja tuli omaksi pastoraaliksi 1641;

5) Mouhijärvi,¹⁾ ensin „Mikaelin kappeli“, sai oman kirkon jo v. 1580 ja järjestettiin kappeliksi Karkkuun liitettynä v. 1592 sekä muodostui omaksi kirkkoherrakunnaksi v. 1639;

6) Kankaanpää muodostui Ikaalisten kappeliksi 1759 ja itsenäiseksi pitäjäksi 1841;

¹⁾ Nimi Mouhijärvi arvellaan johtuvan sanasta „mouhi“, joka kuuluu olevan erään pienen kalan nimi: K. G. Lemberg, m. t.

7) L a v i a sai luvan oman kirkon rakentamiseen v. 1823, muodostui kappeliksi samana vuonna sekä itsenäiseksi pitäjäksi v. 1870;

8) P a r k a n o , erotettiin Ikaalisista emäseurakunnaksi 1860.

Kun vanha Sastamala oli näin suuri, ei ole ihmettelemistä, että pesäjakso kesti viidettäsataa vuotta. Mutta sen sijaan tuntuu hiukan oudolta, että Merikarvia, joka yhteisestä pesästä oli perinyt vanhan Sastamala-emon nimen ja vähän lyhennettynä ottanut sen käytäntöön, ei ensinkään ole mainittu Sastamalan tytärpitäjien joukossa. Tämä seikka on kuitenkin selvitettävissä. Niin kauan kuin Sastamala merkitsi paikkakuntaa Kulo- ja Rautaveden tienoilla, luettiin sen siirtomaatkin Sastamalaan. Ne harvat asukkaat, jotka Merikarvian seuduilla koskien rinteille, vesien rannoille ja niittyjen syrjiin olivat torppareina ja uudisviljelijöinä asettaneet asuntonsa, kuuluivat edelleen yhteis-Sastamalaan, josta heidän esi-isänsä tahi he itse olivat tulleet. Mutta luonnollisesti oli heidän seurakunnallinen ja kirkollinen yhteytensä Sastamalan kanssa sangen höllä, jos sitä minkäänlaista olikaan. Tuskin näkivät he, kun kerran tänne olivat joutuneet, lavean pitäjänsä pappia monestikaan iässään tahi tämä heitä. Pitkään matkain ja tietttömiä taivalten vuoksi he olivat erotettuina entisistä olopaikoistaan ja oleskelivat täällä kaukana kirkostaan jonkinlaisina seurakunnallisina irtolaisina, jotka kyllä nimellisesti kuuluivat Sastamalan kirkkoherran laumaan, mutta joilla itse asiassa ei ollut tilaisuutta käyttää seurakunnan etuja hyväksensä eikä täyttää seurakunnallisia velvollisuuksiansa; eläen erämiehenä hajallaan metsästys- ja kaskimaillaan, he olivat todella kuin laumasta häipyneet lampaat, toinen siellä keitaan laidassa, toinen täällä, siis *de facto* erotettuina emä-Sastamalasta.

Mutta tuollaiset järjestämättömät olot tuntuivat tietysti tukalilta. Epäilemättä huomasi kirkollinen hallituskin näiden hajallaan asuvien uudisasukkaiden kaipaavan järjestystä ja hengellistä hoitoa. Ja kun näitä ruvetaan pitämään yhdyskuntana, niin mikä nimi oli heidät yhteyttään ja yhteenkuuluvaisuuttaan soveliaampi osottamaan kuin juuri Sastamalan vanha tunnettu nimi. Kun Kuloveden seutulaiset olivat jo ainakin kuudennentoista vuosisadan loppupuolella vaihtaneet Sastamalan nimen Karkku-nimeen¹⁾, niin aivan kuin itsestään jäi tämä nimi sille siirtokunta-alueelle, joka Sastamalasta käsin oli asutettu. Näin sai Merikarvia perin-

¹⁾ Juhana kuninkaan kirjeessä 17/2 1587 mainitaan pitäjää Karkuksi. Lagus, Handlingar. ny följd, I häfte, s. 81.

nökseen yhteisestä pesästä pesäkunnan vanhimman yhteisen nimen, joka aivan kuin jäämällä jäi sille, kun sisarpitäjät ottivat itselleen uudet nimet ja siten ilmaisivat ottaneensa eron yleis-Sastamalasta.

Mutta mistä tämän pitäjän toinen nimi, Merikarvia, on tullut? Siitäkään ei ole varmaa tietoa. Sangen todennäköistä kuitenkin on, että sillä joella, joka alkaa Kankaanpään kappelin, Karvian takaisilta metsämailta ja sitten juoksee useain järvien lävitse ja vihdoin laskee Merikarvian Yli- ja Alakylän ohitse mereen, on jo ammoisina aikoina ollut nimenä Karvianjoki. Tämä nimi on vanhoissa asiakirjoissa saanut muodon: K a r v e j o c k i.¹⁾ Ja niin kuin Karvian kappelin nimi on aivan samaa juurta kuin joenkin nimi, samoin varmaan on Merikarviakin saanut nimensä Karvianjoesta.²⁾ Kun vanhasta Sastamalasta tahi Hämeestä päin on mainittava tätä paikkakuntaa, niin ei sitä sopinut Sastamalaksi sanoa, sillä siten ei tämä rantaseutu olisi puheessa tullut erotetuksi varsinaisesta Sastamalasta. Mutta sen sijaan sopi tarkotetun paikkakunnan asemaa täällä Satakunnan äärellä aivan täsmälleen määrätä sen joen mukaan, joka sen läpi melkein kauttaaltaan juoksee. Aivan luonnollista myös oli, että Karvianjoen alaseudut lähempänä merta Merikarvian nimellä puheessa erotettiin siitä Karviasta, jonka läpi joen alkuosa juoksi ja jota joskus nimitetään myöskin K y l ä k a r v i a k s i. Merikarvia-nimeä käyttivät siis etupäässä sisämaalaiset tuolla vanhan Sastamalan tienoilla ja muualla siellä päin. Aivan samoin sanovat Tampereen-puolelaiset Hämeenkan-gasta Pohjankankaaksi, vaikka se satakuntalaisten ja pohjalaisten kesken onkin H ä m e e n k a n g a s. Ruotsalaisten rannikkoasukkaiden ja yleensä länsisuomalaisten puheessa oli samalla tavalla Merikarvian nimenä Sastamala eli Sastmola, jolla osotettiin juuri sitä, että tätä seurakuntaa pidettiin vanhan Sastamalan jatkona eli merta lähimpänä äänenä ja sen asukkaita vanhasta Sastamalasta tulleina. Sitä tietä on tämä nimi sitten tullut kirjoituksissa merkitsemään Merikarviaa. Kun sitten suomenkieli ajan oloon kohosi maassamme luonnolliseen asemaan ja sitä alettiin virallisissa kirjoituksissa käyttää, pääsi Merikarvia-nimi vähitel-

¹⁾ T:ri Ruuthin m. t. Ylisen Satakunnan Tuomari Klaus Kurki (1463—1474) oli ratkaissut erään riidan merikarvialaisten ja sastanialaisten välillä, määräten, että viimeksimainitut saisivat pitää vanhan kalavetensä, joka heillä oli Vatkekosken ja Karvejoen välillä.

²⁾ Merikarvian edustalla olevia muutamia luotoja mainitaan kirjoissa nimellä „Skarföarna” ja hyvinkin „Skarf” muistuttaa K a r v i a a.

ien käytäntöön. Ja suomalaisethan sen nimen olivat antaneetkin. Siten tuli Merikarvia pitäjän suomalaiseksi nimeksi. Sitävastoin totuttiin Sastmolaa pitämään pitäjän ruotsalaisena nimenä, vaikka se ei ruotsinkieltä ollut.

Mutta miten sitten tämä pikku Sastamala eli Sastmola—Merikarvia oli lopulta tullut eronneeksi emostaan emä-Sastamalasta? Siihen kysymykseen on vielä yritettävä lähemmin vastata, ennenkuin jätämme Sastamala-kysymyksen kokonaan.

Ei saata varmuudella sanoa kuinka kauan Merikarvian pieni siirtokunta eleli ilman vakinaista seurakunnallista järjestystä ja kirkollista hoitoa. Syvälle ei kumminkaan uskonnollinen elämä katolisena aikana ole täällä kansan tietämykseen ja elämään ehtinyt juurtua. Sen vuoksi ei kai katolisuuden muistojakaan ole sanottavasti tavattavissa. Syrjässä oli tämä siirtokunta suuren maailman riennoista. Asumattomat taipaleet ja teitten puute pitivät sitä kauan aikaa erillään senaikaisen alullaan olevan sivistyksen ja viljelyksen valtateiltä. Pohjoiseen päin ei ollut kirkkoa lähempänä kuin Närpiössä, jossa jo v. 1331 kerrotaan kirkkopapin ollen; idän puolella olivat Hämeenkyrö ja Ikaalinen lähimpinä naapuripitäjinä, joissa oli kirkot ja papit. Ja näihin kirkkoihin oli linnuntietä vähintään kymmenkunnan penikulman matka. Sinnepäin ei siis ollut liittymistä ajateltava. Sen sijaan oli etelässä käsin, Kokemäenjoen varrella ja suussa vanha asutus, jonka olot katolisella ajalla olivat jo jotakuinkin järjestyneet. Kokemäen jokilaakso ja sen läheiset seudut olivat samaten kuin Merikarviaakin Hämeestä saaneet asukkaansa ja nekin seudut luettiin alkuaan hämäläisten erämaihin. Ruotsalaisten valloituksen aikana 12:nnella ja 13:nnella vuosisadalla oli myös ruotsalaisia tämän joen alavarsille asettunut. Olipa Kokemäellä ollut kauppapaikkakin, jota oli nimetty Teljän kaupungiksi. Mutta kun, kuten tunnettua on, Suomen länsirannikko kohoaa kohoamistaan, yleten vähän päälle merin sadassa vuodessa ja siis myös meri pakenee yhä kauvemmaksi, niin oli Kokemäenjokikin käynyt aina vähemmän ja vähemmän purjehduskelpoiseksi. Teljän kaupunki oli hävinnyt ja sen sijalle kohonnut seutukunnan kauppapaikaksi Ulvila eli Ulfsby. Jo v. 1311 mainitaan tämä paikka, vaikka tosin vanhemmalla Piikkisten nimellä. Sillä Turun piispa Ragvald TT (1309—1321) kehottaa sinne kirkkoa rakentamaan ja parikymmentä vuotta myöhemmin vaati Benediktus eli Pentti-piispa, (piispana 1321—1338), kirkkoa rakennettavaksi sinne kivistä. Se alue, jonka Ulvila niihin aikoihin käsitti, ei ollut pienen pieni sekään, sillä siihen kuului m.m. seura-

vat nykyiset kirkkokunnat: Porin kaupunki- ja maaseurakunta, Ahlainen (ruots. Hvittisbofjärd, »Huittislaisten merenselkä»), Nakkila, Kullaa eli Levanpelto, Noormarkku ja Pomarkku. Niin oli siis eteläpuolella Ulvila Merikarvian lähin naapuri ja sen kirkko lähempänä kuin noiden toisten naapurien: Närpiön, Ikaalisten tai Hämeenkyrön kirkot. Luonnollista sen vuoksi oli, että merikarvialainen meni Ulvilaan hengellistä ravintoa hakemaan. Oudolta kai ensin tuntui tulla tekemisiin jokilaaksolaisten kanssa, sillä vaikka ne olivatkin Hämeen kansaa nekin, olivat ne kuitenkin toista kansanryhmää. Niiden suomalainen kielimurrekin oli peräti toisenmoista kuin sastamalaisten eivätkä suinkaan elämäntavakaan juuri samanlaisia olleet.¹⁾ Mutta vanha Sastamalakin oli kaukana, yhteys sen kanssa oli aikain kuluessa höltynyt, jos sitä oli ollutkaan, jonka ohessa Ulvilan puoleen veti kirkko ja uskonnollinen tarve. Sitäpaitsi kauppa ja asioimistoimet vaativat usein merikarvialaista kääntymään Ulvilaan päin. Kun siellä nyt oli tempeli, ajan oloihin nähden upeakin, niin olihan hyvä kaupunginmattakallaan, varsinkin markkinoilla käydessä pistäytyä messua kuulemaan ja siten syntitaakkaansa keventämään.²⁾ Hemming-piispa oli kirjeessään v. 1350 myöntänyt 40 päivän synninanteen niille, jotka Ulvilan kirkossa kävivät messua kuulemassa.³⁾ Tätä merikarvialaisten yhteyttä Ulvilan kanssa todistavat vielä kansan keskuudessa kulkevat suupuheetkin, joiden mukaan merikarvialaiset ennen kävivät kirkkoa Ulvilassa, jopa lapsiansakin siellä ristittivät. Mutta tukalalta ja vaivalloiselta tuntui varmaan tällainen syrjäinen asema, eivätkä luultavasti kirkon hallitusmiehetkään unhottaneet tätä pientä asutusta Pohjois-Satakunnan rantamailla. Siksi täälläkin olojen pakosta alkoi vähitellen seurakunnallista järjestystä syntyä. Epätietoista kuitenkin on, milloin täällä oikeastaan järjestetty kirkkokunta varsinaisesti muodostui. Strandbergin „paimenmuistoissa" kyllä mainitaan seurakunnan syntymävuodeksi 1351, jolloin täällä muka jo oli oma pappikin (curatus) ja samanlainen väite on muissakin painetuissa lähteissä tavatta-

¹⁾ Merikarvialaisten kielimurre on paljon lähempänä vanhan Sastamalan kielimurretta, kuin Huittisten, Kokemäen ja Porin puolen murretta, puhumattakaan Rauman murteesta.

²⁾ Sinne pääsi kesällä jotenkin huokeasti, sillä pienimmilläkin veneillä saattoi luotojen lomitse ja salmia myöten helposti kulkea ensin meren rantavesiä eli „skärivesiä", sitten Kokemäenjoen suulahtea, joka silloin ulottui aina Ulvilaan saakka,

³⁾ Ruuth, Porin Kaupungin historia, ruots. painos, s. 16.

vissa.')

Mutta jos tällä tarkoitetaan sitä, että täällä olisi jo silloin kirkko ollut, niin on tässä kohden luultavasti sekoitettu tuo alkuperäinen Sastamala ja Merikarvia toisiinsa. Ehkäpä on arveltu sitä Sastamalaa, johon Hemming-piispan aikana kirkko rakennettiin, Merikarviaksi. Mutta, kuten edellä on osoitettu, ei täkäläisiä oloja huomioon ottaen juuri käy ajatella, että täällä jo katolisella ajalla olisi ollut oma kirkko. Silti ei kuitenkaan ole kiellettävissä, että täällä jo katolisella ajalla on ollut järjestetty kirkon elämää ja että seurakunnalla on ollut oma pappinsakin. Samalla paikalla, jolla nykyinen kirkko ja lukkarin asunto on, ja joka silloin arvatenkin oli mereen pistävä niemeke, oli jo katolisella ajalla todennäköisesti pieni, puusta rakennettu kappeli, jonka ympärillä olevaan kallioiseen maahan ruumiit haudattiin. Tämä kappeli oli silloisen kirkollisen elämän keskuspaikka, siinä ruumiit ehkä siunattiin ja kenties lapsiakin kastettiin. Milloin se oli rakennettu, siitä ei selvää saa. Kun se tietystikin oli lujista vanhanaikuisista hongista rakennettu, kesti se kauan ajanhampaan kalvaa. Sen sisustus ei suinkaan ollut suurenmoinen eikä loistollaan mieltä ylentänyt. Mutta katolisuuden henki vaati kumminkin edes yhden kuvan, vaikk'ei mitään muuta olisi ollutkaan. Niinpä oli tässäkin kappelissa, keskellä olevan pylvään juuressa, puusta veistettu neitsyt Marian kuva Jeesuslapsi polvillaan, valmiina ottamaan vastaan hurskasten rukouksia. Muuten ovat aivan hämärän peitossa tämän kappelin vaiheet, samoin kuin katolisen uskonnon yleensäkin tässä seurakunnassa, Kauan oli kuitenkin tämä pieni pyhäkkö jälkeensä muistuttamassa katolisajasta meidän maassamme. Kun jo puhdistettua oppia oli yli sadan vuoden Suomessa saarnattu, oli tämä kappeli vielä paikallaan. V. 1641 kirjoittaa näet Ulvilan silloinen kirkkoherra Yrjö Tuomaan poika (Gregorius Thomae) Merikarvian seurakunnan tilikirjaan, että silloin määrättiin talolliset rakentamaan kappelia ja pitämään sitä kunnossa sekä panemaan tämän määräyksen toimeen ennen lähinnä seuraavia kihlakunnan käräjiä, Kerrotaanpa tämän kappelin olleen vielä 19:nneen vuosisadan alkupuolella kirkkomaana, Sitä oli muka vielä sen jälkeen, kun seurakuntaan oli kirkko rakennettu, käytetty sakaristona, erillään kirkosta tietysti. Kun sitten aikain kuluessa taaskin rakennettiin uusi kirkko sakaristoineen, oli kappeli ollut jonkinlaisena ruumishuoneena. Vanhat ihmiset kertovat puhutel-

')

Afhandling om presterliga tjenstgöringen etc.

leensa niitä, jotka sen sanoivat nähneensä. Se oli ollut kirkosta kaakkoon päin muutaman sylen päässä. Mariankin kuvan sen sisällä pylvään juuressa oli joku vanhus kertonut muistavansa, Tämä kuva on vielä tallessa ja on nykyään kai katolisen uskon ja paavillisen menon ainoana näkyväisenä jätteenä täällä.¹⁾

Tämän uuden Sastamalan rajat olivat aluksi tietystikin aivan epämääräiset, Sastamalaan luettiin milloin mitkin asutukset paikakunnalla. Näyttääpä Sastamala eli Sastmola joskus merkinneen vain yksityistä kylääkin, epäilemättä Merikarvian nykyistä Ylikylää, koskapa ve vielä v. 1590, siis jo uskonpuhdistuksen jälkeen mainitaan kylänä Ytterbyn, Kasabölen ja Ryssbyn²⁾ rinnalla. Ja vielä meidänkin aikanamme kuulee usein kasalaisen ja siibyyläisen mainitsevan Merikarvian kirkon seutua Sastmolaksi. Niinikään suomea puhuvat ulkokyläläiset (esim. Lautjärvellä, Honkijärvellä ja Lammelassa) puhuttelevat pitäjän kirkonkylää K a r v i a k s i. Tämä tällainen epämääräisyys todistaa mielestäni osaltaan sekin, että siihen aikaan kuin S a s t m o l a — M e r i k a r v i a jäi S a s t a m a l a n nimen perijäksi, peri se alueeksensa ne erämaat, jotka olivat jääneet jäljelle, kun Sastamalasta eronneet tytärseurakunnat olivat rajansa määränneet.

¹⁾ G, A. Heman, Tietoja Merikarvian pitäjän entisyydestä, Pori 1899.

²⁾ Ruuth, Porin kaupungin historia.

L. H. Sandelin.

Eräs „ihmeellinen tapaus" vuodelta 1770.

Alkupuolella yllämainittua vuotta alkoi Satakunnassa levitä huhu, että eräässä Tuulensuu-nimisessä sotamiestorpassa, Panelian kylässä Euran pitäjässä, kummitteli. Porin rovastikunnan silloinen lääninrovasti, Ulvilan kirkkoherra, jumaluusopin tohtori Michael Lebell¹⁾ katsoi virkavelvollisuutensa vaativan häntä tutkimaan, paljonko tuossa huhussa oli perää, hän päätti sentähden itse matkustaa sinne ja otti mukaansa kaksi virkatoveriaan, Porin kappalaisen, filos. maisteri Eric Johan Levanin ja Porin pastorin-apulaisen filos. maisteri Carl Magnus Sallgénin.

Helmikuun 8 p:nä saavuttuaan Paneliaan saivat mainitut herat kuulla, että kysymyksessä oleva torppa oli monta vuotta ollut kylmillään. Kuusi vuotta takaperin oli siihen kuitenkin asettunut asumaan eräs itsellisleski Liisa Juhontytär kahden lapsensa kanssa, joista vanhempi, Liisa niminen tyttö, oli 15 vuotias ja nuorempi, poika, oli 12 vuotias. Kolme viikkoa ennen rovastin tuloa oli mainitun torpan pirtissä alkanut ankara kivien heittäminen uunilta ja sitä oli jatkunut aina kynttilämessun edelliseen sunnuntaihin saakka. Silloin oli pirtissä käynyt muutamia nuoria miehiä. Nämä olivat tulleet ajatelleeksi, että tuommoista varmaankaan ei voinut tapahtua ilman että siinä paikassa joku oli tullut murhatuksi. He päättivät sentähden purkaa lattian siinä paikassa, mihin nuo kivet enimmäkseen näkyivät putoavan. Nostettuaan ensimmäisen lattiapalkin he huomasivatkin kohta sen alla pienen kasan, niin kuin heistä näytti, pienen lapsen luita. Luut he olivat kooneet erääseen astiaan. Tämän jälkeen oli jo kivien heittäminen lakannut, mutta sen sijaan olivat luut alkaneet joskus ääneensä valittaa, niin että useakin oli sen kuullut.

Pari talollista oli sitten päättänyt matkustaa pitäjän apulaisen

1) Ulvilan kirkkoherrana 1746—1786.

Juhana Wegeliuksen luo hakemaan häntä sinne. Tämä sai sinne saavuttuaan m.m. nähtävikseen mainitut luut ja erotteli niistä osan, jotka hänestä näyttivät olevan lapsen luita. Toiset taas hän luuli karitsan tai vuonan luiksi. Hänen niitä tutkiessaan, alkoi kuulua hento, valittava ääni siitä paikasta lattian alta, missä luut olivat maanneet. Sen kuullessaan hän asetti äänelle muutamia kysymyksiä, joihin ääni myöskin vastasi ja hänen esimerkkiään oli sitten useampi muukin seurannut.

Kun rovasti Lebell seuralaisineen sinne saapui, ei hengestä kahteen päivään ollut kuulunut mitään. He menivät kuitenkin torppaan asiaa tutkimaan ja tapasivat siellä ennenmainitun lesken ja hänen tyttärensä. Leski kertoi, että hän palattuaan kylän yhteisestä iltarukouksesta oli hengelle ilmoittanut, että lääninrovasti oli saapunut kylään, epäilemättä saadakseen puhua sen kanssa. Siihen henki myöskin oli vastannut äänellään. »Silloin minä", sanoo lääninrovasti, »riemastuin ja astuin Vapahtajani nimessä samalle paikalle, mistä henki ennen oli vastannut ja rupe- sin häneltä kyselemään." Rovastin ensin huomautettua, että hän oli saapunut sinne saadakseen selkoa, kenen toimesta ja mitä tarkoitus- tusta varten henki oli lähetetty ja että hän toivoi saavansa tietää täyden totuuden, jos tämän taakse oli joku salaisuus kätkey- tynä, alkoi varsinainen hengen kuulustelu. Siitä pastori Levan toimitti tarkan pöytäkirjan, jonka sitten kaikki kolme pappia allekirjoittivat, sitoutuen valallaan vahvistamaan sen oikeaksi.

Aluksi tosin ei hengeltä saatu mitään vastausta tehtyihin kysymyksiin, mutta kun rovasti useampia kertoja oli sitä kehoittanut, alkoi ääntä kuulua, välistä heikompana, välistä vahvempana, välistä lyhyempänä, välistä kestävämpänä, riippuen siitä, kuinka tärkeitä kysymykset olivat. Ei ääni kuitenkaan koskaan sanonut suoraan: „on" tai „ei ole", vaan maasta kuului valittava ääni, kun kysymys koski totuutta tai semmoista, mitä se tahtoi ilmoittaa. Jos taas kysymys oli semmoinen, ettei se näyttänyt koskevan hen- keä tai sitä, mitä se tarkoitti, niin se oli vaiti, vaikka kysymystä olisi uudistettu kuinka monta kertaa tahansa. Lyhyesti sanoen, niin rovasti päätteli, hengen ääntäminen merkitsi muka myöntä- vää ja sen vankeneminen kieltävää vastausta.

Tulisi liian laajaksi tässä luetella kaikki ne kysymykset, jot- ka rovasti Lebell hengelle teki. Koetan tehdä siitä selkoa niin ly- hyesti kuin mahdollista.

Kun kysyttiin, oliko Jumala hengen lähettänyt ja antanut sille voiman vastata tarpeellisiin kysymyksiin, vastasi se, samaten

kun kysyttiin, oliko se tapahtunut sentähden, että hänen äitinsä oli hänet murhannut. Sitä vastoin se ei vastannut, kun kysyttiin, oliko isäkin murhaan osallinen. Taas se vastasi kysymyksiin: „Pitkö hänen äitinsä kuolla! Pääsisikö hän sitten rauhaan ja olisiko aivan tyydytetty! Eikö hänen äitiään vähemmällä voisi taivuttaa parannukseen, joka on autuuden ehto? Voiko Kristuksen ansio tulla hänenkin osakseen?" Vielä henki vastasi, kun kysyttiin, asuivatko sekä hänen isänsä että äitinsä samassa kylässä. Hänen äitinsä nimi ei ollut Brita, vaan Maria. Kun kysyttiin, oliko hän maannut samassa huoneessa yksi, kaksi, kolme, neljä, viisi, kuusi vuotta, oli henki vaiti. Mutta kun kysyttiin, seitsemänkö, niin se vastasi. Vielä hän ilmoitti tahtovansa, että hänen luunsa haudattaisiin kirkkomaahan. Kun kysyttiin, oliko hän autuas, tuntui hänen äänensä ilmoittavan suurta iloa. Ilmoitti myöskin nousevansa kuolleista viimeisenä päivänä. Sanoi olevansa poikalapsi. Tahtoi, että tämä asia oli ilmoitettava esivalalle. Vahvisti, että osa hänen luitaan vielä oli talossa, toisia oli viety pois ja että hän oli ollut haudattuna siihen paikkaan, mistä hänen äänensä nyt kuului. Ilmoitti valittavansa yleistä turmelusta ja tahtovansa, että kaikki tästä tulisivat kehoitetuksi totiseen kääntymykseen ja parannukseen. Hän oli tullut murhatuksi toukokuussa ja eräänä tiistaina. Kun kysyttiin, millä hänen äitinsä oli hänet murhannut, vastasi hän vasta, kun satuttiin arvaamaan esiliinan nauhaa. Ilmoitti olevansa henki, joka eli Jumalassa, ja että hän oli valmis vielä seuraavanakin päivänä puhumaan heidän kanssaan, jos se tarpeelliseksi huomattaisiin. Ei hän eikä kukaan ihminen ollut heittänyt kiviä samassa huoneessa, vaan sen oli tehnyt perkele, jolla ei ollut mitään valtaa hänen ylitsensä.

Kun rovasti Lebell seurakuntalaisineen seuraavana päivänä klo 9 ap. saapui Tuulensuun torppaan, sanottiin olevan turhaa koettaakaan puhutella henkeä, sillä se ei ollut koskaan ennen vastannut päivän aikaan. Kuluikin jonkun aikaa, ennenkuin onnistuttiin saamaan vastausta, niin että rovastin täytyi kutsua tuvassa asuvan lesken 15 vuotias tytär avukseen. Tyttökään ei saanut vastausta, niin että rovasti antoi hänen mennä ja arveli parhaaksi heidän kaikkien tehdä samoin. Mutta samassa kuuluikin taas tuo sama valittava ääni. jopa vielä paljon lujempanakin kuin edellisenä iltana.

Seuraavia asioita saatiin tällä kertaa tietää lisäksi. Pienemässä rasiassa olevat luut olivat hänen eikä kenenkään muun. Hänen äitinsä oli kotona ja hän tahtoi, että heidän piti mennä

sinne ja koettaa taivuttaa häntä tunnustamaan. Hän oli leski Maria Simontytär Cajander. Hänen isänsä nimi oli Ågren. Lupasi lakata puhumasta, kun hänen äitinsä olisi tunnustanut. Ei samassa pirtissä asuva leski eikä hänen tyttärensä ollut taivuttanut häntä puhumaan niin, kuin hän oli puhunut. Kun kysyttiin, oliko hän syntynyt synnissä ja oliko hänellä siis myös perisynti, vastasi hän surkealla äänellä, Ilmoitti äitinsä olevan levottomana ja murheissaan tämän tapauksen johdosta. Tämän johdosta mainitsi se leski, joka asui samassa pirtissä, että nainen, jonka henki oli ilmoittanut äidikseen, muutamia päiviä aikaisemmin oli tullut sinne ja sanonut, että hänen täytyi tulla, koska hänen lapsensa makasi siellä.

Äiti Maria Simontytär haettiin sitten paikalle ja kysyttiin hengeltä hänen kuullensa, oliko hän hänen äitinsä. Ensin hän ei vastannut, mutta kun kysymys uudistettiin, vastasi hän. Tämän syytöksen leski Maria kuitenkin torjui. Kun hänelle mitä vakavimmin huomautettiin, kuinka maan tomu näytti huutavan hänen ylitseen ja että tämä ei voinut tapahtua syyttä, niin hän otti Jumalan todistajakseen siitä, että hän oli viaton ja rukoili että Jumala ilmoittaisi oikean äidin. Kun hengeltä kysyttiin, mitä hän arveli siitä, että hänen nimeltään mainittu äitinsä niin itsepintaisesti kielsi, vastasi hän pitkällä valittavalla äänellä. Varsin merkillistä oli myöskin, että mitä enemmän äiti vakuutti olevansa viaton, sitä tiheämmin henki valitti, niin että koko ajan kuului yhtä mittaa jatkuvaa itkua.

Kolme tuntia, kestäneen hengen kuulustelemisen jälkeen rovasti määräsi, että lesken ja hänen lastensa oli muuttaminen pois torpasta ja pirtti oli lukolla suljettava, ettei yhteinen kansa enää saisi mitään tilaisuutta taikauskoon ja epäjumalanpalvelukseen.

Lähtiessään Paneliasta rovasti vei mukanaan ennenmainitut luut ja antoi ne Porissa piirilääkäri Bengt Björnlimdille tarkastettaviksi. Tämä antoi niistä semmoisen todistuksen, että osa oli ihmisen luita, osa pieniä elukan luita ja osa niin mädäntyneitä, ettei hän enää osannut sanoa, mitä ne olivat olleet.¹⁾

Kaikesta edellä kerrotusta ilmoitti rovasti Lebell sitten tuomiokapitulille sitä toimenpidettä varten, jonka tuomiokapituli mahdollisesti oli tarpeelliseksi katsova. Omasta puolestaan hän vain pyysi lupaa saada toimittaa kertomuksen tästä ihmeellisestä

¹⁾ Eräs tohtori Bergman antoi niistä myöhemmin toisen todistuksen, jonka mukaan niissä ei ollut yhtään ihmisen luita.

tapahtumasta „Inrikes tidningar" nimiseen lehteen¹⁾ yleisön arvosteltavaksi ja monen suruttoman syntisen herätykseksi ja varoitukseksi.

Helposti tästä selostuksestakin huomaa, että rovasti Lebell aivan herkkäuskoisesta oli omistanut ajatuksia, joita toinen tai toinen oli hänelle esittänyt. Tuomiokapitulissa hänen kertomuksensa sitävastoin näyttää heti herättäneen vakavia epäilyksiä. Se kielsi sentähden kohta eräässä helmik. 21 p:nä 1770 päivätyssä ja jumaluusopin professorin Jacob Gadolinin allekirjoittamassa kirjeessä rovasti Lebelliä sanomalehdissä kertomasta tuosta tapauksesta. Ei oltu muka kylliksi tutkittu, eikä sen takana mahdollisesti ollut vain pahanilkisten ihmisten viekkautta.

Sen saattaminen yleisön tietoon näytti sitäkin arveluttavammalta, koska rovasti Lebellin toimeenpanemassa tutkimuksessa erinäisiä nimeltä mainittuja henkilöitä oli syytetty erinäisistä rikoksista. Konsistori olikin sentähden käsenyt rovasti Johan Laihianderin, jonka jo olisi pitänyt saapua Euraan, vielä tarkemmin tutkia tätä asiaa.

Niin tapahtuikin, sillä toukok. 22 p:nä piispa Carl Fredrik Mennander ilmoittaa rovasti Lebellille, että rovasti Laihiander oli tullut seuraaviin tuloksiin: 1) kahdennellatoista vuodella oleva itsellisesken Liisa Juhantytären poika Juha Antinpoika oli tunnustanut, että hänen 15-vuotias sisarensa Liisa oli opettanut häntä matkimaan valittavaa ääntä ja vastaamaan tehtyihin kysymyksiin, kun hän ei tarkoin ollut noudattanut sisarensa antamia määräyksiä, oli hänen juonensa tullut ilmi; 2) sama poika oli aina, kun sattui olemaan läsnä, ollut huomaavinaan, että ääni tuli sieltä, missä hänen sisarensa joko makasi tai seisoi etukumarassa; samaa olivat useat limutkin muistaneet huomanneensa; 3) edellä mainitun lesken ja lapsenmurhasta epäilyksenalaiseksi tehdyn Maria Simontytären välillä oli kauan ollut jotain eripuraisuutta, joka usein oli antanut aiheita keskinäisiin riitoihin y. m. Tästä, -anoo Mennander, oli konsistori tullut vahvistetuksi siinä ajatuksessaan, että syynä oli ollut ilmipetos. Tosin oli tyttö Liisa Antintytär, joka oli tunnettu pahantapaiseksi ja taitavaksi peittämään ja salaamaan kolttosiaan, itsepintaisesti kieltänyt olleensa syynä äänen synnytyyn. Koska hän sillä välin oli muuttanut Lapin pitäjään, oli Euran papistoa ja Lapin kirkkoherraa Carl Polvianderia käsketty tutkimaan sekä äitiä että tytärtä ja koettamaan taivuttaa heitä

¹⁾ Tukholmassa v. 1760-1820 ilmestynvä sanomalehti.

suoraan tunnustukseen. Rovasti Lebelliä käskettiin tutkimusta valvomaan ja siinä auttamaan.

Todellisuudessa oli koko jutun takana ollut petos jo sitä ennen tullut selvemminkin paljastetuksi. Sen oli tehnyt Luvian kappalainen Efraim Carenius jo helmikuussa. Heinäk. 19 p:nä 1770 tuomiokapitulille osoitetussa kirjeessä hän itse siitä kertoo. Koskei tämä kirje on asiaa varsin valaiseva, esitän siitäkin muutamia otteita. Carenius kirjoittaa:

„Sittenkuin huhu jostakin tavattomasta Euran pitäjän Panehan kylässä asuvasta hengestä jo oli kerinnyt levitä ei ainoastaan ympäri Porin lääniä vaan kenties suurimpaan osaan Suomenmaata ja sittenkuin tutkimuksia tässä asiassa oli toimittanut ensin useita kertoja sikäläinen pastorinapulainen ja sitten useat ulkopitäjien papit hänen kanssaan, matkustin minä muutamia päiviä viimeisen tutkimuksen jälkeen useiden sanankuulijani ahkerista pyynnöistä sinne. Velvollisuuteni tosin olisi vaatinut asianomaiseen paikkaan ilmoittamaan, mitä minä useiden läsnä ollessa olin saanut tietää, mutta kun juttu näytti enemmän hullunkuriselta kuin totiselta ja maine ilmisaannista oli nopeampi kuin aavistin, niin katsoin tarpeettomaksi enemmältä koskea asiaan. Mutta kun minua nyt on käsketty ilmoittamaan kaikki, mitä tässä omituisessa asiassa olen saanut tietää, en saata kauemmin pidättää itseäni kerrottomasta seuraavaa:

Kun minä viime helmikuun 13 p:nä noin klo 3 ip. tulin siihen huoneeseen, jossa luultu henki vastaili, ja ilmaisin haluni kuulla sitä, sytytti se vanha vaimo, joka huoneessa asui, heti tulen päreeseen ja valaisi pärevalkeallaan lattianrakoon, josta hyvin tunnetut luut kuuluvat tulleen ylösotetuiksi, vaikka tuo valaaminen näytti tarpeettomalta, varsinkin kun aurinko kirkkaasti paistoi samaan paikkaan erästä ikkunareistä. Kysymykseen, miksi niin tehtiin, hän vastasi, ettei henki vielä milloinkaan ollut vastannut ilman valkeata. Vaan minä arvelin sen tapahtuvan sen vuoksi, että kuunteli jäin aistit sitä suuremmalla ponnella sidotaisiin sinnepäin. Sitten alkoivat kyselemiset. Osaksi niitä teki vainio, osaksi hänen noin 12-vuotis poikansa, osaksi myös matkatoverini. Mutta kukaan heistä ei saanut yhtään vastausta vähään aikaan, ennenkuin vainio esitti sen kysymyksen, vaikuttiko joku läsnäolevista äänettömyyden sen kautta, että hän joko oli tehnyt tai vastedes aikoi tehdä pilkkaa hengestä. Silloin poika, joka äitinsä kera istui kuopan vieressä multapenkillä seinuksella, hienolla äänellä avaamatta suutaan huusi: „Ti", minkä kaikki läsnä-

olevat kohta otaksuivat hengen vastaukseksi. Mutta kun minä selvästi huomasin, että poika oli ääntänyt, kysyin, eikö hän sitä tehnyt, johon hän vähän mietittyään vastasi, että hänen vatsansa sen teki. Sitten ei saatu enempää vastausta sillä kertaa. Eukko vain sanoi, että niin pian kuin tulee pimeä ja hänen tyttärensä, viisitoistavuotias tyttö, tulee kotia kylän koulusta, niin hän kyllä voisi, ellei henki ollut väsyksissä liiallisesta vastaamisesta edellisenä yönä, houkutellessa sen vastaamaan. Vaikka minä monesta keskustelusta eukon kanssa sekä monesta ristiriitaisesta seikasta, jotka hän ja muut läsnäolevat kyläläiset kertoivat, kuin myös pojan nyt tekemästä ja kansan hyväksymästä petosyrityksestä, omasta puolestani olin saanut sen vakaumuksen, että kaikki oli petosta, päätin kuitenkin odottaa pimeän tuloa. Illan tultua valaistiin taas-kin pärevalkealla lattianrakoa ja eukko sekä muutamat muut, jotka olivat tottuneet keskustelemaan hengen kanssa, alkoivat kysellä, mutta kukaan ei saanut vastausta. Tyttö, joka nyt myös oli kotona ja istui pojan kanssa rahilla kuopasta katsoen toisella puolen huonetta, oli hyvin, välinpitämätön ja hiukan pilkkaili sitä, etteivät toiset kysyneet houkuttelevaan hengeltä vastausta. Hänen äitinsä käski häntä monta kertaa tulemaan kuopan luokse ja taivuttamaan henkeä vastaamaan, koska hän — kuten eukko tiheään vakuutti — paraiten siihen kykeni. Mutta tyttö osottautui hyvin haluttomaksi ja sanoi useiden muistutusten jälkeen suoraan, ettei hän ollut velvollinen aina sitä tekemään, joka oli varma todistus siitä, mikä ennenkin oli tapahtunut, että hän tahtoi paikakseen muutamia äyreyä, joita ei minun läsnäollessani kukaan muu enkä minäkään hänelle tarjonnut. Siitä huolimatta eukko ja muut jatkoivat kysymyksiään ja kun ei mitään vastausta tullut, sanottiin usein tapahtueen, ettei se sietänyt kaikkien läsnäoloa, minkä vuoksi kaikki läsnäolevat vuorotellen kävivät ulkona. Mutta turhaan odotettiin vastausta, kunnes vihdoinkin esitettiin sama kysymys, johon poika ennen päivällä vastasi, jolloin hän taas ennen mainitulta huoneen toisella puolen olevalta rallilta vastasi kimakasti ja kovaa huutaen „Ii“, minkä minä sitä selvemmin saatoin huomata, kun olin lähellä lapsia ja pidin silmällä, etteivät he saisi petosta tehdä. Kysyin oitis pojalta, eikö hän ääntänyt, jolloin hän hymyili ja meni ulos huoneesta. Kun kysyttiin eukolta, eikö joskus ennen oltu vastattu muualta kuin lattianraosta, vastasi hän, että ääni kerran oli kuulunut uunin luota ja että tämä muutos oli selvä merkki siitä, että se pian aikoi jättää koko talon ja lakata vastaamasta. Tämän jälkeen lähdin pois sieltä.

Mutta en saata jättää kertomatta, mitä sekä eukon puheista että monista muista seikoista saattoi otaksua, Saattoi selvästi huomata, että hänessä kyti viha tämän hengen luuloteltua äitiä kohtaan, minkä muusta puhumatta huomasi siitä, että tämä henki, kuten eukko vakuutti, kysyttäessä oli ilmaissut, että viime aikoina on tapahtunut neljä lapsenmurhaa Panelian kylässä ilman että mikään niistä oli tullut ilmi. Miksi ei kysytty keitä nuo muut lapsen murhaajat olivat olleet, vaan tätä yhtä ahdistettiin suurella innolla. Se väite, ettei henki tahtonut ilmaista niitä, ei pidä paikkaansa, koskapa se eukon sanojen mukaan oli ilmaissut monta muuta epäiltyä murhaa Panelian kylän ulkopuolellakin ja jo ennen oli merkinnyt neljä murhaa tapahtuneeksi kylässä ja sitä paitsi oli vastannut moneen taikauskon tekemään kysymykseen.

Huone, missä henki vastaili, oli myös sellainen, että petosta saattoi kaikella tavalla harjoittaa, jollei tarkkaa tutkintoa ja vaarintotoa ollut. Kuopan yli oli rakennettu leveä, pimeä ja matala lava, joka ulottui yli puolen huonetta, vallan kuopan vieressä lattialla oli leveä ja matala sänky ja sen toiselle puolelle oli seinään tehty rako, josta päivä kuulti läpi. Kaikkialta voitiin vastaus eli oikeammin ääni saada kuulumaan kuopasta, varsinkin kun mainitut laitelmat olivat niin liki kuoppaa. Miksei siis saattanut poika, jonka etevimmille tutkimusmiehille ilmoitettiin karanneen pois kylästä, antaa vastauksia joistakin näistä paikoista, joissa hän saattoi olla piilossa? Taikka miksikä ei tyttö, joka välistä ajettiin huoneesta pois, saattanut vastata äskenmainitusta seinän raosta aivan kuopan vierestä! Niin näyttää sitä todenmukaisemmin poika tehneenkin siinä tilaisuudessa, kun minä varsin tahallani otin selkoa, missä poika silloin oli ollut, ja vastattiin, että hän vain oli muuttanut vuoteensa toiseen, aivan seinä seinässä olevaan torppaa. Eukko on myöskin koettanut monelle todistaa hengen olemassa oloa ja todenmukaisuutta sillä, että hän on tehnyt kysymyksiä Raamatusta. Niistä hän minullekin kertoi yhden kysymyksen, jolla hän oli kokeita tehnyt, nimittäin Kainin tekemästä Abelin murhasta, johon henki oli vastannut myöntävästi. Kysymykseen, oliko se tapahtunut puulla vai limulla vai miekallako, oli henki myöntänyt viimeisen, joka kyllin osottaa, miten huonosti tämä vastaus soveltuu Raamatun ilmoitukseen.

Lopuksi täytyy minun vielä huomauttaa, mitä eukko lausui kysymykseni johdosta, minkätähden hän kutsui henkeä Jeesuksen hengeksi, nimittäin että sitä niin olivat sanoneet ne, jotka siellä ennen olivat asiaa tutkineet, mikä myöskin oli saanut aikaan, että

eukko ja muut yksinkertaiset alituisesti siitä lähtien olivat sanooneet sitä Jeesuksen hengeksi sekä myös tervehtineet sitä „Kristiveljeksi”. Näiden seikkojen laiminlyömisestä moittikin eukko minua, sanoen sen syyksi siihen, ettei henki tahtonut vastata minun läsnä ollessani, vaikka se kaikella ahkeruudella oli vastannut ennen muiden pappismiesten läsnä ollessa, jotka olivat vaarinottaneet nämä kohteliaisuudet. Yksinkertainen kansa, joka minun siellä ollessani oli läsnä, oleskeli huoneessa sangen suurella pelonalaisuudella ja ikäänkuin vavistuksella ja väristyksellä, joka lienee tapahtunut enimmille, jotka siellä ennemminkin olivat käyneet, mikä välttämättömästä on estänyt aistien tarkan huomion. Merkillistä on, että hengen vastaileminen tämän minun käyntini jälkeen kokonaan ja heti loppui.”

Näin kirjoittaa pastori Carenius. Mutta rovasti Lebell vain yhä uskoi henkeen. Saamansa käskyn johdosta hän uudestaan kävi Paneliassa kesäk. 16 ja 17 päivänä. Nähtävästi ennenkuin hän siitä oli ehtinyt tehdä tuomiokapitulille selkoa, hän sai uuden, piispa Mennanderin allekirjoittaman kirjeen, jossa ilmoitettiin, että tyttö Liisa Antintytär oli kirkkoherra Polvianderille tunnustanut olleensa se, joka sai aikaan tuon merkillisen äänen äitinsä torpassa.

Kovasti Lebell teki tämän johdosta heinäk. 1 päivänä uuden matkan Paneliaan.

Heinäk. 3 p:nä 1770 tuomiokapitulille lähettämässään kirjeessä hän sanoo kaikin ajateltavissa olevin keinoin koettaneensa taivuttaa leski Liisa Juhontytärtä ja hänen kahta lastaan suoraan tunnustukseen. Kuitenkaan hän ei ollut saanut äitiä tunnustamaan vähintäkään ja lapsia vain sen verran, että kun ääntä jo kauan aikaa oli kuulunut ja kansaa oli alkanut kokoontua sinne joukoittain sekä moni tytölle oli antanut rahaa saadaakseen äänen vastaamaan, oli hän samaten kuin poikakin matkinut ääntä, kun se itse ei kohta ollut vastannut. Tämä oli tapahtunut etupäässä siinä tarkoituksessa, että he pääsisivät vapaiksi kansasta, joka tulvaili sinne, ja saisivat maata rauhassa öisin. Sitä vastoin he kaikki jyrkästi kielsivät olleensa alkuna tuohon ääneen. Toisella kertaa kaikki Panelian isännätkin olivat tutkimuksessa läsnä. He olivat tosin huomanneet lasten sekä lesken että muittenkin matkivan tuota ääntä, mutta he olivat myös valmiit valallisesti todistamaan, että ääni oli kuulunut silloinkin, vaikka ei leski, eivät hänen lapsensa eivätkä mitkään muutkaan olleet läsnä. Leski oli aina lastensa kanssa viettänyt hiljaista elämää.

Rovasti antoi myös tytön muiden pappien läsnä ollessa matkia ääntä. Paitsi että tytön ääni ei paljoakaan muistuttanut hengen ääntä, niin saattoi helposti huomata, että se tuli tytöstä, mutta ei maan sisältä, mistä he selvästi olivat kuulleet sen tulevan, kun olivat painaneet korvansa maahan kiinni. Useat olivat myös rovastille tunnustaneet, että he siitä rasiasta, jossa maasta pirtin lattian alta otetut luut olivat olleet, selvästi olivat kuulleet äänen, kun mainittua rasiaa kuljetettiin muissa, kaukana Paneliasta olevissa kylissä, jolloin tyttö Liisa Antintytär poissa olevana ei mitenkään voinut sitä aiheuttaa¹⁾.

Mutta asia ei päättynyt tähän. Edellä kerrotut tapahtumat Tuulensuun torpassa joutuivat kihlakunnan oikeuden käsiteltäviksi syyskäräjillä 1770 ja talvikäräjillä 1771. Kihlakunnan-oikeus vapautti syytteestä lapsenmurhasta epäluulon alaiseksi joutuneen rakuunanlesken Maria Cajanderin, mutta alisti tuomionsa Turun hovioikeuden tutkittavaksi. Tämä vahvisti kihlakunnan oikeuden tuomion toukok. 18 p:nä 1774, mutta kehoitti samalla konsistoria saattamaan rovasti Lebellin, kappalaisen Levanin ja apulaiset Sallgénin ja Wegeliuksen edesvastuuseen siitä, että he vaatimalla leski Cajanderia tunnustamaan luultua rikostaan, olivat saattaneet hänelle levottomuutta ja surua sekä myöskin olivat yksinkertaisessa joukossa ylläpitäneet väärää ajatusta tuosta viekkaudella ja ilkeydellä toimeenpannusta melusta ja kummittelemisesta. Sitä olisi muka helposti voitu estää, jos olisi käytetty samaa varovaisuutta, jolla rovasti Laihiander, kirkkoherra Polviander ja maisteri Carenius olivat tutkineet tätä asiaa.

Tuomiokapituli vaati kuitenkin, ennenkuin se mihinkään toimenpiteisiin ryhtyi, uutta selitystä rovasti Lebelliltä ja hänen kanssaan edellisessä kerrotun lausunnon antaneilta papeilta, jonka selityksen rovasti sitten antoikin heinäkuun 30 p:nä 1774.

Hän siinä katsoo vain tehneensä virkavelvollisuutensa kirkkolain 24 luvun 19 §:n mukaan, jossa sanotaan, että rovasti ei saa tuomita vaikeissa ja omaatuntoa koskevilla asioissa, ennenkuin hän piispalta ja konsistorilta on saanut käskyn, kuinka on menettävä. Koska hän vain sen mukaan oli menetellyt, niin ei

¹⁾ Semmoista huhua näyttää erittäinkin Porin lukkari Sandborg levittäneen. Lebell sanoo eräässä myöhemmässä selityksessään sitä Sandborgin omaksi keksinnöksi, jonka hän oli tehnyt arvatenkin siten palvellakseen asiaan sekaantuneita pappismiehiä. Sandberg itse oli silloin jo kuollut.

mikään ollut voinut olla hänelle odottamattomampaa, kuin että hän huomasi nyt olevansa siitä syytteenalaisena. Eihän hän ollut voinut antaa tästä asiasta tuomiokapitulille luotettavia tietoja ilman että hän ensin kävi tutkimassa. Sen tehtyään hän vain oli alistanut kaikki, niinkuin se oli, tuomiokapitulin tutkittavaksi. Ei hän ollut keksinyt mitään selitystä, vaan muut jo ennen häntä. Tutkittaessa ei ollut sattunut mitään semmoista, jonka johdosta olisi voinut epäillä petosta. Että vikisevää ääntä oli sanottu hengeksi, se ei myöskään ollut hänen keksintöään, vaan niin kutsuivat sitä jo ennen hänen käyntiään siellä sekä kylän kansa että pastori Ad. Wegelius. Hän itse ei ollut tahtonut siitä mitään päättää. Hän oli omasta puolestaan vain sanonut sitä „omituisiksi" tapaukseksi. Hän ei ollut syyttänyt leski Cajanderia mistään, oli vain ensin puhunut hänen kanssaan kahden kesken ja sitte antanut hänen oinasta pyynnöstään tulla torppaan ja siellä „hengen" syytöksiä vastaan todistaa viattomuuttaan. Häntä oli kihlakunnan oikeudessa syytetty siitä, että yksinkertainen kansa ja muut vähemmän ajattelevat ihmiset hänen menettelynsä kautta olivat saaneet aiheita taikauskaisesti pitämään henkeä semmoisena jumaluutena, joka saattoi ilmoittaa tulevia asioita. Vaikka hän suuresti iloitsikin siitä, että tämä tapaus nyt oli selvitetty eikä siis mitään tuommoista suurta rikosta oltu tehty, niin hän kuitenkin tahtoi alistaa tuomiokapitulin päätettäväksi, voidaanko niin ehdottomasti kieltää sitä mahdollisuutta, että täten voisivat tulla ilmi jotkut sellaiset salaiset asiat, jotka eivät koske kristillistä, raamatussa riittävästi ilmoitettua uskonoppiamme. Järkemme ala on kovin ahdas. Quenstedt ¹⁾ vetoa Balduinukseen ²⁾, joka puhdasoppinen ja sangen kuuluisa jumaluusoppinut myöntää mahdolliseksi „*revelationes qvamqvam non circa res fidei, tamen circa res ecclesiasticas, politicas, vitani communem et eventus futuros.*" ³⁾ Samaten ovat muutkin, jopa itse tohtori Luther vainaja olleet samaa mieltä. Hän oli tämän maininnut, koska siitä näkyi, ettei hänen menettelynsä ollut niin taikauskoinen tai rangaistava, kuin kaikenlaiset jäljennökset hänen kertomuksestaan y.m. tahtoivat uskotella. — Jos hän siitä vähimmälläkään tavalla joutuisi kärsimään, niin se ei voisi vaikuttaa muuta kuin peloittaa sekä häntä että monta muuta uskaltaa-

¹⁾ Johannes Andreas. Wittenbergin professori, † 1688.

²⁾ Arvatenkin Friedrich, Wittenbergin professori, † 1627.

³⁾ „tosin ei uskonasioita, mutta kyllä kirkollisia, valtiollisia, yhteistä elämää ja tulevia tapauksia koskevat ilmoitukset."

masta lähettää tuomiokapitulille mitään kertomuksia, olkoot sitten kuinka tärkeitä tahansa. Sitä paitsi voisi tässä tapauksessa ankara rangaistus yksinkertaisessa kansassa vaikuttaa niin, että siitä pikemmin seuraisi papiston ja papinviran loukkaus kuin parannus.

Nämä selitykset eivät kuitenkaan auttaneet rovasti Lebelliä ja hänen virkatovereitaan. Konsistori teki lokak. 5 p:nä 1774 kuninkaalle esityksen, jossa se ensin tehtyään selkoa asian kuluista ehdottaa heille annettavaksi erinäisiä rangaistuksia.

Mitä rovasti Lebelliin tuli, niin hän muka oli osoittanut suurta herkkäuskoisuutta, koska hän kohta alussa ilman muuta oli katsonut ja kutsunut tuota vikisevää ääntä hengeksi, jonka kanssa hän torpassa asuvan tytön ilmoituksesta saattoi päästä puheisiin. Tähän tuli lisäksi, että hän sittenkin, vaikka petos jo osaksi oli paljastettu, heinäk. 7 p:nä 1770 konsistorille antamassaan kirjelmässä oli koettanut vieläkin todistella, että ääni todellakin oli tullut sekä maasta lattian alta että rasiasta, jossa sieltä nostetut luut olivat säilytetyt, jopa silloinkin kun se vietiin toisiin kyliin. Että rovasti Lebell sittemmin selittää kutsuneensa tätä ääntä hengeksi ainoastaan sentähden, että muutkin niin tekivät, ei riitä hänelle puolustukseksi, koska hänen kohta olisi pitänyt ilmoittaa oikea ajatuksensa eikä, niinkuin nyt oli tapahtunut, vahvistaa yleisöä siinä väärässä luulossa, että todellinen henki ilmestyi torpassa;

2) Rovasti Lebell oli antanut luulotella itseään ja kuulustelussa käyttänyt semmoista selitystapaa, että luultu henki ääntämällä oli myöntänyt ja vaikenemalla kieltänyt esitettyjä kysymyksiä, joten Maria Cajander oli joutunut pahaan maineeseen ja niin paljon levottomuutta oli syntynyt.

3) Hän oli tältä n. s. hengeltä kysynyt sellaista, mikä edellyttää kaikkietäväisyyttä ja koskee ihmisen tulevaa parannusta ja autuutta.

4) Hän oli tarpeettomasti ja sopimattomasti sekä suureksi pahennukseksi läsnäoleville kysymyksiinsä sekottanut asiaan aivan kuulumattomia uskonnon kysymyksiä, niinkuin perisyksistä, Vapahtajan ansiosta y. m.

5) Tosin ei ollut rovasti Lebell ja vielä vähemmin maisterit Levän ja Sallgén konsistorille ilmoittaneet, että Maria Cajander olisi tunnustanut hänen lapsensa olevan haudattuna Tuulensuun torppaan, mutta rovasti Lebell oli kuitenkin tuon luullun hengen

äänen johdosta tahtonut syyttää häntä, että hän oli lapsen äiti, ja usean läsnäollessa nuhdellut häntä siitä.

6) Kovasti Lebell oli osottanut jonkin verran ajattelemattomuutta ja horjuvaisuutta selittäessään äänen merkitystä, koska hän puhuttaessa luitten kuopasta ottamisesta oli selittänyt kuultua ääntä kysymyksen myöntämisenä, mutta kun Maria Cajander väitti olevansa viaton, oli ääntä, joka silloinkin kuului, selitetty hänen puheensa kiistämiseksi.

Konsistori katsoi, että maisterit Levan ja Sallgén olivat ansainneet saada sopivan muistutuksen virheellisen menettelynsä takia. Sitä vastoin olivat sen mielestä rovasti Lebell ja apulainen Wegelius ansainneet kovemman rangaistuksen: tulla väliaikaisesti erotetuiksi viroistaan. Muuhun ei Konsistori ollutkaan oikeutettu tuomitsemaan heitä. Mutta koska he muuten nuhteetomasti olivat hoitaneet virkojansa ja semmoisesta erottamisesta tulisi olemaan kaikenlaisia ikäviä seurauksia heidän virkojensa hoitamisessa sekä tämä asia muuten oli aivan harvinaista laatua, niin Konsistori syvimässä nöyryydessä, esitti, eivätkö he voisi päästä asian laadun ja kummankin varojen mukaisilla rahaksakoilla, siten että he tuomittaisiin maksamaan Turun sairaalalle rovasti Lebell tuhat ja apulainen Wegelius sata taaleria hopearahaa.

Tästä asiasta kirjoittaa piispa Mennander vielä lokak. 11 p:nä 1774 pojalleen yli-intendentti Fredenheimille: „Konsistori on huomannut varsinkin Lebellin virheen niin törkeäksi ja koko jutun muuten niin omituiseksi, että se alamaisesti on alistanut sen H. Majesteettinsa ratkaistavaksi.— Pidä huolta siitä, että määrätään Konsistorin ehdottama raha-sakko sairaalalle, mikä on sopivinta minun mielestäni.”

Kuningas ei kuitenkaan halunnut ottaa tätä asiaa välittömästi ratkaistakseen, vaan lykkäsi sen takaisin tuomiokapituliin. Tammik. 11 p:nä 1775 siinä enemmistö professori Nääfin ehdotuksesta päätti, että maistereille Levän ja Sallgén oli annettava sopiva muistutus ja rovasti Lebell ja apulainen Wegelius olivat väliaikaisesti erotettavat viroistaan Kirkkojärjestyksen 19 luvun 23 §:n johdosta (siinä puhutaan pappismiehestä, joka jollain tavalla käyttäytyy sopimattomasti), edellisen 4 kuukaudeksi ja jälkimäisen kahdeksi.

Tämän tuomion vahvisti sitten kuningas heinäk. 13 p:nä 1775. Rovasti Lebellin poika, rykmentin ylimääräinen saarnaaja Fredrik Lebell anoi vielä senkin jälkeen, että kuningas armossa

vapauttaisi hänen isänsä tästä rangaistuksesta, mutta kuningas hylkäsi syys k. 13 p:nä 1775 tämän anomuksen.

Edellisessä kerrotusta, aikanaan suurta huomiota herättäneestä jutusta ei minun tietääkseni tätä ennen kirjallisuudessamme ole tarkempaa selostusta. Strandberg mainitsee siitä „Herdaminne" nimisessä teoksessaan (I, 199—200), samaten J. R. Forsman kirjassaan: Kaarle Fredrik Mennander (s. 261). Viimeksi mainittu mainitsee useita asiaa koskevia Turun tuomiokapitulin asiakirjoja. Niitä minulla ei ole ollut tilaisuutta käyttää, vaan perustuu tämä esitykseni useihin Ulvilan kirkonarkistossa säilytettyihin asiakirjoihin. Että nämä eivät ole aivan täydelliset, voi päättää sen asiakirjapinkan laajuudesta (siinä oli ainakin 114 lehteä), jonka nojalla rovasti Lebell antoi viimeisen selityksensä. — Tärkeimmät minulla kuitenkin lienevät olleet.

Yhden asiakirjan, jota ei ole näiden mainittujen joukossa, on rovasti R. Grönvall aikaisemmin julkaissut „Satakunta" lehdessä (1894 n:ot 145 ja 146). Se on pastori Careniuksen edellisessä selostettu kertomus, jonka sieltä olen jäljentänyt vähäsen lyhentäen ja korjaten. Lopuksi on minun ilmoittaminen, että huomioni näihin papereihin on kiintynyt maisteri E. Granitllmoniemen kautta, jota minun on kiittäminen useista arvokkaista tiedoista.

Niilo Ikola

Series Sacellanorum in Mezämaa.

Tämänniminen ruotsinkielinen käsinkirjoitettu teos on Metsämaan seurakunnan arkistossa. Se on kirjoitettu v. 1810 ja sisältää etupäässä esityksen Metsämaan seurakunnan perustamisvaiheista ja kuvauksen sen silloisista oloista. Kirjoittaja on Metsämaan ensimmäinen kappalainen Michael Lundén. Koska teos on jo sadan vuoden vanha, siis ensimmäisiä pitäjänkertomuksiamme, ja sisältää yhtä ja toista arvokasta, niin olen katsonut sen suomennettuna puolustavan paikkaansa tällaisessa kotiseutututkimuksia sisältävässä julkaisussa.

Metsämaan kappalaisien sarja.

Johdanto.

Yhtä kohtuullinen kuin on vaatimus, että uskonnon opettajan tulee tuntea sen seurakunnan kirkkohistoria, jossa hän toimii, yhtä mieluisaa ajankuluketta on hankkia tätä tuntemusta, joka useissa kohdin voi olla hänelle hyödyllinen. Mutta yhtä monelle tutkivalle papille on voittamattomana esteenä tehtyjen muistiinpanojen ja hukkuneiden asiakirjain puute, ja sitä tutkijalle eivät voi korvata edes muinaistarut, jotka usein ovat mahdottomia ja naurettavia myöhemminkin perustetuissa seurakunnissa.

Kun nyt Turun hiippakunnan viimeisen synodaalikokouksen päätöksen mukaan on pidettävä luetteloja papeista (Series Sacerdotum) kaikissa tämän hiippakunnan seurakunnissa, ja koska minä Metsämaan ensimmäisenä kappalaisena teen alun täkäläiseen kappalaisten luetteloon (Series Sacellanorum), niin katson hyödylliseksi tämän paimenmuiston johdannoksi lyhyesti kuvailla seurakunnan aseman laajuutta y. m., ja jotta tämän kuvauksen pääosat voisivat lähemmin seurata toisiansa, niin käytän lisäksi alamuistutuksia, joissa ilmoitan esitetyn kerto-

niuksen perusteet ja kerron vähäarvoisempia tapahtumia, jotka liittyvät kuvaukseen.

Jälkeen tulevat papit löytävät siis tässä muutamilla lehdillä luotettavan ja niin täydellisen esityksen seurakunnasta kuin on mahdollista saada. Jos määrättyä luetteloa jatketaan sillä tavalla ja niin täydellisesti kuin minä sen alan, niin ei voi jälkimaailma syyllä tässä asiassa moittia muinaiskansaa. Minun seuraajieni ei myöskään tarvitse tyytyä yhdistelemään tosikertomuksia ja sellaisia vääriä tietoja, jotka tuntuvat mahdollisilta eivätkä ole sopimattomia historialliseen tietoon.

1 §.

Metsämaan seurakunta, joka on Loimaan kirkkoherrakunnan kappeli Porin ylärovastikunnassa Turun hiippakuntaa ja Turun maaherran lääniä, sijaitsee Turun ja Hämeenläänien rajalla. Sen naapuriseurakuntina ovat: idässä Humppilan kappeli, joka kuuluu Tammelan kirkkoherrakuntaan, pohjoisessa Punkalaitumen kirkkoherrakunta, lännessä ja etelässä Loimaan emäseurakunta; Viimeksimainitulla ilmansuunnalla on myös Perttulan kappeli, joka varsinaisesti kuuluu Tammelan kirkkoherrakuntaan, mutta jonka kirkollisiin laitoksiin Mannisten, Kauhanojan ja Ypäjän kyläläiset Loimaalta myös ottavat osaa. Seurakunnan kirkolta on emäkirkolle matkaa puolentoista penikulmaa¹⁾ ja sieltä edelleen 7 penikulmaa Turun kaupunkiin, joka on seurakunnan kauppakaupunki ja jossa seurakuntalaiset myöskin enimmäkseen myyvät maalaistuotteensa.

Seurakunnan
asema

2 §.

Seurakunta on noin Ruotsin penikulman pituinen ja leveydeltään puolet siitä. Mutta kun tähän lisäksi tulevat emäkirkolta ja Alastaron kappelista ne monet torpat, joiden asukkaat täällä käyvät kirkossa ja Herran ehtoollisella, niin tulee seurakunnan pinta-ala lisätyksi puolella ennenmainitusta pituuden ja leveyden määrästä. Seurakunta asuu neljässä kyläkunnassa, nim. Korven, Kallion, Metsämaan ja Majanojan kylissä, ja on talojen savu-

Laajuus ja
koko.

¹⁾ Tie on vielä kurjassa kunnossa, mutta on jo vuonna 1807 marraskuussa jaettu Pappilan, Hirvikosken, Ankijoen ja Haaran kyläläisten sekä Metsämaan seurakuntalaisten kesken kuntoonpantavaksi ja ylläpidettäväksi, joka jako on vahvistettu tammik. 25 p. 1808, jolloin myös kruununpalvelijat ovat saaneet käskyn huolehtia siitä, että tie tulee kuntoonlaitetuksi.

luku 28, nim. Korvella 8, Kalliolla 7, Metsämaalla 9¹⁾ ja Majanojal-
la 4²⁾). Torppaperhekuntia, jotka kuuluvat näihin kyliin, 15 koko-
torppaa mukaanluettuina, on 80 ja niitä jotka emäkirkolta ja
Alastarolta seurakuntaan kuuluvat 12. Manttaaleja on 12^{7/24}³⁾).
Väkiluku oli vuonna 1805 591 henkeä, nim. 291 miestä ja 297
naista.

3 §.

Muinaisuus.

Ei ole mitään syytä luulla, että tämä seurakunta joskus olisi
kuulunut johonkin muuhun kuin Loimaan kirkkoherrakuntaan,
mutta siihen arveluun on aihetta, että tämä paikkakunta on tul-
lut asutuksi myöhemmin kuin kirkkoherrakunnan muut seudut⁴⁾.
Se ainakin varmuudella tiedetään, että tämä pitäjän seutu, ennen
erityiseksi kappeliseurakunnaksi muodostumistansa, ikivanhoista
ajoista on kuulunut Loimaan emäseurakuntaan jo ennen Alasta-
ron kappeliseurakunnan erottamista emäkirkosta jo ollut niin

¹⁾ Ylijoen kappalaisen talo on kyllä yksinäinen, mutta luetaan
maakirjassa yhdeksäntenä Metsämaan kylään.

²⁾ Majanojan tilat sekä Markula ja Isoperhe Korvelta ovat ratsu-
liloja, mutta seurakunnan muut tilat verotaloja. Majanojan kylän
muodostaa kaksi ratsutilaa, nim. Juonikas ja Seppä, jotka molemmat
ovat tasan halkaistuja; Markula ja Isoperhe Korven kylästä ovat
myös kaksi ratsutilaa, joista Markula on tasan kahtia jaettu, mutta
Isoperhe jaettu kolmeen savuun, nim. yhteen puolikkaaseen ja kahteen
neljännekseen, joista toisen neljänneksen nimi on Vahakoski, toisen
Perheenlinna,

³⁾ Nämä ovat uusia manttaaleja, jotka ovat isompia kuin vanhat
ja ovat eri tiloille jaetut seuraavasti: Majanojalla Ylijuonikas, Alaju-
onikas, Josef Seppä ja Henrik Seppä, Metsämaalla Moisio, Mattila, Yli-
koppala eli Jaakola, Alakoppala, Ylimikola, Alamikola, Isotuomola eli
Simola ja Vähätuomola ovat ³/₈ manttaalin tiloja. Ylijoen kappalaisen
tila, Kallion Markula, jota myös nimitetään Eskoksi, Skriivari, Pert-
tula, Anttila ja Klemelä Va manttaalia ja Kylä-Sorri sekä Mäki-Sorri,
¹/₈ mantt. kumpikin. Korven Pellonperä-Markula ja Kylä-Markula
²⁹/₁₈ mantt. kumpikin; Ruotu s, Viipuri ja Paavola ³/₄ kukin. Isoperhe
1 mantt., Vahakoski ja Perheenlinna Va mantt. kumpikin. — Muist.
Manttaalin ilmoitus 1807 vuoden matrikkelissa on väärä.

⁴⁾ Minä puolestani perustan tämän arvelun siihen viljelyksen
puutteellisuuteen, joka täällä vielä jättää tilaisuutta ja alaa uutteruu-
delle maanviljelyksessä enemmän kuin emäseurakunnassa. Kyläin
nimet Majanoja, Metsämaa ja Korvenkylä, mikäli ne on otettu määrä-
tyllä perusteella ja esillä olevasta aiheesta, näyttävät vahvistavan
tätä arvelua. Mutta se kertomus, että Metsämaan talonpojalla oli
paitsi aviopoikaa, myös äpärapoika, joka viimeksimainittu tuli ensi-
mäiseksi talolliseksi Kallioon, ja että se olisi tapahtunut siksi äskettäin,
että muisto siitä viiden kuuden sukupolven kautta vielä säilyisi, on
tietysti jätettävä huomioon ottamatta.

keen kirkkorakennus vihittiin samana vuonna kappeliksi ja alettiin siinä pitää jumalanpalveluksia joka neljäntenä sunnuntaina samoin myös Herran ehtoollisella käyntiä. Tämä rakennus on puusta, 28 ruotsin kyynärää pitkä ja 15 r. k. leveä ja on kello-tapuli läntisessä päässä, kirkon kanssa yhteen rakennettuna.¹⁾

5 §

Kirkon kalusto

Jo ensimmäisenä vuonna senjälkeenkuin kirkkorakennus oli tullut valmiiksi hankittiin siihen välttämättömin omaisuus; siinä on arvokkaimpana osana kaksi kirkkaasti soivaa metallikelloa, toinen isompi kuin toinen, sekä hopeainen ehtoolliskalkki ja öylättilautanen, mutta kynttilälajustat joulupäivän tarvetta varten valmistettiin puusta ja paitsi niitä rumennuksia asetettiin sinne muutamia vuosia sen jälkeen huono alttaritaulu,²⁾ jota raaka rahvas silloin piti suuriarvoisena, melkeinpä jumaloitsi, mutta jota se nyt vihdoinkin halveksii. V. 1806 ja 1807 ostettiin 170:llä riksillä Ruotsin valtiovelkaseteleissä kaksi kynttiläkruunua, joihin kumpaankin voidaan asettaa 16 kynttilää, ja saatiin silloin myös kolmen kynttilän jalka saarnastuoliin. Ne kirkkoa, kappalaisen taloa ja seurakuntaa koskevat asiakirjat, jotka ovat tallella, olivat hajallaan talonpoikain säilytettävänä aina vuoteen 1799 asti, jolloin minä etsin ja kokosin ne, ja on nyt kirkon kirjan ja paperikokoelman lisäksi ostettu Villskmanin kirkkoa koskeva teos ja kirkkojärjestys.

6 §.

Hautausmaa

Vaikka kuninkaallinen majesteetti kirkon perustamiskirjeessä heinäk. 14 p:ltä 1778 vakavasti kielsi hautaamasta ruumiita kappelin viereen, niin seurakunta kuitenkin uskalsi vuosi senjälkeen tehdä alamaisen valituksen papistoa ja emäseurakuntaa vastaan siitä että ne vaativat heitä hautaamaan ruumiinsa emäkirkon luo. Kuninkaallinen majesteetti ilmoitti tyytymättömyytensä tähän vaatimukseen käskykirjeellensä maaherra Fredenskjöldille heinäk. 16 p:ltä 1779 ja määräsi että kappelin kirkkotarha tai joku

¹⁾ V. 1800 laudoitettiin rakennus ja maalattiin punaiseksi. Lehteri jaettiin eri sukupuolille ja sakaristoon laitettiin penkit. Läntinen ovi tehtiin uudestaan ja varustettiin lukolla, jonka entinen lautamies Jacob Lassila Haaralta oli lahjoittanut.

²⁾ Tämä taulu on maalattu paperille vesiväreillä ja on esittäväillään Kristuksen kärsimistä y.m. V. 1805 aloitettiin puutyö arvokkaampaa taulua varten, mutta puusepän kuoleman takia keskeytyi työ ja on vielä keskeneräinen.

muu sopiva paikka oli seurakunnan hautausmaaksi vihittävä, jonka jälkeen kirkkotarha siksi määrättiin.¹⁾

7 §.

Sittenkuin seurakunta muuten oli saanut kirkkolaitoksensa muitten seurakuntain mukaiseen kuntoon, paitsi jumalanpalveluksensa, joka pidettiin ainoastaan joka neljäs sunnuntai ja joka myös siinäkin suhteessa oli puutteellinen, että katkismussaarnat heitä varten pidettiin emäkirkossa eikä mitään ilmoituksia eikä käskykirjeitä sinne kuulutettavaksi lähetetty, niin liittyivät talonpojat puuhaamaan säännöllistä jumalanpalvelusta kirkkoonsa. Tällainen yritys tehtiin jo v. 1789, jolloin he konsistorilta pyysivät, että joku pitäjän papeista muutettaisiin heidän kappeliinsa säännölliseen virantoimitukseen. Mutta sittenkuin tämä pyyntö oli kesäk. 10 p. samana vuonna hylätty ja sittemmin v. 1790 kappalaisen ja pitäjänapulaisen paikat tulivat avonaisiksi, uskalsivat he pyytää kirkkoonsa erityistä kappalaista, jonka he palkkaisivat, ja pyysivät siinä tapauksessa vapautusta muun papiston paitsi kirkkoherran palkkaamisesta. Tämän pyynnön kuitenkin kuninkaallinen majesteetti helmik. 7 p. 1791 kaikkein armollisimmasti hylkäsi.

Jumalanpalvelus,

Näiden kahden mitä erilaisimmilla perusteilla tehdyn ja epäonnistuneen anomuksen jälkeen kokoontuivat talonpojat marrask. 7 p. 1796 ja laittoivat kirjallisen sitoumuksen erityisen papin palkkaamisesta, jollaista he tahtoivat pyytää konsistorilta säännölliseen palvelukseen heidän kappelissaan. Tämän sitoumuksen he jättivät kirkkoherralle, sittemmin rovastille Ephraim Careniukselle, joka ilmoitti heidän pyyntönsä konsistorille ja heidän luvallaan ehdotti yksityisen apulaisensa Henric Elers'in seurakunnan ensimmäiseksi papiksi ja sitten kuin tämä oli evännyt tarjouksen,²⁾ ylioppilas Johan Gustaf Ekmanin³⁾ ilmoittaen edelleen, että seu-

¹⁾ Vaikka seurakunnan väkiluku on verraten pieni, täytynee kirkkotarhaa laajentaa, sillä on tapahtunut, että puoliksi mädänneitä ruumiita on tullut näkyviin, V. 1801 maalisk. 15 p. päätettiin kirkonkokouksessa, että pohjoinen puoli kellotapulien vieressä oli pidettävä köyhäin multana, jonne varattomat maksuttomasti haudattaisiin. Itsemurhantehtäjät ja useat jumalattomat, jotka tulevat kirkkotarhassa erilleen, haudataan pohjoiselle puolelle vastapäätä sakaristoa.

²⁾ Harkittuaan asiaa oli Elers lausunut senvuoksi tahtovansa kieltäytyä tarjouksesta, ettei hän katsonut voivansa viihtyä niin jumalattomaan ihmisten parissa kuin Metsämaan seurakuntalaiset olivat.

³⁾ Vaikka Ekman ei saanutkaan määräystä, ryhtyi hän kuitenkin virantoimitukseen ja jatkoi sitä kuolemaansa asti, joka sattui samana vuonna. Hän oli syntynyt Vesikosken Salkulla ja oli silloin filosofian

rakunta luovuttaisi $\frac{1}{3}$ manttaalin papintilan, jotta papin toimeen tulo paranisi. Tämän anomuksen johdosta katsoi konsistori kesäk. 8 p. 1797 kohtuullisesti suostua seurakunnan pyyntöön sillä ehdolla, että virkatalo ensin laitettaisiin asianomaiseen kuntoon. Mutta vielä lopullisesti ratkaisematon riita virkatalon maan valintaoikeudesta esti talonpoikia jonkin aikaa täyttämästä edelläkerrottua, ehtoa, jonka vuoksi konsistori vasta elokuun 14 p. 1799 voi seurakunnan yksimielisestä kutsusta määrätä minut ensimmäiseksi saarnaajaksi Metsämaalle ja sittemmin esitetyillä syillä marrask. 20 p. samana vuonna valtuutti minut sinne ensimmäiseksi kappalaiseksi.

8 §

Papisto ja sen
palkka.

Seurakunnan kirkkoherra toimittaa ne tehtävät, jotka varsinaisesti kuuluvat hänen virkaansa, mutta hänellä ei ole mitään velvollisuutta auttaa kappalaista jumalanpalveluksen toimittamisessa,¹⁾ sitävastoin ovat Alastaron kappalainen ja molempien kapelien pitäjänapulainen velvolliset joka neljäntenä sunnuntaina vapauttamaan seurakunnan erityisen kappalaisen jumalanpalveluksen toimittamisvelvollisuudesta, jota virantoimitusta he vanhoista ajoista vuorotellen ovat toimittaneet. Seurakunnan oma kappalainen on siis velvollinen muina saarnapäivinä toimittamaan jumalanpalveluksen ja muissa tehtävissä, jotka eivät varsinaisesti kuulu pastorinvirastolle, olemaan seurakunnan palveluksessa.

Kirkkoherran ja Alastaron kappalaisen palkka maksetaan seurakunnassa 1694 vuoden kuninkaallisen järjestyksen mukaan, mutta oman kappalaisen palkka maksetaan marrask. 7 p. 1796 tehdyn sopimuksen mukaan,²⁾ ja on hänellä $\frac{1}{3}$ manttaalin virkatalo.

¹⁾ Perustamiskirje ja muut 7 §:ssä mainitut aisakirjat todistavat tämän.

²⁾ Paitsi että tässä sopimuksessa on lukuun otettu Kuopon uudistalo, joka nykyään on kappalaisen virkatalona, näyttää siinä myöskin heinävero olevan väärin. Kappalaisen vuotuinen seurakunnalta koottava palkka on: 14 tynnyriä ja 11 $\frac{1}{2}$ kappaa rukiita, 431 $\frac{1}{2}$ leiviskää nurmheiniä, 28 $\frac{23}{30}$ syltä koivuhalkoja, päivätöitä omin ruoin heinä- ja elokuussa kaikilta torppareilta, käsityöläisiltä, yksityisiltä perhekunnilta, itsellisiltä ja sotamiehinä ja naula voita joka lehmältä, jonka nämä päivätövelvolliset perhekunnat omistavat. Edellä mainitut rukiit, heinät ja halot maksetaan vanhan manttaalin mukaan. Majanojan, Metsämaan ja Kallion talot ovat kolmanneksia (Sorrit yhdeksi luettuna), Korven Isoperhe $\frac{2}{3}$ Vahakoski $\frac{1}{3}$ Perheenlinna $\frac{1}{3}$ Paavola, Viipuri ja Ruotus $\frac{1}{2}$ ja kumpikin Markula $\frac{3}{8}$ - $\frac{1}{3}$ manttaalilta maksetaan 15 kappaa rukiita, 15 leiviskää heiniä ja 1 syli koivuhalkoja.

Kappelin pitäjänapulaisen palkkaamiseksi maksetaan tavallisuuden mukaan 4 kappaa viljaa joka talosta.

9 §

Vaikka seurakunnan kirkossa kahtena kymmenenä vuotena vietettiin jumalanpalvelusta ainoastaan ajoittain, palkkasi seurakunta kuitenkin heti kirkon valmistuttua itselleen lukkarin, joka kirkon palvelija sittemmin säännöllisesti pidettiin. Samaan aikaan otettiin myös kirkonisäntä, mutta vasta vuonna 1803 otettiin unilukkari, jonka päätehtävänä oli auttaa lukkaria yhteen soitettaessa¹⁾ ja kuudennusmiehet asetettiin v. 1806. Emäseurakunnan lukkari saa vielä palkkaa²⁾ seurakunnalta, vaikka hänellä ei täällä ole mitään toimia, mutta siitä huolimatta saa seurakunnan oma lukkari vuosittain palkakseen yhtä monta kappaa viljaa ja hänellä on lukkarin torppa.³⁾

Kirkon palvelijat
ja niiden palkka

10 §.

Ennenkuin kappelin asukkaat olivat saaneet luvan erityisen papin palkkaamiseen uudelle kirkolle, pyysivät he kuninkaalta, että saisivat Korven kyläkunnan ylijäämämaasta lohkaistuksi $\frac{1}{2}$ manttaalina suuruinen papintilan, mutta kuninkaallinen majesteetti piti anomusta sellaisena, ettei hän heti voinut antaa siitä lausuntoaan, ja kaikki Korven ylijäämämaa jaettiin vanhoille tiloille. Muutamia vuosia senjälkeen tuli kysymys Metsämaan kylän ylijäämämaasta, jota ei voitu jakaa muulla tavalla kuin että olisi perustettu kylään uusi tila, ja maaherran virasto määräsi 15 p. kesäk. v. 1796, että perustettava tila oli oleva kolmannes manttaalin suuruinen, jollainen tila sitten kyläkunnasta Korven kylän rajalta, itäpuolelta Kojonjokea lohkaistiin nimellä Kuoponmaa ja sai maanjako-oikeudessa 19 p. jouluk. 1798 nimen Ylijoki. Senjälkeen pyysivät kappelin asukkaat laillisessa järjestyksessä sitä

Kappalaista

¹⁾ Tästä palveluksesta hän saa joka vuosi yhden kolehdin; mutta muusta toimesta on hänellä oikeus kantaa viljaa syksyisin ja tyytyä maksajan hyväntahtoisuuteen. Kirkonkokouksen pöytäkirja 7 p:ltä elok. 1807.

²⁾ 27 kappaa viljaa lukuunottamatta sitä, mikä sopimuksen mukaan 12 p:ltä helmik. 1806 hänen palkastaan lankeaa seurakunnan lukkarille korvaukseksi rovastikunnan postin kuljetuksesta.

³⁾ Tämä torppa on kappalaistilan maalla eikä ole oikeastaan mikään lukkarin tila, sillä tilan haltijasta riippuu vielä, saako lukkari siellä asunnon ja maata vai ei, ja saako hän sen ilman maksua vai vuotuista korvausta vastaan. Mutta huoneiden, jotka seurakunta on lukkarin avulla osaksi rakentanut, pitäisi seurata tointa. Ei papintilan eikä seurakunnan puolelta ole tästä mitään kirjallista sopimusta.

papintilaksi ja suvaitsi kuningas 2 p. heinäk. 1799 suostua tähän pyyntöön sekä määrätä että mainittu tila saisi nauttia samoja vapauksia ja oikeuksia kuin vanhemmatkin kappalaistilat. Samana vuonna jo keväällä laittoivat kappelilaiset ne rakennukset, jotka he olivat ottaneet rakentaakseen ja kunnossa pitääkseen.¹⁾ Näihin minä pastorin apulaisena muutin juhannuksen ajoissa ja otin vastaan tilan hoidon,²⁾ lukuunottamatta muutamia sotamiesten sarkoja, joita he vielä muutamia vuosia senjälkeen viljelivät. Virkatalon pinta-ala on isonjaon kartan ja sen selityksen mukaan, jotka virkatalolle lunastettiin, 526 tynnyrinalaa 25½ kapanalaa viljelyskelpoista maata, lukuun ottamatta melkoista määrää joutomaata, nimittäin soita³⁾ ja kivikkoa, jotka ensinmainitut ojittamisella voi tehdä niityksi; mainituissa kivikoissa kasvaa myös jonkin verran metsää. Valmista, huonosti viljeltyä ja huonosti aidattua peltoa ei ollut kappalaistilalla v. 1799 enempää kuin 4 tynnyriä 22 kapanalaa ja muutamia huonosti perattuja niittyjä,⁴⁾ joissa ei ollut aitoja ja jotka isossajaossa ilman kirjaanpanoa olivat luetut metsäksi. Peltomaa on nyttemmin niin lisääntynyt, että minä viime syksynä korjasin viljaa (sittenkuin 3 tynnyriä 3 kappaa oli kylvetty kesantomaahan) kasvamassa olevasta maasta: 4 tynnyriä 1 kapan rukiita, 2 tynnyriä 1 kapan ohria, 2 tynnyriä 12 kappaa kauroja ja sekaviljaa; 1 tynnyrin 2½, kappaa herneitä

¹⁾ Nämä rakennukset ovat: vierashuone ja kamari, leipomotupa, sauna, navetta, sekä talli latoineen. Rakennettiin vielä aitta, josta ei sopimuksessa mainita.

²⁾ Eräs Kuopon Antti niminen torppari, joka oli itsepäinen ukko, hädettiin samana vuonna puolipaaston aikaan. Hän riiteli kauan kappelilaisten kanssa, ensin tilanotto-oikeudesta, sitten viljelemiskustannuksista ja köyhtyi siten.

³⁾ Näinä ovat Kurkisuo ja Telkunsuo, johon viimeksimainittuun on jo tehty melkoinen heinämaa. Telkunsuon ja osaksi myös Kurkisuon voi ojituksella saada viljavaksi niityksi, mutta Kallion Perttulan ja Anttilan ja Korven Markulan täytyy ensin kunkin omien maittensa osalta avata laskuoja. Telkunsuon voi myös kuivata luomalla ojan Haaran niityille tai myös niinsanottuun Orisuon jokeen.

⁴⁾ Toimituskirjassa kesäk. 22 p:ltä 1801 luetellaan niityt: Ojaniitty, yksi ladonala; Kääekari, yksi ladonala; Formikisto, 3 ladonala. Yhden ladonalan suuruinen Äijä-Kääekari, jonka välttämättömästi tarvitsi jättää sydänmaaksi sekä 3 ladonalan kokoinen Pirtimäki, jonka nimenä nyt on Kotiniemi.

Nyt on virkatalon haltijalla 17 omaa niitylatoa; niiden lisäksi torppari Kuusenojalla 7 latoa ja Ojansuulla 3 latoa, mutta Formikistolla ei yhtään. Kuusenojan torppaan on raivattu peltoa 2 geometrasta tynnyrinalaa, mutta Ojansuun ja Formikiston torpilla ei ole mainittavia pelto viljelyksiä.

sekä perunoita, räätiköitä, nauriita ja pellavaa eräässä pellossa yhteensä 20 kapanalaa, niin että peltomaata nyt on noin 13 tynnyrinalaa ja $9\frac{1}{2}$ kapanalaa, lukuunottamatta torppien maita. Metsämaan annoin jo v. 1802 aidata erityiseksi laidunmaaksi ja niityt aidattiin seuraavana vuonna 3—4 riukuisilla aidoilla.

11 §.

Lopuksi tahdon lyhyesti mainita kansan luonteesta, tavoista, hyveistä ja vioista sellaisina kuin ne olen havainnut. Keskenään he ovat kylmempiä ja rakkaudettomampia kuin voisi luulla järjellisistä olennoista, mutta ei heiltä kuitenkaan puutu taipumusta kunnioitukseen opettajiaan ja säätyhenkilöitä kohtaan, vaikka vaaditaan pitkää kokemusta, ennenkuin niihin luottavat, Annan kuitenkin heille anteeksi, sillä ennenkuin minä tulin seurakuntaan, ei heillä ollut liittävää opastusta ja usea vanha ei tietänyt mitään paremmasta kuin mitä itse teki. Kansan epäluottamus säätyläisiä kohtaan perustui luottamuksen väärin käyttämiseen, jollaista yksi ja toinen alhaisesti ajatteleva omaksi hyödykseen oli harjoittanut. Virka-aikani kuluessa, huomasin heidän luonteensa ihmeellisesti kehittyvän parempaan suuntaan ja tulivat heidän tapansa siivomiksi, vaikka niitä vieläkin voi syystä moittia. Likaisuutta ja siisteyden puutetta jokapäiväisessä vaatetuksessa, ruoassa ja juomassa ei sovi antaa anteeksi, eikä taipumus toveruuteen niissä, jotka heistä ansaitsevat kunnioitusta, ole harvinaista törkeän käytöksen ohella. Minun esimerkkini koti- ja seuralämässä ei luullakseni ole jäänyt ilman hedelmiä ja aina minua pidettiin kunniasa ja pelättiin, vaikkakin parhaassa hyväntahtoisuudessa yksi ja toinen minua sinutteli, varsinkin Kallion kylässä, jossa kansa oli raainta. On ihmeellistä ettei kukaan tässä kylässä osaa lausua d:tä, vaan siitä tulee r tai t. Myös heidän pitonsa ovat meluisia ja vastenmielisiä, kun sensijaan muissa kylissä, varsinkin Metsämaan kylässä käyttäydytään hiljaa ja siivosti. Muuten ovat useimmat heistä rehellisiä ja hyvää-tarkoittavia.

Hyveistä en voi huomattavampaa heidän kiitoksekseen mainita kuin yksimielisyyden yhteisissä puuhissa. Edellä kerrottu todistaa, että he yksimielisyydellä ja vastoinikäymisistä lannistumatta ja säästämättä vaivoja ja kustannuksia hankkivat itselleen kirkon oikeuden ja erityisen papin sekä sille virkatalon. Tästä yksimielisyydestä tulee kiitos muita mainitsematta vielä elävälle kirkon isännälle Tuomas Ylimikolalle Metsämaalta, mutta toisissa asioissa olen yleisesti huomannut heissä tämän hyveen. Myös oli seurakunta huomattavan antelias minua kohtaan, mikä anteliai-

suus ei vähentynyt, vaan jatkui aina sieltä lähtööni asti. Vanhemmat alkoivat yhä huolellisemmin opettaa lapsiansa lukemaan ja viime vuosina oli minulla se ilo, että voin laskea ripille kaikki ripipikoululapset, koska he osasivat hyvin lukea ja ulkoa Lutherin Katkismuksen Svebeliuksen kirjoittamme selityksineen, paitsi raamatunlauseita, sekä tunsivat tyydyttävästi kristinopin.

Mutta samalla kuin nämät ja muutamat muut hyveet tuntuivat säilyvän ja lisääntyvän, näyttivät jotkut paheet olevan lisääntymässä, niin. juoppous, haureus ja pahanpuhuminen. Varkaudesta ja näpistelystä on kansa täällä vanhoista ajoista ollut enimmäkseen vapaa. Moittimista ja takanapuhumista pidettiin melkein hyveenä, ainakin luvallisenä vapautena, kunnes minä suuremmalla innolla kärsimieni kokemuksien kannustamana ja kehoittamana aloin tukkia armottoman suuta, enkä ainoastaan opetuksella ja varoituksella, vaan myöskin sillä kurituksella minkä laki antaa, rankaisin liiaksi puheluhaluisia. Jonkinverran, mutta vähän sain aikaan hillitakseni tätä ja muita vallitsevia paheita.

Metsämaalla 30 p. huhtik. 1810.

Mich. Lundén.
Sinetti.

Tahdon vielä lopuksi esittää muutamia elämäkerrallisia tietoja kääntämäni käsikirjoituksen kirjoittajasta.

Michaël Lundén oli syntynyt helmikuun 24 p. 1770 Lähteenojan ratsutilalla Euran pitäjässä. V, 1784 hän meni Porin triviaalikouluun ja käytyään tätä koulua 7 vuotta sai päästötodistuksen luokkansa ensimmäisinä v. 1791. Saman vuoden joulukuun 10 p. suoritettuaan ylioppilastutkinnon hän rupesi jatkamaan opintojansa Turun yliopistossa ja tasan kolmen vuoden päästä jouluk. 10 p. 1794 suoritti filosofian kandidaattitutkinnon arvolauseella maxime dignus. Seuraavana vuonna hän julkaisi graduaaliväitöksensä ja vihittiin maisteriksi. 1795 toukok. 6 p. hänet määrättiin pastorinapulaiseksi Vesilahdelle ja oli siellä samalla lähes kaksi vuotta kotiopettajana Kosken kylässä insinööri Bergiuksella. 1789 toukok. 2 p. hänet siirrettiin pastorinapulaiseksi Loimaalle ja määrättiin sieltä seuraavana vuonna elokuun 14 p. ensimmäiseksi saarnaajaksi Metsämaalle. 1809 marraskuun 9 p. hän sai määräyksen Someron kappalaiseksi ja astui tähän virkaan toukokuussa v. 1810. Tässä virassa hän kuoli maalisk. 27 p. 1829.

Michael Lundén oli v. 1799 mennyt avioliittoon kihlakunnan tuomarin tyttären Helena Sofia Phalerin kanssa kotoisin Kataran ratsutilalta Tyrvästä. Kun tämä hänen ensimmäinen vaimonsa kuoli 1804 marrask. 5 p., niin hän meni uusiin naimisiin loka-kuussa 1805 luutnantti von Delfving vainajan tyttären Hedvig Julianan kanssa, joka oli kotoisin Kaukon säteritilalta Tyrvään pitäjän Kiikan kappelista. Kummassakin avioliitossa oli hänellä lapsia.

Suomentamaani teokseen on liitetty, — ehkä jonkun seuraajan kirjoittama — seuraava luonnekuvaus Michael Lundénista:

„Hän oli ahkera ja kuuliainen seurakunnan palvelija, ututtera taloudenhoitaja ja maanviljelijä, halukas palvelemaan jokaista kaikissa asioissa, jotka vain kuuluivat hänen virkaansa, lempeä ja malttavainen kärsimään heikkouksia ja äkkipikaisuutta, mutta kiivas ja ankara, kun huomasi tahallista pahuutta. Hän nautti seurakunnan rakkautta ja luottamusta eikä hän käyttänyt väärin sitä yksinvaltaa, mikä hänellä oli seurakunnassa. Kohtalaisten teologisten ja filosofisten tietojen lisäksi oli hänellä jonkinverran lakituntemusta ja se oli hänelle tarpeen tässä seurakunnassa. Hänen tullessaan oli seurakunta tuomioistuimessa kuuluisa alituisista riidoistansa. Hän tahtoi poistaa tämän häpeäpilkun ja sovittaa ne riitaisuudet, jotka tulivat hänen tietoonsa. Muutamat, jotka yksipäisesti pitivät kiinni väärästä asiastansa, menivät kuitenkin oikeuteen, josta he eivät saaneet parempaa pääteistä kuin minkä hän oli heille edeltäkin sanonut. Muutamassa vuodessa vähentyivät oikeusjutut seurakunnassa, sillä riidanhaluinen ja erehdyksissä oleva kysyi hänen neuvoansa, ennenkuin meni vahingoittamaan itseänsä. Erotessaan seurakunnasta hän kiitti kuulijoitaan siitä että he olivat ottaneet hyväkseen hänen yksityiset neuvonsa ja iloitsi siitä että hän Jumalan kunniaksi ja ylistykseksi ja yleiseksi hyväksi oli voinut yksityisellä ohjauksellaan toimittaa enemmän kuin julkisella jumalanpalveluksella ja opetuksella, joista hän myös voi paljon odottaa.”

Michael Lundénin jälkeen ovat vielä samaan kirjaan kirjoittaneet itsestään lyhyitä elämäkerrallisia tietoja seuraavat Metsämaan kappalaiset: Carl Fredrik Lilius (synt. 1773, Metsämaalla 1809—1815), edellisen veli Anders Lilius (synt. 1775, Metsämaalla 1815—32), Fredrik Wilhelm von Pfaler (synt. 1798, Metsämaalla 1833—47) ja Bernhard Taxell (synt. 1808, Metsämaalla 1848—54), Seuraavat Metsämaan kappalaiset eivät ole enää tätä luetteloa, jatkaneet.

NiiloIkola

Rättäkitti.

Loimaalainen noitatarina.

Kansamme on kuuluisa noituudesta ja ovat noitajutut viime aikoihin asti olleet yleisiä. Nykyään ne kuitenkin ovat häviämässä. Kuuluisain noitain nimiä ja muutamia yksityisiä kohtia heidän teoistaan saa kuulla, mutta kokonaiskuvan luominen heistä käy jo vaikeaksi. Suurin osa heidän elämästänsä ja teoistansa on jo unhotukseen vaipunut.

Mielenkiintoisimmat noitajutut, joita olen kansan suusta kuullut, ovat ne, joita kerrotaan Rättäkitistä. Niiden varsinainen kotipaikka on Loimaa, mutta tunnetaan niitä myös jonkin verran muutamissa lähipitäjissään. Koetan seuraavassa esittää sen, minkä hänestä olen onnistunut kuulemaan.

Rättäkitti eli Prättäkitti¹⁾ ei ollut synnynnäinen loimaalainen, vaan. kotoisin merimaasta, erään kertomuksen mukaan Nousiaisista. Loimaalle hän joutui seuraavalla tavalla. Mannisten Tepon isäntä ollessaan kerran kaupunkimatkalla Turussa oli seisonut Aurajoen yli vievällä sillalla katsellen joelle, jota myöten kalastaja veneitä parhaillaan tuli kaupunkiin. Eräässä veneessä hän näki naisen soutavan ja kuinka olikaan, hän ajatteli itsekseen: „Tuon tytön ottaisin emännäkseni.“ Heti lakkasi soutaja työstään, korjasi vaatteitaan ja oli siinä samassa sillalla isännän vieressä ja sanoi: „Tässä minä olen.“ Tapauksen olen kuullut kerrottavan myös siten, että soutajanainen nähdessään isännän seisovan sillalla päätti mennä tälle emännäksi, nousi veneestä ja sanoi isännälle päätöksensä. Hänestä tuli siis emäntä Tepolle Mannisten kylään Loimaalle. Eräs kertoja taas tiesi, että hän olisi ollut kotoisin Mannisten Uotilasta.

¹⁾ Ypäjällä käytettäneen yksinomaan Rättäkitti muotoa. Loimaalla kuulee molempia. Huittisissa päin on Prättäkitti yleinen. Nämä nimen eri muodot johtuvat erilaisesta murteesta.

Tavallisimpia kertomuksia, joita Rättäkitistä kuulee, ovat hänen ennustuksensa. Näistä koskee pari Loimaan kirkkoa. Hän oli aikoinaan sanonut, että Loimaan kirkko palaa, kun vuosiluvussa on kolme 8-merkkiä; muutamien mukaan erään kirkon tykönä kasvavan kuusen myös piti sitä ennen kuivua. Tämä ennustus onkin toteutunut, sillä elokuussa 1888 Loimaan kirkko paloi salaman sytyttämänä. Vampulassa kuulin tämän ennustuksen siinä muodossa, että kirkko kestää 50 vuotta ja sitte se tulella poltetaan. Paikkansa pitää tämäkin, sillä mainittu kirkko on valmistunut 1837. Loimaan kirkosta hän on vielä ennustanut, että se joskus tappaa täytensä väkeä. Kun kirkko palon jälkeen vihittiin, niin monet pelkäsivät silloin tätä eivätkä uskaltaneet mennä sinne. Kansan keskuudessa on tämä pelko vieläkin koko yleinen, varsinkin juhlien aikana, jolloin kirkko on väkeä täynnä. Tähän vaikuttaa myös osaltaan kirkon risteyksen kohdalla oleva suuri holvikatto.

Laajalti tunnettu on myös Rättäkitin ennustus, että Loimaalla Vesikosken sillan seuduilla on joskus niin suuri sotatappelu, että verta on polviin asti. Toisintona kerrotaan hänen ennustaneen tappelua Niinjoensuun sillan lähellä ja verta taas olevan niin paljon, että kolmisylinen hirsi ui siinä.

Loimaan aseman seudun tulevaisuudesta Rättäkitti oli myös ennustanut. Hän oli sanonut, että Peltoisten Välimetsässä (= Loimaan aseman seutu) on joskus kaupunki. Tämä paikka oli silloin vielä vallan asumaton. Tämäkin on jo osaksi toteutunut, sillä mainitulla paikalla on suuri vilkasliikenteinen kylä, jossa on katujärjestys. „Maa ilmaa vyötetään rautaisella vyöllä“, on yksi Rättäkitin ennustus. Kun rautatietä ruvettiin rakentamaan, huomattiin, että tämäkin toteutui. Olipa hän senkin tietänyt, että Loimaankin lävitse kulkee rautainen tie ja että joen yli tehdään silta, jota ajetaan ilman hevosta rautaisilla vaunuilla.

Kojonkulmalla Köyliön ja Euran kyläin välillä oli jokirannassa eräs suuri jokeen päin kallistunut mänty, jota sanottiin „Rättäkitin männyksi“. Sanottiin, ettei se koskaan pala, ja sen kyljestä oli veistetty paljon lastuja, joilla oli sitä koetettu. Rättäkitin piti myös sanoneen, että se kaatuu maalle päin, vaikka se olikin jokeen päin kallistunut. Kerrotaankin, että se kaadettaessa oli köydellä vedetty maalle.

Kuuluisin Rättäkitin teoista on erään talon pojan sudeksi noituminen. Kertomus tästä on seuraava:

Pytyn emännältä Loimaalta oli varastettu rahaa (toisten mu-

kaan kultasormus tai hopeapokaali). Tämän varkauden oli tehnyt hänen oma poikansa Yrjä. Äiti ei sitä tietänyt. Senvuoksi hän meni Rättäkitiltä apua hakemaan ja pyysi häntä noitumaan varkaan sudeksi. „Saisiko sittenkin, vaikka olisi sukulaisesi“, kysyi Rättäkitti. „Vaikka olisi oma poikani“, vastasi emäntä. Rättäkitti ei kuitenkaan alussa onnistunut yrityksissään, sillä poika siunasi itsensä aina joka aamu ennenkuin vuoteesta lähti ja se vaikutti, ettei Rättäkitin voima häneen pystynyt. Jouluaattoaamuna hän tuli Pytylle ja Yrjän vielä nukkuessa pisti hänen sänkynsä olkiin valkean. Kiireesti sängystä hypätessään poika ei ehtinytkään siunata itseänsä ja seuraus olikin, että hän juoksi sutena ulos ja kerran vain ulvahti mennessään.

Tästä tapauksesta kerrotaan myös seuraava toisinto, jonka täydellisimpänä kuulin Huittisissa.

Pytyn emäntä oli vihainen pojalleen, kun tämä oli kovin jumalinen. Hän olisi jollakin tapaa costanut, mutta ei itse voinut. Sen vuoksi hän meni Rättäkitin luo ja tämän piti muuttaa poika sudeksi joksikin aikaa. Ensimmäiset yritykset eivät kuitenkaan onnistuneet, kun poika oli varuillaan ja siunasi aina aamulla itsensä. Emäntä valitti tästä Rättäkitille. Tämä selitti, ettei hän saanut sitä tehdyksi, kun poika aina siunasi itsensä, mutta kun se siunaamatta lähtisi sängystä, niin kyllä hänen voimansa silloin pystyisi. Hän neuvoi emäntää pistämään sängyn olkiin valkean ennen kuin poika nousee, ettei se ehdi siunaamaan. Emäntä sytytti oljet. Poika herätessään kirosi, hyppäsi sängystä ja ulos menettyään muuttui sudeksi ja juoksi metsään.

Näin oli Pytyn Yrjä Rättäkitin noitumana muuttunut sudeksi, Hänelle jäi kuitenkin muutamia ihmisen ominaisuuksia. Kun hän joi lähteestä, niin näkyi veden kalvossa ihmisen eikä suden kuva. Sen vuoksi hänen täytyi aina juomaan mennessä varoa, ettei muita susia ollut yhtä aikaa juomassa, sillä muuten ne olisivat syöneet hänet. Ihmisen haju häneen myös oli jäänyt. Pysyttelemällä aina alla tuulen hän vältti herättämästä toisten susien huomiota. Hänelle oli jäänyt jonkinmoinen tietoisuus siitä, kuka hän oikeastaan oli, mutta oleskeli kuitenkin susi joukossa, jossa oli yhdeksän sutta, Talvisin oli heillä määrä, että kunkin vuoroonsa tuli hankkia joku otus. Kerran jouluaattona sattui olemaan hänen vuoronsa. Oli kova pakkanen ja jo myöhäinen, niin että sääliin saanti oli vaikea, sillä siatkaan eivät enää olleet ulkona. Hän meni kotinsa lähistölle, kuljeskeli siellä ja odotteli, kunnes äiti-meni lihaa aitasta tuomaan. Kun emäntä oli pois lähdössä, oli

susi hampaat irvissä, kápälät aitan kynnyksellä. Emäntä arveli, että ehkä se oli hänen oma poikansa, heitti sille sian reiden, jonka susi otti ja lähti metsään. Ihmiseksi tultuaan Pytyn Yrjä kertoi, että ellei hän sitä lihaa olisi silloin saanut, olisivat toiset sudet hänet syöneet, sillä heillä oli sellainen sopimus. Senjälkeen hän kävi muinakin jouluaattoina kotona ja sai emännältä lihaa ja leipää. — Kerran taas ollessaan saaliinhankkimisvuorossa hän ei löytänyt metsästä mitään otusta. Hän meni senvuoksi kotiinsa saadakseen jonkin kotieläimen, mutta ei nähnyt muuta kuin saunan akkunalla kissan, jonka hän otti. Sen liha oli kuitenkin niin sitkeätä, etteivät tahtoneet saada sitä syödyksi. Kertojan mukaan onkin häneltä saatu sanan tapa: »Sitkeätä kuin kissan liha», sillä „Pytyn poika sen tiesi, kun oli itse syönyt”.

Yhdeksän, toisten mukaan seitsemän vuotta Pytyn Yrjä oli sutena. Sen kuluttua hänen piti itsestänsä ilman Rättäkitin apua taas muuttua ihmiseksi. Sitä ei kuitenkaan saanut kukaan ihminen olla näkemässä. Sen vuoksi hän meni lammaspihattoon riisumaan sudenpukua. Sinne sattui kuitenkin vähän liian aikaisin tulemaan talon palvelustyttö ja niinpä jäikin Yrjälle korttelin pituinen hännäntynkä jäljelle. Siitä luonnollisesti oli paljon haittaa. Istuesssa siihen koski, niin että täytyi kiljaista; ja kerrotaan että Pytyn saunan piitassa (penkissä) oli sitä varten reikä, johon häntä sopi.

Useita muitakin voimannäytteitä Rättäkitistä kerrotaan. Kerran hän Turunmatkallaan poikkesi Pöytyälle Pihlavan kartanoon. Siellä parhaillaan kynnettiin härillä. Rättäkitti sanoi silloin, että hän saa härät kesken kyntämistä seisomaan, jos hän vain tahtoo. Kun häntä sitä pyydettiin tekemään, niin härät seisahtuivat ja vaikka ajajat olisivat kuinka hakanneet härkiä, niin ne eivät paikaltaan liikahtaneet. Yksi pari kuitenkin ei seisahtunut. Rättäkitti selitti siihen syyksi, että sillä parilla oli vesisydämisestä pihlajasta ikeen naula ja sen vuoksi hänen voimansa ei siihen pystynyt.¹⁾ Toiset taas kertovat Rättäkitin pysäyttäneen hevoset Pytyn vainiolla kesämaata kerrattaessa. Yksi hevonen, jota pieni poika ajoi, ei kuitenkaan pysähtynyt, koska sillä oli aisa vesisydämistä pihlajaa.²⁾

¹⁾ Pihlaja esiintyy usein pyhänä puuna, johon noitain keinot eivät vaikuta.

²⁾ Kaman kertomuksen kyntävien härkän seisauttamisesta kuulin myös Huittisissa, mutta eräälle toiselle noidalle omistettuna. — Urjalassa oli kuuluisa noita Kynön Vappu. Hän eli siihen aikaan, jolloin noitia vainottiin. Niinpä hän kerran oli joutunut kiinni ja häntä kuljetettiin

Kerran Rättäkitti tuli poikansa kanssa Loimaanjoen rannalle ja tahtoi mennä ylitse. Hän ei kuitenkaan päässyt ilman muuta toiselle puolelle, vaan tarvitsi hänellä olla joku alus, vaikka se oli-kin „vastollinen" esine. Rannalla sattui olemaan vanha myllynkivi. Hän meni poikineen sille istumaan, mutta varoitti lähties-sään poikaansa taakseen katsomasta, sillä silloin tulisi jokin vahin-ko. Poika kuitenkin katsoi taakseen, mutta upposi siinä samassa puoli myllynkiveä mukanaan. Toisella puolella meni Rättäkitti joen yli. Ypäjällä käydessäni näytettiin minulle eräs myllynkiven puolikas ja sanottiin sitä siellä „Rättäkitin kiveksi". Se on ollut Lammilan aitanportaana, mutta nykyään on aitta jo hävitetty.

Toiset taas kertovat Rättäkitin kulkeneen myllynkivellä joen yli Vesikoskella Nallin talon kohdalla. Ennenkuin hän pääsi toi-selle rannalle, tarttui kivi pohjaan ja siitä muodostui saari, jonka nimeen vieläkin liittyy Rättäkitin nimi.

Punkalaitumella on kertomus kivellä kulkemisesta seuraava: Prättäkitti oli joutunut oikeuden käsiin ja hänet oli rangaistuk-seksi noituudesta määrätty hukutettavaksi. Hänelle pantiin myl-lynkivi kaulaan ja upotettiin järveen. Mutta Prättäkitti ei upon-nutkaan, vaan istui kivelle ja meni siten toiselle rannalle. Tämä tapahtui kertojan mukaan „paavin aikaan".

Aina hän ei kuitenkaan tarvinnut mitään esinettä kulkiessaan. Hänellä oli kyky lennellä ilmassa ja muuttaa itsensä miksi mil-loinkin. Väliin kun ihmisiä tuli hänen luokseen, seiso i hän talik-kona nurkassa. Hän kävi myös navetoissa karjanonnea itselleen ottamassa, liikkuen silloin usein näkymättömänä.

Monia juttuja on myös Rättäkitin hautaamisesta. Hautaan kannettaessa painoi arkku tavattomasti, niin että kantajain täytyi tavantakaa levähtää ja laskea arkku maahan. Kun lopuksi kat-sottiin, mikä arkussa niin painoi, niin oli Rättäkitin pään ympäri kiertyneenä äärettömän suuri käärme pää rinnan päällä. Toisten kertomusten mukaan hänet taas vietiin hautaan hevosilla, mutta arkku painoi niinkuin olisi kivirekeä vedetty ja täytyi olla monta, hevosta sitä vetämässä. Mukana seuraavat pirut tekivät arkun

hevosella, useita kruunun miehiä vartioina, sillä hän ei pysynyt raa-doissa. Nähtiin erään kartanon pellolla kahdeksan härkäparia kyntä-mässä. Tuli puheeksi, mitä Kynön Vappu voisi tehdä, ja joku vartioista ehdotti, että hän lakkauttaisi nuo härät kyntämästä. Hän saikin ne seisautumaan, paitsi yhtä paria. Kun tutkittiin syytä siihen, niin hän selitti, että sillä parilla oli „vesisydäntä pihlavaa ruotikaisen varsi" ja siksi hän ei saanut sitä lakkaamaan.

niin raskaaksi. Hevosten pysähtyessä levähtämään lensi korpeja arkun kannelle. Lopuksi saatiin kuitenkin arkku hautaan Perttulan (nykyisen Ypäjän) hautausmaalle¹⁾. Arkku ei kuitenkaan pysynyt haudassa, vaan lensi erääseen kuuseen. Useita kertoja sitä koetettiin haudata hautausmaahan, mutta turhaan. Se oli aina vaan kuusessa. Lopuksi se haudattiin Kurjen ahteen alle Levon sillan päähän ja kasvaa siinä paikassa vielä suuri kataja. Kerrotaan myös että Rättäkitti olisi haudattuna Pappisten ja Melilän välillä olevaan Rajaojan ahteeseen.

Kuolemansakin jälkeen Rättäkitti vielä kummitteli. Milloin hän lenteli ilmassa, milloin taas oli avaamassa matkamiesten hevosilta rinnustimia äskenmainitussa Rajaojan ahteessa.

Olen myös tiedustellut, mihin aikoihin Rättäkitin luullaan eläneen. Yleensä ei olla taipuvaisia asettamaan häntä kovin kaukaiisiin aikoihin. Useimpien mielestä siitä on kulunut noin 100 tai jonkin verran toista sataa vuotta. Muutamat taas sanovat, että siitä on kulunut jo paljon aikaa, puhuttiinhan edellä „paavin ajasta” — toisten mielestä on kulunut niinkin paljon aikaa, että "tuskin koko juttu on tosikaan."

Näissä kertomuksissa on runsaasti seikkoja, jotka liittyvät myöhäiseen aikaan. Mutta on pari piirrettä, jotka näyttävät viittaavan jotenkin kauvaksi. Seikka, että emäntä vihasi poikaansa sentähden että tämä oli jumalinen, viittanee aikoihin, jolloin syrjäseuduilla vielä oltiin pakanoita ja karsain silmin katseltiin kristinuskon leviämistä. Kertomus että Rättäkitti joutui oikeuden käsiin ja määrättiin hukutettavaksi rangaistukseksi noituudesta, näyttää taas viittaavan noitavainojen aikoihin 1600-luvulla.

Eri pitäjissä liikkeussani olen koettanut saada selville, kuinka laajahti Rättäkitin juttuja tunnetaan. Enimmin levinneitä ne ovat Loimaalla. Vanhat ihmiset sanovat, että heidän lapsuudessaan Rättäkitistä puhuttiin ja tiedettiin paljon enemmän kuin nykyään. Ypäjällä, jonne hänen kotikylänsä Manninen nykyään kuuluu, ovat useimmat näistä kertomuksista myös yleisesti tunnettuja. Samoin, myös Metsämaalla. Lisäksi olen vielä Vampulassa, Huittisissa ja Punkalaitumella kuullut jutun Pytyn pojan sudeksi muuttamisesta täydellisesti kerrottavan. Näissä pitäjissä kuitenkin ainoastaan muutamat vanhukset tietävät hänestä jota-

¹⁾ Mannisten kylällä oli jo aikaisin oikeus haudata Perttulan hautausmaahan, koska se oli paljo lähempänä kuin Loimaan hautausmaa. Kun sittemmin muodostettiin Ypäjän kirkkoherrakunta, yhdistettiin siihen Loimaasta m. m. Mannisten kylä.

kin. Nuorille sen sijaan on nimi outo. Luonnollisesti eivät kaikki vanhatkaan hänestä tiedä, niinpä Vampulassakin eräs 70-vuotias ukko arveli, että Rättäkitti oli joku „vuaripeukko“. Eräs toinen Vampulan ukko kertoi hänestä vielä lisäksi tavallisesti eräälle kuuluisalle rosvolle „Sikakyöstille“ kuuluvan jutun, eräässä kirjossa varkaissa käymisestä Liedon nimismiehen kanssa, jolloin nimismies petoksella sai rosvon kiinni. Virtsanojalla tiedonantajani kertoi samoin, mutta oli kuullut kyllä muitakin juttuja Prättäkittistä, vaikka ei enää muistanut. Kokemäellä oli kuultu Rättäkitti nimisestä noidasta ja tiedettiin, että hän oli ollut loimaalainen, mutta mitään ei osattu kertoa. Harjavallassa oli tiedonantajani kuullut sudeksimuuttamisjutun, mutta ei tuntenut Rättäkitin nimeä.

Kukaan, jolta olen Rättäkitistä saanut tietoja, ei ole tietänyt hänestä näin paljon eikä kertonut näitä juttuja näinkään täydellisen kuin ne edellä olen esittänyt. Tämän esityksen olen muodostanut yhdistelemällä eri kertomuksia ja lisäämällä niihin kaikkiin pikkupiirteetkin, jotka olen sattunut kuulemaan. Joitakuita yksityisiä piirteitä voi tietysti olla vielä yhden ja toisen toiminnassa, mutta on kuitenkin syytä luulla, että edellä oleva esitys sisältää pääasiallisimmat!, mitä Rättäkitistä vielä tiedetään.

J a l m a r i J a a k k o l a .

Köyliön nimestä.

Köyliön pitäjä on maamme vanhimpia. Voimmepa sanoa, että se historiallisena muistopaikkana on vanhin koko Suomessa. Legendatiedon mukaan, jota ei kriittillisen tutkimuksen kannalta ole tarvis epäillä, sai näet Köyliön järven jäällä surinansa ensimmäinen meidän maassamme nimeltään tunnettu lähetyssaarnaaja ja ristiretkelijä, Henrik-piispa. Parhaiten lähdetietojemme ja vakuuttavimpien todennäköisyyssyiden nojalla tapahtui tämä kevättalvella v. 1155.

Myöskin Köyliön niinellä on korkean ikänsä mukainen historia: sen kirjoitustapa osoittaa niitä erilaisimpia vaihteluja ja muunnoksia, joilla kaikilla paikallisessa ääntämisessä ei mitenkään voi olla todellista pohjaa.

Vanhempia on Köyliö nimen kirjoitustapa n. s. Palmsköldin katkelmassa. Siinä puhutaan yllämainitusta Henrik-piispan surmasta, jonka mainitaan tapahtuneen „Kiwlo" nimisessä paikassa. Tämä tiedonanto perustuu, kuten ennen olen huomauttanut, aikaisintaan 1300-luvun alkupuolella tehtyyn muistiinpanoon.

Hyvin vanha on Köyliön nimen Kiulo-muoto myöskin piispa Henrikin surmarunossa Köyliön (Kiulon) järven nimenä. Vaikeata on kuitenkin päättää, perustuuko tämä kirjoitustapa nimen tavalliseen paikalliseen ääntämiseen. Sitä tuskin kuitenkaan voi otaksua. Myöskään latinalaista legendaa ei saata, se kun on liian opillinen, pitää kysymyksessä olevan nimenmuutoksen lähteenä. Koko paljon luonnollisempaan selityspäteeeseen pääsemme, jos otaksumme puheena olevassa nimen muodossa runopoljennon pakkoa, joka usein ja aivan puhtaasti kansanomaisissa runoissa on aiheuttanut suoranaisia nimenväännöksiäkin. Jonkinlaista vaikutusta tähän keskiaikaisen runon minimuotoon voisi ajatella myöskin nimen ruotsalaisen asun ja lukuisien pyhissäkävijäin puolelta, joskin kyllä tämänsuuntaista perustetta ylläolevan minimuodon selvittämiseksi toisaalta saattaa katsoa jonkin verran haetuksi.

Myöhemmin tavataan nimi usein keskiajan asiakirjoissa Köyliön kartanon asioista puhuttaessa. Nimen muotoina niissä on sellaisia kuin Kiulae ja Larens Kiulae (v. 1392), Kiwla (1420 ja 1429), Kiwlo, Kiwlagaardz (Köyliön kartanon niinenä) ja Kiwloboa (Köyliön asukkaat 1445). Kustaa Vaasan verokirjoissa esiintyy Kijula v. 1540, Kiulä, Kiwlå y. m. Kun kaikki ylläolevat nimitoisinnot kuuluvat oikeuden pöytäkirjoihin, etupäässä maanomistuspapereihin ja verokirjoihin, joita kumpiakin usein hyvin ruotsinvoittoiset tuomarit ja veronkantajat kirjoittivat, niin lienee selvää, että heidän kirjoitustapaansa ovat ainakin huomattavalta osalta vaikuttaneet vanhemmat maanjako- tai verokirjat sekä ruotsalainen ääntäminen.

Jonkin verran luotettavampana esiintyy Köyliö-nimen kirjoitustapa Jaakko Teitin valitusluettelossa. Siinä tavataan muodot Keule siv. 72, 126 ja 258 ja Köyle siv. 29, 252, 253 ja 255. Tätä miestä täytyy meidän sekä hänen asemaansa ja elämäntyöhönsä että etenkin tehtäviinsä nähden pitää suomenkielen taitajana. Hänen valituksensa osoittavat näet mielestämme täydellä varmuudella, että hän itse persoonallisesti oli tekemisissä sangen lukuisten kansanmiesten ja kansanryhmien kanssa. Myöskin hänen matkojensa täytyy katsoa kartuttaneen hänen suomenkielen taitoansa. Niinpä on hän, päättäen eräistä hänen tekemistään mehevistä reunahuomautuksista, itse ollut nuoren ja elämänhaluisen Juhana herttuan seurueessa, kun tämä syyskesästä v. 1556 hitaasti retkeillen läpi herttuakuntansa kulki Turusta Kokemäen ja Hämeenlinnan kautta Viipuriin ollen m. m. kaksi päivää (heinäk. 22 ja 23 p.) Köyliössä.

Myöhemmin tavataan Salmisen tiedonantojen mukaan, nähtävästi kirkonkirjoissa y. m. Köyliö-nimen muotoina Kiullo, Kiuhlo, Keula, Kölliö (Salminen, Köyliön pitäjän historia siv. 2). Vanha Tiuhla-muoto osoittaa, että Kiulo jo varhain äännettiin ruotsinkielessä samalla tavalla kuin nykyäänkin. Ilmeistä on, että yllämainituissa vanhoissa kirjoitustavoissa on vastineensa sekä nykyisellä ruotsalaisella että suomalaisella muodolla.

Nykyinenkään Köyliö-nimen ääntämistapa ei ole aivan yhtenäinen. Kirjakielessämme on Köyliö-muoto kauttaaltaan käytännössä. Se ei kuitenkaan perustu täysin paikalliseen ääntämistapaan. Kiukaisten—Köyliön—Kokemäen murteissa tavataan se näet aivan äännelaillisesti muodoissa Köylii, Köyliis, Köyliiseen tai Köylly j. n. e. (vrt. esim. vainii 1. vainoo: vainio). Heti lounaismurteiden alalla, kuten Eurajoella, Lapissa ja ete-

lämpänä käytetään elävässä kansankielessä muotoja Köyli 1. Köyliö, Köyliös, Köyliöst, Köyliöihö j. n. e., johon ääntämistapaan nykyisen kirjakielen kirjoitustapa perustunee. — Ruotsinkielinen kirjoitustapa on, kuten tunnettu, nyttemmin yleensä vakiintunut Kjulo-muotoon.

Ylläolevan nimen kirjoitushistoriikin perusteella joutuu jo aivan kuin itsestään etsimään sanan syntyhistoriaa ja nimenanto-perustettu. Siihen nähden on jo ennenkin otaksumia esitetty. Niinpä pitää Saxén Köyliö—Kjulo-nimeä vierasperäisenä koettaen palauttaa sitä olettamaansa aiempaan muin.-ruots. Kiulemuotoiseen henkilönimeseen tai muinaisruotsalaiseen *kiol* sanaan, joka merkitsee hietaharjannetta eli „köliä". Köyliön pitäjän historiassaan esittää taas Salminen, että Köyliön nimi olisi supistuma sanasta Köyli- eli Keilijoki, lausumatta mitään itse nimen alkuliitteestä, mutta nähtävästi kuitenkin katsoen sitä alkuperältään suomalaiseksi. Tätä selitystä näyttäisi tukevan muoto Köyljoki v. 1640.

Pari seikkaa on mielestämme nimen selittämisessä otettava tarkoin varteen. Tarkoitamme ruotsalaisen ja suomalaisen nimen suhdetta toisiinsa ja myöskin nimen loppuäänteitä. Etenkin tuottanee Kjulo-muodon loppuääteen synty aiemmasta Kiulemuodosta, samoin kuin *kiol* sanastakin, äänteellisesti jonkinverran vaikeuksia. Yhtä vähän tyydyttävä on mielestämme viimeksi mainitusta sanasta Kjulo-nimelle saatu merkitys. Köyliön seuduilla on totta kyllä suuret hietaylänteet, mutta huomattava on myöskin yhteys, jossa Köyliö—Kjulo-nimi esiintyy. Sekä nimen käyttö) että sen yhdyntät osoittavat näet mielestämme aivan selvästi ja epäilemättömästi, että kyseessä on varsinaisesti veden eikä kangasmaan tai ylängön nimi. Tavataanhan nimestä sellaisia muotoja kuin Köyliön järvi, -joki, Köyliön saari, Köyli- eli Köylypolvi (joen mutkan ja kylän nimenä), ruots. Kjulo, Kjuloholm, Kjuloträsk. Kerran näyttäisi tosin, kuten yllä näimme, nimi esiintyviin sukunimenä. Kun ei nimi kuitenkaan sukunimellä esiinny muuta kuin kerran pitäjässä, josta kuitenkin usein on vanhoissa asiakirjoissa puhetta, ja kun se tavataan vielä niin myöhään, että paikan nimi selvästi voidaan osoittaa henkilönimellä aikaisemmaksi, niin on mielestämme ilmeistä, että yllämainittu sukunimi on vain tilapäisesti tekaistu paikan nimestä samaten kuin sellaiset keskiaikaiset sukunimet kuin Finland, Danmarek, Gume, nykyiset Suomi y. m.

Ennenkuin lähdemme Köyliö—Kjulo-nimelle merkitystä etsimään, lienee ruotsalaisen ja suomalaisen nimen äänteellisesti

rinnastaminen paikallansa. Suhde Kjulo—Köyliö, aiemmin Keyliö, on näet täysin äännelaillinen ja täysin verrattavissa sellaisiin suhteisiin kuin Liwthanaama (Turun Tuomiok. Mustakirja siv. 302), — Löytäne (Säkylässä), Teuva 1. Teuka, Tjöckä, Reso—Raisio. Kysymyksessä ei siten enää ole jäljellä muuta kuin löytää jommallekummalle ylläolevista nimitoisinnoista sekä äänneopillisesti että merkityksen puolesta täysin sopiva selitys.

Pidämme varsin todennäköisenä ja varmana, että ylläoleville nimitoisinnoille juuri Köyliö-nimestä eli aiemmasta suomalaisesta Keyliö-muodosta on sellainen saatavissa. Loppu -ö on mielestämme vain johtoainesta, samoin kuin sellaisissa suhteissa kuin *rauta -rautio*, *Kemi—Kemiö* (ed. sikiö, emiö, joukkio y. m.), joka nähtävästi merkitsee jonkinlaista tulosta, valmiutta tai runsautta. Nimen alkuosa taas on suomenkielessä nähtävästi aiemmin ollut keylä- tai keyli-muotoinen yleisnimi, jonka merkitys sittemmin on hävinnyt. *Keyli* muotoa edellyttää mielestämme myös täydelleen *Köyly* eli *Köylpolven* nimi, koska nimestä ei koskaan käytetä sellaisia muotoja kuin *Köul önpolvi* tai *Köyliynpolvi*. Merkkejä yleisnimen kehityksestä paikanniineksi on runsaasti nykyiskielessä. Niinpä ovat *kelhä* ja *köykkä* sanat, jotka molemmat merkitsevät „harjannetta" tai „töyrää", jo monin paikoin muuttuneet varsinaisiksi paikannimiksi. Samoin on aiemmin yleisesti tunnetusta *vaha*-sanasta sen yleismerkityksen hävittyä muodostettu sellainen paikannimi kuin *Vahakivi*, jossa kaksi alkuaan samanmerkityksellistä sanaa on lyöty peräkkäin). Ja nähtävästi voimme vielä päästä ainakin hyvin suureen todennäköisyyteen olettamamme *köylä* eli *köyli* sanan alkuperäisestä merkityksestäkin. Tukea tässä kohdin antaa Lapin sana *keuele keule*, *käyelai*, joka äänneopillisesti täysin vastaa suomenkielen *keylä* eli *keyli* muotoa (vrt. sellaisia lapin suhteita kuin *peüte*, *peute*, *päytai pöytä* ja *pielle*, *piele*, *pällai* = *puoli*) ja merkitsee »pyörylää, piiriä" ehkä myös »mutkaa" (»rundel", „krets"). Nimi *Köyliö* merkitsi silloin kokonaisuudessaan pyöreistä »piireistä" eli mutkista rikasta (?) jokea tahi sitä suurta pyöreätä mutkaa, jonka joki tekee luoteeseen, keskuksena nykyinen Harolan kylä. Kiukaisissa Köyli- eli Köylpol vi on taas samaa kuin pyöreä joen polvi. Epävarmaksi täytyy katsoa, onko Köyliö-niminen kylä Loimaalla nimensä puolesta selitettävä yllä esittämällämme tavalla vaiko, kuten jo on tehty, asutushistoriallisesti. Mainittu Loimaan kylä sijaitsee jokivarressa ja lähemmin ainakin kartan mukaan juuri pyöreän jokimutkan partaalla.

Ylläolevaa Köyliö-nimen selitystä aiemmasta, suomenkielessä ainakin murteellisesti olleesta *keylä* eii *keyli* sanasta (*ey:n* kehitys öy:ksi ei näet kohtaa mitään vaikeuksia) saattanee ensi silmäyksellä jonkinverran epäillä sillä perusteella nim., ettei siitä ole yleisempiä, merkkejä paikannimistöömme jäänyt. Tämä epäily ei ole kuitenkaan lähemmin katsoen perustettu. Sama vaikeus on näet jokaisella muullakin selityksellä. Toisekseen ei paikannimistämme vielä ole kuin rippeitä koossa ja lisäksi on paikkojakin, joihin ylläesittämämme *keylä* eli *keyli* sanan merkitys soveltuu, kohtalaisen vähän.

Esittämämme Köyliön nimelle saatu selitys tarjoaa meille mielestämme myöskin erittäin hauskan ja laajan sielutieteellisen pohjan, jolta hyvin suuri osa paikannimiä on selitettävä. Me saamme nim. siitä sen luullaksemme koko laajalti pätevän todistuksen, että sielullisena paikan nimenantoperusteena useimmiten on aivan luonnollinen, yksinkertainen ja välitön havainto eikä suinkaan varsinaisen harkinnan ja ajattelutoimen tulos. Harvoin paikannimiin nähden lienee tämä tosiasia vanhojen kielen muistomerkkien puutteessa niin helposti ja vaivattomasti todistettavissa kuin juuri Köyliön nimessä. Ensimmäiset eränkävijät, jotka varmaankin kalastustarkoituksissa juuri jokea ja järveä kulkien liikkuvat näillä mailla — mitkään muut syyt heitä tuskin vetivät tännepäin! — eivät näet ole ainoita, jotka aivan välittömästi joen mutkaisuuden havaitsivat ja sen mukaisesti sille nimen antoivat. Samanlaisen havainnon on kansa tehnyt, kun se kahdennentoista vuosisadan lopulla tai seuraavan vuosisadan alussa loi piispa Henrikin surmarunon. Pidämme näet varmana, että siinä mainitulla »Koveralla¹⁾ joella tarkoitetaan juuri Köyliön jokea. Myöhempi sukupolvi, joka sittemmin auroineen aherteli samassa jokilaaksossa, keksi joen mutkaisuudelle jälleen oman sivistyskantansa mukaisen taruselityksen kertomalla, että se oli kynnetty opettumattomilla härillä. Ja vielä nykypäivinäkin, jolloin me jo kuitenkin olemme niin vähän riippuvaisia vesiteistä ja vieläpä aurastakin, kuulee paikkakunnan väen aivan yleisesti ihmettelevän joen mutkaisuutta. Ihmisen välitön havaintokyky osoittautuu täten merkillisen yhtäläiseksi hyvinkin etäisillä ajoilla ja erilaisilla sivistyskannoilla.

¹⁾ Kovera-sana esiintyy ainakin Eurajoen laaksossa joen mutkan nimenä, nimissä sellaisissa kuin Koveran kappale (pellon nimi Eurajoella) Koveran koukku (joen mutkan nimi Eurassa) y. m.

Kaarlo Kallio.

Muistelmia eräästä Kokemäen talon- poikaisesta merkkimiehestä.

Kalle Johansson eli »Pelttarin Kalle", syntynyt Vampulassa Pelttarin talossa 25 p:nä toukokuuta v. 1760. oli vanhin veljeksistä talossa.

Silloisiin oloihin katsoen oli Pelttarin Kallen koti varsin varakas ja hyvinvoipa, yli Satakunnan kuuluisa rikkaudestaan. Lukuunottamatta velatonta taloa oli rahaa koko joukon, jota lainailtiin suurimpiin taloihin sekä koti- että ulkoseurakuntiin. Pienestä pojasta alkaen oli Kallella tilaisuus tutustua ympäristön pyrintöihin niin henkisellä kuin aineellisellakin alalla. Isänsä mukana matkustaen hän terävällä älyllä ja tarkalla huomio-kyvyllä teki havaintoja ja sai kokemuksia eri aloilta, kehittyen siten nuorena jo sangen huomattavasti. Hyvällä muistillaan hän säilytti havaintonsa ja kokemuksensa vastaista miehuusikänsä toimintaa varten.

Matkoillaan hän varmaan myös tutustui, kuten hänen myöhempi toimintansa osoittaa, vapauden ajan pääpyrintöihin ja harrastuksiin. 1700-luvun loppupuolella heräsi näet vilkas harrastus maamme taloudellisen tilan kohottamiseksi, koetettiin näet parantaa ne haavat, joita vihollisen käsi oli vuosisadan alkupuolella kansaamme iskenyt. Elinkeinojen edistäminen oli niistä harrastuksista tärkeimpiä. Maanviljelys kohosikin sentähden aivan uudelle kehitystasolle. Kyläkuntien kesken vallinnut moniosainen sarkajako sai väistyä; pellot ja niityt jaettiin talojen kesken siten, että kukin sai osuutensa niin harvoihin lohkoihin kuin mahdollista, joten niiden hoito kävi entistä paljon huokeammaksi ja edullisemmaksi. Kyläkunnan omistamat yhteiset metsät ja laidunmaat jaettiin talollisten kesken siten, että kukin sai osuutensa manttaalin suuruuden mukaan. Täten toivottiin talojen oppivan säästämään metsiänsä ja hoitamaan niitä huolellisemmin kuin ennen. Näiden lisäksi perattiin koskia,

KALLE JUHANA VITIKKALA

*Mikkeli Vahasen maalaus-
v:ta 1845* mukaan

soita alettiin kuivata ja viljellä, yleisiä kulkuteitä rakentaa ja yleensä kohottaa taloudellista elämää. Tällaisten asiain harrastus oli varsin yleistä näihin aikoihin maamme sivistyneessä säätyluokassa. Turun yliopiston professoritkin väittelivät kiivaasti soiden viljelemisestä, tervanpoltosta ja muista käytännöllisen elämän kysymyksistä. Hiljalleen levisivät nämä harrastukset varsinaisen maata viljelevän väestön keskuuteen, saaden siellä vastakaikua ja innostaen työhön ja toimintaan. Tällaisena aikana yleni ja varttui Pelttarin Kalle mieheksi isänsä luona Vampulassa.

Kokemäen Vitikkalan rustitilan omistajana oli näihin aikoihin Erik Vikberg, joka oli naimisissa Maria Helena Rückertin kanssa. Erik Vikberg ostaessaan Vitikkalan talon kapteeni Olof Sundmanilta velkaantui heti alussa, mutta päätti parantaa maanviljelystä ja kohottaa siten talon tuotantoa sekä vähentää velkojaan. Viljelys ei kuitenkaan onnistunut; Kokemäen joen vesitulvat tekivät haittaa, hallakin kävi usein vierailemassa, ja kaiken lisäksi Vikberg oli epäkäytännöllinen taloudenhoitaja, joten velkataakka yhä lisääntyi. Asiantila alkoi käydä arveluttavaksi. Vampulan Pelttari, jolle Vikberg oli enimmin velkaa, alkoi vaatia saataviaan. Vikbergille hätä käteen, miten pulasta selviytyä, saada asiat oikealle tolalle ja säilyttää talo ainakin omassa suvussa.

Vikberg matkustaa Vampillaan Pelttarin kanssa asioista keskustelemaan ja päättämään. Lopputuloksena onkin kirjallinen kihlasopimus: Kalle Juhonpoika Pelttari menee naimisiin Vitikkalan nuoren vastikään 16 vuotta täyttäneen, juuri ripille päässeen tyttären Eva Kristiina Vikbergin kanssa ja saavat he Vitikkalan rustitilan heti täysillä omistusoikeuksilla hallittavaksensa. Nuorten mieltä kuulustelematta oli isien kesken kihlasopimus valmistettu ja päätetty, mutta vastustelematta suostuivat siihen nuorikotkin ja 1780:n tienoilla muuttaa Kalle Juhonpoika Kokemäen Vitikkalaan. 6 p:nä huhtikuuta 1791 tehdään sitten lopullisesti talon kauppakirja, jolla kihlasopimus vahvistetaan ja laillistutetaan ja „nuoripari" alkaa puuhata talouden etunenässä.

Innolla ja tarmolla alkaakin Kalle Vitikkala uusiin oloihin tultuansa toimia eri aloilla. Maanviljelys oli huonolla kannalla. Se vaati aivan ensimmäiseksi tarmokasta, toimellista kättä. Keväiset Kokemäenjoen tulvimiset tekivät muiden muassa viljelykselle suurta haittaa. 1700-luvun koskipaikoilla toimitetuista

koskenperkauksista ei tullutkaan toivottuja tuloksia, vaan joutuivat juuri Kokemäellä ja Huittisissa olevat jokivarren asukkaat kärsimään yhä enemmän joen vesitulvista. Se herätti luonnollisesti suurta huomiota ja niin ryhdyttiin puuhaan asian auttamiseksi. Innokkaimpien puuhaajien etujoukossa toimi Kalle Vitikkala. Asiantilasta valitetaan useita kertoja Ruotsin kuninkaalle, mutta kun valituksista ei ollut mitään apua, niin lopulta toimitettiin lähetystö persoonallisesti asiaa hallitukselle esittämään. Lähetystön jäsenenä muistitietojen mukaan Kokemäeltä olivat Kalle Vitikkala ja Anders Huru Harolan kylästä.

Ajan tavan mukaan oli kaikilla talojen isännillä korkeat silkkihatut, joita juhlatiloissa käytettiin. Lähetystön jäsenillä tietenkin kaikilla oli sellaiset hatut. Matkalla lähetystön jäsenet keskustelivat, miten hatun pohjaan paperille kirjoitetaan, mitä perillä aiotaan puhua ja esittää. Vitikkala silloin tuumi leikkiläisesti: »Puhukaa te vaan hatustanne, minä puhun omasta päästäni." Ja niin kerrotaan hänen perillä tehneenkin ja valaisevasti asian esittäneen.

Valitusten johdosta ryhdyttiinkin v. 1799 kanavalla katkaisemaan Kokemäen kirkon itäpuolella olevaa leveää kannasta, Henrikin muistopatsaan luota Ronkalle Huittisten rajalle ja sieltä viistoon Kokemäen jokeen. Täten aiottiin väistää 18 koskea ja siten saada vesitulvat poistetuksi. Työssä käytettiin etupäässä sotaväkeä, mutta pitäjiä tuli myöskin toimittaa määrätty luku väkeä työhön. Kuningas Kustaa IV Aadolf kulkiessaan heinäkuulla v. 1803 Kokemäen läpi pysähtyi Ylistaron kylässä kanavatyötä tarkastamaan ja antoi sille uutta vauhtia. 1808 vuoden sota keskeytti kuitenkin koko yrityksen, johon ei sitten myöhempänäkään aikana enää ole ryhdytty.

Vanha muistopuhe kertoo kuninkaan seurueineen yöpyneen Vitikkalassa, joten isännällä mahdollisesti oli tilaisuus esittää paikkakunnan tarpeita.

Porvoon valtiopäivien pyynnöstä asetettiin erityinen koskitirehtööri pitämään huolta koskien perkauksista maassamme. Vuonna. 1871 myönnettiin vuosittain koskienperkausta varten 25,000 ruplaa hopeata. Samana vuonna matkusti „Direktion Päämies Hänen Escellensinsä, Suomen Genraal-Guvernöri, ynnä Direktionissa istuvan Herran ja Direktionin Sihtierin kanssa kahtomassa. Turun, Hämeen ja Vaasan Läänien koskia ja neuvottelemassa Maaherrain ja taitavien Maamiesten kanssa, mitenkä koskia paraiten taitaisiin perata", kuten eräässä tiedonannossa v:lta 1820 mainitaan. Seurauksena edellämainitusta tarkastuksesta olikin,

että v:nä 1817—1818 perattiin Kokemäellä Kyttälän-, Kuiva-, Vuorion- ja Niskakoskia, Kuljunkoskea, Maukosen ja Mattilan joen haarat sekä Ketolan koskea. Vielä sittemmin jatkettiin useina vuosina koskienperkauksia Kokemäellä, vaikka tosin pienemmässä määrässä, kunnes vuosisadan loppupuoliskolla työ taasen sai uutta vauhtia silloin sattuneiden tulvien tähden.

Tällaiset laajat ja suurisuuntaiset työt tuottivat paikkakuntalaisille paljo huolta ja tointa. Erittäin ahkerasti ja huomattavalla älyllä puuhaili näissä toimissa „taitava maanmies” Kalle Vitikkala. Hän oli yleensä toiminnan keskuksena. Vitikkalassa asuivat enimmäkseen insinöörit ja työnjohtajat ja „rusthollarin” kanssa usein asioista keskusteltiin. Hänen toimintansa tuli huomatuksi etäämmälläkin. Niinpä v. 1821 Keisarillinen Majesteetti lahjoittaa rusthollari Kalle Juhana Vitikkalalle kaulassa kannettavan hopeamitalin „ahkerasta koskenperkuusta”.

Palatkaamme sitten jälleen Kalle Vitikkalan taloudellisia puuhia tarkastamaan. Suuria ei hän vielä ollut ehtinyt tehdä maanviljelyksen parantamiseksi omassa talossaan, kun tilukset alkoivat tuntua ahtaalta, hän kun tahtoi levittää laajemmalle vaikutustaan. 27 p:nä maaliskuuta v. 1793 hän ostaakin kapteeni Samuel Niklas von Pfalerilta Säterin ratsutilan Säpilän kylässä 2777 riikintaalarin 37 killingin ja 4 äyrin (styfver) hinnasta.

Talon ostosta olen kuullut seuraavan kertomuksen: Huuto-kauppapäivänä kokoontui Säterille huutajia, joiden joukossa oli Vitikkala, arkipuvussa, tuohikontti selässä. Huutokauppa alkaa ja tuohikonttiukko „huutaa” muiden muassa. Myyjät, kun olivat toisilta paikkakunnilta, eivät ukkoa tunteneet ja itsepäisesti kun hän yhä vain korottaa hintaa muiden yli, niin talo lopulta „lyödään” hänelle. Heti sitten myyjät kysyvät, missä ovat takaukset? Lienevät näet arvelleet, ettei ukolla ole millä huutonsa »vastaa», joten talo tulee uudelleen myytäväksi. Kysymykseen Vitikkala vastaa: „Tuolla seisoo takausmies ovenpielessä.” Tuohikontti näet oli siellä penkillä. Sitten hän ottaa „takausmiehensä”, lukee rahat pöydälle ja sanoo: „tässä on takaukset”. Myyjät silloin hämmästyvät ja vaativat taloa uuteen huutoon, oli muka mennyt liian halvalla. Siitä ei kuitenkaan tullut mitään, sillä talon hinta oli kokonaan maksettu ja oli niin ollen ostajan.

Säterin tilaa hoiti Vitikkala noin 33 vuotta, kunnes luovutti sen pojalleen Kokemäen silloiselle kirkkoherralle, rovasti Carl Grönholmille 3 p:nä tammikuuta v. 1826, 3,888 riksin 42 killingin ja 8 äyrin hinnasta.

Pieniltä tuntuvat vieläkin talot. Suurempia taloja tahtoo hän

hoitaa ja hallita. Entisten lisäksi ostaa Vitikkala Kauvatsalta Korpelan laajat tilukset. Osotteeksi siitä, miten karjanhoito, varsinkin juuri täällä, jossa heinäkasvu oli hyvä ja luonnonniityt suuret, kangastaa tulevana tärkeänä elinkeinona, on mainittava, että hän Korpelaan teettää kuulun kivinavetan, joka oli aivan ensimmäinen lähitienoolla. Ei hän kuitenkaan tyydy pelkän navetan saantiin, vaan hankkii suuren ja hyvinhoidetun karjan, joka oli harvinaista niihin aikoihin. Nämä puuhats vaikuttivat kummastelua ympäristössä. Tarkkuudella seurattiin Vitikkalan toimia karjanhoidon alalla ja niissä kaiketi oli siemen jonkinlaiseen järjestettyyn karjanhoitoon paikkakunnalla, joskaan se hänen aikaan ei vielä ehtinyt huomattavia tuloksia saavuttaa.

Tutustuttuamme lyhyesti Vitikkalan tarkoitukseen, hän kun tahtoi hankkia lukuisan joukon maatiloja ja niissä harjoittaa jonkinlaista suurviljelystä, katsoen sen kaikinpuolin edullisemmaksi niin itselleen kuin ympäristölleen, on meidän myös tarkastettava hänen toimintaansa tilojensa hoitajana ja viljelijänä.

Näihin aikoihin oli isonjaon järjestely käynnissä Kokemäellä, päättyen Hindikkalan jakokunnassa, johon Vitikkala kuuluu, 20 p:nä helmikuuta 1797. Tuo edellämainittu sarkajako sai väistyä, ja talojen maat koetettiin saada niin harvoin lohkoihin kuin suinkin. Tässä isonjaon järjestelyssä osoittaa Kalle Vitikkala huomattavaa kaukonäköisyyttä. Vitikkalan luoto tulee kokonaan kuulumaan samaan lohkoon. Saaren itäpuoli oli näihin aikoihin vielä kokonaan suomaata. Talolliset eivät yleensä suomaalle panneet minkäänlaista arvoa eivätkä niistä niin ollen välittäneet. Suurimmat suomaat jäivätkin sentähden kruunulle tai muodostettiin, ainakin muutamien paikoin, niistä jonkinlaisia yhteismaita. Kalle Vitikkala älyää soiden arvon ja haluaa niitä tiluksiinsa. Halvasta hinnasta hän saakin Vitikkalan luodossa olevan suomaan, samoin kuin laajan n.s. Kuturin suon. Alussa ei näillä suomailla ollut minkäänlaista arvoa, mutta Vitikkala ryhtyy heti niitä kuivattamaan^ kaivattaen niihin suuria niska- (lasku) ojia. Samaan suuntaan ovat hänen jälkeläisensä jatkaneet ja nyt siinä missä ennen oli avarat alat liejuista suota, on mitä hedelmällisimpiä viljapeltoja. Katselija ei enää älyä suosta jälkeäkään, niin on viljelys lyönyt siihen leimansa. Kaukonäköisenä ja tajuten viljelyksen kehityksen pyrki hän nuo alueet liittämään tilaansa.

Ei kuitenkaan pidä kuvitella Vitikkalan viljelyksiä näinä aikoina laajoiksi. Päinvastoin ne olivat verraten vähäiset: muutamia pieniä vainiotilkkuja joen rantamilla, sellaisilla paikoilla, joihin tulvavesi ei ylettynyt tuhojaan tekemään. Joku paikka to-

sin kauvempanakin rannasta oli viljelykselle raivattu. Rukiin viljelys oli tärkein ja kaikki kaikessa. Vähäisen niitakin vuosittain saatiin. Rukiin ohella, viljeltiin vähässä määrin ohraa ja jonkin verran muitakin kasveja, etenkin pellavaa ja hamppua. Luonnonniityistä saatiin heiniä hevosille ja karjalle. Hevosten ohella käytettiin härkiä veto-eläiminä. Karja oli vähäinen ja sen hoito hyvin alkuperäisellä kannalla. Talvi-aikaan useinkaan ei ollut maitoa ollenkaan. Sen sijaan käytettiin n. s. varijuurta, jota valmistettiin maltaista. Mistään nykyajan järkipäisestä maanviljelyksestä ja karjanhoidosta ei ollut käsitystä. Pyrittiin sentään viljelystä parantamaan ja karjanhoitokin tahdottiin saada tuottavammaksi. Näissä pyrkimyksissä käy Vitikkala eturivissä, varmaan vaikuttaen ympäristönkin taloudellisten harrastusten herättämiseen. Edellä on jo mainittu, miten hän tajusi soiden arvon ja ryhtyi niitä kuivattamaan. Hänelle ominaisella tarmolla hän suoritti työnsä muillakin aloilla uudistusten miehenä, „Suomen Huoneenhallitus-Seura" Turussa antoikin Kalle Juhana Vitikkalalle rinnassa kannettavan kultamitalin „hyvästä viljelyksestä, soidenperkuusta ja uutterasta toiminnasta paikkakuntansa kohottamisessa." Kuolinvuotenaan v. 1848 hän saa vielä kolmannen mitalin palkkioksi »uutteruudestaan".

Tulot niin maanviljelyksestä kuin karjanhoidostakin olivat sangen pienet, joten toimeentulo ei ollut niinkään loistava. Näiden mainittujen elinkeinojen ohella oli siihen aikaan kuitenkin muutamia tuotanto-aloja, joista nykyään ei enää tiedetä sanottavasti mitään, Kalastus oli yksi sellainen. Varsinkin keväisin oli kalantulo runsas. Etupäässä pyydettiin siikojia, lohia, ankeriaita ja monia muita kaloja. Isäntä itse oli useimmiten pyytäjänä, toisinaan sentään käyttäen talon renkejä apulaisinaan. Talvisin hän kutoi kalanpyydyksiä laittaen aina kevääksi kalastuskojeet kuntoon. Verrattain hyvä olikin kalojen tulo. Olen erään vanhuksen, näitä aikoja tarkoittaen, kuullut lausuvan:

„Silloin oli kaloja että säkilläkin saatiin.

Yön kalat upottaa tahtoi paatin."

Eräs suvussa säilynyt muistopuhe myös mainitsee Vitikkalan vanhan emännän keväällä vastatulleelle miniälleen lausuneen: „Pane aluksi kahdeksan siikaa pataan. Kun totutaan, niin saadaan sitte vähentää!" Nämä seikat osoittanevat, miten tärkeä oli kalastus näihin aikoihin. Kalojen myyntiä tuskin harjoitettiin, sillä kukapa niitä olisi ostanut, mutta verratonta ravintoa niistä saatiin.

Jonkin verran tuloja oli myös myllyistä, joissa viljaa, „periä"

y. m. jauhettiin. Vuoden 1800 tienoilla oli Vitikkalassa 5 myllyä, muutamissa tosin oli toisiakin taloja osallisina. Tällaisia myllyjä oli Vuorion torpan luona 3, Putojan koskessa yksi ja Niskan koskessa yksi. Pieniä yhdellä kiviparilla käyviä n. s. jalkamyllyjä ne tosin olivat, mutta saatiinhan niilläkin sen ajan pienet viljavarat jauhatuiksi. Vaatihan niiden laitto ja kunnossapito kustannuksia, jotka kuitenkin korvasi »tullina" (jauhatuspalkkiona) saatu vilja.

Sitä mukaa, kuin koskia perattiin väheni kalantulo ja myllyt myös lakkasivat käymästä. Selvä on, että Vitikkala huomasi nämä seikat, mutta puuhasi sittenkin koskien perkausta. Miten tämä on käsitettävä? Vesitulvien viljelyksille tuottama vahinko luultavasti oli niin tuhoisa, että hän piti parempana menettää nuo sivutuotannot ja saada ainakin maanviljelyksen tältä puolen vakavaksi ja turvatuksi. Kaukonäköisenä hän myös tiesi, että maanviljelys se sittenkin on pääelinkeino, jota ennenkaikkea on edistettävä ja saatava tuottavaksi.

Kieltämättä olivat talon tulot kaikesta huolimatta sangen vähäiset. Mutta jos tulot olivat pienet, olivat menot vielä pienemmät. Kotikutoisia vaatteita käytettiin yksinomaan. Juhlapuku sentään oli vieraannutan kangasta ja hieno se olikin. Korkea silkkihattu, pitkä musta takki, valkoinen liivi, polvihousut, silkkisukat ja solkikengät. Tällaisessa asussa esiinnyttiin juhlatiloissa. Työvaatteina sitävastoin rohtimiset housut, paita ja mekko olivat yleiset. Taloudessa tarvittavat esineet valmistettiin kotona. Isäntä itse oli taitava ja kätevä puutöiden tekijä. Hänen tekemiään ammeita, tiinuja, pyttyjä ja tuoleja on vieläkin käytännössä. Niitä katsellessa hyvin ymmärtää isännän sanontatavan: „Sitä ei kukaan kysy, k au vanko tuon esineen valmistamiseen on mennyt aikaa, vaan aina kysytään, kuka sen on tehnyt?" Kahvia käytettiin ainoastaan juhlatiloissa, samoin muita nautinto-aineita. Palvelijoiden palkat olivat pieniä; enimmäkseen ne maksettiin luonnon tuotteissa, viljassa ja vaatteissa n. s. „parseeleina". Rahaa käytettiin sangen harvoin; monet eivät elämässään sitä ollenkaan tarvinneet. Työtä tehtiin ahkerasti. Jo kello „kahdelta kuului riiehestä varstan pauke" ja sitä ennen oli käyty kalastusneuvoja kokemassa. Kesäiltoina usein ennätti aurinko mailleen mennä, ennenkuin työpaikalta kotiin lähdettiin.

Sangen yksinkertaisia olivat asuntohuoneetkin. Perin rapiotilassa olivat ne Kalle Juhanan taloon tullessa, Vanha kertomus mainitsee talon ainoan lämmintä pitävän huoneen silloin olleen „, saunatuvan", joka oli saunan yhteydessä oleva pirtti. Kolme oli

kyllä asuinrakennusta, jotka aikoinaan Baranoffien taloa hallitessa olivat olleet auttavassa kunnossa, mutta huonon hoidon tähden päässeet rappeutumaan. Kalle Juhana laitatti ne heti taloon tultuaan kuntoon, mutta asumaan jäätiin pienimpään, missä kaksi kamaria ja pirtti sai tyydyttää monilukuisen perheen ja palvelusväen tarpeet. Toisessa rakennuksessa oli pari kamaria ja „pakari“, jossa „leivät leivottiin ja kakut paistettiin.“ Kolmas oli „Juhlarakennus“, jossa „pidot“ pidettiin ja jonne vieraat sijoitettiin. Toisinaan se oli vuokrattuna talossa asuville herrasperheille.

Olisi kaiketi mainittava muutamia sanoja kunnallisesta elämästä näihin aikoihin. Siitä kuitenkin ei ole paljoa sanottavaa, siksi „köyhää“ oli aika tässä suhteessa. Maaseudun kirkolliset ja kunnalliset asiat olivat kytketyt yhteen aina v:een 1865 asti. Tällöin astui voimaan nykyinen kunnallislaki, joka muutti suuresti kunnallista elämää. Papisto oli v:n 1850 asetuksen nojalla oikeutettu pitämään pitäjäntuvissa pitäjänkokouksia, joihin koko seurakunnan tai sen valtuuttamien kirkon isäntien tuli saapua neuvottelemaan ja päättämään kirkkojen tuloista ja tileistä, kirkkojen ja pappiloiden rakentamisesta, kirkonkurista y. m. seurakunnan tarpeista. Myöhemmin säädettiin, että pitäjänkokouksissa on keskusteltava paitsi kirkon asioista, myös seurakunnan taloudellisista kysymyksistä, „joita kirkkoherralla ja seurakunnalla on esitettävänä seurakunnan tarpeiden ja toimitusten suhteen.“ Tämän säädöksen nojalla rupesi pitäjänkokous sitten käsittelemään paikkakunnan yhteisiä taloudellisia kysymyksiä. Ne liikkuvat kuitenkin perin ahtaalla alalla. Huolenpito seurakunnan köyhistä oli tärkein. Paitsi suoranaista avustusta luonnontuotteissa oli kirkkoherralla puinen rasia, jossa „vaivaisten kassa“ säilytettiin. Mistään kunnallisten asiain harrastuksesta, siinä merkityksessä kuin nykyään, ei näissä oloissa ollut puhettakaan. Kirkon kuudennusmiehenä oli Kalle Juhana Vitikkala pitkän aikaa. Yleisenä hänen arvoaan ja älyään kuvaavana arvosteluna olen kuullut sanottavan: „Mitä Vitikkala kirkon- ja pitäjänkokouksessa sanoi, niin asia aina päätettiin.“ Kansanvaltaiselta ei tämä kyllä kuulosta, mutta aika oli sellainen, että kehittyneet henkilöt ne tietenkin asioita ohjasivat ja niistä »painavan“ sanansa lausuivat. Ahkerasti näyttää Vitikkala ottaneen osaa myös pitäjänkokouksiin, mutta siihen kaiketi supistuneekin koko toiminta sillä alalla. Ainoastaan muutamia laajakantoisempia asioita näyttää hän aloittaneen, mutta niiden kehittymistä ei kuitenkaan asiakirjojen niukkuuden tähden voi seurata.

Edellä olen muutamin piirtein koettanut kuvata Vitikkalan

osanottoa taloudellisten ja kunnallisten asiain edistämiseen. Pitäisi myös jotain mainita ajan henkisestäkin elämästä ja kuvatun henkilön osanotosta siihen. Henkinen elämä liikkui tällöin varsin suppealla alalla. Kirjoja ei ollut suomenkielellä kuin aniharvoja, nekin etupäässä uskonnollista laatua. Uskonnollinen harrastuskin supistui postillan lukemiseen ja kirkossa käyntiin. Siilien olikin Vitikkala ahkera. Melkein joka pyhä hän istui penkissään tarkkaavana kuulijana. Kun Turun Viikko-Sanomat alkoivat v. 1820 ilmestyä oli Vitikkala niiden tilaaja ja ahkera lukija, samoin Gottlundin Otavan, joka ilmestyi v:nä 1831 ja 1832. Ihmetyksellä ympäristössä niistä puhuttiin. Tässä yhteydessä on mainittava Vitikkalan olleen kirjoitustaitoisen, omaten kauniin käsialan. Itsekseen lienee opetellut, sillä kouluja ei maaseudulla ollut, joissa olisi opetusta saanut.

Suurta luottamusta nautti Kalle Juhana oman perheensä ja oman heimonsa keskuudessa. Kunnioituksella ja arvonannolla hänestä myöhemmätkin polvet aina puhuvat. Patriarkallisena on hänen muistonsa suvussa säilynyt. Vanhempien puhuessa vanhasta vaarista suvun lapset kuuntelivat tarkkaavina. Se tuntui heistä niin kaukaiselta, mutta sittenkin tutulta ja ystävälliseltä. Arvonantoa ja kunnioitusta nautti hän vierastenkin keskuudessa. Eräs tapaus on siinä suhteessa kuvaava. Kauvatsan Korpelassa oli pidot ja „vaari” saapuu pitoihin. Oli kaunis kesäaika. Piha maalle oli laitettu lehtimajoja, joissa vieraat istuivat ja puhelivat. Silloin kuuluu kuiskina: Vitikkala saapuu. Vieraat nousivat tervehtimään, ottaen lakit päästään ja reippaana ukko, mitalit rinnassa, astelee pitohuoneeseen.

Uskollisena kumppanina ja hyvänä emäntänä toimi Eva Kristiina miehensä rinnalla, ottaen auliisti osaa niin perheen iloihin kuin suruihinkin. Noin 73 vuotiaana hän kuoli 22 p:nä huhtikuuta v. 1839. Useita vuosia eleli Kalle Juhana vaarina vielä tämän jälkeen. Tällöin oli ukolla omituisia tapoja ja päähänpistoja, joista toisinaan oli kummallisia sattumia seurauksena. Usein hän kesäaikaan liikkui pitkä hurstimekko yllä, tehden toisinaan pitempiäkin matkoja. Kerran menee hän tällaisessa asussa poikansa luokse Kokemäen pappilaan. Kyökkiin ensin kulkee ja istahtaa sinne. Palvelijat eivät ukkoa tunteneet, vaan luulivat joksikin kulkijaksi ja antoivat pappilan tavan mukaan hänelle leivän. Ukko vastasi kiittäen: „Kelpaa se leipä leivällisellekin.” Sen jälkeen kysyy ukko palvelijoilta: „Onko Freedrikki kotona?” Palvelijat eivät Freedrikistä tienneet mitään, vaan menivät ilmoitta-

maan rovastille. Rovasti saapuu keittiöön ja kuljettaa isänsä saliin kunniapaikalle.

Kalle Juliana Vitikkala kuoli 25 p:nä heinäkuuta 1848, 88 vuoden 2 kuukauden ikäisenä. Pitkä, työstä rikas ja hedelmällinen oli hänen elämänsä. Molemmat aviopuoliset lepäävät haudattuna Kokemäen vanhassa kirkkomaassa.

Poismennyttyä jäi suremaan seitsemän täysi-ikäistä lasta: Johan syntynyt ¹²/₉ 1782, Carl ³⁰/₁ 1784, Fredrik ¹⁸/₃ 1787. Evastina ⁸/₉ 1792, Anders ²⁹/₁₁ 1794, Erland ³/₁₁ 1796 ja Maria ¹¹/₆ 1799, sekä 45 lastenlasta ja 36 lastenlastenlasta.

Jotain kaiketi on kerrottava näistä lapsistakin lyhyesti. Henrik Gabriel Porthan, Suomen kansallisen itsenäisyyden herättäjä, »Suomen historian isä", joka persoonallisesti vaikutti moniin maa-miehiinsä sangen sytyttävästä ja elvyttävästi, tapasi usein neljännestarkastusmatkoillaan ollessaan käydä Vitikkalassa vieraana, ystävä kun oli isäntäväen kanssa. Vanhan suvussa säilyneen muistokertomuksen mukaan oli Porthan kerran isännältä kysynyt, miksi hän aikoo lapsensa kasvattaa ?

„Maanmuokkaajiksi kuokanvarteen ja taloudenhoitajiksi", oli isännän vastaus.

„Onhan sekin hyvä, mutta voisihan sitä ajatella lukutietäkin pojille", tuumaili Porthan ja siihen keskustelu siitä asiasta päättyi.

Ehkä sentään juuri Porthanin sana sai ukon miettimään poikien kouluttamista ja ennen pitkää lähetettiin vanhimman jälkeinen poika Carl koulutietä kulkemaan. Pappia toivoi isä pojastaan, mutta sitä ei siitä tullut, vaan tuomari, kollegiasessori, sittemmin Turun ja Rauman pormestari, Carl Grönholm.

Pettyneenä toiveissaan, kun ensimmäisestä pojasta ei tullutkaan pappia, ei isä enää aikonut toista poikaansa kouluun lähettääkään, vaan toivoi pojasta oman työnsä jatkajaa. Pojan täytyi sentähden ahkerasti uurastaa peltotöissä, „olla kuokanvarressa." Suuri halu ja etevät lahjat vetivät poikaa kuitenkin henkisen työn alalle. Työssä ollessaan hän usein antoi hevosen levähtää, jolla aikaa itse istui Pahankosken mäessä, suurten kuusien alla lueskelemassa veljensä kirjoja. Lopulta pääsi hän kouluun ja isän ilon voi arvata, kun pojasta tuli pappi, filosofian tohtori, sittemmin Kokemäen kirkkoherra Fredrik Grönholm.

Kouluun pojat menivät Vitikkala niinisinä, mutta aika oli sellainen, että kotoinen suomalainen nimi, kalskahti se kuinka kuniilta hyvänsä, ei kelvannut; vierasta kieltä se olla piti. Koti-

saaren nimen mukaan annettiin heillekin ruotsalainen nimi Grönholm (viheriäsaari), joka nimi näiltä suvuilla on sittemminkin pysynyt.

Vanhin ja nuorin pojista tulivat maanviljelijöiksi. Edellinen, Johan, muutti Kauvatsalle saaden Korpelan tilan, johon myöhemmin liitti muitakin taloja. Nuorin pojista, Erland, tuli kotitalon omistajaksi. Ollen periaatteellisesti toisella kannalla ei hän isänsä tavoin halunnut ryhtyä monien maatilojen omistajaksi, vaan tyytyä yhteen taloon ja saada se kunnolliseen, hyvään ja tuottavaan kuntoon. Isä oli käynyt jo vanhaksi ja eleli vaarina pojan taloa hoitaessa. Sattui silloin Kalle Juhanan aikoja haluama, Kauvatsan Marttila, myytäväksi. Isä silloin esittää pojalleen Erlandille, että hän sen ostaisi. Poika ei kuitenkaan ollut ollenkaan halukas kauppaan ja niin jäi talo toistaiseksi ostamatta. Vitikkalan ohi kulki siihen aikaan paljon käytetty talvitie ja vaarista kerrotaan, että hän alituisen tarkasteli matkaajia ja jos näki jonkun hyvällä hevosella ja valjailla ajavan Kauvatsalle päin, niin heti pojalleen kertomaan: „Marttilan ostaja menee!” Lopulta Erland Vitikkala suostui kauppaan ja osti Marttilan verraten halvalla hinnalla.

Tämän saman, kotona isännöivän pojan, Erlandin naimisesta on hauska muistikertomus. Vaari oli ollut eräänä kesäisenä sunnuntaina tapansa mukaan jalkaisin kirkossa. Matkallaan hän tutustui erääseen nuoreen, kauniiseen tyttöön, josta kotiin tultuaan kertoi: „Saavat ne pojat varoa, etteivät joudu sen tytön kniippiin.” Ja monta viikkoa ei ennättänyt kuluakaan, kun oma poika oli „tytön kniipissä” ja ennen pitkää puuhaili Lovisa Samuelintytär Huru Harolan kylästä Vitikkalassa emäntänä. Varsin tyytyväinen kuuluu vaari miniäänsä olleen, joka taas puolestaan osoitti palvelevaisuutta ja kunnioitusta appeaan kohtaan.

I. Ikonen.

Nakkilan kansakouluoloista.

Ne valtavat valistusliikkeet, jotka viimeksi päättyneen vuosisadan puolivälissä ja senjälkeen seuraavina vuosikymmeninä niin voimakkaasti vaikuttivat kansamme henkiseen ja taloudelliseen vaurastumiseen, löysivät tien Nakkilaankin.

Kansakoulun perustaminen Nakkilaan oli virallisesti alulla jo v. 1868. Mainitun vuoden helmikuun 1 päivänä kirkonkokous teki päätöksen, että pitäjän siemenjyvästöstä ja hätäapujyvästöstä oli erotettava 43 tynnyriä 29 ' j , kappaa rukiita, joka oli jonkinlaisia voittovaroja. Erotetun määrän piti olla pohjana kansakoulurahastolle. Kolme tynnyriä sen viljasta käytettiin kuitenkin heti kiertokoulunopettajan palkkaamiseen. Loppu jäi kansakoulurahastoksi.

Ensimmäinen kansakoulua koskeva asiakirja, jonka olen käsiini saanut, on »Tilikirja sisältävä Keväällä 1868 virkaa tekevältä kappalaiselta Eliel Thiedolf Lagus'elta perustetun Kansakoulun Nakkilan seurakunnassa Tulot ja Menot.» Tili osoittaa, että mainittuna vuonna oli pitäjän yhteisestä jyvävarastosta myyty rukiita ja niistä saatu 1,979 mk. 38 p. Tarkastajat ovat tilistä antaneet tällöisen lausunnon: »Edelläseisova Tili on allekirjoittaneilta tutkittu eikä sitä vastaan muuta muistutusta tehty kuin että tämä varasto ei ole v. t. kappalaiselta E. Th. Lagukselta vaan Nakkilan seurakunnalta, ehkä tosin mainitun v. t. kappalaisen aikana perustettu.»

Kansakoulurahastoa kartutettiin myöhemmin. Kirkonkoulouksen päätöksen mukaan siirrettiin jyvävarastojen kertyneistä voittotuloista milloin 10, milloin 8 tynnyriä rukiita kansakoulurahastoon. Vuodesta 1877 alkaen käytettiin viinaveron palkkiorahat kuntakoulouksen päätöksen mukaan tämän rahaston kartuttamiseksi. Sitäpaitsi isoni rahasto siitä myönnettyjen lainain koroista ja sille annetuista lahjoituksista.

Vuonna 1872 oli kansakoulurahastossa 3,383 mk. 08 p. rahaa ja 95 tynnyriä 25 kappaa rukiita. Tämän vuoden toukokuun 8 päivänä pidettiin Nakkilassa kuntakokous, jossa kuvernööri oli saapuvilla. Tämä otti muun ohessa käsiteltäväksi kysymyksen kansakoulun perustamisesta. Pöytäkirjan mukaan syntyi asiasta vilkas keskustelu, jossa osa kokouksen osanottajista hanketta voimakkaasti vastusti etupäässä kunnallisverojen lisääntymisen pelosta. Kuitenkin päätettiin ryhtyä valmistaviin toimiin ja valittiin sitä varten „komitea”. Kuvernööri velvoitti tämän ilmoittamaan, milloin sen ehdotus tulee kuntakokouksen käsiteltäväksi, jotta hän voisi siksi saapua paikkakunnalle.

Kuudetta vuotta kului, ennenkuin kansakoulukysymys oli uudestaan kuntakokouksessa esillä. Vuonna 1877 heinäkuun 15 päivänä se tapahtui. Kuvernööri oli läsnä, Asiakirjoista ei käy selville, mitä 1872 asetettu „komitea” oli runsaan puolen vuosikymmenen aikana saanut toimeen. Kuntakokouksen pöytäkirjassa sanotaan: „Läänin Herra Kuvernööri, nähtyänsä Koulukassan varat niin suureksi (noin 6,000 mk.), että niillä saattoi Koulun perustaa, kysyi eikö Kunta nyt tahtoisikaahden vuoden sisällä toimittaa ja perustaa vakinaista Kansakoulua ? niin päätettiin yksimielisellä suostumuksella perustaa ylhäisempi Kanskoulu Nakkilan pitäjään kahden vuoden kuluessa.” Ja päätöksen toteuttamista varten valittiin uusi „komitea”.

Tämän jälkeen ryhdyttiin tarmolla toimiin. Koululle hankittiin oma maapalsta Arantilan Yli-Ryssän maalta, jonka tilan silloin omisti saman kylän talollinen Frans Pohjala. Rakennusaineet hankittiin ja kesällä 1878 saatiin kaksoiskansakoulua varten suunniteltu sen ajan oloihin nähden suuremmoinen rakennus vesikattoon.

Koulutalon valmistumista ei kuitenkaan maltettu odottaa. Tahdottiin saada koulu aloittamaan toimensa jo syksyllä 1878. Opettaja hankittiin. Hänelle ja koululle hommattiin ensimmäiseksi lukuvuodeksi tilapäinen asunto.

Syyskuun 23 päivänä 1878 Nakkilan ensimmäinen kansakoulu aloitti toimensa Lammaisten Yli-Laurilassa. Ilmaiseksi oli talosta luovutettu huoneet koululle. Kuitenkin herätti riitaisissa oloissa ja kouluhankkeen tähden ärtyneissä mielissä pahaa verta se seikka, että koulu oli joutunut äärimäiseen kylään Harjavallan rajalle. Oppilaita tuli kouluun vähänlaisesti ja nekin täytyi kokoilla eri kunnista: Nakkilasta, Ulvilasta, Harjavallasta, Eurasta, Kokemäeltä, Kouvatsalta ja Kankaanpäästä. Seitse-

mästä kunnasta saatiin kokoon 30 oppilasta, joka oli alin määrä, millä asetuksen mukaan voitiin saada valtioapua alkavalle koululle. Kaikesta huolimatta ensi vuosi sentään kului jotenkuten, kun Laurila antoi koululle puutkin ilmaiseksi.

Syksyllä 1879 koulu aloitti työnsä omissa huoneissa-. Oppilaiden vähydestä huolimatta oli kouluun hankittu myös naisopettaja, joten koulusta tuli kaksoiskoulu. Näin laajentuneena kansakoulu vaati kuntalaisilta lisämenoja. Tämä enensi tyytymättömyyttä ja nurjamielisyyttä. Koulu aiheutti alituksia riitoja, Ahtaanlaisissa oloissa sen täytyi työtään tehdä ja niukasti siinä oli oppilaita, Koulun vastustajat olivat kuulleet, että jos oppilasluku laskee alle 16, niin valtioapu lakkautetaan ja koululla on edessään kuolema. „Jumalaiset" ihmiset — niiden joukossa johtokunnan jäseniäkin — levittivät sellaista tietoa, ettei koulussa muka opeteta uskontoa, vaan joutavia „praktikoita". Jopa kerran syntyi uskonnon opetuksesta virallinen juttukin, mutta tarkastajan järkevä menettely sai aikaan, ettei se päässyt alkua pitemmälle. Tarkastaja oli pappi ja niin ollen asiantuntija uskonnon opetusta arvostelemaan. Mutta epäluuloisten ihmisten keskuudessa uskottiin kaikenmoisia väitteitä. Kerrottiinpa kansakoulusta kummitusjuttujakin, jotka olivat omiaan taikauskosissa ihmisissä herättämään vastenmielisyyttä koulua vastaan.

Oppilasmäärä pysyi kauan alhaisena. Kevätlukukaudella 1881 se aleni niin vähiin, että kahdella opettajalla yhteensä oli oppilaita ainoastaan jonkin verran yli 30. Näistä oli tyttöjä vain 11, eivätkä nekään kaikki säännöllisesti ottaneet osaa koulun työhön, jonka tähden jonkin aikaa tyttöjen lukumäärä rajoittui yhdeksään. Seuraavana syksynä kuitenkin karttui oppilaita sen verran, että koulun olemassaolo oli turvattu.

Kunnassa oli useampia todellisia edistyksen miehiä — ohimennen sanoen talollisia, joiden vaikutus yhdessä ajanhengen kanssa hitaanlaisesti, mutta varmasti muokkasi maaperää kansakouluaatteelle. Kun 1880-luvun loppupuolella kunnallisasiain johto joutui uusiin käsiin ja uudet näkökannat pääsivät kunnan julkisessa elämässä määrääviksi, niin kouluolotkin tavallaan huomaamatta siirtyivät vakavammalle ja varmemmalle pohjalle. Siitä lähtien on kansakoulun kehitys ollut aivan säännöllinen. Vihamielisiä tuulahduksia on tosin senkin jälkeen tuontuostakin puhaltanut, mutta ne eivät ole voineet ehkäistä eivätkä edes tuntuvammin hidastuttaa kouluolojen varmaa ja jotenkin ripeää edistystä. Ajan henki on ollut väistymätön uusien urien raivaaja.

Oppilasmäärä on viime aikoina nopeasti karttunut. Lukuvuosina 1901—1906 oli koulussa kolme opettajaa ja toista sataa oppilasta. Jo ennen näitä vuosia oli jonkin kerran oppilaita yli sadan, vaikkei silloin vielä ryhdytty opettajavoimia lisäämään.

Vuoteen 1897 oli Arantilan koulu pitäjän ainoa. Mainittuna vuonna perustettiin myös Lattomerelle kansakoulu. Maaliskuun 6 päivänä v. 1911 kuvernöörinvirasto vahvisti Nakkilaa varten piiriin, jonka mukaan kunta jakautuu neljään kansakoulu-piiriin. Nämä ovat Arantilan piiri jossa jo entuudestaan oli kaksi koulua eli oikeammin kaksoiskoulu, Lattomerén piiri, Pysykankaan piiri ja Anolan piiri. Viimemainittuun perustettiin koulu vuonna 1906 ja Pyssykankaan piiriin 1907. Nakkilan kansakouluissa on nykyään, käsityöopettajia lukuunottamatta, neljä miesopettajaa ja yksi naisopettaja. Arantilan koulussa näet opettajamäärä vähennettiin kahteen, kun koulun oppilasluku aleni jonkin verran uusien kansakoulujen aloitettua vaikutuksensa. Viime aikoina on kuitenkin Arantilan koulun oppilasmäärä taas pyrkinyt nousemaan yli sadan.

Niiden 65 lukukauden aikana, jotka Arantilan koulu on toimessa ollut, on siinä yli 1000 oppilasta nauttinut opetusta. Näistä on kuitenkin nimikirjaan merkitty vain 811. Melkoinen määrä oppilaita on jäänyt pois kirjoista, koska alkuaikoina, jolloin oppilaiden koulunkäynti vielä oli säännötöntä ja tavallaan sattuman varassa, ei merkitty ainoastaan vähän aikaa koulussa olleita oppilaita ollenkaan nimikirjaan.

Täyden oppimäärän suorittaneiden oppilaiden luku on ver-raten pieni Arantilan koulun koko oppilasmäärään nähden. Kaikkiaan on mainitusta koulusta annettu 304 päästötodistusta. Viime aikoina on kuitenkin koulun täydellinen läpikäyminen tullut yhä yleisemmäksi.

Nakkilan kansakouluissa on nykyään yhteensä yli 200 oppilasta. Kansakouluoppilaiden luku on siis kolmen vuosikymmenen kuluessa kasvanut noin 7—8 kertaiseksi. Nekin, jotka alkuaan tekivät lujia päätöksiä etteivät he eivätkä heidän lapsensa koskaan tulisi avaamaan tuon „Paapelin tornin” ovia, ovat jo vuosia sitten lähettäneet lapsensa kouluihin. Ja heidän lapsistaan ja lastenlapsistaan koulu on saanut monta lahjakasta oppilasta.

En malta lopuksi olla mainitsematta erästä kohtausta, joka sattuvasti kuvaa paikkakunnan väestön luonnetta. On säilynyt eräs tieto niistä kuntakokouksista, joissa kuvernööri oli saapuvilla. Tämän läsnäolosta huolimatta isäntämiehet istuivat ko-

kouksissa tapansa mukaan lakki päässä. Sen johdosta kuvernööri, joka oli varsin hieno mies, kerran huomautti: „ettekö voisi jättää lakkeja pois, kun kuvernöörikin on kokouksessa!" Tähän vastasivat ukot: „mutta me olemme rusthollareita!"

Reinh. Grönvall.

Muistelmia itämaisen sodan tapahtumista Porissa.

1. Sodan alku — tykkivenheet.

Vuonna 1852, toukokuun 22 päivänä, hävitti ankara tulipalo Porin kaupungin, tehden asukkaille vähintään kolmen miljoonan markan vahingon. Kaupunki paloi niin perinpohjin, että ainoastaan sinne tänne eri osiin muutamia harvoja asumuksia jäi palamatta. Mutta tulipalojen hävittämällä kaupungeilla näyttää olevan erityinen kyky sangen lyhyessä ajassa parsia vaurionsa ja entistä ehompana kohota raunioistaan. Niinpä rupesi Porikin heti tämän yleisen onnettomuuden perästä nopeasti taas nousemaan; vuosikymmenessä oli entistä paljon upeampi kaupunki kohonnut tuhkakasoista. Etupäässä vaikutti tähän nopeaan kehitykseen se vilkas meriliikenne, joka tähän aikaan erittäinkin rahtipurjehduksen muodossa tuotti kaupungille melkoisia tuloja.

Mutta kauan ei saanut kaupunki nauttia näitä rauhallisen työn siunauksia, sillä jo kahden vuoden perästä alkoi n. s. itämainen sota, joka siellä, kuten muuallakin Suomessa, sulki meren ja teki kerrassaan lopun kaikesta meriliikenteestä.

Vuonna 1854, maaliskuun lopulla, antoivat länsivallat, Ranska ja Englanti, Venäjälle sodanjulistuksen ja yhdistyivät jo sitä ennen aloittamaansa Turkin ja Venäjän väliseen sotaan. Historialliset olomme, yhdistys Venäjän kanssa, tuottivat sodan myrskyt meidänkin rannoillemme. Suurin osa Suomen kauppalaivastoa, joka oli ollut talven ulkomaisilla vesillä, joutui vihollisten käsiin, siitä osa porilaisiakin laivoja. Loput Porin lukuisista laivoista myytiin ulkomaalla polkuhinnasta. Lyhyen aikaa sitä ennen tapahtuneen tulipalon tuottamain suurten tappioiden lisäksi tuli siis uusia uhrauksia kaupungille. Ulkomaan rahtipurjehdus taukosi tykkänään, puutavarakauppa samoin. Uiko-

maalta tuodut tavarat, suola, kahvi, sokeri, nisujauhot y. m. nousivat hirveän korkeaan hintaan.

Ei ole siis ihme, jos hämmästys kaupungissa oli yleinen, kun sodan julistus tuli yleisölle tiedoksi. Ja kun tähän .sittemmin tuli lisäksi viestit siitä, mitenikä englantilaiset raajalla tavalla kävivät sotaa, polttivat Oulun tervahovin, Raahen laivaveistämön ynnä harjoittivat muita ilkeyksiä yksityisten tavaralle, pohjanlahden rannoilla kesällä 1854, ei tämäkään ollut omansa lisäämään ^porilaisten toiveita.

Mutta puolustuskeinoihin ryhdyttiin Porissakin. Venäläistä sotaväkeä saapui vähäinen joukko kaupunkiin, ja majoitettiin mies tai pari joka taloon. Tuhansittain marssi sotaväkeä pohjoiseen päin läpi kaupungin yöt ja päivät, kuljettaen mukanaan tykkejä, varustuskaluja, sairasvaunuja, ruutia y. m. pitkissä jonoissa. Talvet olivat kovia ja paljon sai venäläinen sotaväki heikoissa vaatteissaan kärsiä pakkasessa. Yöt päivät vartioivat sotaväen vahtiosastot kaupungin tulleissa, vastaanottaakseen upseereja ja sotaväkeä, kärsien vilua ja nälkää, Kun joukot saapuivat kaupunkiin, kiljuivat ja narisivat raskaitten tykkilavettien ynnä muiden rattaitten pyörät päivät pitkät valittavana äänellä 30 ja 40 asteen pakkasessa, hevoset ja miehet värjöttivät viluisina jäisen huurteen peittäminä. Etelästä pakenivat suuret laumat susia pohjoiseen päin, kaikkeen ammuskelemista ja muuta pauketta. Nämä pedot kokoontuivat talviöinä laumoittain, kymmenkunta ja toistakymmentäkin yhdessä, kaupungin syrjiin, jossa kamalasti ulvoivat ja ryöstivät koiria ynnä muita pienempiä eläimiä keskeltä kaupunkiakin. Sellaisia olivat kuvat itämaisen sodan aikana Porissa.

Porin laivaveistämöllä rupesi Venäjän hallitus rakentamaan n. s. tykkivenheitä, yhteensä 15 kappaletta. Nämä laivat olivat kooltaan 90 jalkaa pitkät, noin 36 jalkaa leveät ja kulkivat 4 jalan syvyydessä. Kun alukset saatiin vesille, kuljetettiin ne pitkin jokea vastavirtaa Haistilan kylän kohdalle Nakkilaan, olakseen turvissa viholliselta, kunnes laivat saatiin valmiiksi. Siellä sitte sijoitettiin kuhunkin laivaan 2 mastoa purjeineen ja 2 tykkiä, yksi kumpaankin keulaan. Nämä tykit kerrotaan olleen 36-naulaisia huhmareita. Keskellä alusta oli n.s. „korridoori”, johon mastot ja telineet nopeasti voitiin kantaa, ja silloin oli laivankansi aivan sileä. Kun aluksen oli määrä kulkea millaisella säällä tahansa, tyynelläkin ilmalla, oli kussakin venheessä 18 paria airoja, joita soutamassa oli noin 50 miestä. Soutajain li-

saksi oli kussakin laivassa 40 venäläistä, Mustanmeren laivastoon kuuluvaa matruusia.

Kun laivat näin olivat aseistetut, tuli ylipäällikkö, amiraali von Schantz, koettelemaan tuliluikkujen vaikutusta ja tarkastamaan laivastoa. Ammuttiin jyskytettiin sitten Haistilassa muutamia jykeviä laukauksia. Näiden vaikutuksesta ei jälkimaailma kuitenkaan tiedä muuta, kuin että kaiun joen korkeita, jyrkkiä äyriä vastaan sanotaan olleen mainion. Kerrotaanpa sentään eräästä toisestakin tämän yhteydessä olevasta, hieman lystikkästä ampumisen vaikutuksesta. Anolan kartanon karja kävi laiturilla läheisyydessä, nauttien, kuten tämän eläinrodun tapaan, levollisena Vehmaisen rantanurmen makeata heinää. Yh'äkkiä kuuluu sotainen jyske joelta, pauke, jonkamoista lihavat mullit eivät olleet koskaan kuulleet Kokemäenjoen rauhaisilla rannoilla; jyske oli härkienkin hermoille liiallinen. Lehmät ja mullikat nousivat takajaloilleen, marssivat näin pystyssä muuttaman askeleen ja kiidättivät sitten minkä sorkat kannattivat, saparo sojossa käpälämäkeen.

Porista otettiin sitte neljä merikapteenia, hrat Enroth, Kronholm, Sillström ja Österlund olemaan upseerien neuvonantajina ja suomalaisen miehistön johtajina. Soutajat olivat näet kaikki suomalaisia. Hupaisa juttu on tämän miehistön pestäminen.

Tarvittiin noin 700 merimiestä tykkivenheisiin. Mutta mistä ottaa sellainen lukumäärä kelpollisia merimiehiä Porin tienoilta? Kirkoissa kuulutettiin väkeä kokoon, ja väkeä tulikin, väkeä idästä, väkeä lännestä ja tästä muodostui mitä kirjavin joukko. Siinä oli ränstyneitä suutarin ja räätälin kisällejä, paljasjalkaisia katupoikia, maalaisrenkejä, rantajätkiä y.m. Tämä „joukko ryysyinen" ei ollut suinkaan joukko samanlaisia poikia kuin ne, joita von Döbeln muinoin Porin rykmentissä komensi. Vihdoin koottiin tämä kirjava joukko raatihuoneen torille „mynsträttäväksi". Mahtavaa vaikutusta ei se kuulunut tehneen. Mikä oli avojaloin, mikä ilman takkia, minkä housut olivat repaleissa, mikä muuten vaillinaisesti varustettu. Päällisen päätteeksi sisälsi tämä „joukko musta ryysyvaatteissaan" monta sellaistaakin, joka tuskin koskaan oli airoa nähnyt, vielä vähemmän oli sitä käyttänyt. Kyllä oli näissä päälliköillä tekemistä! Kerrotaan kuitenkin, että venäläinen „nagaikka" teki näistä kuudessa viikossa kelpo merimiehiä.

Mutta aika tuli lähteä sotapolulle, miekan mittelöhön ulos ulapalle aukealle. Jäähyväisiksi pidettiin Tiljanderin ravinto-

lassa uljaat pidot päällykkökunnalle, joissa tietysti komeat puheet ja niitä seuraava samppanja eivät puuttuneet. Lähti sitten tämä pelättävä, ajan käsityksen mukaan hyvinkin varustettu laivasto liikkeelle Porin rannasta eräänä kesä-aamuna. Mutta selvää on, että sellaisella väellä varustetuilla laivoilla oli monta koltosta odotettavana, erittäinkin kun venäläiset merimiehet kuuluvat olleen perin taitamattomia perää pitämään ynnä muissakin merimiehen toimissa. Jo kaupungin kohdalla olevan Kirjurinluodon kärjessä tarttui muutamia laivoja liejuun kiinni ja Yyterin hietamatalikolle tarttui itse luotsilaiva pohjaan kiinni. Yyterin lahdessa, Jungfruholman luona oleskeltiin sitten puolen kuukautta, harjoitettiin ampumista ja purjehdusta.

Vihdoin lähdettiin purjehtimaan ulos merelle eteläänpäin kohden Turkua, jossa oli yhdyttävä Turussa rakennettuun samanlaiseen laivastoon. Vihollista eivät tykkivenheet tavanneet matkallaan, vaan sen sijasta paljon ystäviä. Pitkin rannikkoa kun kuljettiin, pistäydyttiin tuon tuostakin maalle, missä herraskartanoissa elettiin herroiksi ja juhlittiin ylenmäärin. Vihdoin saavuttiin Turun edustalle ja yhdyttiin siellä rakennettuun laivastoon. Tänne saapui vihdoin vihollinenkin. Ruissalon patte-reita pommittivat englantilaiset ja saapuvilla olivat yrityksessä tykkivenheetkin. Tämä tapahtui elokuun 22 p. 1854. Pari tuntia ottelivat tykkivenheet kahden englantilaisen sotalaivan kanssa, vaihdellen tykinlaukauksia. Tykkivenheet, joidenka keulassa oli, kuten sanottu, tykki, olivat asetetut riviin, keula vihollisen laivoja päin. Kun englantilaiset näkivät etteivät mitään hyötyneet tykkivenheistä, vetäytyivät heidän laivansa erään saaren taakse suojaan, jonne tykkivenheetkin jättivät ne rauhaan. Kerrotaan suomalaiselta puolelta vahingoittuneen ja kaatuneen kymmenkunnan miestä; vihollisen vaurioita ei tunneta, mutta tuskin hekään pääsivät ehin nahoin.

Sen suurempia sotatoimia ei tykkivenheillä koko sodan aikana sittemmin enää ollut, vaan päästettiin väki rauhan tultua koteihinsa.

11. Sotavarustukset Porissa — „punssipataljoona”.

Sotavarustuksia pantiin toimeen Porin kaupungissakin puolustamista varten. Sinne saapui, kuten edellä on kerrottu, pieni venäläinen sotajoukko pääasiallisesti, kuten näytti, valvo-

maan vihollisen liikkeitä. Paitsi nykyistä kulkuväylää, kävi itämaisen sodan aikana vielä purjehtiminen kaupungista Reposaarelle vähäisemmillä aluksilla, kaljaaseilla ja muilla pikkulaivoilla Rauman juopaa pitkin. Tämä Kokemäenjoen laskuhaara tehtiin purjehdukselle kelpaamattomaksi siten, että juopaan upotettiin kiviä ja joku vanha alus. Torpeedoja ei silloin vielä tunnettu. Luotsiäyrimäen alapuolelle n. s. Makkarajuovan läntiselle rannalle rakennettiin muutamia pattereita, joiden jäännökset vieläkin ovat nähtävinä, ja pattereille asetettiin neljä vanhaa laivatykkiä. Kokemäenjokeen Luotsiäyrimäen kohdalle asetettiin suuri lautta, jolla oli hirsiä, halkoja, tervaa ynnä muita palavia aineita. Tämä kokoelma piti vihollisen tullessa sytyttämän ja päästettämän alavirtaa vihollisen laivoja vastaan.

Sotainen innostus valtasi myös osan Porin nuorisoa. Se kokoontui kaupungin maistraattiin, teki sotamiesvalan ja muodosti vapaakomppanian, joka sitten ahkerasti harjoitteli sotaisia temppuja venäläisten upseerien johdolla. Tämän joukon päätoimeksi tuli sitten vartioida Luotsiäyrimäen luona olevia pattereita ja sieltä vihollista tähystellä sekä, jos niin tarvis olisi, estää vihollisen maallenousu. Iloista elämää vietti tämä sotaväki kaupungissa ja Luotsiäyrimäellä leirielämän tavallisia iloja. Tiljanderin ravintola teki siihen aikaan hyviä „affäärejä”, jota todistaa sekin, että komppaniaa leikkillisesti nimitettiin „punssipataljoonaksi”.

Monta hupaisaa juttua kerrotaan tämän pataljoonan lyhyestä elämästä.

Tottumattomia olivat Porin pojat sotaisiin menoihin ja senpätähden saivatkin maksaa oppirahoja. Venäläiset upseerit, jotka johtivat Poriin majoitettua sotaväkeä, olivat leikkisää väkeä ja käyttivät hyväkseen meikäläisten taitamattomuutta.

Loppukesällä 1854 saapui vihollisen laivasto Reposaarelle. Tieto tästä annettiin n. s. telegraafilla. Tämä laitos oli seuraavanlainen. Korkeita patsaita pystytettiin Reposaaren ja Porin kaupungin välisen kulkuväylän eri kohtiin, Skolppaan, Tukkiluotoon, joensuuhun ynnä muualle. Patsaisiin asetettiin kuhunkin kolme pussia. Tieto annettiin sitte paikasta toiseen siten, että kun vaara uhkasi, vedettiin yksi pussi ylös pylvään huipuun, kun vaara kävi suuremmaksi, vedettiin kaksi, ja kun vaara oli ylimmillään, nostettiin patsaan päähän kaikki kolme pussia. Tieto vihollisen tulosta Reposaarelle annettiin nyt pussitelegraafilla ja sotatoimet katsottiin alkaneeksi.

Sotaväkeä komennettiin Luotsiäyrimäelle vahtia pitämään. Sinne tuli myös joukko vapaaehtoisia porilaisia, varustettuina monenlaisilla aseilla; millä oli oikea kiväärikin, mutta toisilla oli vanhoja luotipyssyjä, millä sitäpaitsi pistooli tai kaksi vyötäisillä. Useilla oli myös sotaväen päällystakki, näyttääksensä niin paljon kuin mahdollista sotamieheltä. Leiripaikalle asetettiin etuvartioita kaikille tahoille ja niille annettiin tavalliset lunnassanat, joita tuntematta ei kukaan saanut kulkea seudun läpi. — Porin vapaaehtoiset astelivat sitten myös kohden sotatannerta ja saapuivat ratsastavan ajutantin seurassa etuvartion luokse. Ystäviä kun oltiin piti porilaisten pitemmittä mutkitta marssia paikoillensa, mutta sitä eivät etuvartiat suvainneetkaan. Kerrotaan, että joku upseeri leikillään oli kieltänyt porilaisia lävitse päästämästä ilman tunnussanoja. Oli miten oli, seuraus oli kumminkin se, että kun syntysanoja ei ollut, sai ajutantti ratsastaa tuon nelisen kilometrin matkan takaisin Poriin tuomaan ylipäälliköltä lunnassanat. — Läksy oli porilaisille opiksi. — Yön hiljaisuudessa marssii noin kolmisenkymmentä venäläistä sotamiestä leiripaikalle vartioimaan ja saapuvat porilaisten etuvartijan luo. Tämä kun ei kuule lunnassanoja, oikaisee kiväärinsä ja asettuu uhkaavaan asentoon, arvellen ettei tästä pääse ylitse eikä ympäri, ellei lausu syntysanoja. „Mitä joutavia“, ärjyy komentava päällikkö, mutta siitä ei ollut apua. Uhkaavana vaan töröttää kivääri tulijoita vastaan. Siinä sitte tuli-maillaan, mietitään ja punnitaan, kunnes vihdoin päällikkö leikkiin suuttuneena hyökkää vahdin kimppuun, joka laukaisee kiväärinsä. Ylös ilmaan kuitenkin lentää murhaava luoti, varoit- taen vartioväkeä, ja seuraavassa silmänräpäyksessä on kivääri päällikön kädessä. Vartija pakenee pää vahtiin ja perässä seuraavat venäläiset. Porilaiset näkevät yön pimeydessä mustan joukon lähestyvän, sotainen innostus valtaa nuorison ja kiväärit tähdätään ryntääjiä kohden. Kun lunnassanoja ei kuulu, virite- tään hanat ja tähdätään valmiina laukaisemaan. Venäläiset py- sähtyvät, päällikkö noituu ja ärjyy, vaan ei auta, sillä komento on, että lunnassanat tarvitaan. Jo suuttuvat sotamiehet ja val- mistautuvat vastarintaan, mutta samassa saapuu ylempi päällikkö Luotsiäyrimäeltä ja nuhtelee päällikköä, joka ei ollut noudatta- nut sotatapoja, vaan pyrkii leiripaikalle vastoin järjestystä. Toiset kertovat, että joku suomalaisista kuiskasi lunnassanat ve- näläisille, ja että nämä siten pääsivät asemalleen kulkemaan.

Samana yönä kuuluu sitten tapahtuneen useita lystikkäitä

temppuja Luotsiäyrimäen patterien luona. Nähtävästi oli leirissä »miestä väkevämpää". Kerrotaanpa muun muassa, että muuan henkilö ylellisessä sotainnossa koko yön luuli näkevänsä vihollisia ympärillään ja tuon tuostakin uhkaili tuliluikkuansa käyttä. Aamu kuitenkin valkeni ilman minkäänlaisen vihollisen ilmaantumista ja ilman sisällistäkään verenvuodatusta,

Väsyneinä vahdinpidosta panevat vapaaehtoiset aamulla kiväärinsä yhteen ja heittäytyvät levolle. Vartijoita ei aseteta kiväärien luo tahi nukkuvat vartijatkin. Hiljaisuus vallitsee. Silloin alkaa muutaman tunnin perästä yh'äkkiä sotarumpu päristä ja kaikki rientävät aseihin — mutta mikä kumma — porilaisten kiväärejä ei löydetä, vaikka kuinka etsittäisiin; ne olivat kaikki hävinneet. Vihdoin pitkän etsiskelemisen jälkeen löydettiin ne ruotsinvirstan päässä Hyvelän „viikillä" olevasta saaresta. Venäläinen upseeri, joka oli huomannut, ettei kiväärejä vartioittu, oli pilan vuoksi antanut miehensä salaisesti kuljettaa nukkuvain aseet pois, tietysti suureksi harmiksi Porin vapaaehtoisille.

Vahdinpitoa Luotsiäyrimäellä yhä jatkettiin, koska vihollisten laivasto aina vielä majaili Reposaarella. Porin vapaaehtoiset ja venäläinen sotaväen osasto lepäilivät rauhassa kaukana sodasta ja verisistä vaatteista,

Mutta seuraava tapaus tuli yhtenä päivänä häiritsemään yleistä rauhaa.

Oli kaunis kesäpäivä. Lämpöisenä paahtoi aurinko taivasmaalla, heinäsiirkat narskuttivat yksitokkoista säveltään nurmikolla, rasvatyynenä kimalteli joen pinta, hiljaisena kuljetti virta Satakunnan sisäjärvien runsaita vesiä kohden Pohjanlahden avaraa syliä. Heinikossa makasi vartioväki ja unisena venyi tähystelijä alempana virran rannalla muutamalla ladon katolla, hikoillen auringon paahteessa, Vihdoin äkkää hänen uninen silmänsä taivaan rannalla epäiltävää liikettä. Hän jännittää kaiken tarkkaavaisuutensa, tähystää. Tosiaankin, tuo epäiltävä liike lähestyy ja yhä selvemmin rupeaa näkymään mustia hahmoja, kymmenkunta, parikymmentä, ehkä enemmän; ne kulkevat pitkin rantaa. Ja itse virralla liikkuu omituinen, muodoton, pitkä esine, joka näkyy ihan itsekseen lähestyvän, hiljaa mutta varmasti. Ei epäilystäkään enää. Se on vihollinen, joka lähestyy kiusallisen vakavasti. Ja seuraavassa silmänräpäyksessä ilmoittaa vahti leiripaikalle vihollisen tulon.

Kytkös leirissä syntyi liike! Poissa oli äskeinen huolettomuus ja velttous. Aseihin joka mies, niin kuuluu komento.

Tykkivin sydämin tarttuu joka mies sota-aseihinsa, valmistautuen, vaikkapa moni vastahakoisestikin, uhraamaan henkensä isänmaansa puolesta. Venäläinen päällikkö antaa ohjeita, siitä huolimatta, että hän sydämessään on vakuutettuna, ettei näillä joukoilla juuri maailmaa valloiteta.

Mutta yhä edelleen tähystellään tuota epäiltävää seuruetta. Se vain lähenee lähenemistään; jo rupeaa joella näkyinään venhe, jossa pitkä, musta esine kirkkaana kimaltelee auringon paisteessa. Siis mahtava tykki! Siinä miehet rannalla vetää hinaavat uhkaavaa tuliluikkua, toiset istuvat venheessä ja ohjaavat sen kulkua, ja yhä vain lähestyy tuo uhkaava sotainen kummitus. Kerrotaan, että useat vapaakomppanian urhoista jo itsekseen toivoivat, että olisivat kotoisten lihapatain ääressä kaukana sotatantereen kunniakkaalta näyttämöltä, Nyt sitä täytyi vas-
ten luontoon saada urhon maine.

Samalla kaikuu yhtäkkiä korviin kummallinen jymisevä ääni. Tyvenen ilman halki tuovat eetterin aallot Luotsiäyrimäelle kirkonkellojen äänet, Hätäkellot siis varoittavat kaupungin asujamia vihollisen tulosta. Kaupungissakin on nähtävästi jo huomattu tuo kamala, musta seurue, joka tulee, tuoden kuolemaa muassaan. Ja tuossa se kuolema yhä vaan lähenee; mustana, ihmeellisen mustana kiiltää pitkä kanuuna venheessä. Kovin arveluttavalta alkaa tila tuntua pattereilla Luotsiäyrimäen edustalla, missä nuo ruostuneet laivatykit totisina töröttävät, ikäänkuin itsekseen arvellen: mitä me tuolle mahdamme! Mutta äkkiä hälveneekkin huumaus, jännitetty jousi herpoutuu.

Kuolema tosin oli tulossa kohden Porin kaupunkia, mutta siinä muodossa, ettei se enää ketään vahingoittanut, ja siinä muodossa se usein oli kulkenut Poria kohti. Tuo epäilyttävä esine oli vain ruumisarkku, jossa rauhallisena lepäsi muuan muija Toukarin kylästä, Porin maaseurakunnassa. Hänen maalliset jäännöksensä tuotiin Porin hautausmaalle lepäämään ikuista unta. „Vibollisen sotaväkenä" oli joukko Toukarin ukkoja ja akkoja, jotka ottivat osaa ruumissaattoon. Näin muuttui tuo kamalalta näyttävä tuliputki rauhan majaksi ja kumeain „hätäkellojen" ääni oli vain rauhallinen hautaussoitto.

Kerrotaan arkussa levänneestä vainajasta, että hän eläessään oli pitänyt omaa miestänsä nuhteessa ja kurituksessa, mutta tuskin hän eläessään koskaan oli niin perinpohjin säikäyttänyt luomakunnan herroja, kuin nyt kulleena, jolloin oli vähällä karkoittaa koko „punssipataljoonan."

Venäläinen päällikkö oli muutamista merkeistä, joita hän oli havainnut uhkaavana hetkenä ja jotka paljon muistuttivat „jänistämistä“, saanut syytä huomauttaa vapaaehtoisille, että jos tuo kummitus olisi ollut todellinen sotaputki ja tappelu olisi syntynyt, olisi hän ollut pakoitettu heti ampumaan sen, joka pakoon yritti. Nämä vakavat sanat kuuluvat sitten vaikuttaneen sen, ettei sen vuoden vapaakomppania enää ollut halukas sotatoimiin ryhtymään seuraavana vuonna. Toukarin muija oli siis ollut vaikuttavana syynä Porin urhean „punssipataljoonan“ lopulliseen Kohtaloon.

III. Varovaisuustoimenpiteet — loppusuoritus Luotsi-äyrimäellä — sotavero — vihollisen kujeita.

Vihollisen tulo Reposaarelle tietysti pani mielet kuohuksiin kaupungissa. Asukkaat rupesivat tuumimaan, mitenkä saisivat kalleutensa pelastetuiksi varmaan talteen ryntäävältä ja ryöstävältä viholliselta. Perheenemännät käärivät kokoon liinavaatteensa, rahamiehet kiinnittivät lujasti rahapussinsa nauhat, sepät ja suutarit kaivoivat työkalunsa maahan, kattiloita ja muita kalliita astioita upotettiin kaivoihin, mikä kuljetti tavaransa kaupungin riihille, arvellen niiden siellä olevan kylläkin turvatussa piilopaikassa, toiset lähettivät kalleutensa edemmäksi, Nakkilaan, Lattomerelle, Ulvilaan ja kyliin kaupungin ympäristöllä. Levottomuus mielissä oli suuri. Osa kauppamiehistä kuljetti kaljaasinsa ja proomunsa ylös Haistilaan.

Eräs rikas kauppias oli keksinyt seuraavan keinon rahansa säilyttämiseksi. Valjastettu hevonen seisoi kauppiaan pihalla yöt päivät lastu- ja romukuorman edessä, johon osa rahoista oli kätkeyty. Yöt päivät lieene kauppias itse maannut myymälänsään täysissä vaatteissa, rahat neulottuina vyötäisiin. Rahoja kerrotaan hänellä olleen kätkeytyinä myös lattiaparsien alle huoneissaan.

Syksykesällä vetäytyivät viholliset pois Suomen vesiltä, mutta palasivat seuraavana keväänä ja saapuivat taas Reposaarellekin. Luotsiäyrimäen luona olevilla pattereilla taas pidettiin vahtia. Eräänä päivänä ilmoittaa jälleen tähystäjä, että outoa liikettä on ilmestynyt joen suuhun. Asiata tutkittiinkin tällä kertaa tarkoin ja havaittiin, että muutamia vihollisen tykkiveneitä oli asetunut joen suuhun. Tällä kertaa oli asema vakavan laatuinen. Lähisikö vihollinen virtaa pitkin ylös, vai jäisikö hän vain uhkaa-

vaan asemaansa joen suulle, siinä kysymys. Viimeksimainittu oli tuskin luultavaa, vaan luultavampaa oli, että tykkiveneet aikoiivat kaupunkia hätyyttää, Riittäisivätkö patterit Luotsiäyrimäen alapuolella turvaamaan kaupunkia, jos tosi tulisi? Tuskinpa vain! Näin lienee tuumiskellut venäläinen sotaväen päällikkö.

Seuraus näistä tuumailuista oli, että vastarintaa ei yritetty. Tykit työnnettiin jokeen ja koko vartijajoukko marssi kaupunkiin hyvässä järjestyksessä. Kerrotaan, että tämä pako sitten maksoi komentavalle upseerille hänen polettinsa, jotka Poriin saapunut kenraali v. Wendt sanotaan häneltä riistäneen rintaman edessä Porin torilla ja alentaneen hänet upseerin arvosta kersantiksi.

Jokeen työnnetty tykit sitten korjattiin maalle jäljestäpäin. Sen työn otti tehdäkseen muudan vapaaehtoinen porilainen, porvari Petter Berg, josta paitsi kunniaa sai palkinnoksi muutamia hopearuplia. — Näin päättyi sotaretki Luotsiäyrimäen pattereilla ilman ruudinsavua ja verenvuodatusta.

Mutta tieto vihollisen tulosta joensuuhun levisi salaman nopeudella myös kaupunkiin ja silloin kaikki, jotka jaloille kykenivät, läksivät liikkeelle kaupungin rantaan ynnä muualle vihollista tähystelemään. Kaupungin pormestari kutsui kaupungin kaupamiehet kokoon maistraattiin, kuvaili heille mustilla väreillä isänmaan vaaran ja sanoi, että uhrauksia oli tehtävä melkein turvattoman kaupungin pelastamiseksi. Kaupunkiin vasta saatu höyrylaiva „Sovinto" oli sovintona annettava vihollisille ynnä kaupungin rannassa olevat proomut, Jokunen kauppiaista pani vastaan tätä ehdotusta, mutta toiset suostuivat. Tämän päätöksen perästä lähti pormestari airueen seuraamana vihollisen luo sovintoa hieromaan. Asia oli kuitenkin tullut tiedoksi Porissa majailevan sotaväen päällystölle, ja heti lähetettiin kasakkaeversiti Kantsov ratsastamaan pormestarin perässä estämään tämän epämiehekästä tointa. Pormestari ehti kumminkin vihollisen luo ajoissa ja teki kaupan, että kaikki Porin proomut ja kaljaasit ynnä „Sovinto" annettaisiin englantilaisille. Englantilaiset olivat kaukoputkella nähneet että Porissa oli 12 kaljaasia ja höyrylaiva. Nämä sitten vietiin vihollisille, jotka tämän saaliin pitivät hyvänä ja heittivät Porin kaupungin rauhaan. Ne Porin kauppiaista, jotka olivat olleet toisia älykkäimmät, olivat ajoissa kuljettaneet kaljaasinsa ylös Haistilaan ja saivatkin pitää omaisuutensa.

Kaupunkilaisten kunniaksi mainittakoon kuitenkin, että yleinen mielipide paheksui tätä pelkurimaista hätiköimistä, ja oltiin

yleisesti sitä mieltä, ettei vihollinen olisi voinut tehdä kaupungille mitään vahinkoa, vaan olisi maallenusuuritykset helposti voitu torjua täällä olevan sotaväen avulla.

Englantilaiset sitten polttivat kaljaasit Reposaaren ulkopuolella ja veivät „Sovinnon” mennessään. Sen suurempia sotatapah-tumia ei sittemmin enää ollut, ja kansa piloillaan lausui, ettei koko sodassa tapahtunut sen suurempaa verenvuodatusta, kuin että Timgrenin kukko edelläkerrotussa kansantulvassa tallattiin kuo-liaaksi.

Viitisen, kuutisenkymmentä vuotta sitten oli Reposaaren sata-ma ihan toisen näköinen kuin nykyään. Siinä missä ulkomailta tuotu painolasti nykyään paksuina kerroksina lepää, tehden mui-naiset merenlahdelmat tasaisiksi tantereiksi, siinä mainitsema-lamme ajalla loiskivat meren aallot tai pistäytyivät kauvas maalle matalat lahdelmat, missä vesi toisinaan, alkaneiden laituritöiden kautta, suljettiin seisoviksi lätäköiksi. Kesäsydännä sitten lemu-sivat nämä lätäköet jotenkin pahalta, ja niiden pinnalla kasvoi viheriäistä limaa. Koko nykyinen rantakatu on mereltä valloi-tettu, koko Reposaaren hautausmaa on ulkomaan painolastia, niin että reposaarelaiset, vaikka kuolevatkin kotimaassa, haudataan aina „vieraaseen maahan.”

Mitä sataman asujamistoon tulee, on sekin suuressa määrässä lisääntynyt. Puheenalaisena aikana löytyi Reposaarella yksi ja toinen mökkiräjä siellä täällä. Sitäpaitsi oli laivaveistämö ja paja sekä isonlainen työväenasunto, jota kansa nimitti „pleikiksi”, ja oli tämä syöpäläisten ja likaisuuden oikea paratiisi. Kaupungin puolesta oli satama-asioita valvomassa n.s. satamavouti, joka lie-nee ollut ainoa virallinen mies saarella. Kaikilta ilmansuunnilta kokoontui saarelle kesäksi lastaustyömiehiä n.s. „soovareita”, jot-ka herttaisessa vapaudessa viettivät intiaanielämää saarella ja sen metsässä, täyttivät väliaikoina laivoja käsinsahatuilla lankuilla ja pakenivat roudan tullessa pois saarelta, jos mahdollista, repa-leisimpina kuin sinne tullessa. Höyrylaivoja ei silloin vielä ollut Suomen vesillä kuin ainoastaan nimeksi. Käsinsahatut lankut kuljetettiin purjehtivilla kaljaaseilla alas satamaan. Aika ei sil-loin ollut kallista. Kerrotaan, että tuollainen kaljaasi toisinaan viipyi useita viikkoja vastaisten tuulten tähden tuolla matkalla, joka nyt kuljetaan höyrylaivalla parissa tunnissa. Oltiinpa vain ankkurissa ja odotettiin, kunnes Jumala tuulen kääntäisi. Sitä-

paitsi oli puolimatkassa Kiviinin torpassa lepopaikka, missä voi vastatuulta haihduttaa hieman maitoa väkevämmälläkin.

Tämä olkoon sanottu Reposaaren oloista kuvaamallamme aikakaudella ja palatkaamme taas itämaisen sodan tapahtumiin.

Olemme tässä edellä kertoneet, että viholliset Porista saivat muutamia kaljaaseja ja höyrylaivan sotasaaliiksi. Näitä kaljaaseja käyttivät englantilaiset osalta myös kuljettamaan sotalaivoihinsa puutavaroita ja tervaa ynnä muuta Reposaarella olevista kauppiaitten varastoista ryöstämäänsä tavaraa. Seuraava tapaus kerrottakoon näistä kuljetuksista.

Englantilaiset täyttivät eräänä päivänä kaljaasin tervatynnyreillä ynnä muulla ja aikoivat seuraavana päivänä kuljettaa tavarat laivoihinsa. Temmellettyään jonkin aikaa Reposaarella, muun muassa suureksi huvikseen ammuskeltuaan maalia erääseen sattumalta löytämäänsä venäläiseen univormulakkiin, vetäytyivät viholliset illan tullen laivoillensa ja jättivät kaljaasin yöksi ilman vartijaa. Satamakapteeni oli mielipahakseen katsellut vihollisten poikamaisia tekoja. Reposaarella ja yksityisten tavaroille tekemää ilkivaltaa. Hän päätti edes hiemankin kostaa pahantekijöille. Kun ei ketään vartijaa ollut kaljaasissa, viritetään se yöllä palamaan ja tervoista ynnä muusta syntyy mahtava kokkotuli yön pimeyttä valaisemaan. Pian oli kaikki tuhkana aalloilla eikä aamulla ole jälkeäkään kaljaasista jäljellä. Mutta koska luultavaa oli, että viholliset tulisivat pitämään kovaa tutkintoa asiassa, lähtee satamavouti aamulla purjeveneellään kiitämään Poria kohten. Satamakapteeni oli hänkin saanut kärsiä vihollisten ilkitöistä. Hänen kellarinsa oli revitty rikki ja paljon muuta pahaa oli hänelle tehty. Tästä huolimatta oli hän päättänyt jäädä paikalleen, mutta nyt hän kuitenkin arveli, että paras oli paeta hyvässä järjestyksessä.

Venhe kiittää siis ulos Reposaaren rannasta ja purjeet täyttyvät tuulesta, yhä etenee Reposaari aamutuulen venhettä keikutellessa. Mutta silloin alkaa myös liikettä sotalaivoilla näkyä. Pieni höyryvenhe pistäytyy ulos laivoista ja lähtee sekin Poria kohden kiitämään pakolaisen perässä. Satamavouti pingoittaa purjeitaan ja rientää hyvää vauhtia hänkin eteenpäin, mutta yhä edelleen kiittää höyryvenhe perässä. Yhä vähenee väli, joka erottaa venheet toisistaan. Englantilaiset koettavat merkinannolla saada purjehtijan pysähtymään, mutta merkinannosta huolimatta rientää pakeneva venhe edelleen. Silloin leimahtaa tuli höyrypurresta, jyskäys kuuluu ja suhisten lentää tykin luoti ohii purjeh-

tijan korvan ja puhkaisee purjeen. Nyt rupesi satamakapteenista tuntumaan leikki hieman kaamealta. Saattaisi näet sattua niin, että tuleva luoti lävistäisi venheen pohjan tai veisi mennessään purjehtijalta pään tahi saisi aikaan jotakin muuta vähemmän miellyttävää, joka kerrassaan lopettaisi purjehduksen. Siksipä hän kääntääkin purjeensa vastatuuleen ja odottaa mitä tuleva oli.

Viholliset saapuvat venheen kyljelle ja sitovat sen keulasta höyrypurren perään ja niin saavutaan englantilaisille sotalaivoille. Täällä sitten syntyy „ankara prosessi". Tosin tekee kielitaito jonkinverren kiusaa, jotta vastaaja ja kantaja eivät oikein ymmärrä toisiaan. Mutta viittausten ja merkkien yleismaailmallisella kielellä saadaan pian selville, mistä kysymys on. Satamavouti tosin koetti päänpudistuksilla tehdä selväksi syyttömyyttänsä, mutta siitä ei kukaan välittänyt. Tuodaan nuora ja väkipyörä esille, tehdään silmukka ja viitataan ylös raa'an nokkaan. Vanhana merimiehenä kapteeni kyllä ymmärsi, ettei tässä ollut kysymys sen pienemmästä asiasta kuin hirttämisestä. Asia rupesi käymään arveluttavaksi, sillä sanotaanhan, että ensimmäinen yö hirsipuussa on pahin. Hirttäminen jäi kuitenkin siksensä, sillä kapteenin tyyni ja nöyrä käytös sai vihdoinkin Albionin pojat leppymään, ja kapteeni pääsi kuin pääsikin vanhaan virkaansa takaisin.

Viholliset oleskelivat pääasiallisesti Reposaaren satamassa ja reitillä. Tekivätpä sitten tiheään retkiä ympärillä oleviin saariin ja asuntoihin. Englantilainen ja ranskalainen meriväki vahingoitti monenmoisella tavalla yksityisten tavaraa, joka tekee tuon vihollisen esiintymisen perin epämiellyttäväksi. Viholliset linjoittivat asuinhuoneitten tulisijoja Reposaarella, kukistivat maahan Reposaaren telegraafin, ryöstivät maalaisten lampaita, lehmiä ja vasikoita, polttivat proomuja ja venheitä y.m. Toisinaan he olivat myös lystikkäällä tuulella ja panivat toimeen pienempiä kujeita.

Eräs sellainen kuje tässä kerrottakoon.

Rauman juovan suussa on eräs jokihaarain muodostama matalahko saari, nimeltä Kolmihaara. Tällä ruohoisella saarella niittää kalkuttaa väkinensä päivän helteessä eräs Matti niminen mies sodan levottomuuksista tietämättä. Heinää vain kaatuu kaatumistaan ja hiki valuu heinäväen ruumiista auringon kovassa porotuksessa. Silloin niittoväen kauhuksi lähestyy saarta venhe, missä on vihollisten meriväkeä. Merimiehet astuvat maalle ja viittauksilla ja merkeillä komentavat Matin väkineen, viikatteineen, haravoineen, patoineen ja pannuineen niittoväen omaan venheeseen, joka sitte työnnetään vesille. Sotamiehet sitovat Matin venheen

kiinni vihollisten venheeseen ja lähtevät hinaamaan Mattia kimp-suineen kampsuineen kohden Reposaarta. Matti ja hänen miehensä istuvat totisin naamoin venheessä, naiset parkuvat ja nostavat surkean hätähuudon. Jo kiiti niittoväen mielikuvitus kaukai-siin vieraisiin maihin, missä saisivat surulla muistella rakkaita kotoisia majoja ja lastensa, temmellystä kujilla ja kartanoilla sekä ennen kaikkea mielikarvauksella muistella Kolmihaaran niittyä. Mutta aina vain lähemmäksi tullaan vihollisten laivoja ja yhä loit-tonee Kolmihaaran vihannoiva nurmi. Silloin sotamies nousee etumaisessa venheessä ja katkaisee juhlallisesti venheitä yhdistä-vän köyden. Matille ei tarvinnut sanoa kahdesti, mitä nyt oli teh-tävä. Niittoväen venhe lentää silmänräpäyksessä ympäri vihollis-en iloisesti taputellessa käsiään, ja väkeväin kätten lennättämänä kiittää venhe kohden Poria eikä pysähdy ennenkuin kaupungin rannassa. — Kerrotaan että Kolmihaaran niitty jäi sinä vuonna tekemättä.

IV. Saaroksen murtaja.

Vihollinen saarsi Suomen rannikon niin, että purjehdus oli melkein mahdotonta. Siitä huolimatta onnistui kuitenkin yhden ja toisen rohkean purjehtijan pistäytyä Ruotsin puolella nopea-kulkuisilla venheillään ja kaljaaseillaan. Tämä onnistui varsin-kin Meren kurkun saarien turvissa, mutta myös Porin ja Luvian tienoilla yritettiin saarrosta puhkaista.

Kapteeni A. Kronholm luopui jonkin ajan kuluttua edellä mainitsemastamme tykkivenheitien päällikkyydestä ja palasi Po-riin. Kun ruoka- ynnä muun tavarahan kauppa Ruotsiin olisi ollut hyvin kannattavaa, jos tavaraa sinne olisi saanut viedyksi, päätti hän yrittää murtaa vihollisten saarrosta. Hän osti erään kaljaasin, lastasi siihen viljaa, voita, tervaa y.m., joka kaikki oli hyvin hal-paa Porissa. Käyttäen hyväkseen yön pimeyttä ja saarten varjoa tutuilla vesillä, onnistui hänen pukahtaa merelle Reposaarella vaa-nivan vihollisen huomaamatta, pääsi Ruotsiin ja myi siellä tava-ransa nopeasti ja hyvään hintaan. Paluumatka sujui hyvin, kun-nes tultiin Suomen puolelle. Ei ollut yrittämistäkään avoimesta merestä Reposaarelle; sentähden täytyi pyrkiä jonnekin muualle. Kronholm suuntaa aluksensa eteläpuolella Reposaarta olevaan Luvian saaristoon. Mutta kun tämä saaristo jo on näkyvässä, ilmaantuu taivaan rannalle myös vihollisen sotalaiva, joka alkaa ajaa saarroksen murtajaa. Kronholm jännittää purjeitten nuoria,

jokainen riepu on pingoitettuna ja vinhaa vauhtia lentää kaljaasi aaltojen harjalla. Siitä huolimatta välimatka laivojen välillä vähenee ja kilpapurjehdus käy jännittäväksi. Vihdoin onnistuu kaljaasin pujahtaa Pirskerin salmesta Luvian sisäsaaristoon eikä suuri sotalaiva uskalla seurata sinne saariston kivisille ja särkkäisille väylille. Tällä kertaa pelastui saarroksen murtaja.

Onnistuneesta matkasta rohkaistuneena varustautui kapteeni uudelle matkalle, pääsi taas ilman seikkailuja Ruotsiin, myi tavaransa ja lähti paluumatkalle. Nyt ei ollut kuitenkaan enää yrittämistä Porin tienoille, sillä vihollinen oli siellä varuillaan. Kronholm päätti yrittää Merikarvialle, koska hän arveli, ettei siellä puolen ollut vihollislaivoja. Hän saapui Ahlaisten ulkosaaristossa olevien Euskerien saarten kohdalle, mutta silloin sukelsi pohjoisistapäin näkyviin sotalaiva, joten pääsy Merikarvialle oli mahdoton. Etelässä vaani vihollinen Reposaaren luona, ja hyvät neuvot rupesivat käymään niukoiksi.

Ahlaisten saariston kautta kulkee hyvin kivinen ja vaikea kulkureitti Poriin ja päättyy Kokemäenjokeen Kiviinin kohdalla. Tämän reitin kulkeminen kysyy suurta paikallistuntemusta. Mutta hädällä ei ole lakia. Ilman pitkiä tuumailuja suuntaa kapteeni aluksensa Euskerin salmesta sisävesille, ja kun Jumala on hullujen holhooja, onnistuu Kronholmin päästä kareja ja kiviä täynnä olevaa sisäreittiä pitkin ehein nahoin turvallisille vesille, ja tämäkin retki oli siis hyvin onnistunut,

Mutta kolmas kerta toden sanoo! Jonkin ajan perästä varustettiin kaljaasi uudelleen, ja sen onnistui tälläkin kertaa pujahtaa saarroksen läpi. Nyt suunnattiin matka kohden Geflen kaupunkia Ruotsin puolelle. Jo on Ruotsin ranta näkyvissä, mutta silloin ilmaantuu risteilevä vihollinenkin. Tuuli on epäsuotuisa ja Kronholm joutuu kuin joutuukin kiikkiin. Kaijaasi on auttamattomasti vihollisen vallassa, Sotamiehiä tulee alukseen, siirtävät tavarat, kaatavat kaljaasin mastot ja vievät köydet, purjeet ja kaikki muut tamineet mennessään. Omistaja saa jäädä, jos tahtoo, laivaraakilleen tai viedään hän sotavankina miehineen pois. Nyt oli tosiaankin kysymyksenä „vetehenkö vaipuminen, vai nälkähänkö nääntyminen." Vihdoin sai Kronholm luvan päästä maihin. Hän vietiin miehineen Gefleen mereen pistävälle laiturille ja jätettiin siihen puille paljaille. Kaptenilla oli liivin taskussa viidenkymmenen kopeekan raha. Siinä kaikki! Ei ollut ihme, jos tuli ajatelleeksi „miten olla kuin eleä." Onnekseen tapasi kapteeni Kronholm Oeflessä muutamia saarroksen murtaneita pohjalaisia,

jotka aikoivat lähteä paluumatkalle. Nämä lupasivat ottaa vihollisen käsiin joutuneet mukaansa. Purjeet nostettiin ja alettiin painaa Suomea kohden. Eväät pantiin matkalla tasan ja ilman sannottavia seikkailuja päästiin isänmaahan takaisin. Kapteeni ei senperästä enää yrittänyt länsivaltojen saarrosta murtaa.

Kun lopulta tehtiin sovinto ja rahtipurjehdus yhä edelleen oli hyvä, rakennettiin Porissa laiva toisensa perästä, niin että muuttaman vuoden perästä kaupunkilaisilla oli kolmisenkymmentä upeaa laivaa. Vihollisen tekemät pienet vauriot säilyivät kansan keskuudessa, vain leikillisinä muistoina.

Aarne Kaitila.

Matti Paavola ja Satakunnan herännäisyys.

I. Yleissilmäys Satakunnan herännäisyyteen 1800-luvun ensi neljänneksellä.

Isonvihan kauhujen, valistuksen ja hyödyn vuosisata teki lähtönsä meidän syrjäisestä isänmaastamme. Perinnöksi uudelle sataluvulle se jätti katkeraan kärsimysten muistoja ja pettyneitä toiveita, mutta myös uuden ajan aavistuksia ja kevään kaipausta. Kirkkomme historiassa on tämä aika todella heräävää, uudistavaa, elinvoimaista kevätaikaa. Kuuluu kummia sanomia Savon hiljaisilta saloilta, Karjalan mailta ja Pohjanmaan lakeuksilta: kansa herää synnin ja suruttomuuden unesta. Kaikkialla etsitään Herraa, joukoissa ja yksitellen, ja monet myös löytävät kaipauksellensa tyydytyksen evankeliumin sanomassa Jeesuksesta, syntisten Vapahtajasta.

¹⁾ *Lähteinä* on käytetty, paitsi Akianderin teoksen „Historiska upplysningar om religiösa rörelserna i Finland” VII:n osan loppuun liitettyä verraten laajaa esitystä Matti Paavolasta (sivut 473—524) ja saman teoksen muitakin osia (II, III, V), myös seuraavia painettuja lähteitä: Rosendal, Suonien herännäisyyden historia XIX:llä vuosisadalla I, erityisesti luvut XIV ja XV; J. W. Wallin, Herännäisyyden vaiheista Porissa ja Porin tienoilla, S. kirkkohistoriallisen seuran pöytäkirjat IV, 193—244 (Matti Paavola sivut 215—221); J. W. Wallin, Piirteitä hengellisen elämän kehityksestä Poomarkussa, S. kirkkoh. s. pöytäk. 169-194; Bergroth, Suomen kirkko; K. Hallio, Vanhemman herännäisyyden vaiheista Lounais-Suomalaisen kansan keskuudessa, Kirkollisia sanomia 1898 (erityisesti siv. 29—30); K. R. Kares, Matti Paavola (esitelmävihkonen, myydään Nakkilan rukoushuoneen hyväksi, Tampere 1895); Halulisten sielujen hengelliset laulut, Raumalla 1907. Lisäksi on pastori K. Hallio minulle kirjallisesti antanut tietoja ja näytteitä Paavolan virsistä, sekä pastori H. Salokangas kertonut Satakunnan herännäisyyden nykyisistä vaiheista ja johtomiehistä. — Tärkein apuneuvo on kuitenkin ollut *Paavolan omat muistiinpanot*. Suomen kirkkohistoriallisen seuran arkistossa on minulla ollut käytettävänäni neljä alkuperäistä Paavolan kirjoittamaa vihkosta ja myös kopioita Jyväskylän lyseon arkistossa

Jumalan henki liikkui silloin voimallisesti Lounais-Suomessakin. Abraham Achrenius ja hänen poikansa Antti Achrenius eivät turhaan olleet Nousiaisten pappilaan aikoinansa keränneet armoa ja pelastusta janoavia sieluja, eivät turhaan heidän kanssaan rukouksessa sydämiään Herralle vuodattaneet, Jumalan tuomiota ja armoa puhein ja lauluin julistaneet. Heidän alkamansa työ sai jatkajia. Juhana Ahlstedt Loimaalla, Gabriel Grönelius Yläneellä, Kustaa Rancken Perniössä, Antti Björkvist Vehmaalla ja Pentti Jaakko Ignatius Halikossa, viimeiset vuotensa Ulvilassa, ovat niitä. Voimakkaana, kokonaisena kaikui Jumalan sana heidän saarnoissaan herättäen ja kääntymykseen vaatien. Björkvistin postilla „Uskonharjoitus autuuteen" (ensimmäinen painos Turussa 1801¹⁾) tuli monelle elämän tien neuvojaksi, ja Ignatiuksen ja Antti Achreniuksen toimittamat „Halullisten sieluin hengelliset laulut" (ensimmäinen painos vuodelta 1790) löysivät pian tiensä kaikkialle, missä sydän tunsii tarvetta laulamaan Karitsan kunniaksi.

Varsinkin Satakunnan kansa oppi nyt ottamaan tähän lauluun osaa. Sen keskuudessa alkavat vuosisadan vaihteesta herätyksen tuulet entistä voimakkaammin puhalttaa. Näin on Satakunnan herännäisyys suoranaista jatkoa „Vanhemman herännäisyyden" ajoille, ja ennen muita on juuri Achreniuksen oppi-isänä pidettävä.²⁾ Hänen laulujensa mukana on säilynyt

säilytettävänä olevista Paavolan papereista. Sitaatteja näistä olen koko ahkeraan tahtonut käyttää siinä toivossa, että voisin lukijalle valmistaa edes pienen aavistuksen siitä todellisesta ilosta, jota tällaisia vanhoja muistiinpanoja selaillessa itse saa. Paavolan omia sanoja käyttäessäni olen koettanut säilyttää kielimurteen mikäli mahdollista koskemattomana, jotta sanontatavan alkuperäinen tuoreus säilyisi. Vain siellä täällä olen ollut pakotettu selvyiden vuoksi tekemään oikeinkirjoituskorjauksia.

Vielä tulkoot mainituiksi seuraavat kirjoitukset, jotka voivat antaa yleisvalaistusta Satakunnan herännäisyyteen, erittäinkin sen n.s. „rukoilevaisiin": Waldstedt, Rukoilevaisista Laitilassa, S. kirkkoh. s. pöyt. I, 152—160; Laaksonen, „Rukoilevaiset", tahi „jumalaiset" Eurajoella, S. kirkkoh. s. pöyt. I, 161—168; Alasen kirjoitus Vartijassa 1897; „Piirteitä uskonnollisista suunnista muutamilla Satakunnan seuduilla", V(ilhelm) M(alMBERG-in) matkamuistelmat „Etelä-suomesta", Hengellisessä kuukauslehdessä 1901.

¹⁾ Rosendal, I 34.

²⁾ J. W. Wallin, Herännäisyyden vaiheista Porissa ja Porin tie-noilla, S. kirkkoh. s. pöyt, IV, 193 ja 194; Sama, Piirteitä hengellisen elämän kehityksestä Pomarkussa, S. kirkkoh. s. pöyt. I, 170.

ja säilyy yhä edelleen hänen vaikutuksensa. Niiden länsisuomalaisen murteen ja kilvoittelevan uskon puutetta sisältävän sävyn Satakunnan herännyt kansa aina tuntee erityisesti omaksensa. Achreniuksen ajoilta on myös peräisin tapa, joka seudun heränneille on varsin tärkeä ja joka heille on antanut nimenkin, „rukoi-levaiset”: polvirukousten pitäminen ja seuroissa kasvoille lankeaminen.¹⁾

Tämän nyt kerrotun vakavan, raitishenkisen vaikutuksen ohessa on Satakunnan herännäisyys samaten perinnöksi edelliseltä vuosisadalta saanut toisen, laadultaan kiihkeämmän ja intoiluun enemmän taipuvan suunnan, n.s. ekstatismin. Molemmat lähtevät samasta alkujuuresta, Achreniuksesta ja hänen vaikutuspiiristään,²⁾ vaikka ne myöhemmässä kehityksessään (ei aina) kulkevat erillään. Jo Abr. Achreniuksen eläessä, vuosina 1756—8, on huomattavissa ensimmäinen ekstaattisen liikkeen jakso. Samantapaiset ilmiöt uudistuivat vuosina 1774—7 sekä jälleen v. 1817. Tämän keskimäisen jakson aikana oli ekstatismin huomattavimpana edustajana Satakunnassa Anna Rogel Merikarvialla.³⁾ Tämä seitsemän kuukautta vuoteessa sairastanut nainen alkoi jonkinlaisessa horrostilassa ollen pitää voimakkaita parannussaarnoja, joita kuulemaan kokoontui suuria ihmisjoukkoja. Moni uteliaisuudestaakin mukaan lähtenyt tunsu pistoksen sydämessään, ja voimakas hengellinen liike sai siten alkunsa. Se levisi Ranckenin muistiinpanojen mukaan⁴⁾ Tyrvääseen, Karkkuun, Pirkkalaan, Messukylään, Kangasalle, Orivedelle, Sahalahdelle, Längelmäelle, Ruovedelle, Kyröön, Ikaalisiin, Lempäälään ja Vesilahdelle. Mutta tuntui sen vaikutus tietysti Merikarvian naapuriseurakunnissakin. Varsinkin on Pomarkussa huomattavissa näihin aikoihin hurmosliikettä. Sen johdossa on seurakunnan pappi Juhan Pomlin. Hänellä kerrotaan olleen ihmeellinen ennustamisen kyky,⁵⁾ ja läheisiin ystävyys-suhteisiin hän antautui niiden kanssa, joilla oli samanlaisia taipumuksia. Tunnetuin näistä on Valborg

¹⁾ J. W. Wall in, Herännäisyyden vaiheista, S. kirkkoh. s. pöyt. IV. 234.

²⁾ Achreniuksella itsellään oli taipumusta ekstatismiin. Sitä todistavat m.m. hänen elämänsä vaiheet: hänellä oli aikoja, jolloin hän oli pakotettu olemaan papinvirastaan erillään ylen rajujen sisällisten kokemusten tähden. Myös hänen arvostelunsa ekstaattisista liikkeistä osoittavat, että hän oli hyvin lähellä niitä.

³⁾ Akiander, III 56—104.

⁴⁾ Akiander, III 113.

⁵⁾ Wallin, Piirteitä hengellisen elämän kehityksestä Poomarkussa, S. kirkkoh. s. pöyt. I, 173—176; Rosendal, I 231.

Henrikin tytär Ikalin Porissa. Tämän »pikkunmorm" seuroissa tapahtui kyllä herätyksiä, mutta liike oli alunpitäen epäraitista; näkyihin ja ennustuksiin pantiin suuri arvo.¹⁾ Tämä seikka ja Anna Rogelista lähtenyt ekstatismi vaikuttivat luonnollisesti haitallisesti terveen, haaveiluista vapaan herännäisyyden kehitykseen.

Mutta herännäisyys varjeltui kuitenkin harhateille joutumasta ja sinne hukkumasta. Tuo toinen Achreniuksesta lähtenyt pohjavirtaus oli sentään väkevämpi ja säilyi voittajana. Niin kävi esim. Porissa. Sieltä on vuosisadan vaihteessa mainittava pari paljon vaikuttanutta kristittyä, Juliana Söderberg (o. s. Malmberg) ja Anna Lagerblad eli Haapakoski. Edellinen oli opinkatsomukseltaan ovankeelinen. Hänen kerrotaan pyytäneen jokaista, syntistä miettimään noita sanoja: „olen lunastettu." Kuitenkin hän antoi lainsaarnallekin arvonsa, koskapa kehotti erästä toista, jolle lainmerkitys oli paremmin selvinnyt, sitä julistamaan kansan herätykseksi.²⁾ Jälkimäinen tosin oli ekstatismiin taipuva ja näkyjen näkijänä erityisesti tunnettu, mutta hän ei näytä panneen pääpainoa niihin,³⁾ vaan rukoukseen, valvomiin ja Jumalan sanan viljelemiseen. Hän olikin „ennen kaikkea rukouksen harjoittaja." Sitä todistaa hänestä seuraavakin kertomus. Kun ankara tulipalo ¹⁰/₆ 1801 kohtasi Porin kaupunkia, jolloin 272 taloa paloi poroksi ja 2,500 asukasta jäi ilman asuntoa, jäi kuten tunnettu, silloinen puukirkko palamatta, vaikka tulen liekit sitä ahnaasti nuolivat. Alttarin ääressä nähtiin silloin Anna Lagerblad polvillaan rukoilemassa, ettei kirkko palaisi, eikä häntä millään keinoin voitu saada paikaltansa poistumaan. Siksiäpä kansa onkin kirkon pelastumisen luenut hänen ansiokseen ja arvellut, että kun sama kirkko sitten 1852 paloi, olisi tarvittu toinen Anna L. siellä rukoilemassa"⁴⁾ „Kertomukseen kuuluu vielä, että Satakunnan silloiset heränneet tästäkin tapahtumasta saivat aihetta teroittamaan rukouksen voimaa."⁵⁾

Eräs niistä, jolle rukous ja sen voima oli kirkastunut, oli

¹⁾ Wallin, Herännäisyyden vaiheista, S. kirkkoh. s. pöyt. IV, 212. Akiander, II 295.

²⁾ Wallin, Herännäisyyden vaiheista, S. kirkkoh. s. pöyt. IV, 200; Akiander, II 290—291.

³⁾ Akiander (III, 179) näet kertoo, että hiin näyistään „puhui harvoin keskusteluissaan, silloinkin vain uskotuimmille ystävilleen."

⁴⁾ Wallin, Herännäisyyden vaiheista, S. kirkkoh. s. pöyt. IV, 204.

⁵⁾ Rosendal, I 202.

Iisak Lönberg.¹⁾ Hänen vaikutuksensa ensin Porissa ja sitten v:sta 1801 Raumalla ei liene vähäiseksi arvattava. Ahkeraan pidettiin hänen luonaan „seuroja." Veisuu ja rukous niissä vaihtelivat, ja toisinaan isäntä piti monilukuisille vierailleen hengellisiä puheita. Hyvin hän osasikin opettaa ja sen arvostelun hän aikalaisiltaan sai, että hän „sisäisestä kutsusta oli ruvennut työmieheksi Herran viinamäkeen".²⁾ Seurat alkoivat polvi-rukouksella. Kokouksen jatkuessa „seuraväki heittäytyi kasvoilleen lattialle, päättäen hartautensa palavalla rukouksella. Pakollisia nämä ulkonaiset menot eivät kuitenkaan kenellekään olleet."³⁾ Lönbergin ystävinä toimivat Raumalla samaan aikaan kauppias Juhana Mikael Ilvan, „Poltta Ilvan" ja seurakunnan kappalainen Kustaa Ilvan.⁴⁾

Kuten Lönberg Raumalla, vaikutti Paturi Kokemäellä suureksi siunaukseksi. Hänen raamatun taitoisuutensa, hurskas nuhteeton vaelluksensa ja rakkautensa tekivät hänestä seutunsa heränneiden merkkimiehen. Sanan voimalla hän oli monen syn-tisen elämänsä eksytyksistä palauttanut.⁵⁾ Nissilän muori (Maria Levander) Nakkilassa palveli hänkin herännäisliikettä paikkakunnallaan ahkerana seurojenpitäjänä.⁶⁾

Äsken jo tuli mainituksi Juliana Söderborg evankeelisen suunnan edustajana Satakunnan heränneiden parissa. Hänelle läheisiä heimolaisia opinkäsityksessään ovat Henrik Pero Kiu-kaisista ja Matti Pukanhaava Kankaanpäästä. Pero on heistä vähemmän tunnettu. Hänen vapaa, evankeelinen käsityksensä ilmenee jo siinäkin, että hän piti itseään autuaana Jumalan lapsena ja saattoi siitä muillekin kertoa. Lutherin kirjat olivat hänelle kalleimmat. Raamattua hän ahkerasti tutki. Sen avulla hän murheellisia usein opasti uskon tielle. Niin taitava hän oli-kin neuvojana, että arveltiin turhaa olevan avun hakemisen muualta, jos hän ei lohdutuksissaan onnistuisi.⁷⁾

Matti Pukanhaava⁸⁾ oli jumalisuudestaan vielä kuuluisampi

¹⁾ Akiander (II, 292—294) ja Rosendal (I, 220) käyttävät nimeä Lemberg, mutta Wallin (S. kirkkoh. s. pöyt. IV, 206) mainitsee, että nimi oli Lönberg.

²⁾ Akiander, II 293.

³⁾ Rosendal, I 220.

⁴⁾ Rosendal, I 221; Akiander, II 294.

⁵⁾ Akiander, II 297.

⁶⁾ Akiander, II 296; Rosendal, I 219; s. pöyt. IV, 208, 209.

⁷⁾ Akiander, V 354.

⁸⁾ Akiander, II 299—304.

ja lahjoiltaan vielä etevämpi. Ahkeraan hän itse viljeli Jumalan sanaa ja hengellistä kirjallisuutta kätkien niiden opetuksen sydämeensä. Niitä hän sitten joutui käyttämään toisten hyväksi, ja monet olivat ne sydämet, joille hän sai neuvoa autuuden tien. Hän oli mielestään nähnyt, että lainsaarnaajat ankaralla julistuksellaan karkoittivat murheellisen sielun Jeesuksen luota. Sentähden hän koetti kykynsä mukaan johdattaa syntistä Vapautajansa luo. „Jumalan armo Kristuksessa Jeesuksessa" oli hänelle kaikki kaikessa. Kun hän siitä puhui, riemuitsi hänen sydämensä, ja levittäen käsiään taivasta kohti huudahti hän: „näin avoimin sylin tulee syntisen vastaanottaa Kristusta."")

Syvälle olivat sentään tuon ekstaattisenkin suunnan juuret tunkeutuneet. Salassa kyti näihinkin aikoihin tuo haaveellinen henki silloin tällöin liekkiin leimahtaen. Näin tapahtui varsinkin v. 1817, jolloin sittemmin tunnetuksi tulleen „Honkilahden hyppye-seuran" alkuunpanija Johan Uusikartano,²⁾ „Auvaisten paavi", tuli kovaan herätykseen. Kiivaasti ja intohimoisesti tämä entinen „juopposeppä" rupesi saarnaamaan ja tunteita kiihoittavia rukouksia pitämään. Ollen itse luonteeltaan ylpeä ja itserakas hän piankin eksyi Jumalan armon ja nöyryyden tieltä ja vei toisia mukanansa. Näiden joukossa on ennen muita mainittava suutari Johan Dahlberg Eurajoen pitäjän Sydänmaan kylästä. Jo lapsuudestaan hän oli ottanut osaa kotiseutunsa jumalisuudenharjoituksiin, kunnes hän v. 1817 alkoi kuunnella Uusikartanon opetuksia ja eksyi hurmahenkiseen kristillisyyteen.³⁾ Hänen oppilaakseen rupesi kellonvalaja Mikael Rostedt Luvialta. Hän oli noin v. 1825 Jokelan muorin seuroissa tullut herätykseen.⁴⁾ Siitä ajasta alkaa hänen ja Dahlbergin kylläkin huomattava vaikutus Satakunnan herännäisyyteen. Tulivat suuren herätyksen ajat vv. 1827 ja 1828, mutta ne kuuluvat vasta seuraavaan. Nyt on kylliksi muistaa, että alku tähän voimakkaaseen liikkeeseen on jo kaikessa hiljaisuudessa tapahtunut.

Yleissilmäys Satakunnan herännäisyyden vaiheisiin osoittaa siis, että paljon oli hengellistä liikettä vuosisadan alkupuoliskolla. Mielestämme voi siinä huomata kolme päävirtausta: ankara lainalainen suunta, „rukoilevaiset" sanan ahtaimmassa mielessä, vapaampi evankelinen heränneitten joukko ja äärimmäisenä

¹⁾ Rosendal, I 208.

²⁾ Akiander, III 271. 277—278; Rosendal, I 210.

³⁾ Akiander, V 351; Rosendal, I 211.

⁴⁾ Rosendal, I 222; Akiander, III 279.

hurmahenkinen ekstatismi. Melkein joka seurakunnassa tapahtui herätyksiä, ja heränneet kokoontuivat seuroihin jonkun muita kokeneemman kristiveljen tai -sisaren luokse. Olipa paikoittain sellaisia merkkihenkilöitäkin, jotka ominaisuuksiltaan olivat tavallista etevämmät ja kristillisyydessään muita pitemmälle päässeet. Sellainen oli esim. Matti Pukanhaava Kankaanpäästä. Mutta ensimmäisenä heidän joukossaan on Matti Paavola mainittava. Häneen nyt käymme lähemmin tutustumaan. Kaikki edellinen on ollut tarpeellista kokonaiskuvan aikaansaamiseksi. Äskeisessä meillä on se pohja, jolta Matti Paavolan elämänraken-
nus nousee, se ilmapiiri, jota hengittäen hän kasvoi ja kehittyi.

II Matti Paavolan nuoruus ja hengelliset kokemukset vuosina 1800—1820.

Matti Paavola oli syntynyt Eurajoen pitäjän Lapijoen kylässä toukok 9 p:nä 1786. Hänen isänsä Erkki oli kotoisin samasta pitäjästä ja hänen äitinsä Katarina Raumalta. Jo nuorena 10-vuotiaana poikana rupesi häntä vaivaamaan kuoleman pelko ja Jumalan vanhurskas viha peljättämään. Rippikoulua käydessään v. 1800 häntä painoi — kuten hän itse muistiinpanoissaan lausuu — »salainen autuuden murhe." Ja hän jatkaa: »mutta kun minä ensi kerran nautein Herran Pyhää Ehtoollista, niin minä erinomaisella tavalla virvoitettiin."

Mutta jokseenkin vähiin näyttävät kuitenkin tämän rippikouluahan virvoitukset supistuneen. Sitä seurasi Paavolan elämässä jakso, jolloin hän tosin kävi Raumalla vanhojen rukoilevaisten seuroissa silloin tällöin, sai sieltä hyviä vaikutuksia, tekipä hyviä päätöksiä ja lupauksia ruveta Herraa seuraamaan, mutta jolloin hän ei sittenkään elänyt pysyvässä yhteydessä Vapahtajansa kanssa, vaan tunnustaa hän, että »toisin kävikin minun kanssani."

Vuonna 1805 Paavola meni naimisiin ja siirtyi asumaan apensa, omistamaan silloisen Nakkilan kappelin Tattaran kylässä olevaan Paavolan taloon. Tuohon taloon ja sen vaiheisiin liittyivät sitten Paavolan kaikki elämänvaiheet hänen kuolemaansa saakka marrask. 23 p:nä 1859. Siellä hän saa työtä tehdä ja ponnistaa, siellä taistella monenlaisia sekä ulkonaisia että sisällisiä vaikeuksia vastaan. Varsinkin alussa näyttää olo hyvin tukalalta, sillä talo on hyvin huonosti hoidettu, kaikki rappiolla: „ei ollut elävill eikä ihmisill tuulen eikä saten varjo."

Paavola itse kertoo vielä noista ensi ajoista: „sitt koht rupesi perkel ja epäusko huutaman: kas nyt joudut ämmines maantiel!" Mutta niin ikävästi ei kuitenkaan käynyt. Paavola karkoitti mielestensä tuollaiset ajatukset, teki työtä ahkeraan, ja vähitellen paranivat olot siihen määrään, että Paavola saattoi kirjoittaa: „no jo minull tuli toivo ajallisestakin elämästä."

Mutta vielä ei ollut iankaikkisen elämän toivo, kristittyjen ihana toivo, tullut kyllin eläväksi Paavolalle. Tosin oli aikoja, jolloin ajallisen elämän toivo taas näytti horjuvan, aikoja, jotka olivat omiansa siirtämään katseen tästä elämästä toiseen. Semmoinen aika oli erittäinkin sotavuosi 1808. Silloin — kirjoittaa Paavola — „tuli Venäjän valta maahan ja sotaväki eli armeija makas 8 vuorokautt kyläss, joka huone täynnä ja teki suunnattoman vahingon; ja hengen vaara oli silmäin edes suuri." Silloin „ryssän tilinvuosin' tulín herätyksen." Jo päätti Paavola taas ruveta seuraamaan Herraa. Mutta päätökseen asia taas tälläkin kertaa jäi, täyttä totta ei siitä nytkään tullut. Vasta parin vuoden perästä, v. 1810, tulivat kuoleman ja iankaikkisuuden ajatukset jälleen hänen mieleensä ja tällä kertaa niin voimakkaina, ettei hän niistä enää niin helpolla voinutkaan päästä. Pari näihin aikoihin sattunutta tapausta eivät jättäneet Paavolan arkaa tuntoa rauhaan. Ensin kuoli hänen anoppinsa »ia sill oli niin erinomainen lähdäntä, ett se kyll pani minun jäll hartamin kuolemaa ajatteleman." Kuinka kovia kamppauksia hän lieneekin taasen kokenut, tuloksena oli Paavo pakotettu päiväkirjaansa merkitsemään nämä kaksi sanaa: „pysäsin jäll." Toinen tapaus oli Paavolaa kohdannut tapaturma: hän nyrjäytti jalkansa niin pahoin, että joutui sitä kahdeksan viikkoa sairastamaan. Ankarointa sisällisiä taisteluita taisteli nuori isäntä vuoteellansa: „minä painettin niin syvään pimeytten, ett minä olin kokonas helvetis sekä ruumiinen että sielun kansa."

Synti soimasi ja ahdisti. Kaikki näytti pimeältä. Tähän aikaan Paavola sepitti virren „siit perisyntin voimattomuuden tunntemisest kaikeen hyvän." Otamme siitä tähän kolme ensimmäistä värsyä siinä muodossa, kuin se on rukoilevaisten laulukirjassa: „Halullisten sielujen hengelliset laulut." Siinä mielestämme selvästi kuvastuu Paavolan silloinen sieluntila.

(V. k. „0 Jesu Krist, kuin luontomm sait")

1. „0 mikä tila tämä lie
kun ei nyt ymmär mitään,
mikä mun usein tähän vie

kun ei nyt tunne mitään,
 vaan sen mä vissist' ymmärrän,
 etten mä mitään ymmärrä,
 koska kaikki puuttuu multa.

2. Kuhun nyt raukka kulkenen
 mun tiedottomuudessa',
 kuhun nyt kurja pakenen
 mun kaikiss puutoksissan',
 kun tuntemus on kaikki pois'
 sekä synnist' armo st' ett' myös noist',
 kuin viimein edes tulee.
3. Ei oma tieto, viisaus
 täss' puutoksess' nyt auta,
 sen oman taidon kaaputus
 nyt täytyy kaatuu hautaan,
 vaan mikäs on kuin auttaa täss',
 se salatt on ja kuitenkin' läsn'
 jot et sä järki huomaa."')

Kauan Paavola taisteli; raamattu oli hänellä auki polvillaan taistellessaan. Sieltä alkoi Jumalan armo Jeesuksessa Kristuksessa loistaa hänen synkkään pimeyteensä. Lutherin sanat roomalaisepistolaa esipuheessa avasivat hänelle tien armoistumelle. Mutta ilman muuta ei hänen sydämensä taipunut tuota armoa vastaanottamaan. Siinä sitä vielä oli vaikeita vihollisia voitettavina. Paavola itse kuvailee sattuvasti tilaansa: „no täsä minä tulini tulisen riittan itse kansani, ett' kuinpa minun nyt pittää rupeman uskomaan todexi oman sydämeni ääntä elikä Jumalan sana." Kun hän sitte viimein saattoi pitää »oman sydämensä sanomisen valhena", niin »koht rupes aukeneman toivon portti Jumalan armon puolen."

Mutta vieläkö ei Paavola käsittänyt Jumalan armoa Jeesuksessa Kristuksessa. Häntä vaivasi oma puutteellisuutensa siinä määrin, että se karkoitti rauhan hänen sydämeästään. Yhä voimakkaampana kaikui kysymys: »mikä syy ja vika täsä minun kristillisyydesäni on?" vaatien vastausta. Viimein hän sen sai, ja se kuului: »sinult puuttu Kristuxen rakkauden tuntto."

Miten saada tuo puutteellisuus korjatuksi? Paavolalle tuli tässä kohden avuksi eräs pieni kirjanen: »Kristuksen kärsimisen tutkistelemukset." Sen avulla hän syventyi Kristuksen rakkaus-

*) Halull sielujen hengelliset laulut, Rauma 1907, N:o 160. Alkuperäinen käsikirjoitus past. Halliolla.

teen. Antakaamme hänen itsensä kertoa: „Minä rupesin sitä Jeesuksen kärsimistä ja kuolemaa sydämen hartaudella tutkistelemaan ja huokailemaan yöttä ja päivää, että minä siitä elämän voiman ja virvoituksen sielulleni saanut olisin." Samallaiseen rukoukseen puhkee hänen kilvoitteleva sydämensä myös eräässä virressä, joka „1810 vuotten aikoina on kokon panttu." Siinä hän rukoilee:

6. „Lain' pyhä henkes minulle
O laupias Jesu Kriste
ja puhdistä mun sydämen
sun kaliin annos voimall.
Lain' armos itkee syntejän
ja h enkel iistä tyhmyttän
aut veres armo halan.
7. Ett sinun tahto s oppisin
mun kaikiss asijoisan
ja sinua sitt seuraisin
kuin uudistat mun ensin.
Aut sinun tyäs tuleman
ja sinun armoos turvaaman
mun kaikiss puutoksisan."

Kuulipa vihdoin Jumala ahdistetun lapsensa huudot. Virvoitus, tuo hänen kauan toivoinsa ja rukoilemansa, tuli lopultakin, tuli ihanampana kuin hän osasi aavistaakaan. „Minun sieluni täytettiin pumalallisella ja taivallisella ilolla———ja minä kiitin minun Jeesustani."

Ihana tunnustus ja sydäimestä lähtenyt kiitos olivat siis taisetelun tuloksena. Nyt Paavola sai maistaa Jeesuksen virvoittavaa läsnäoloa. Ja vaikka hän toisinaan tunsii taas peloittavaa yksinäisyyttä, niin kauaksi ei tuo „hänen Jeesuksensa" kuitenkaan hänestä luopunut, vaan kulki hänen seurassaan, niin että vain katsoamalla Jeesukseen pakenemassa oleva ilo taas täytti hänen mielensä. Nyt ei Paavolan enää tarvinnut tästä Jumalan erityisestä kutsumisajasta merkitä — kuten kolmesta aikaisemmasta — „pysäsin jäll." Näin hän nimittäin muistiinpanoihinsa on kolmeen kohtaan ollut pakoitettu kirjoittamaan. Reunaan piirretyt numerot 1, 2, 3 sekä erityisellä kehyksellä varustetut paljon merkitsevät sanat sellaiset kuin „ensimäinen pysäys" ja „pysäsin jäll", eivät enää uudistu. Vaan päinvastoin Paavola saattoi kirjoittaa tuosta ajasta: „Siit jäi minun sielun rakkaus Jumalan lapsia kohtan, katumus Herran edess. Toisexi katumus ja tunnustus lähimmäisen edess ja rikoxes maxaminen ja palkinto, jos sitä tarvittin. Niin myös mailman syntisist tavoist ja jumalattomist seuroist

eron ottaminen ja lakkamaton muistutus kuoleman valmistuxest. Ja nuot ominaisuudet on minuva yhtä päät seorannet siit riemun hetkest ruveten."

Mutta aina suinkaan ei riemunhetkiä ollut Paavolan elämässä. Varsinkin seitsemän vuotta tuon 1810 tapahtuneen omantunnon herätyksen jälkeen, vuonna 1817, hän sai taas kokea synkkiä aikoja. Kuni tuomittu istui hän pöydän takana" raamattu edessään. Tämä kaikki oli seurauksena siitä — niin hän itse myöhemmin arvosteli asiaa —, että hän ei ollut sittenkään vielä käsittänyt, mitä usko merkitsee. Hänen tilansa oli siihen aikaan tällainen: »Niin paljo kuin minä voisin harjotuxiani täyttää, niin paljo oli minull kans turva. Mut kun minä en voin' harjotuxiani täyttää, niin minä tulin taas sielun levottomuutten."

Näihin aikoihin soveltuu hyvästi Henrik Peron v. 1816 Paavolalle kirjoittama kirje.¹⁾ Siinä on kohtia, jotka aivan luonnollisesti ovat selityksiä ja neuvoja äsken kuvattuun sieluntilaan. Siinä m.m. sanotaan: „ei se ole ihme, että silloin uskotaan, koska tunnetaan, mutta koska ei tunneta ja kuitenkin uskotaan ja kiin riiputaan, niin se usko paljon koettelemisten kautta on syvemälle juurtunut ja odotta uskonsa loppua, sielunsa ijankaikkista autuutta."

Mutta vielä ei Paavola voinut noin huolimatta omasta sielun-tilastaan, huolimatta ulkonaisista ja sisällisistä vaikeuksista monenlaisista, kuitenkin uskoa ja senkautta rauhaa löytää. Vasta myöhemmin hän sen taidon oppi. Nyt hänen mielensä oli enemmän kääntynyt niin sanoaksemme ulospäin. Niinpä hän esim. sen johdosta, että Lutherin Isosta katkismuksesta „on koko ripin osa pois jätett", muistokirjaansa kirjoittaa kysymyksen: »joko ihmiset on niin pyhixi ja vahvoixi tulleet, ettei enä rakkauden ja sovinnonkan rippi tarvitaka lähimäistäkän koht an, jota Herra itse opettaa (Mat. 5: 23, 24, 25 ja Jak. 5: 16)?" Ja erityisesti painosti häntä näihin aikoihin suuri edesvastuun tunto siitä, mitä ja miten hän muille oli tilaisuudessa Jumalasta puhumaan. Hän oli näet vähitellen tullut siksi huomatuksi, että monet ja yhä useammat tulivat häntä sielunsa asioissa puhuttelemaan. »Niin se tuli huu-doxi koko maakunnasa, ett Tattaran Paavolasa seora pidetän. Ja sinne tuli paljo ulkopitäjäläisiäkin."²⁾ Miten nyt löytää sopiva

¹⁾ S. kirkkoh. seuran arkistossa Paavolan papereitten joukossa.

²⁾ Naapurikylässä Leistilässä oli myös harras seurojen pitäjä, Maria Levander, „Nissilän muori". Hänen kanssaan Paavola näkyy tulleen hyvin toimeen.

menettelytapa kulloinkin? Miten estää seuroja harhaan joutumasta? Näitä asioita Paavola tähän aikaan vakavasti mietti. Kirjaansa hän kirjoitteli monenmoisia neuvoja seuran pitoa varten. Sopimattomat vertaukset, raa'at sanat olisivat kiellettävät. Vanhempien tulisi ystävällisesti nuorempiaan neuvoa. Kukin saisi vapaasti lauluin tai rukouksin ilmaista oman sielun tilansa. Mutta kukaan ei saisi toiselle ehdottomasti vaatiessa tyrkyttää omia kokemuksiaan.¹⁾ Paavolan siinä suhteessa itsestään lausuma lupaus kuuluu: „Viel sanon yli tuhannen kertta, etten minä yhtäkän ihmistä väkisin vaadi minun koettelemuksiani seuranan.”

Suvaitseva ja vapaa oli tämä Paavolan kanta toisia kohtaan. Omaan kohtaansa sensijaan hän oli hyvin jyrkkä: „En minä uskalla auta itsiäni muuhun sisäll kuin siihen, josa Jumalan omaa sanaa, nimittäin prääntätty sana pidetän ainovana perustuxena ja pohjana, jonka jälkeen omatunto pitää koeteltaman.—Ja jos en minä ojenna itsiäni sen saman sanan jälkeen, niin lykäkkä minun sitte pois seurasta taikka älkän seuratko minua.”

„Vuonna 1817 olen näin tarvinnu kirjotta.” Oli siis todella polttavana kysymyksenä näihin aikoihin Paavolalla tuo seurojen pito. Sen osoittaa jo äskeinen lausemuotokin: „tarvinu kirjotta”, mutta se selviää tarkemmin ajatellessa kyllä muutenkin, kun muistamme, että tämä toisten tähden huolissaan-oleminen sattui aikaan, jolloin hänellä oli kylliksi huolta omassa itsessään, jolloin hänen oma sydämensä oli sängen kovin vaivattuna ja ahdistettuna.

Mutta asia olikin tarkan miettimisen arvoinen. Sillä pian oli tuleva aika, jolloin „Auvaisten paavi” ja häntä seuraten Dahlherg ja Rostedt katsoivat hengellisessä ylpeydessään sisällisen hengen valon Jumalan sanaa tärkeämmäksi. Paavola tässä asettuu heti alunpitäen vakaalle Jumalan sanan perustukselle ja sulkee siten kerta kaikkiaan hurmahenget seuroistansa. Tämä oli hänen periaatteensa. Ettei hän käytännössä aina voinut toteuttaa sitä, ei ole niinkään ihmeteltävää. Sillä vaikeat olivat ajat: eivät edes hänen uskonveljensä ja -sisarensa häntä ymmärtäneet, vaan täytyi hänen Pukanhaavalta, hänet näihin aikoihin tavatessaan, valittaen kysyä: „mikä siihen on syynä, ettei vanhat kristityt ymmärrä tätä uutta herätystä.” Pukanhaava vastasi: „syy on se, etteivät he vaella liki Jeesusta.”²⁾

Miehen, joka näin sattuvan vastauksen osasi antaa, täytyi olla

¹⁾ Rosendal, I 206.

²⁾ Akiander, VII 482.

syvälle päässyt tunkeutumaan jumalisuuden salaisuuteen. Varmaan seurustelu hänen kanssaan vaikutti ratkaisevasti Paavolaan. Tosin ei Paavola ollut niitä ihmisiä, joiden on helppo ajatella miten milloinkin. Kaikki vaati hänellä aikansa. Vastikään hän vielä oli tunnustanut varsin huolestuttavaksi viakseen sen, että hän itseltään etsi sitä, mitä Jeesukselta yksin voi löytää. Ei voinut hän tästä asiain tilasta niin yhtäkkiä päästä. Mutta jo tuo hänen puutoksensa tunnustaminen viittasi hyvään päätökseen. Huhtikuussa 1820 hän siihen pääsi. Silloin „aukeni Johanneksen evankeliumikirja, niinkuin taivaan portti ja Paavalin epistolat selittämän uskon vanhurskautt." Silloin hän tosin tunsu syntinsä suuriksi ja itsensä niiden tähden kadotetuksi, mutta silloin hän myös omisti itselleen autuudeksi Jeesuksen Pietarille lausumat sanat: autuas sinä, joka uskot Kristuksen olevan Jumalan Pojan. Silloin hän vasta oikein käsitti, mitä sanat minä uskon merkitsevät. Ja „sitt — kertoo Paavola muistikirjassaan — rupesin veisaamaan niinkuin seura edespäin:

Jo tunnen lievityxen,
O Jesu sielusan,
jot olen ikävöiten
suit, Jesu, halajan'."

Nyt oli Paavola päässyt liki Jeesusta, likemmäksi kuin koskaan ennen. Koko nuoruuden aika ja miehuuden parhaat vuodet — hän oli nyt 34:n ikäinen — olivat Jeesusta etsiessä kuluneet. Ei ollut hän taisteluista säästynyt, sen olemme nähneet. Eikä ollut hän turhaan Jeesusta etsinyt. Olihan Jeesus usein hänelle ihmeellistä lohdutustaan jakanut, mutta nyt vasta Paavola oli oikein uskon salaisuuden käsittänyt. Tästä alkaen hänen ajatuksensa saavat yhä määrätymmän sisällyksen, ja Jeesuksen uskolla omistaminen tulee niiden keskustaksi. Syystä voimme mielestämme pitää tätä vuotta 1820 sopivana päättämään Paavolan elämän ensimmäistä puoliskoa. Uudelle taipaleelle hän nyt lähtee rukoillen Jeesustansa:

„Sä uskon alkaja,
ah valais' uskon päivä;
tuo valo tullessas,
suo voitto s edeskäydä.
Ehk olen mahdoton,
niin kuitenkin odotan,
ja lupaustes pääll
mä kuitenkin kokotan."")

*) Paavokin v. 1820 tekemästä aamuvirrestä.

III. Paavolan kehitys 1820:n jälkeen ja suhde maakunnan herännäisyyteen.

Jos oli Paavokin edellinen elämänpuolisko ollut enimmäkseen hiljaisuudessa vietettyä omien kilvoitusten ja taistelujen elämää, on hän nyt pakotettu, vaikka vastenmielisestikin, astumaan enemmän julkisuuteen. Huomatuksi merkkihenkilöksi hän nyt oli syystä kyllä kohonnut, mutta sellaisena hän myös sai kannettavakseen uusia huolia ja joutui vaikeuksiin monenmoisiin. Hänen arka mielensä usein niiden painon alla huokaili. Mutta toiselta puolen hän sisällisesti yhä kasvoi Jumalan armossa. Hänen uskonsa kirkastui kärsimyksissä, hänen olemuksensa nöyrytyi armon kerjäläisenä Jumalan tahtoon tyytymään.

Ei ollut tuo „minä uskon” ainoastaan hetken tunne, vaan pyysväiseksi elämän salaisuudeksi se Paavolalle tuli. Hänen muistiinpanonsa todistavat tämän. Tarkastakaamme taasen sen kellastuneita lehtiä! Siellä luemme noin vuosi äskeisen 1820:n tapauksen jälkeen: „Auta Herra Jesu minua aina ja joka hetki uskomaan sen, että sinä olet kaiken sinun kärsimises ja kuolemas jo täydellisesti antanut minulle omaksi ja kaikkein minun synteini antexi saamiseksi ja että minä totisesti alttarin sakramentista saan sinun pyhän ruumiis ja kalliin veres minun edestäni ulosannetuxi ja ulos noudatetuxi minulle syntein antexi saamiseksi”.

Tähän Paavolan tunnustukseen, jonka loppuun hän itse on kirjoittanut tämän tärkeän huomautuksen: „1821 24 p:nä maaliskuus ens in kirjoitettu ja u s k o 11 u,” liittyköön seuraava vähän myöhäisemmältä ajalta: „Vuonna 1822 olen näin uskon' ja tunnustan': ja se on nyt niin, ettei minull ole juuri ylitän muuta oikiata ja vahva ja seisovaista puhdistusta synnistä, kuolemasta ja oman tunnon kantesta, vaan ainovastaan Jesuxen Kristuxen Jumalan Pojan veri puhdistaa meitä kaikesta eli kaikista synnistä.”

„O ett minä tämän aina uskoisin ja täsä uskosa aina ja joka hetki pysyisin enkä minkän omantunnon kanten eikä sisällisen eikä ulkonaisen äänen sälleisi eninkän pienestäkän itsiäni erotta täst uskost ja tästä autudesta kuin nyt ja aina minulla Jesuxesa on.”

Miten evankeelinen onkaan Paavolan käsitys uskon asioissa nyt tähän aikaan! Ei se aina ollut sellainen ollut. Muistakaamme vain hänen valitustaan, että hän itsestään koettaa löytää sitä, mitä Jeesus yksin kykenee antamaan, tai tuota hänen riippuvaisuuttaan ulkonaisista jumalisuudenharjoituksista. Äskeisessä ei

ole jälkeäkään mistään sellaisesta. Usko Jeesukseen on asettunut ensimmäiseksi ja ainoaksi. Merkillinen käänne on siis tapahtunut. Mitä on meidän sanottava siitä? Miten se on selitettävä, miten arvosteltava? Kun käymme vastausta antamaan, nojautuu se osaksi edelliseen, osaksi tässä yhteydessä kerrottaviin seikkoihin.

Paavolahan kävi nuorukaisena Rauman „vanhain heränneitten” seuroissa. Ehkä kuului hänen varhaisimpiin lapsuutensa muistoihin jokin „kaupunginreisu”, jolloin hän oli saanut olla mukana näissä vakavissa hartaushetkissä. Niiden henki vaikutti hänen nuoreen mieleensä ja pani alulle Herran työn. Iisak Lönnberg oli näihin aikoihin Rauman heränneitten johtaja. Hänen seuroissaan muodostivat polvirukoukset huomattavan osan. Emme erehtyne, kun päätämme, että näissä rukoilijoissa asui Jumalaa huokaileva mieli, joka syystä tai toisesta ei kuitenkaan tohtinut pelastuksestaan iloita.

Paavolan nuori mieli taas kaipasi juuri lohdutusta ja iloa ja täyttää varmuutta. Näitä hän ei kuitenkaan näytä heidän seurassaan löytäneen. Lyhyt aikakin luonnollisesti tähän tulokseen vaikutti. Jo vuonna 1805 hän näet siirtyi, tällaiset nuoruudenvaihtelut mukanaan, Rauman rukoilevaisten piiristä Nakkilaan, joka on lähempänä Poria ja sieltäpäin tulevia vaikutuksia.

Porissa Paavola näyttää tulleen lähemmin tutuksi Söderborgin perheessä. Juliana Söderborgin ja hänen miehensä kristillisyyttä näkyy paremmin miellyttäneen Paavolaa kuin Rauman rukoilevaisten seura. Mihin suuntaan heidän ajatuksensa ja kokemuksensa kävivät, sitä kuvaavat hyvästi seuraavat Paavolan sanat: „Söderporin frouva oli niin evankeliumillinen, että hän oli suruttomillekin omistan' taevan autuuden.” Söderborgin herra taas „rupesi selittämän herätyksen trapu ja uskon trapu ja minä ilosell miälel tuln kotti. Mutt kovin tätä herra moni haukku.”

Paavola ei kuitenkaan näytä kuuluneen noiden „monien” joukkoon, koskapa „ilosell miälell” lähti kotiinsa. Häntä miellytti rohkea evankeelinen kristillisyyttä, missä se oli todellista eikä ainoastaan suun tunnustusta; sitä hän kaipasi. Sen pariin johdattiivat häntä myös miehet sellaiset kuin Henrik Pero ja Matti Pukanhaava. Olemme jo edellä oppineet tunteinaan molemmat eläviksi, lahjakkaiksi kristityiksi. Heidän vaikutuksensa Paavolaan on kylläkin tuntuva.

Meille on säilynyt useita Henrik Peron kirjeitä Paavolalle. Niistä voimme päättää näiden kahden miehen olleen läheisissä suhteissa toisiinsa. Pero tietysti vanhempana ja kokeneempana

kristittynä neuvoa ja ohjaa nuorempaa Paavolaa. Erääseen kirjeeseen v:lta 1816 on jo viitattu. Peron kantaa kuvaamaan otetakaan tähän pari kohtaa eräästä toisesta kirjeestä v:lta 1822. Se alkaa sanoilla: »Kunniallinen ja itses tuntevainen Talon isänä Matts Paavola." Itse kirjeessä luemme: »ei ihmistä saa muusa järjestyksesä hallituxi, vaan oman kuvansa katselemisessa. Sillä ei hän armosta eikä Jesuxen veren puhdistuxesta mitään huolis, vaan hänen suuri saastaisuutensa teke nyt sen, että hän tarvitse joka hetki Jesusta pesemän ja puhdistaman itsiänsä."¹⁾

Matti Pukanhaava taas on edellisestä tuttu viimeksi tuosta vanhojen heränneiden arvostelusta: „he eivät vaella liki Jeesusta." Kohtaamiselle, jolloin hän nämä sanat Paavolalle lausui, olemme antaneet lopullisesti ratkaisevan merkityksen Paavolan elämän suureen käännekohtaan nähden v. 1820. Tätä ei tietystikään voi tehdä yksin noiden muutamien sanain perustuksella. Tähän ajatukseen saa aihetta, paitsi siitä että tämä tapaus oli lähellä murosiaikaa v. 1820²⁾ ja Paavolan mieli silloin oli rauhaton ja tyytymättön, myöskin Paavolan lausunnoista Pukanhaavasta. Muistokirjassaan hän näet varsin kiittävästi puhuu Pukanhaavasta antaen hänen persoonallisuudelleen ja kristillisyydelleen kaiken tunnustuksen. Nämä kaikki seikat huomioon ottaen on lähellä tällainen johtopäätös: Paavola oli taisteluissaan jo kypsytynyt vastaanottamaan armon armosta. Tarvittiin vain ulkopuolelta sysäys, jotta asiasta tulisi täysi tosi. Pukanhaavan kohtaaminen tuli siksi. Hiljaisuudessa kehittyi jo kylvetty siemen, kunnes se v. 1820 puhkesi näkyviin.

Meidän täytyy siis sanoa Pukanhaavan ja Peron vaikutuksen Paavolaan hyvinkin merkittäväksi. Eikä ole se niinkään kummeksittavaa, että heidän persoonallisuutensa läpitunkema, elävä kristillisuus ei voinut olla Paavolan tutkivaan, mutta samalla hyväntahtoisessa lempeydessään vaikutukselle alttiiseen luonteeseen syvää jälkeä jättämättä. Olivathan he siksi läheisessä kosketuksessa keskenään, ja Pero ja Pukanhaava heitä nuorempaa ystävänsä sekä iässä että elämän kokemuksissa kypsyneemmät. Toisissa oloissa, sekä vaikutukseltaan että mielipiteiltään toisenlaisten miesten parissa, olisi Paavolan kehitys voinut kääntyä ainakin jossain määrin toiseen suuntaan.

¹⁾ S. kirkkoh. seuran arkistossa Paavolan papereitten joukossa,

²⁾ Akianderin mukaan (VII, 482) on tämä Pukanhaavan ja Paavolan toistensa tapaaminen sattunut 1817—1820. Katso myös Rosendal, I 207.

Mutta joskin Pero ja Pukanhaava olivat ikäänkuin kompassina, suunnannäyttäjinä Paavolalle, niin emme kuitenkaan saa siitä tehdä sitä johtopäätöstä, että Paavola sokeasti ilman muuta olisi omaksunut heidän kantansa. Paavolan itsenäistä menettelyä tässä kohden kuvaa hyvin eräs hänen lausuntonsa. Hän oli juuri kuvaillut Pukanhaavan rohkeamielistä uskoa ja kiittäen puhunut hänen hyvistä ominaisuuksistaan. Silloin, keskellä suurta ihailua, joka pitkin matkaa näyttäytyy Pukanhaavaa kohtaan, luemme: „minun löi koht mieleeni, ett jokos nyt mies parka menet liiksi sen ison uskos kansa." Todistavathan nämä sanat kyllin selvään, että Paavolan itsenäinen arvostelukyky on vielä terve ja voimassaan. Äskeisen jatko kuuluu: „mutta olen huomannut, että uskossa se onkin, joka sydämet puhdistaa (p. Pietarin todistus teokirjas)." Nämä sanat: „mutta olen huomannut", antavat meille kaikessa lyhykäisyydessään oivallisen selityksen siitä, millä ehdolla Paavola oli taipuisa muuttamaan kantaansa: se saattoi tapahtua vain sisällisen kokemuksen tietä. Voi kyllä kulua pitkä aika, ennenkuin nämä sanat: „olen huomannut", kuuluivat hänen huuliltaan. Mutta ne olivat silloin oman sisällisen vakaumuksen sanoja, jotka monastikin olivat vaatineet monta tuimaa taistelua ja katkeria kipuja syntyäkseen.

Tähän tapaan jos ymmärrämme Paavolan luonnetta ja hänen kehitystään, niin emme voi muuta kuin kunnioittaen hyväksyä hänen kantansa muutoksen. Meidän täytyy aina antaa paljon suurempi tunnustus kehitykselle, joka on vakaumuksen tietä tapahtunut, kuin huikentelevalle ja pintapuoliselle ajattelemattomuudelle. Niinpä tässäkin. Ja meidän on se nyt tehtävä sitä suuremmalla syyllä, kun meille käy selväksi, että Paavola ei suinkaan kehityksessään mennyt mihinkään yksipuolisuuteen, vaan pysyi edelleen uskollisena kerran lausumalleen periaatteelle: „niin se käy, ett minun täyty antaa itsellen kaikk kelvata sekä kirjoista että ihmisiltä."

Todistuksena äskeiselle kosketeltakoon tässä lyhyesti Paavolan suhdetta Arndt'iin ja Lutherein, noihin herännäisyysajan kahteen suureen lempikirjailijaan. Hän oli tutkittuaan asiaa tullut siihen päätökseen, että — huolimatta siitä, että niin paljon oli niitä, jotka eivät voineet hyväksyä näiden molempien tekijäin kirjoja, vaan ylistivät toista ja moittivat toista — kumminkin sekä Arndt että Luther olivat saman Jumalan hengen miehiä ja opettivat kirjoissaan kumpikin sangen tärkeitä asioita, ei ristiriidassa keskenään, vaan hyvin yhteensopivina, täydentäen toisiaan. Paavolan

laaja sydän saattoi siis vaikeudetta, ilomielin omistaa omakseen sekä pietistihenken Arndtin että evankeelisemman Lutherin ajatuksia, sillä aikaa kuin muut kiihkeinä ryhmittyivät joko edellisen tai jälkimmäisen ympärille.

Paavolalla oli aikaisemmin ollut tilaisuus lähemmin tutustua Arndtiin kuin Lutheriin, siitä luonnollisesta syystä, että Lutherin laajempia teoksia vasta vuosisadan puolivälissä herännäisyyden miesten toimesta saatiin suomeksi lukea. Niinpä Lutherin kirkkopostilla ilmestyi vuosina 1848—1851 F. O. Durchman'in ja A. W. Ingmanin suomentamana.¹⁾ Paavolan mielestä oli Arndt kirjoissaan pyrkinyt siihen, että „pyhä, jumalinen elämä tulisi alvulle ja matkan." Kristillisyys — Arndtin mukaan — „seisoo Jumalan kuvan uudistuxes ja saatanan kuvan sortamises."

Kun sitte Luther kirjoissaan voimallisesti saarnasi Paavolalle uskon vanhurskautta, herätti se mieltymyksen ja hyväksymisen vastakaiun hänen armoitetussa sydämessään. Hän erityisesti kiittää Jumalaansa siitä, että hän oli antanut julistaa pyhää sanaansa Suomessa, varsinkin Lutherin kautta: „Herran Jeesuxen kiitos olkko kaliin sanas ulosjakamisen ja lähettämisen edestä nyt ja ijankaikkisest amen, amen." Mutta eivät silti nuo vanhat ystävät, Arndt ja monet muut, arvoaan menettäneet, vaan Paavola vakuuttaa muistokirjassaan: „ei Artti (Arndt) ole seon'." Niitä hän myöhemmin mielellään tutki, jopa siinä määrin, että Luther ei enää tuntunutkaan yhtä suloiselta kuin ensi innostuksen hetkinä. Mutta kun kuoleman ajatukset oikein voimakkaina täyttivät sielun, silloin — niin Paavola oli valmis myöntämään — hän Lutherin kirjoista sittekin todellisimman lohdutuksen itselleen löysi. Näin huomaamme hänen äskeisten sanainsa toteutuvan: »niin se käy, ett minun täyty antta itsellen kaikk kelvata sekä kirjoista että ihmisiltä."

Olisipa luullut, että sellainen rauhan mies kuin Paavola, joka näin koetti parhaansa mukaan toisia ymmärtää, olisi itse saanut elää rauhassa. Mutta siksi jyrkkinä olivat eri ryhmät ja joukot toisiansa vastassa, ettei Paavolankaan lempeä luonne voinut yhteentörmäyksiltä säästyä.

Ensimmäinen isku tuli maallisen esivallan puolelta. Nimismies Löwenmark syytti 1852 Paavolaa hänen vihamiestensä yllytyksestä luvattomien seurojen pitämisestä. Oikeuteen piti asian tulla,

¹⁾ Bergroth, Suomen kirkko, siv. 738.

mutta Ulvilaan edellisenä vuonna muuttanut kirkkoherravanhus Pentti Jaakko Ignatius asettui herännäisyyden hartaana ystävänä varmasti Paavolan puolelle ja esti asian niin pitkälle menevästä. Hänen luonaan Ulvilan pappilassa vain pidettiin tutkintoa. Syytökset huomasi Ignatius heti perättömiksi. Silloin alkoivat vastustajat syyttää Paavolaa juoppoudesta, Nöyrästi Paavola tunnusti naapuriensa seurassa silloin tällöin tulleen vähän liikutetuksi. Ignatius nuhteli häntä tästä, ja hän lupasi parantaa tapojaan sekä täyttikin lupauksensa. Ankarammin toki nuhteli kirkkoherra syyttäjiä, sillä hepä vasta juoppoja olivatkin. Löwenmarkin kysymykseen, miten asia ratkaistaan, Ignatius vastasi, että Paavola kyllä saisi tutkia Jumalan sanaa kotonaan ja saisivat sivukulkijat sinne estämättä mennä. Siihen ärjäsi nimismies, että Paavola opettaa väärin, johon kirkkoherra huomautti, että hänen asiansa on tutkia, miten kukin opettaa eikä nimismiehen.¹⁾ Ymmärtääksemme syytöksiä, tulee huomata, että vielä oli kumoamatta v. 1726 annettu n.s. „konventikkeliplakaatti“, joka ankarasti kielsi kaikki yksityiset hartauskokoukset.

Uudet vaikeudet kohtasivat Paavolaa, kun uudet herätykset vuosina 1827 ja 1828 Satakunnassa alkoivat. Näihin aikoihin näet sai tuo Honkilahden hyppyseurasta alkunsa johtava liike paljon kannatusta. Se levisi sekä Kodisjoen, Lapin ja Eurajoen kautta Raumalle ja Raumalta etelään päin Laitilaan ja Pyhäänmaahan että Kiukaisten, Nakkilan ja Luvian kautta Poriin.²⁾ Omituista tälle liikkeelle olivat tunteita kiihoittavat pitkät rukoukset, jotka pidettiin kasvoilleen langenneina, niitä seuraavat rajut liikkeet ja hypyt muka autuuden riemun osoituksina ja sisällisestä hengetalvasta kerskaaminen.³⁾ Hyppyseurojen perustaja Johan Uusikartano esim. väitti voivansa ihmistä silmiin katsomalla varmasti sanoa, taivaaseenkö vaiko helvettiin hän kuoltuansa joutuu.⁴⁾ Hänen ylimielisestä kannastaan johtui myös kylmäkiskoisuutensa papistoa kohtaan.⁵⁾ Hänestä se tarttui moneen muuhun. Siten sai „hyppyliike“ monin paikoin kirkosta vieraantumisen leiman.

Tosin Uusikartano hengellisestä ylpeydestään sai „Auvaisten paavin“ nimen ja jäi yhä enemmän syrjään. Mutta liike sai Johan

¹⁾ Akiander, VII 487—488.

²⁾ Akiander, III 273.

³⁾ Akiander, III 274—276.

⁴⁾ Akiander, III 278.

⁵⁾ Vallin, S. kirkkoh. s. pöyt. IV, 214.

Dahlbergista Eurajoella ja Mikael Rostedtista Luvialla uusia johtajia. Heidän vaikutuksestaan se „kasvoi kuni lumivyörye."¹⁾ Tulipa se raamatullisemmaksi ja raitishenkisemmäksi, sillä uusista johtajista oli varsinkin Dahlberg²⁾ „paavia" nöyrempi ja Jumalan sanan tuomioihin enemmän alistuva. Mutta hänkin oli liiaksi tunteen ihminen,³⁾ voidakseen alkuunpääsystä hurmahenkisyyttä hillitä. Lisäksi hän oli ylen ankara vaatimaan määrättyjä tapoja vaatituksessa, ja kasvoille lankeeminen rukoillessa oli hänelle miltei uskonkappale. Täten hän sai aikaan omaavanhurskautta.⁴⁾ Paljon outoa ja hylättävää oli tässä liikkeessä hyvän ja oikean ohessa. Varsinkin Rostedin johtamat hartausseurat aikaansaivat paljon pahennusta. »Väärin olisi kuitenkin sanoa, että nämä kokoukset aina tuommoisiksi (pahentaviksi) muodostuivat. Todella herättävää ja virkistävää puhetta saivat Rostedin sanankuulijat monesti kuulla, mutta seurojen henki oli johtajan ja sanankuulijain tunteitten kiihoittamisen kautta kuitenkin pilalla, eikä helposti oikaistavissa."⁵⁾

Jos nyt kysymme: kukapa olisi seurojen hengen oikaisijaksi ruvennut! niin kääntyy ajatus aivan luonnollisesti Matti Paavolaan. Hänen tähän aikaan jo varsin huomattu asemansa oikeuttaa meitä tähän. Häntä oli totuttu pitämään seutunsa heränneitten ensimmäisenä. Olipa hän tavallaan »virallisesti vahvistettu" asemaansa, kun hänen vanha ystävänsä Ignatius salli hänen olla muiden johtajana heränneitten kokouksissa,⁶⁾ Ja paljon kävi kansaa näissä Paavolan johtamissa seuroissa. Kautta maakunnan olivat ne tunnettuja.

Paavolan asia olisi varmaan ollut ottaa ensimmäinen ratkaiseva askel ohjatuksensa tämän uuden herätyksen hurmahenkinen innostus Jumalan sanan viittomille urille. Mutta hänessä ei ollut kylliksi päättävää rohkeutta; johtajaluonne häneltä puuttui. Hän tunsii olevansa yksin. Poissa olivat hänen papilliset ystävänsä Grönelius (kuollut 1823) ja Ignatius (kuollut 1827). Häntä kyllä suretti suuresti hyppyseurojen riehunta ja siitä johtuneet riitai-

¹⁾ Rosendal, II 226

²⁾ Vallin, S. kirkkoh. s. pöyt. IV, 214.

³⁾ Vallin, S. kirkkoh. s. pöyt. IV, 215. Rosendal, I 224. Akiander, V, 352.

⁴⁾ Vallin, S. kirkkoh. s. pöyt. IV, 215.

⁵⁾ Rosendal, I 223.

⁶⁾ Akiander, VII 488.

suudet Satakunnan heränneitten kesken,¹⁾ mutta hän oli liian lempeä ryhtyäkseen ankarampiin tositoimiin. Ehkä esti häntä siitä myös yli määränsä mennyt sovinnollisuuden harrastus, tällaisten nuoruuden muistojen kasvattama: „toisten panetteleminen oli ensimmäisiä syntejä, joita minä huomasin vanhoissa kristityissä kohta kristillisyydeni alvussa. Huomasin sen pahaksi ja kartettavaiseksi synniksi." Mutta ahkeroidessaan näin syrjään vetäytymällä välttää kaikkea panettelua, johon hänellä, kylläkin ymmärrettävistä syistä, näkyy olleen aivan erityinen vastenmielisyys, hän meneteli ehdottomasti väärin. Sillä eiväthän panetteleminen ja oikean asian tarmolla ajaminen suinkaan ehdottomasti kuulu yhteen.

Paavolan muistiinpanoista me kyllä löydämme kohtia, joista selvästi näkyy, ettei hän suinkaan hyppyseuroja kaikessa hyväksy. Hän m. m., kirjoittaa: „näkemisissä ja hypyissä ja isoisä liikutuxis pyytää olla hyvä ja paha sekasin. Silloin on kovat vaarat, ettei hyvä sen pahan kanssa loukkaisi. Kas siinäpä kilvotusta ja Herran apua tarvitan, kun ei voi kaikki ymmärtä." Mutta sitte emme kuitenkaan tiedä hänen niitä vastaan sen enempää taistelleen, vaan päinvastoin näyttää siltä, että ajatus: „ei se heijä ilos minun mitta paha tehnyt" tuli tässä suhteessa määrääväksi. Paavola sovitti itsensä mukaan kaikki muut eikä huomannutkaan, että saattoi olla toisia, häntä paljo heikompia, aistillisuuteen taipuvaisempia, joille hypyt helposti todella tulivat pahennukseksi. Ja lisäksi on huomattava, että hypyitä ja ekstaasia saattoi olla niin monenlaista. Tämän seikan Paavola näyttää käytännössä syrjäyttäneen, vaikka hänen lausunnossaan onkin vähän toinen sävy, kun hän kirjoittaa: „En minä millän muotova kaikkea hypy rohkene kieltä. Mutta kuka tuntee erotuxen."

Ehkäpä tämän kysymyksen vaikea ratkaisu pakotti Paavolaa — mikäli tiedämme — jättämään hyppyseurat yleensä rauhaan. Tosin hän eräässä paikassa puhuessaan Honkilahden hyppyseuran perustajasta, Johan Uuskartanosta, sanoo hänestä: „ja sen kansa olin minä hyvässä ja huonossa kraadissa." Mutta ei mainitse hän sen tarkemmin syytä. Riidat saattoivat aiheutua jostain muusta seikasta kuin hypyistä. Ei siis tämäkään kohta anna sen enempää tukea Paavolan tarmokkaalle esiintymiselle.

On jo edellisestä käynyt selville, ettei Paavola voinut paljoakaan arvoa antaa sille hengen sisäiselle valolle, jonka omistajia tämän uuden herätyksen ihmiset kehuivat olevansa. Hän päinvastoin

¹⁾ Wallin, S. kirkkoh. s. pöyt. IV, 218.

piti sellaista tilaa hyvin vaarallisena, syystä että siinä helposti käy niin, että Jumalan sana ja sen todistukset ja opetukset joutuvat halveksittaviksi tuon „sisäisen sanan” rinnalla, jonka muka henki suoraan sydämeen ilmoittaa. Paavola käsitti, että siten joudutaan mielivaltaisuuksien maailmaan, missä pian sekasorto saavuttaa, kun on jokaisella aihetta pitää omaa ajatustaan oikeana välittämättä muista. Sentähden Paavola vetosi Jumalan sanaan. Siinä, yksin siinä hän tahtoi pysyä. Eikä kukaan voine moittia häntä siitä, että hän tässä olisi antanut itseään harhaan johdattaa. Hänen kantansa oli alunpitäen selvä ja kyllin jyrkkä. „Jumalan oma sana, nimittäin prantätty sana pidetään ainovana perustuxena ja pohjana, jonka jälkeen omatunto pitää koeteltaman.” Näin hän oli jo v. 1817 kirjoittanut. Siinä ajatuksessaan hän pysyi loppuun asti. Missä määrin hänen hempeämielisyytensä sitten käytännössä pilasi asiaa, on vaikea sanoa. Mutta merkityksettä ei missään tapauksessa voinut tämä hänen vakaumuksensa jäädä.

Vielä on eräs seikka, johon mielestämme kannattaa viitata, kun kerran on puhe Paavolan suhteesta hyppyliikkeeseen: Paavola ei sen epäkirkollista kantaa hyväksynyt. Itse hän oli hellillä siteillä kiintynyt kirkkoon, sen papistossa oli hänellä likeisiä ystäviä (Ignatius ja Grönelius) ja kunnioitusta kirkkoa kohtaan hän muillekin teroitti. Niinpä hän neuvoo poikansapoikaa: »Kyllä sinun tulee puhtaasti ja kohtuullisesti itses käyttää semminkin seurakunnan opettajain huoneissa.”¹⁾ Eräässä toisessa kirjeessä v:lta 1853²⁾ on sama sävy, kun hän kirjoittaa: „On se myös suuresti tarpeellinen, että jos joku salainen side eli vaiva eli tietämättömyys on omaatuntoa rasittamassa, että niistä keskustelea pappein kanssa, eli jonkun muun todellisesti harjaantuneen kristityn kanssa, jonka suussa on lukku, ja joka todesta Jumalan sanalla neuvoo sielun asiata.” Paavola saikin saman »kunnianimen” kuin Pero aikoinansa: »pappein ystävä”. Hän kertoo, että »sixi minuaakin haukuttu on.”

Mutta ei ainoastaan hyppyliike äärimmäisyyksineen, vaan vanhojen rukoilevaistenkin joukko sai kokea Paavolan kannan olevan osittain toisen kuin heidän omansa. Tämä tuli varsinkin näkyviin Paavolan suhteessa rukoukseen ja ulkonaisiin tapoihin. Hän ei niiden orjuuteen antautunut, vaan teroitti kristityn vapautta sanoessaan, että »ei mikään ulkonainen sidottu tapa, vaan

¹⁾ Kirjeen omistaa khra Vallinheimo, S. kirkkoh. s. pöyt. IV, 220.

²⁾ Kirjeen omistaa khra Vallinheimo, S. kirkkoh. s. pöyt. IV, 220.

sydämen vilpittömyys on pääasia rukouksessa." Todistaakseen väitettään hän ottaa useita erimerkkejä raamatusta. Sieltä näemme, „että Moses rukoili kiven päällä istuen" (2 Mos. 17: 12), „David rukoili vuoteessansa" (1 Kun. 1:47). Rukoilihan Kristuskin monilla tavoin, julkisesti, salaisesti, ääneensä ja huokauksillaan. Toisinaan hän nosti silmänsä taivasta päin (Mar. 7: 34, Joh. 11: 41), toisinaan lankesi maahan (Mrk. 14: 35), tahi pani polvillensa (Luuk. 22: 41), tahi kasvoillensa (Mat. 26: 39), tahi huusi korkealla äänellä (Mat. 27: 46—50). Näin raamattua tutkimalla Paavola käsiitti Lutherin neuvon rukouksesta oikeaksi: „pane polvilles tai lue seisooallas." „Itse hän laskeutui polvilleen ainoastaan silloin, kun henki häntä vaati."¹⁾

Varsin huomattava on mielestämme tämä Paavolan vapaa suhde rukoukseen. Se osottaa hänen kykyään irtaantua kaavoista ja hänen sisällisen ihmisensä kasvamista Jumalan ja Jeesuksen tuntemisessa. Sillä sen miehen, joka rohkeni piireissä, missä kasvoilleen lankeemista tai ainakin polvirukouksia pidettiin ja vielä pidetään ainoina kelvollisina ja totisen kristityn varmoina tunteimerkkeinä, tällaisia ajatuksia esittää ja niiden mukaan toimia, täytyi omistaa paljon sisäistä elämää. Samaa todistaa Paavolan ajatukset vaatetus- y.m. tavoista. Hän ei niistäkään tehnyt sellaisia pakollisia autuuden ehtoja itselleen kuin monet muut siihen aikaan. Hän niitä kyllä vakavasti mietti koettaen Jumalan sanasta löytää sopivan ratkaisun kullekin seikalle. Niinpä hän puolen seitsemättä vuotta kertoo tutkistelleensa kysymystä, sopiiko kristityn käyttää partaa vai eikö. Toiset näet pitkään partaan pahenivat, toiset taas väittivät sitä kristilliseksi Jumalalle alistumisen merkiksi. Paavola ei valistuneena kristittynä voinut tällaista arvoa parralle antaa puoleen tai toiseen, vaan ratkaisi asian käytännöllisesti: jokainen menetelkoon, miten itse mukavimmaksi havaitsee. Ja todistaahan raamattu: „Jumala katsoi kaikkia tekojansa ja katso, ne olivat sangen hyvät." Itse hän rupesi käyttämään lyhyeksi leikattua partaa.²⁾ — Muissakin tapauksissa Paavola koetti asiat hiljaisuudessa ratkaista Jumalan sanan ja parhaan ymmärryksensä avulla. Hän esim. kirjoittaa poikansapojalle³⁾: „Minä koetan Jumalan armon kautta olla valmis antamaan Jumalan sanan selityksiä heille vaatettamisenkin asioista ja jos ei het Jumalan sanoihin tydy, niin seuratkoon sitten perke-

¹⁾ Kares esitelmässään Paavolasta siv. 20.

²⁾ Akiander, VII 502.

³⁾ Kirjeen omistaa khra Vallinheimo, S. kirkkoh. s, pöyt. IV, 220.

leen sanoja." Kirjeen loppupuolella on seuraava Paavolan ajatuksia ja vaikuttimia mielestämme hyvin kuvaava lause: „Siten ei he saa sinua orjanaan pitää eikä saa sinun omaa tuntoa pantata." Kas tätä juuri Paavola rukous-, vaatetus-, y.m. tavoissa ennenkaikkea aina piti silmämääränään: „ei orjana pitää" eikä „omaa tuntoa pantata," On kuin tässäkin tuntuisi Pukanhaavan vapaan kristillisyyden vaikutusta, tuon miehen, josta Paavola tunnustaa: „en minä hänes yhtän ainuvata sidottu tapaa muista nähnyti."

Mutta harvat olivat ne, jotka kykenivät Paavolaa seuraamaan hänen kehityksensä tiellä. Moni oli niin tapojensa orja ja kaavoihin kangistunut, että Paavolan vapaus pysyi heille käsittämättömänä, Tulivat sitte 1840-luvulla nuo valitettavat riitojen ajat, jolloin „evankeeliset" ja „heränneet" asettuivat kahteen jyrkästi toisiaan vastassa olevaan leiriin. Ylen tuimia, jopa raakoja olivat hyökkäykset molemmin puolin. Pohjanmaan heränneet jättivät Hedbergin ystävineen „uneksimaan armosta saatanan nimessä." Hedberg vastasi kirjoittamalla lähetyiskirjeensä „suurille kainilaisille pyhimyksille ja paavilaisille isille Pohjanmaalla, jotka epäuskonsa parannuspuuhalla hirmuhallitsevat ja räähkäävät Kristuksen laumaa,"¹⁾ Nyt vasta oikein hämmästys ja sekasorto valtasi Satakunnankin heränneen kansan mielen. Nyt vasta kaikki näytti oikein käsittämättömältä.

Silloin olivat hyvät neuvot ja kokemukset tarpeen. Paavolalta niitä moni lähti hakemaan, varmaan moni sellainenkin, joka ei häntä muuten kaikissa kohdin käsittänyt, Mitä neuvoja he Paavolalta saivat? Hän kehoitti rauhaan ja sovintoon, Kristuksen tykö menemään, „pois niistä turhista riidoista,"²⁾ Itse hän nöyränä tunnusti, ettei hän ole pappien sielun tutkija. Sensijaan hän kyllä osasi rakkaudella ja lempeydellä huolestuneita lohduttaa. Sitä hän väsymättä tekikin. Kerrankin eräs vanha kristitty tuli neljän peninkulman päästä kysymään Paavolalta, minkä puoleen hän katsoi olevan oikeassa ja minkä riitakirjoituksen opettavan oikein. Paavola vastasi, ettei ole tarvis tuollaisia riitakirjoituksia lukea, kun on parempaakin luettavaa. Mutta kun mies yhä oli levoton, lohdutti häntä Paavola: „meidän tulee kalliimpana pitää tieto Kristuksen sovinnosta kuin pappien riidoista."³⁾ Näin Kristuksen sovintokuolemaan viittaamalla hän johdatti ystävänsä rauhaan.

¹⁾ Bergroth, Suomen kirkko 751 ja 752.

²⁾ Hallio. Kirkoll, saa. 1898, siv. 29.

³⁾ Akiander, VII 507.

Paavola oli tässäkin uskollinen itselleen. Hänelle oli aina ollut vierasta, jyrkkä äärimmäisyys. Siitä johtuu, että toisinaan tuntuvat hänen toimensa ikäänkuin rohkeuden puutteesta jäävän puolitiehen. Mutta siihen, mihin hän luonteensa mukaisesti soveltui sovittajaksi, hän antautui koko sydämellään. Eikä ollut eikä ole sellainen tehtävä suinkaan helpoimpia. Rohkeutta ja mielentyyneyttä vaaditaan paljon siltä, joka itseään säästämättä asettuu ristituleen. Mutta Paavola meni, hänen sydämensä häntä siihen sekä »rukoilevaisten" että »uskovaisten" piiristä. Sentähden hän jyrkkää eroa tekemättä seurusteli kaikkien kanssa. Entä mitä kehoitti. Hän oli varma siitä, että Herra kyllä löytää omansa hän sai palkaksensa? Moitetta puolelta ja toiselta. Uskovaiset tuumivat, että on se Paavola sentään »kamala ihminen", kun »ulkokullattujen rukoilevaisten" seuraa rakastaa. Rukoilevaiset taas moittivat häntä siitä, että hän »isouskoisia" seuroihinsa ottaa.¹⁾ Ja Lutherin kirjain ilmestyttyä²⁾ kertoo Paavola heistä ja itsestään: »ulkonaisesti minä tulin rukoilevaisen kansan kauhian kiukun alle. He huusivat pääll, ett Paavola on kauhiast äxynyt, kun hän menee niitten villipappien peräsä."

Eikä ole meidän oikeastaan ihmeteltävä, että rukoilevainen kansa, tai ainakin osa siitä, ei voinut olla lausumatta näitä ajatuksiaan, joita Paavolan vapaa, itsenäinen kanta heissä herätti. Pikemmin voimme ihmetellä sitä, että Paavola kaikesta tästä huolimatta yhä edelleen pysyi rukoilevaisten huomatuimpana opettajana, josta aina suurella kunnioituksella puhuttiin ja vielä tänä päivänä puhutaan. Niinpä Wallin kuvatessaan Matti Paavolaa³⁾ tietää kertoa: hän on „yhä rukoilevaisten oppi-isänä arvossa pidetty, jota todistaa sekin, että olen rukoilevaisilla nähnyt käsin kirjoitettuja Paavolan elämäkertoja, kopioituina Akianderista, Olenpa kuullut monen sanovan: »mikähän siinä on, että me pidämme Matti Paavolaa oppi-isänämme, mutta emme kuitenkaan monessa suhteessa ole samalla kannalla kun hän." Ja Hallio mainitsee Paavolasta:⁴⁾ „Vielä nyt muistetaan häntä laajoissa piireissä, ja kun tulee puhe „Paavolan vaarista", niin kirkastuu katse ja ilomielin puhutaan tuosta rakkaasta vainajasta."

Todistaahan tämä kaikki Paavolassa olleen jotakin erikoisesti puoleensavetävää ja sovittavaa. Tällaisena sovittajana olemme

¹⁾ Akiander. VII 508.

²⁾ Katso siv. 151.

³⁾ S. kirkkoh. s. pöyt. IV, 219.

⁴⁾ Kirkoll san. v. 1898, siv. 29.

äskeisestä oppineet häntä tuntemaan ja varmana voimme pitää, että hän suurta vaikutusvaltaansa juuri tässä suhteessa käytti hyvin siunauksellisesti. Helposti saatamme ymmärtää, että niin yleisesti kunnioitettu mies kuin Paavola aivan huomaamattaan vaikutti ympäristöönsä, ja oli tämä hänen vaikutuksensa terveellisenä vastapainona monen rukoilevaisen painostavalle ja raskaalle käsitykselle.

Mutta vielä todistaa tämä Paavolan tunnustettu asema, että hänellä, jonkin rukoilevaisille käsittämättömän ajatuksen ohessa, täytyi olla paljon sellaista, mikä heille oli erityisen rakasta. Niin olikin. Hän ei suinkaan — kuten jo on mainittu¹⁾ — eksynyt yksipuoluisuuksiin. Vaikka hänelle Kristuksen hankkima sovitus tuli vuosi vuodelta yhä ihanammaksi ja hän siitä vanhuksena oppi iloitsemaan kuin lapsi, ei hän kuitenkaan koskaan lakannut uskon kilvoituksista ja taisteluista puhumasta. Päinvastoin hän niihin tavantakaa palajaa, sillä hänen oman sydämensä kokemukset häntä siihen pakottivat. Esim. lokakuussa 1854 hän tuntee sisällistä tyhjyyttä ja vuodattaa sydämensä taistelut silloin eräässä kirjeessä, joka on vielä tallella.²⁾ Vuonna 1856 hän puhuu muistokirjassaan samasta asiasta. Aluksi hän ikäänkuin huomauttaa asian tärkeyttä kirjoittaessaan: „otta vaari! tässä on nyt puhe uskon kilvoituxest." Sitte hän jatkaa: „niin tästä taitan selkiästä ymmärtä, ettei Kristuxen vastaanottaminen ja omaxes omistaminen tapadu ilman uskon kilvoitusta ja sotta, kamppausta niiden kauhia in vihollisten tähden kuin jo mainittu on." Toisessa paikassa taas luemme sanat: „katso tuon sorttist on uskon kilvoitus." Ymmärrämme, että tässäkin on taisteleva sydän juuri edellä puhunut kokemuksistaan.

Vielä toinenkin piirre Paavolan kristillisyydessä on erityisesti omiaan viehättämään rukoilevaisia: hänen vaatimuksensa vilpittömään vaellukseen. Parannus ja sitä seuraava pyhityselämä oli Paavolalle aina tärkeä. Vuosien vieriessä hän vain liitti parannuksen ja kääntymyksen läheisesti uskoon, siten puhdistaen ja syventäen rukoilevaisten vaatimusta parannuksen tekoon. Vuonna 1857 — siis kaksi vuotta ennen kuolemaansa — hän kirjoittaa tästä: „ei myös totista parannusta ja nöyryyttä ja niiden ominaisuuksia muualta saa, vaan Jesuxen haavain ja veren pohjattomasta lähtestä ja niiden tutkinosta."

¹⁾ Katso siv. 151.

²⁾ Omistaa kirkkoherra Vallinheimo, S. kirkkoh. s. pöyt. IV. 221.

Todella evankeelinen, sanan oikeassa merkityksessä, on tällainen tunnustus. Siinä „rukoilevaisia" muistutetaan Jeesuksen kuoleman ehdottomasta, kaikki sisältävästä merkityksestä ja »uskovaisille" teroitetaan vakavasti totista parannusta. Näin yhdistyvät tässä lausunnossa kristillisyyden eri puolet, sekä rukoilevaiset että uskovaiset voivat siinä toisensa löytää. Samaa on mielestämme sanottava siitä henkilöstä, joka nämä sanat on kirjoittanut. Matti Paavolassa pitäisi jokaisen kristityn voida nähdä paljo itselleen sopivaa ja omaa sisäistä elämäänsä lähellä olevaa. Matti Paavola oli mielestämme sekä totinen rukoile vainen että oikea uskovainen. Edellisiin hän jo niin sanoaksemme syntyperänsä ja elämänsä nojalla kuuluu. Jälkimäisiin lähentää häntä moni kokemus hänen pitkän elämänsä taipaleelta, Seuraavassa pieni piirre, joka esittääkään „oikeaa uskovaista" Paavolassa. Käsitettäkään se vain oikeassa yhteydessään ja suhteessaan edelliseen!

„Kasteessa perustettuun liittoon Jumalan ja ihmisen välillä panee Paavola suuren painon. Siinä tiesi hän Jumalan ruvenneen hänelle armahtavaiseksi isäksi. Tästä Paavolan luottamuksesta kastearmoon kerrotaan hänen kotiseuduillaan hyvinkin kuvaavasti. Ahdistivat kerran kiusaukset kovin Paavolaa. Jopa alkoi kiusaaja hänelle kuiskuttaa, ehkäpä sinä et olekkaan kastettu, näinköhän voit siitä olla niin varma, Kävi Paavola silloin pappilasta ottamassa kastetodistuksen ja naulasi sen seinälle vuoteensa yläpuolelle. Siitä asti voi hän aina kiusaajalle näyttää: tuossa on todistus, että Jumala on ottanut minut omakseen, mitä vaadit enempää!"')

Ennenkuin jätämme nämä eri seurojen ja riitojen ajat hetkeksi katsellaksemme Paavolan vanhuuden lepoa, ei liene asioista kauas eksymistä lyhyessä „katsauksessa" kuvata Satakunnan herännäisyyden, „hyppyseuralaisten" ja „rukoilevaisten", nykyistä tilaa.

Vielä tänä päivänä ovat nämä suunnat olemassa osottaen säilymisellään, että Paavola aikoinaan ei suinkaan joutunut vähäisten ilmiöiden aiheuttamaan ristituleen. Aika tosin on hyppyseurojen riehuntaa tuntuvasti tasoittanut. Liike on käynyt raitishenkisemmäksi. „Liikutuksia" ei enää suurissa seuroissa tapahdu. Vain joskus pääsevät jotkut (varsinkin naiset) vähäisissä piireissä siihen vanhaan hengen riemuun, jolloin he nousevat lattialta rukouksestaan ja alkavat meluten hyppiä ja käsiään yhteen lyödä sekä huutaa: „oi Jeesuksen veren kiitos", „kiitos Jeesus" ja muita sentapaisia huudahduksia. Mutta tällaisia hengen ilmauksia monet heistä vielä kaipaavat. Esim. talollinen Em. Helkkula Pyhä-

*) Kares esitelmässään Paavolasta siv. 33.

rannan Rohdaisista — hän on nykyjään suunnan huomatuimpia edustajia ja puhujia ja matkustelee usein seurojen pidossa maakunnassa¹⁾ — valittaa, ettei hänkään enää liikutuksia ole saanut ja pitää tätä maallistumisen merkinä.²⁾

Näiden liikutusten häviäminen lieneekin osaltaan vaikuttanut sen, että nykyjään eivät hyppyseuralaiset ja rukoilevaiset³⁾ enää ole niin kiivaalla sotakannalla keskenään kuin ennen. Kuuluvat jo käyvän toistensa seuroissakin. Vasta viime vuosina on tällainen lähenteleminen tapahtunut. Eri joukkoa he kuitenkin edelleen ovat. Kyllä jokainen tarkkaan tuntee johtomiehensä ja mihin seuraan kuuluu. Hyppyseuralaiset moittivat rukoilevaisia siitä, että ovat liiaksi „lain alla". He sanovat: „me olemme vanhurskauttamisen käsittäneet, nuo toiset eivät." Kuten ylen täysinäisestä astiasta vesi välttämättömyyden pakosta loiskahtaa yli syrjän, niin ovat heidän ilon- ja armontuntemuksensa luonnollisia, pelastuksen varmuudesta johtuvia. — Rukoilevaiset taas kammoksuen katsovat hyppyseuralaisten menoa, pitävät heidän iloaan väärän uskon ilmauksena, uskaltamatta heidän autuuden tuntemuksiinsa antautua. Rukoilevaisten tunnettuja johtomiehiä ovat nykyisin: Nylenin veljekset Porista, torppari Lindholm Luvialta ja torppari Näähä Kiukaisista.

Erikseen kannattaa vielä mainita pari henkilöä, jotka edustavat vapaampaa, evankeelistaa suuntaa rukoilevaisten keskuudessa: torppari Alhajärvi Suodenniemeltä ja talollinen Strandsten Karkusta. Sitä suurta luottoa, jota Alhajärvi kotiseudullaan nauttii, osoittaa sekin, että seudun sosialistit ovat kovasti koettaneet häntä käännättää pitäen silloin seudun valloitettuna, jos hänet puolelleen saisivat, mutta eivät ole siinä onnistuneet, Strandsten on kotoisin Noormarkusta, omisti aikaisemmin talon Siikaisten Leväsjoella, jonne jätti pienen kaipaavan joukon jälkeensä ja on sieltä siirtynyt Karkkuun.⁴⁾ Meidän päivinämme ovat kaikista tässä »katsauksessa" mainituista nämä kaksi miestä päässeet lähimmäksi Paavolan uskon- ja opinkäsitystä. Voisimme

¹⁾ Heidän puhujistaan mainittakoon vielä Mäkelän isäntä ja Peron seppä Voiluodolta Rauman maaseurakuntaa sekä Evert Aulin Laitilasta,

²⁾ Kertonut pastori Salokangas, joka itse kerta oli ollut seuroissa, missä eräessä sivuhuoneessa muutamat naiset olivat tulleet liikutuksen valtaan.

³⁾ Käytämme lyhykäisyyden vuoksi näitä vanhoja nimityksiä, vaikka ne eivät ainakaan enää ole oikein sopivia/ Eihän hypy:senralaisilla enää tavallisesti hypyjä ole kokouksissaan, ja rukoukseen panevat molemmat suunnat yhtä suuren painon.

⁴⁾ Kertonut past. Salokangas.

siis sanoa, että Paavolan henkeä — aivan erikoisessa mielessä — vielä on Satakunnan kansan keskuudessa.

Jättäkäämme nyt kaikki kiistat ja „oppiriidat” syrjään — lienee niistä jo tarpeeksi juttua pidetty — ja katselkaamme Paavolaa hänen elämänsä viimeisinä vuosina. Köyhyydessä hän ne vietti.¹⁾ Mutta köyhänäkin hän oli monia rikkaaksi tekevä. Usein oli seurakansaa tungokseen asti vaarin kahdessa kamarissa kuulemassa tuon kokeneen vanhuksen opetuksia. Toisinaan hänet saattoi — tosin verraten harvoin — tavata jossain kauempanakin seurojen pidossa. Tutummissa paikoissa, kuten Porissa Fagerlundin luona, hän oli monesti useita päiviä. Vielä kuolinvuotenaan kerrotaan Paavolan siellä käyneen seuroissa. Ja kun ukko vanhuuden heikkouden tähden ei enää jaksanut veisata, soitteli hän virsikanteleella,²⁾

Elämän iltahetket olivat paljon kokeneella vanhuksella kässissä. Elämänsä suurimmiksi kokemuksiksi hän varmaan tunnusti ne, joista hän 1856 kirjoittaa muistokirjaansa m. m. näin: „Kuulekos minun kurja sieluni, ett sovinto on jo saatu. No mitä ajattelet, etkös tuohon tyty tahdo jo? Anna Jumalan ittes hallit ja ei oman järkes.”

Paavola oli pitkän elämänsä aikana varmaan tullut huomamaan, ettei oma järki ole korkein auktoriteetti maailmassa, mutta myös, että Jumalaan turvaten kaikki järjenkin ongelmat selviytyvät ja pimeimmätkin hetket muuttuvat kirkkaaksi päiväksi. Siksi hän äsken kehoitti miehekkäästi ja yksinkertaisesti: »anna Jumalan ittes hallit” ja siksi hän toisessa paikassa onnellisena huudahtaa: „Sill ett mitä taita se sielu sitte enä puuttua, kun Herra Jesus kokonans hänen omansa on.”

Jumalan kunniaksi Paavola oli pyytännyt elää ja Jumalan kunniaa hän vanhanakin ajatteli ja kirjoittaa siitä näin: „Silloin saa sitt Jumala oikian kunniansa minulta kuin minä hänen kalliit autuudes tavarat evankeliumin sanan uskomisell vastan otan ja koko Jesuxen.”

„Koko Jeesuksen vastaanottaminen” ja „kokonaan hänen omansa oleminen” olivat olleet Paavolan pyrkimyksenä ja hartaimpana haluna vuosikymmenien kuluessa, Siinäpä toiselta puolen onkin selitys siihen, että häntä niin yleisesti rakastettiin, kunnioitettiin. Toiselta puolen on tämä kunnioittaminen taas todistuksena siitä, että Paavola todella oli »kokonaan hänen omansa”, niin kokonaan kuin se ihmislapselle täällä puolinaisuuden maailmassa on mahdollista.

¹⁾ Wallin, S. kirkkoh. s. pöyt. IV, 219. Akiander, VII 504.

²⁾ Wallin, S. kirkkoh. s. pöyt. IV, 219.

Jeesus yksin oli Paavolan elämän ja autuuden perustus. Itsessään hän ei nähnyt kuin syntiä, yhä syntiä: „minä totisesi olen yksi niist suurimist syntisist." Kun hän näin kirjoittaessaan joulukuussa 1856 tätä ajattelee ja samalla muistaa, että „Herra heitti kaikki meidän vääryytemme hänen päällensä", niin riemuitsee hänen henkensä Vapahtajassaan ja hän huudahtaa: „Niin ole ylistett ja kiitett Herra Jesu, ettäs minunkin olet ostan ja lunastan helvetin kadotuxest omaxes!"

Omaksensa, lopullisesti ja kokonaan, Herra kutsui uskollisen palvelijansa marrask. 23 p:nä 1859. Haudan lepoon siunasi hänet Nakkilan seurakunnalle rakkaan muiston jättänyt kappalainen F. J. Waden ottaen ruumissaarnansa aiheeksi hurskaan Siimeonin sanat: „nyt sinä lasket, Herra, palvelijas rauhaan menemään.") Tuskinpa voi sattuvampaa raamatunkohtaa löytää kuvaamaan rauhaarakastavan Matti Paavolan elämäntyötä. Pitkä, siunattu työpäivä oli päättynyt.

IV. Paavolan kirjalliset harrastukset.

Olemme jo edellisessä saaneet tutustua Matti Paavolan muistiinpanoihin. Niistä on hänen elämänsä kuvaamiseksi aina tuontuostakin kohtia lainattu. Ne ovat kuitenkin mielestämme siksi tärkeä osa Paavolan elämäntyöstä, että niitä kannattaa aivan erikseen käsitellä. „Paavolan kirjalliset harrastukset" olivat senaikuisen ja hänen asemassaan olevan miehen harrastuksiksi hyvin huomattavat. Tosin eivät ne ulotu vallan laajoille aloille: kirjallisuus, jota hän viljeli, oli yksinomaan uskonnollista. Mutta hänen tietojensa rajoituksen korvaa monin verroin niiden syvyys ja itsenäisyys. Syvälle hän pitkän elämänsä kuluessa ehti kristillisyyden totuuksiin tunkeutua ja itsenäisesti hän tässä tutkimustyössä osasi käyttää hyväksensä käytettävänään olevaa — monen nykyajan ihmisen mielestä ehkä kylläkin vähäistä ja vähäarvoista — kirjallisuutta.

Rakkaita kirjat Paavolalle olivat, mielellään hän aikansa niiden parissa kulutti. Kun hän sitte vanhoilla päivillään (1847) jälkimäisen vaimonsa kuoleman jälkeen oli pakotettu panemaan kirjansa huutokauppavasaran alle, oli se kova koettelemuksen hetki: ukko oikein itki sitä, että Herra salli häneltä otettavan nämä hänen kalleimmat aarteensa. Lusikoita tehden ja vanhain ystäväinsä avulla hän toki sai senverran taas kootuksi, että saattoi ostaa uusia kirjoja.²⁾

Käymme nyt katselemaan Paavolan muistiinpanoja. Suo-

¹⁾ Kares esitelmässään Paavolasta siv 37.

²⁾ Akiander, VII 504.

men kirkkohistoriallisen seuran arkistossa Helsingissä säilytetään neljä Paavolan kirjoittamaa vihkosta; niistä pari verraten paksua. Myös on samassa paikassa laaja vihkonen, joka sisältää kopioita Jyväskylän lyseon kirjastoon joutuneista Paavolan kirjoitelmista. Sitä paitsi omistavat yksityiset henkilöt (esim. past. Hallio Tampereella ja kirkkoherra Vallinheimo Mikkelissä) Paavolan virsiä, kirjeitä, y. m. Ukko Paavolaa käytettiin näet kirjallisestikin neuvonantajana hengellisissä asioissa. Sukulaisilleen Poriin hän myös kirjoitteli.¹⁾ Perin vaatimattomilta nuo pienet kuluneet vihkoset näyttävät. Harmaata karkeaa paperia on saatu useimpien kansiksi. Kannen rosoisella pinnalla voimme lukea paperin huokosiin vähäsen liaksi levistyneen nimen: „Mats Pavola Tattarasa." On siinä vielä jotain muutakin. Hetkisen sitä tavailtuamme saamme sen selville: „v. 1857 kiriotett. Tämä on käyn Helsingis siit syyst, kuin pyydetän minun eläminä kertani sinn, niin minä kirjoitin vanhoista kirjoitustani ulos." Hellävaroin aukaisemme vihon, jottei sen kuluneet lehdet vaan kokonaisuudesta irtautuisi. Täällä on paperi sileämpää ja kirjoitus sentähden selvempää. Pian opimme sitä lukemaan aivan hyvästi. Kirjaimet ovat jokainen erillään toisistaan, aivan kuin painetussa kirjassa. Murre on länsisuomalaista. Selvästi huomaa myös Paavolan käyttämän kirjain kieliasun vaikutusta. Omituinen hartaus täyttää mielen. On kuin lukisi jotakin vanhaa ytimekästä postillaa. Pisteistä ja pilkuista ja uusista kapaleista ei ole aina niin tietoa. Mutta silti ei ole vaikeaa esitystä seurata. Joskus on erityinen kohta alleviivattu tai reunaan vedetty useitakin viivoja, antaen meidän aavistaa, että jostakin syystä asia on kirjoittajalleen ollut muita tärkeämpi. Taisteluista ja kilvoituksista, työstä ja vaivasta, mutta myös voitoista ja sisällisen elämän rikkaudesta kertovat meille nuo kellastuneet lehdet sisällyksineen. Kirjoittajansa ne asettavat kuin elävänä eteemme Jumalan armoa janoavana ja sen omistamiseen taistelujen kautta tulleen, valvovana kristittynä, joka nöyränä ei koskaan suuria itsestään ajatellut.

Suuria ei Paavola myöskään muistiinpanoistaan ajatellut. Omaksi huvikseen ja hyödykseen hän niitä kirjoitteli ja näytteli niitä ainoastaan parhaille ystävilleen.²⁾ Hänen tarkoituksensa ja oma arvostelunsa oli tämä: „Minä olen alkan (1817) kirjottaman oman sydämeni äxytyxi ja jumalisten seorain äxytyxi vas-

¹⁾ Wallin, S. kirkkoh. s. pöyt. IV, 219.

²⁾ Wallin, S. kirkkoh. s. pöyt. IV, 219 ja Akiander VII, 510.

tan. 40 vuoden ajan on minull ollut tuot huono kirjoitussährimistä," Mutta tällä „kirjotussährimisellä" on tullut olemaan suurempi merkitys, kuin vaatimaton kirjoittaja itse saattoikaan arvata.

Ensiksikin Paavolan kirjoitelmat valaisevat hänen omaa elämäänsä ja kellitystänsä. Miltei kaikki, mitä me Paavolasta nyt tiedämme, perustuu juuri hänen oman kynänsä tuotteisiin. Esim. tuo ennen mainittu Akianderin antama esitys Paavolasta on pääasiassa hänen muistikirjojensa selostusta. Niiden avulla olemme mekin koettaneet kuvata Paavolan kristillisyyttä ja hänen suhdettaan maakunnan herännäisyyteen. Tässä on nyt erityisesti puhe hänen kirjallisista harrastuksistaan. Mitä hänen muistokirjansa niistä kertovat? Me voimme sieltä ensiksikin löytää joukon hengellisten kirjailijoiden nimiä, jotka usein uudistuen osottavat, että heitä ahkerimmin on tutkittu. Tällaisia kirjailijoita ja heidän teoksiaan ovat: Hollazius, Armon järjestys; Hamner, Tien osottaja iankaikkiseen elämään; Wilcock, Hunajan pisarat.³⁾ Buggen ja Wegeliuksen Postillat olivat myös Paavolalle tuttuja. Niinikään tapaa hänen muistiinpanoissaan kohtia Frseseniuksesta ja joskus huomautuksen: „katso Aarre aitta,⁴⁾ Enimmin hän kuitenkin viljeli Arndt'in ja Luther'in kirjoja. Lähinnä rakasta raamattuaan hän niitä useimmin siteeraa.

Edellä on jo kerrottu, miten Paavola suhtautui Arndtiin ja Lutheriin. Tässä vielä muutamia Paavolan kiittäviä lausuntoja heistä kummastakin todistukseksi äskeiselle, että varsinkin nämä kaksi kirjailijaa olivat hänelle erityisesti rakkaat. Paavola kertoo aikaisemmasta suhteestaan Arndtiin: „Ja Artin kirjat tulit minull aivan kallixi ja ihmelisixi, eten minä enä olisi voinut luuli enkä toden tiestä uskova, että enä piti kallempia kirjoja tuleman."

Mutta vieläkin „kallempia kirjoja" tuli, kun Lutherin Kirkkopostilla alkoi Suomeksi ilmestyä.⁴⁾ Paavola kertoo silloisista tuntemuksistaan: „minun sieluni kohtan oli se niinkuin uusi aurinko olisi laivalle noussut, ett kuin Lutherus rupeis saarnaman Herra Jesust vastaanottavaisesta ja juuri omaxensa omistavaisesta uskosta sulan armon päällä." Ja riemuiten hän kehoittaa vuoden 1850:n paikoilla itseään ja muita Jumalaa kiittämään:

¹⁾ Akiander, VII 473-524.

²⁾ „Tomas Villocki sano näin." Joskus Paavola hajamielisyydessään kirjoittaa: „sano Lutherus hunajan pisaraa."

³⁾ Luultavasti Lutherin.

⁴⁾ Vuosina 1848—1851.

»Suomen lapset,
 Suomen lapset
 Herrall kiitosta
 veisatkaam nyt hartaast,
 sydämestäni tarkast,
 ett on suotu
 meille tuotu
 uusi valo juur.

Lutherus nyt saarnaa
 Suomen kansan maassa
 lunastuksen kalliist valost
 sieluin autuudeks.
 O tuot armoo suurta,
 ett viel meille Imuttaan:
 katsokaa! vaan
 Karitsata
 sieluin autuudeks.

Ylistys ja kiitos
 Herran armon liitost,
 ett suo sanans meille
 kalliist paistamahan,
 kirkkaast loistamahan
 sieluin autuudeks.
 Paina Herra sieluun
 sanas voima mieleen
 ijät autuudeks!")

Suuresti oli Paavola siis mieltynyt Lutheriin, mutta eipä Arndtkaan hyljätynksi tullut. Siitä on todistuksena esim. seuraava Arndtille hyvin myötätuntainen lausunto vuodelta 1857: „Viel sanon omantunton todistuxen, etten minä siin uskos ole, ett Artin kirjat vahinkoliset lukke ovat, Ei, ei, ei! vaan suurest, suurest, tarpelliset on lukke ja tuon pääll sanon amen, amen."

Rakkain kirja Paavolalle oli kuitenkin hänen raamattunsa. Sitä hän itse ahkeraan viljeli ja kehoitti sen lukemiseen muitakin. Sen valossa hän tutki tarkkaan kaikkia asioita, niin suuria kuin pieniä,³⁾ Sen hän asetti oman sydämensä epäuskoa ja omia tuntemuksiaan vastaan, huomauttaen, että „uskon täyty juuri päänäns riippu Kristuxen sanas." Se myös oli ainoa uskon ojennusnuora: „Jumalan sana on se paras neuvoja autuu-

¹⁾ Alkuperäisen virren omistaa past. Hallio.

²⁾ Katso edellä siv. 154—157.

den tiellä, tuota tahtoisin huutaa yli koko maailman."') Taitavasti hän raamattuaan käyntelee osottaen hyvin perehtyneensä sekä Uuteen- että Vanhaantestamenttiin. Näytteeksi Paavolan raamatunkäytöstä saakoon tässä sijansa seuraava „tutkinto" (Akianderin mukaan):

»Nyt otetaan ne uskon työt ja avut harjoitettaviksi, jotka ihmiskiitoksiin pikimmin johdattavat, ja sanotaan Herran niin käskävän. Näin kasvaa itserakkaus salaa sydämeen, ja oikeat uskon työt, jotka musertavat itserakkauden ja johdattavat ristin alle, jäävät syrjään. Jeesus sanoo: „Joka ei ota ristiänsä ja seuraa minua, ei se ole minulle sovelias", Mat. 10: 38. Nyt ei kunnioiteta vanhempia eikä opettajia eikä esivaltaa, vaan hyljätään rakkaus lähimmäisiä kohtaan ja rukous heidän puolestaan. Nyt vallitsevat »lähimmäisten häväistys, pahat juonet", Syr. 22: 26; „ylönpalttinen koreus", 1 Tim. 2: 9; »opettajiksi tunkeileminen", Jaak. 3: 1; »rajaton itsensä näytteileminen", Mat. 6: 5—8, 16—18; „uutten oppein ja tapain perässä juokseminen", Jer. 6: 16, 14: 10; sanalla sanoen Jumalan kymmenien käskyjen ja Herran Jeesuksen ja apostolien puhtaan opin halpana pitäminen, 2 Joh. 9.³⁾

Tarkka raamatuntuntija Paavola siis oli, perusteellisesti hän sitä tutki. Mutta samaa tarkkuutta huomaamme hänen käyttäneen muitakin kirjoja lukiessaan. Niinpä hän Lutheria lukiessaan kuuluu tehneen kirjaansa reunamuistutuksia.³⁾ Ja erään hänen vihkosensa lopussa on pieni liite, jonka alkulehti kokonaisuudessaan kuuluu: „Epistola Postillan rekisterit; se 4 p. elokuus v. 1857, riemujuhlan vuonn." Ymmärrämme hänen siis pitäneen asialuetteloa, paremmin löytääkseen tarpeen tulleen ainakin kirjan tärkeimmät kohdat. Osottaahan tämä harvinaista intoa vanhukselta, joka jo oli 70:nneen vuotensa taakseen jättänyt.

Mutta Paavola ei omannut ainoastaan harvinaista intoa ja perusteellista tarkkuutta, vaan myös kokeneisuutta kristillisen elämän eri aloilla. Tämänkin seikan kertovat hänen muistiinpanonsa meille.⁴⁾ Niitä lukiessa oikein täytyy ihmetellä Paavolan kykyä arvostella asioita ja kirjoitella mietteitään hyvin-

¹⁾ Kirjeestä vuodelta 1853; omistaa kirkkoherra Vallinheimo, S. kirkko h. seur. pöyt. IV. 221.

²⁾ Akiander, VII 497 ja 498.

³⁾ Wallin, S. kirkkoh. s. pöyt. IV, 218.

⁴⁾ Veri. Hallion sanoja: »harvinaisen runsaat olivatkin luinen hengelliset kokemuksensa", Kirkoll. san. 1898 siv. 29.

kin erilaatuisista uskonelämää koskevista kysymyksistä. Milloin tapaamme „tutkistelemuxen uskon pääasiast" oikein eri jaoitukseineen ja alajaoituksineen tai saamme tutustua hänen ajatuksiinsa ripistä ja Herran ehtoollisesta; milloin hän taas puhuu pitkälti uskon kilvoituksesta tai „Pyhän Hengen todistuxest ja parannuxest." Tai kohtaa meitä Paavolan papereita selaillessa pieni vihkonen, jonka kansilehdellä luemme: „Lokakuun lopus ja marraskuun alvus v. 1857 muutama sana autuvaxi tekeväisen uskon kehoituxexi ja muutamia tohtor Lutheruxen sanoja." Käännämme lehteä. Kannen sisäpuolelle on yksiksensä suurin kirjaimin piirretty — ehkä senaikuisia mielialoja ja ajatuksia kuvaamaan, siltä tuntuu — sanat: „morsiamen pitää yljälles koko sydämes suostumuxen yli jän omaksi antaman; muutoin ei oikia pariskunta tule."

Tosin on vaikeaa aina varmuudella päättää, onko esitys aivan alkuperäistä, vaiko jostain suorastaan lainattua tai ainakin aatteeltaan vierasta alkuperää, sillä Paavolan omat ajatukset vaihtuvat usein ilman selvää rajaa toisten mielipiteitten selostamiseksi ja päinvastoin. Mutta joka tapauksessa tekevät Paavolan mietelmät sen vaikutuksen, että ne sisältävät paljon itsenäistä ja todistavat ainakin lähdekirjojen itsenäistä käsittelyä ja perinpohjaista tuntemista.

Todistuksena nyt mainitusta vaikeudesta Paavolan muistiinpanoja lukiessa on sekin, että eri henkilöt näkyvät tulleen eri käsityksiin jostakin paikasta. Esim. Akiander kertoessaan Honkilahden hyppyseurasta — nimenomaan huomauttaen, että tiedot ovat Paavolan muistiinpanoista saadut — mainitsee sen kokouksissa laulettua erästä Davidin 98 psalmin mukaan seipitettyä laulua, jonka ensi värsy kuuluu:

„Riemnitkaa Herralle kaikki maa,
riemuitkaa Herralle kaikki maa!
Veisatkaa ja veisatkaa,
ylistäkää ja kiittäkää,
ylistäkää ja kiittäkää!"¹⁾

Tästä saa sen käsityksen, että on kysymyksessä vain Paavolan selostus eikä hänen itsensä sepittämiä virsi. Pastori Hallio taas näyttää pitävän Paavolaa laulun tekijänä, koska hän eräässä kirjeessään,²⁾ jossa hän luettelee useita Paavolan virsiä (niistä jotkut alkuperäisinä hänen huostassaan), yhtenä mainitsee myös

¹⁾ Akiander, III 273 ja 274.

²⁾ Tämän kirjoittajalle.

tämän, alkuhuomautuksella: „Paavolan kirjoituksista aikoinaan kopioitu.”

Matti Paavola esittää muistiinpanoissaan myös hauskoja ja sattuvia vertauksia. Kun on jokin tärkeä asia erityisesti hänen sydämellään ollut, pukee hän ajatuksensa mieleenpainuvaan vertaukseen. Näin hän esim. menetteli ison herätyksen synnyttämänä ristiriitojen aikoina (1827—1828), lohduttaen itseään vertauksella kuvasta, jossa on sekä hyvää että pahaa. Tällainen on siinä pääajatus: Ei voi hän ylistää kokonaan hyväksi kuvaa, jossa paljon hyvän ja kauniin ohessa on kirpulan verrankin törkeää ja pahaa. Vaarallista näet olisi pientäkään pahaa hyväksyä, sillä vähä hapatus hapattaa koko taikinän. Ei hän myöskään voi kokonaan pahaksi tuomita kuvaa, jossa runsaan törkeyden ohessa olisi hituisenkin hyvää. Sillä silloinhan hän halveksisi hyvää ja tuomitsisi sen pahan kanssa. Jos hän pienen hyvän hylkäisi, olisi kaiken kadottamisen vaara pian käsissä, sillä „sekin, kuin hänellä on, pitää häneltä otettaman pois.” Täytyypä siis ihmisen tarkasti huomata kaiken pahan, sekä pienen että suuren, voidakseen käyttää sitä itselleen parannukseksi ja voittaa paha hyvällä. Samoin pitää huomata kaikki hyvä, pieninkin, käyttääkseen sitä ilokseen. „Jokainen taitaa suuresta hyvästä iloita, mutta harvat iloitsevat pienestä hyvästä,”

Hyvin sattuva on myös vertaus, joka kuvaa riitaan ryhtyvän kohtaloa: Isäntä lähetti palvelijansa viemään kuormaa Turkuun ja määräsi hänelle perillepääsöpäivän. Raumalle tultuaan palvelija näki joukon tappelevan ja voimaansa luottaen kävi hän kahakkaan osalliseksi sekä sai hankin osakseen haavoja. Laitilan kirkolla kävi samoin. Mutta kun hän Mynämäen kirkolla kolmannen kerran kävi tappeluun, niin sielläpä jo hakattiin hänen kätensä, jalkansa ja koko ruumiinsa, tavara ryöstettiin ja hevonen varastettiin. Tekikö hän oikein, kun hän sillä tavoin menetti isännän omaisuuden ja oman terveytensä? Jos siis on vaarallista antautua ruumiillisten tappelijain pariin, niin on vielä vaarallisempaa mennä hengellisten riitelijäin seuraan, jotka turmelevat ja kadottavat ihmisen sielun.

Paavola oli myös hengellisten laulujen sepittäjä. Kun meillä siis nyt on puhe „Paavolan kirjallisista harrastuksista”, kuuluvat tietysti hänen virtensä myös niihin. Edellisestä jo tunnemme osia hänen virsistään. Muotonsa puolesta niissä kyllä on paljonkin toivomisen varaa, mutta sisällys on yleensä hyvä. Niissä puhuu ahdistettu kristitty ahdistetuille sieluille heille ymmärrettävää sydämen kieltä. Jeesuksen kärsimisen ja kuoleman osallisuuteen ne

ennenkaikkea tahtovat syntistä johdattaa. Siellä Jeesuksen luona, hänen ristinsä salattua voimaa tuntien, vaihtuu kuin huomaa-matta valitusvirsi lunastetun sydämen kiitoslauluksi. Rukoile-vainen kansa on Paavolan virret omasta keskuudestaan lähte-neiksi tuntenut ja omikseen omistanut, koskapa useita niistä on heidän laulukirjaansa painettu. Heidän seuroissaan kuulee näitä Paavolan virsiä useinkin laulettavan. Kun olisi kykyä, olisi hy-vin viehättävää antaa tässä joitakin näytteitä näistä perin omin-takeisista ja hartaista sävelistä. Ainakin seuraavat kahdeksan virttä¹⁾ olen Paavolan sepittämiksi näissä »Halullisten sielujen hengellisissä lauluissa» havainnut (käytetty Raumalla 1907 ju-laistua painosta):

- N:o** 89. „0 Siionin lapset, joutukaa kaikki Jeesustamme
hartaasti etsimään."
N:o 90. „Jo herää sieluni, jo herää nyt Karitsan verta kiittä-mään."
N:o 144. „Aika täss joutuu ja kiiruhtaa poijes."
N:o 145. »Tulevainen autuus mull' toivossa lienee."
N:o 160. „O mikä tila tämä lie, kun ei nyt ymmär mitään."
N:o 161 „O sinä suruinen Suomenmaa, kuinka sulie täss
ajassa käynee."
N:o 162. »Lapset rakkaat, lapset rakkaat lähtekääm' juur
kiiruust'."
N:o 163. »Muistakaamme ja muistakaamme Herra
Jeesustamme."

Paitsi tätä luetteloa ja muutamaa sanaa virsien ylimalkai-sesta sävystä sopinee tähän vähän pitemmältikin lainata kohtia niistä. Ne antanevat meille parhaiten kuvan Paavolasta virsiruo-ilijana.

1. „0 Siionin lapset, joutukaa kaikki
Jeesustamme hartaasti etsimään.
Kyllä aika pian joutuu ja kuolema noutaa,
etsikäämme öljyä lamppumme vaan,
ja astukaamme edess nöyrässä pyynnös',
arinoa kerjäten hartaasti.
7. Sun ristikstä s vuotaa se elämän öljy,
kuin sieluja taitaa virvoittaa.
O siunattu uhri, o veri ylkä
kuinka rakkautesi on palavaa!
O Siionin lapset, kiitosta tuokaat
täydestä palavasta sydäimest'!"²⁾)

¹⁾ Akiander (VII, 510) mainitsee, että Paavolan kirjoituksista „ei löydy mitään muuta painettua kuin neljä hengellistä virttä." Mutta tämä. tieto ei enää nykyään pidä paikkaansa.

²⁾ N:osta 89.

1. Lapset rakkaat, lapset rakkaat
lähtekääm' juur kiiruust',
ulos synnin Pääpelistä
pelastamaan sielumm'.
 3. Syntisiä, syntisiä
Jeesus vastaan ottaa,
murheellisiin sydämihin
lohdutuksen tuottaa.
 5. Avatkaamme sydämemme
Herrall' Jeesukselle.
Ottäkaam' hän vastaan vaan
juuri omaksemme.
 13. Annos ompi aivan suuri,
Herra Jeesu jalo,
elämän myös olet ovi,
niinkuin sanas' sanoo.
 23. Herran asna kirkkaast' paistaa
armon taivahalla.
Sen on Herra myöskin suonut
tänne Suomen maalle.
 24. Vaan se kaikkein ylin ihme
ompi Herra sulia,
ett' suot sanas kylvön kalliin
sydämihin tulla.
 25. Kehukaamme Jeesustamme
ristin päällä kallist',
joka verikruununs alla
taivaan meille valmist'.¹⁾)
-
1. „O sinä suruinen Suomenmaa,
kuinka sulle täss' ajassa käynee?
Jo koston merkit ky IF valmiit ovat
ja Herran käsi on ojet!'!
Ah eikös nyt pitäis jo peljättämän
ja sydäntä synnistä erottaman,
ennenkuin kosto nielee.

¹⁾ N:osta 162.

6. O surkeus, surkeus määrätöin on
 its' kristikansassa tässä.
 On kristitty kastettu, synnissä kuol',
 viel pahempi pakanoita.
 O mihinkä tulet sä Suomenkin maa
 sun syntisi suurten kanssa ?
 — Katso ettei syvä kosto vaan niele.
9. O ystävän' mene sä sydämehes
 ja tutki sun tilas juur tarkast,
 ett kuinka sun kävis nyt tällä hetkell',
 jos kuolema temmais sun poijes.
 Sill' kristityn nimi ei suinkaan tässä' auta,
 vaan murhe Jumalan mielen kautta,
 kuin Jeesuksen verehen turvaa.¹⁾
10. Ah oletkos etsinyt puhdistusta
 siit Siionin puhdistuslähteest',
 kuss isoovat, janoovat virvoitetaan
 ja sairaa kaikki parannetaan?
 Ei nimi, ei tieto, ei oppi tässä' auta.
 O armahda Herra Jeesu!
 ky!!' kuollut muutoin kuolleenä pysyy."²⁾

1. „Jeesu, annos uudista,
 kasteenliitto puhdistu
 nuorukaisten sydämess'
 iäiseksi autuudeks'.
6. Jeesu, taivaast katsahda
 noita nuorukaisia ,
 vedä heitä sydämees,
 kihlaa uskoF lampaikses.
14. Ett kuin vihdoin kuolema
 tuleepi heit noutamaan,
 silloin valmiit olisit,
 taivaan saliin pääsisit.

¹⁾ Laulukirjassa on neljännen rivin jälkeen seuraavat kaksi säettä:
 „Mä pelkään, ett uskallus poijes katoa Ja rohkeus turhaan raukee.” Ne
 tekevät värsyn liian pitkäksi; ne voi kuitenkin ajatuksen silti muuttu-
 matta jättää pois. Siten säilyy värsylle sopiva pituus.

²⁾ N:osta 161.

15. Siunaa Herra Jeesu Krist'
 pyhä toimitus nyt its'
 sinun nimes kumiiaks'
 seurakunt a s parahaks."")

7. „Sä olet nyt syntisten ylkä itse,
 sä Jumalan pyhä Karitsa, Kriste.
 O lahja ja tavara ääretöin, suur'
 o sieluillen välimies lahjoitett' juur'!

8. Totta taivaissa kerran sua katsella saan
 ja pyhiä kasvoja s ylistää vaan,
 siell' enkelein seurass' sinä juhlaisten' vuonn',
 koska loppu on murhe ja kilvoitus yön.

9. Tääll' tosin on sota ja kilvoitus työ,
 vaan siellä koht Jakkaa toi murheinen yö,
 kussa kasvoista kasvoihin katsella saan
 ja Karitsan ystävytt' nauttia vaan."")

Mutta Paavolahan ei ollut alkanut kirjoittaa muistiinpanojaan ainoastaan „oman sydämensä äxytyxi", vaan myös »juma-listen seurain äxytyxi vastan." Sentähden muodostavat hänen jälkeenjättämänsä vihkoset perin tärkeän — monta kertaa ainoan — tietoaarten, kun on kysymyksessä Satakunnan herännäisyyden vaiheet viime vuosisadan ensi puoliskolla. Näitä Paavolan muistiinpanoja saa esim. Akiander kiittää monesta tiedonannosta laajaa 7-osaista teostaan Suonien uskonnollisista liikkeistä julkaistessaan. Jo teoksensa II:ssa osassa hän mainitsee kunnioittaen Paavolan nimen ja hänen muistiinpanonsa, joihin hänellä on ollut tilaisuus tutustua. Heti seuraavassa on kertomus — Paavolan mukaan — Nakkilan, Kokemäen ja Luvian silloisista uskonnollisista oloista.³⁾ Kun sitte on Matti Pukanhaavasta⁴⁾ tai Henrik Perosta⁵⁾ kuvaus annettava, on Paavolaa taas avuksi käytetty (viimeksimainitusta kerrottaessa yksinomaan). Myös saa-

¹⁾ Akiander, VII 523 ja 524.

²⁾ N:osta 90.

³⁾ Akiander, II 296.

⁴⁾ Akiander, II 299-304.

⁵⁾ Akiander, V 354—356.

vat Juliana Söderborg¹⁾ ja Iisak Lönberg²⁾ (Akianderilla: Tsaak Lemberg) — ainakin osaksi — kertojansa Paavolasta. Vielä ovat Paavolan muistiinpanot antaneet tietoja Anna Lagerbladista,³⁾ ja niihin perustuu Honkilahden hyppyseuran opin ja tapojen kuvaus.⁴⁾ Tietysti ne tietävät myös yhtä ja toista mainita tämän seuran perustajasta Johan Uuskartanosta,⁵⁾ tuosta miehestä, jonka kanssa Paavola sanoi olleensa „hyväsä ja huonosa kraadisa."

Edellisestä tuttuja ovat järjestänsä kaikki äskenmainitut henkilöt. He olivat Satakunnan herännäisyyden tunnetuimpia edustajia kukin paikkakunnallaan. Ilman Paavolaa me tietäisimme verraten vähän monestakin heistä. Paljon suuremman palveluksen jälkimaailmalle teki siis Paavola muistiinpanojaan 40 vuoden kuluessa kirjoitellessaan, kuin mitä hän itse aavisti-kaan. Syystäpä antaa Rosendal Suomen herännäisyyden historiassa Paavolan „muistikirjasta" seuraavan arvostelun: »Tämä huomattava kirjoitus, joka osoittaa suurta kokemusta ja senaikuisen talonpojan kirjoitukseksi harvinaisen etevää kykyä, on tärkeä lähde jokaiselle, joka tahtoo tutustua Lounais-Suomen hengellisten liikkeiden historiaan 19 vuosisadalla,"⁶⁾

Tahtoisimme, — sen lisäksi, mitä kirjoituksessamme jo pitkien matkaa on ollut — juuri tässä yhteydessä vielä esittää joitakin näytteitä Paavolan tavasta esittää ja arvostella eri suuntia ja henkilöitä, kuvaukseen enemmän Paavolan omaa leimaa saadaksemme. Monien joukosta valittakoon Matti Pukanhaava ja Henrik Pero, he kun näkyvät olleen Paavolaa huomattavasti lähellä.

Näin kertoo Paavola muistiinpanoissaan ystävästään Pukarihaavasta: „Matti Pukanhaava Ikälisien pitäjäsä ja Kankaanpään seurakunnassa oli minun silmisäni niitä jalompita miehiä, etten minä hänen kaltaistas ole nyt viel toista nähnyt.——— Ja kansapuhetta hän piti enimmästä päästä ja rukouxia hän kans joskus piti, koska hän sen hyväxi ymmärsi ja siihen oli hänell ihmelisen terveliset lahjat ja polvilles hän oli, joko stoolin eli penkin nojalla, Ja en minä muista hänen kasvoilllas äänellissi rukouxi pitänen. — — En minä hänes yhtän ainuvata sidottu tapaa muista nähnyni."

¹⁾ Akiander, II 290—292.

²⁾ Akiander, II 292—294.

³⁾ Akiander, II 179.

⁴⁾ Akiander, III 271—277.

⁵⁾ Akiander, III 277—279.

⁶⁾ Rosendal, I 206—207.

Lainattakoon tähän myöskin seuraava kohta, joka on varsin huomattava siinä olevan Paavolan lisäämän, hänen omaa suhdettaan tällaisissa tapauksissa kuvaavan, huomautuksen vuoksi: „Kerran hän (Pukanhaava) sanoi, ettei synniss ole muuta vaaraa kuin uskon tähden; minun löi koht mieleeni, että jokos nyt mies parka menet liiaksi sen ison uskos kansa. Mutta olen huomannut, että uskossa se onkin, joka sydämet puhdistaa (p. Pietarin todistus tekokirjas). Niin minä siitä olin ymmärtävännä, että hän piti ittes lujasti olevan Jumalan lapsen ja Jumalala rakkaana isänäs ja tunnustikin sen suullas eikä sitä hävennyt. Sanoipa hän niinkin, ettei hän perkelettä pelkä enempätä kuin kärkepistä seinän raosa.”

„Ja sen kuulin enemmän kuin yhden kerran hänen suustas kuin hän sanoi: oi joska vaan saisi hyvin paljon sieluja Jesuxen tyän koottu, ja sanoi ettei lain kristityt saa sitä toimen, mutta evankeliumin kristityt saa.”

Henrik Perosta taas Paavola kertoo noin 30-vuotisen tuttavuuden perustuksella näin: »Henrik Pero oli luontos puolesta niitä kiivaampia ihmisiä ikä minä nähnyt olen; ei se peljän herroja eikä talonpoikia. Ja hän tunnusti sen rohkiaisten, ett hän on autuvas Jumalan lapsi. Ja hän on minun ymmärtäin juuri ilmeinen luterilainen. Kerran hän sanoi niin kiivasten nyrkkit pios, ett joka vaan Lutherin oppia laittaa eli häväise, ett se on vissin perkelestä.” Vielä Paavola mainitsee hänestä, että hän »sen vapan armon tien oppinut oli” ja että „paljo hänt syytettiin isost uskostasi

Tämäntapaisia ovat Paavolan tuleville polville jättämät tiedot, Kuinka paikalle hän esityksessään osui ja kuinka juuri kuvaavimpia piirteitä mainitsi, sitä todistaa esim. se, että milloin meille on muita, teitä säilynyt tietoja hänen kertomistaan henkilöistä, nämä tiedot hyvin sopivat Paavolan kuvauksiin. Vai voisimmeko löytää sattuvampia sanoja kuin äskeiset Perosta, miehestä, joka m. m. erään kirjeensä Paavolalle lopettaa näin: „olkat nyt sydämellisesti tervetitty jo voikat hyvin siinä sulasa armonsa niinkuin kala vedesä.”)

Päätökseksi tahtoisimme kertoa erään Paavolan liikuttavan „nuoruudenmuistelman.” Olkoot seuraavat rivit sekä muistiinpanoja että niiden kirjoittajaa kunnioittamassa, Herttaisen muiston jättää ukko Paavolasta mielimme hänen koruton kertomuksensa:

„Vuonna 1796 liki tuota vuotta, koska minä isäni huonees

*) S. kirkkoh. s. arkistossa Paavolan papereiden joukossa.

Eurajoella olin 9 eli 10 vuoden paikoilla vanha, niin tuli Rauman markkinareisulla yxi jumalinen mies isäni huonesen korteria, joka piti yhtä elävätä jumalista kanssapuhetta ja oli hänellä myös yxi elävä veisun lahja. Ja koska hän toissapäivän aamuna lähti, niin hän porstosa rookasi minun jättä hyvästi. Niin hän sanoi minull muutaman jumalisen sanan niinkuin voiteen, että se kävi niin minun läpitsen, että minä tunsin mytтынmenemisen päin lätti jata ja yhden vetävän rakkauden hänen tyäs. Niitä sanoja en minä enä muista, mutta se rakkaus on vielä tallella, vaikka mies on lähes 20 vuotta kuollunna ollut.¹⁾

Tuostakin tapauxesta ymmärrän, ett oi voi, että kuinka kristityn tulisi lasten kansa taitava olla ja että hän olisi lapsille ylösrakennuxexi ja ei pahennuxexi ja että kuinka totisesti on tarpellinen lasten edestä rukoilla ja huutta, että Herra heidän pienet sydämes pyhitäisi majaxes ja templixes. Tätä asiata ajatelllessani niin poukkoovat vesikarpalet niin silmistäni, etten osa enä kirjotta vaan täyty seisatta ja huutta: rakas Isä taivasta poikas Jesuxen tähden auta ja armahda minua ja kaikkia pieniä lapsia ja kastes liiton uudistavaisia nuorukaisia oman nimes kunnian ja meidän köyhäin sieluimme autuden tähden. Amen."

V. Piirteitä Paavolan luonteesta.

Loppujen lopuksi on mielestämme syytä yrittää saada aikaan lyhyt luonnekuvaus Paavolasta. Sitä varten täytyy meidän ikäänkuin koota yhteen paikkaan helposti katseltavaksi niitä hajanaisia piirteitä, jotka kirjoituksen kuluessa ovat muodostuneet. Mutta meidän täytyy myös, edes jonkinlaisen kokonaisvaikutuksen aikaansaamiseksi Matti Paavolan huomattavasta persoonallisuudesta, täydentää ja lisäillä edellistä esitystämme. Vaikutuksiin, joita Paavolan kirjoituksia lukiessa saa, perustuu suurimmalta osalta seuraava.

Paavolan luonteen pääsävynä on lempeä nöyryys. Hän ei koskaan ollut suuria itsestään ajatellut ja vuosien vierieessä hän Jumalan koulussa oppi yhä enemmän nöyrää mieltä. Sitä todistavat kyllin selvästi hänen omat lausuntonsa sellaiset kuin: „sill' en minä olekkan mikkä muu vaan yksi kaikein heikoin opettelevainen lapsi." „En voi kyllixi hävetä puutoxiani ja vikojani, se

¹⁾ Akiander (VII, 474) kertoo tämän miehen olleen Paturin Kokemäeltä: Paturi „oli 1796 siunannut Matti poikaa käydessänsä markkinareisulla."

on minull mahdotonta." Sitä todistaa myös toisten lausunnot hänestä: „Paavolan vaari oli nöyrä ja matalahenkinen kuin lapsi," muistellaan häntä.¹⁾ Samaan nöyrään tapaan hän puhuu monessa paikassa muistiinpanoissaan. Huomautamme vain ensin tuosta jo mainitusta launnosta, joka päättyy sanoihin: „40 vuoden ajan on minull ollut tuot huono kirjoitussährimistä." Toinen miltei yhtä nöyrä tunnustus on tämä: »noissa kahdess vihoss on kristillisyyden pääasjat aivan lyhyvillä sanoilla, ehkä ne on aivan kehnosti ja puuttuvalaisesti kirjoitettu." Tähän tapaan hän arvelee vihkosistaan, joista kaikki niihin tutustuneet yksimielisesti ihastuen kiitosta puhuvat!

Paavolan lempeälle luonteelle kuvaavana piirteenä mainitakoon vielä sovinuollisuuden harrastus. Hänhän koetti kaikkien kanssa elää rauhassa; riita ja erimielisyys, erittäinkin kristittyjen kesken oli hänestä kauheinta, mitä ajatella saattaa. Noista riitaisuuksista hän kirjoittaa, »ett jos yhdet perkelen mutkat ja nuorat pois tielt saadan, niin kyll hän toisia sijan löytä." Jo nuoruudestaan hänellä oli perin ikäviä muistoja ihmisten panetteluhallusta. Niistä muistoista seurauksena koko hänen elämänsä ajaksi oli päätös: »huomasin sen pahaksi ja kartettavaisex synnisi." Syntinä hän neuvoi välttämään kaikkea toisten tuomitsemista ja panettelemista. Itse hän oli tässä esimerkkinä muille. Ihmeellisesti hän aina varjeltuikin tähän syntiin eksymästä, vaikka omaan kohtaansa hyvin usein sai toisten puolelta tuntea sen katkeruutta.

Pidettiin seuroja Lapin Vahalassa. Siellä eräs „isokristitty" loukkasi sanoillaan Paavolaa niin, että hän katsoi parhaaksi lähteä pois seurasta, Seuraavana päivänä hän tapasi loukkaajansa. Ystävällisesti hän tarttui hänen käteensä sanoen: „lähdeppä, veliseni, tästä vähän kävelemään." Pelkäsi jo kansa, että miehille syntyisi tappelu, mutta rauhassa kävelivät miehet ja istuutuivat viimein mättäälle. Siinäpä sitä sitten keskusteltiin siksi, että riita-asia vallan sovittiin. Käsikädessä palasivat miehet seurataloon, ja kansa arveli, että olisipa vain asia ollut muiden käsissä, niin kyllä siitä olisi lopuksi tappelu syntynyt, mutta moiset miehet osaavat rauhassa riitansa ratkaista.

Sovittajana olemme Paavolaa jo ennen oppineet tuntemaan. Tämä äskenen kertomus oli vain yksityistapaus, joka havainnollisesti esittää koko totuuden. Lempeänä sovittajana kuvailee Hallio häntä seuraavasti: „Kun tuli riita, niin silloin riennettiin

¹⁾ Wallin, S. kirkkoh. s. pöyt. IV, 219.

joukossa Paavolaan ja Paavola johdatti Jeesuksen tykö, pois niistä turhista riidoista."¹⁾ Onhan tämä kauniisti sanottu ja kauniisti tehty eikä siihen ole mitään muistuttamista. Mutta samalla ei pidä unhottaa, että juuri Paavolan lempeys, niin paljon kuin se varmaan oli saanutkin aikaan hyvää ja vastustamattomasti kiinnitti ihmisiä häneen, oli samalla hänen heikko puolensa. Paavolan näet kävi niin, kuten yleensä hänen luonteistensa, että hän ei osannutkaan olla kyllin ankara silloin, kun asianhaarat ehdottomasti olisivat sitä vaatineet. Syystä kyllä Rosendal Suomen herännäisyyden historiassa huomauttaa: »Epäilemättä oli hän oikeassa, kun hän leviävän herännäisyyden monenkaltaisia ilmauksia tankaten, neuvoi noudattamaan rakkauden suurta käskyä, mutta yhtä varma on, että hänen liikkeen eksytyksiin nähden olisi pitänyt asettua jyrkemmälle kannalle."²⁾ Seuraa sitte Paavolan vertaus taulusta, jolle on maalattu sekä hyvää että huonoa.³⁾ Rosendalin loppulause siihen kuuluu: „Miten oikeat ja miellyttävät nämä sanat ovatkin, kaipaamme niistä pätevää neuvoa ja tarmokasta päätöstä niiden paheiden poistamiseksi, jotka häiriten estelivät Satakunnan herännäisyyden raitista kehitystä."⁴⁾

Mutta tarmokasta päätöstä Paavolalta juuri puuttui. Hän oli liiaksi rauhaa rakastava ryhtyäkseen oinasta alotteestaan taisteluun. Hän sai näet kyllä pitkin matkaa kokea sitä, että, huolimatta hänen sovinnollisesta hengestään, moni ei yhtään tahdonutkaan ymmärtää häntä, vaan koetti puheellaan ja esiintymisellään hävittää minkä ennätti sitä, mitä Paavola rakkaudella yhdisti ja rakensi. Varmaan sellaisten katkerien kokemusten, rauenneiden sovinnonhieromisten tunteita kuvailee tällainenkin lause: »Niin olkko tuo muistoxi sanottu tuosta 40 vuodesta (1810—1850): ompa tuon ajan alla jumalisuudesta riideltä ja prässätty."

Ymmärrämme, miten tuskallisilta nämä riidat ja »prässäykset" tuntuivat sellaiselle luonteelle kuin Paavolan. Ehkä hän olisi niistä monestakin säästynyt, jos olisi esiintynyt päättävämmin. Mutta kuten tiedämme— sitä hän ei tehnyt. Muistakaamme esim. vain hänen suhdettaan „hyppyseuroihin". Hänen tarkka silmänsä ja raitis kristillisyytensä kyllä piankin oli selvillä, mitä nuo seu-

¹⁾ Hallin, Kirkoll. san. 1898 siv. 29.

²⁾ Rosendal, I 226.

³⁾ Katso siv. 76 ja 77,

⁴⁾ Rosendal, I 227.

rat olivat lajiaan. Kirjoittaahan Paavola, että »näkemisiss ja hyppyiss ja isoisä liikutuxis pyytää olla hyvä ja paha sekasin". Niitä on siis varottava ja arvostellen kohdeltava. Mutta kaikesta tästä huolimatta ei Paavola ryhtynyt ponteviin toimiin, vaan antoi liiaksi valtaa mielessään sille ajatukselle, että „ei se heidän ilos minun mittä paha tehnyt".

Mutta vaikka me äskeisessä tapauksessa ja monessa muussa kohden turhaan etsimme Paavolasta enemmän toiminnan miestä ja vaikka meidän on tämä puutteenksi merkittävä, niin sensijaan lieene vaikeaa tavata toista, joka hänen tavallaan on valmis nöyränä tunnustamaan heikkoutensa. Häneltä puuttui kyllä johtajakyky, mutta kykyä tunnustaa tämäkin puuttuvaisuutensa ei häneltä puuttunut. Hän sanoi suoraan: „sill ett minun täydyi se ymmärtä, ett minä yxi huono ja saarnavirasta ulkon olevainen mies, etten minä voinut maakunnan kansa ojet ja hillitä".

Voisimme siis edellisen perustuksella sanoa, että Paavola oli enemmän tai vähemmän arka luonne. Tavallisesti me käsitämme arkuuden luonteenpuutteenksi ja sitä se onkin. Mutta on olemassa myös arkuutta hyvässä merkityksessä, sitä arkuutta, jota paremmin sanomme herkkyydeksi. Sitä me monasti tapaammekin Paavolassa. Esim. tuo jo hänen edelliseltä kehityskaudeltaan tunnettu huolissaanolo seurojen pidosta kuuluu mielestämme siihen: Paavola arkaili esiintyä seuroissa, pelkäsi »pahentaa yhtä noista vähimmistä". Hänen arka omatuntonsa saattoi häntä vakavasti miettimään tätä kysymystä, vaikka hänellä itselläänkin oli samoihin aikoihin omaa asiata kylliksi Herran luona ajettavana. Joku toinen olisi voinut, itse kovissa taisteluissa ollen, sysätä syrjään tuollaiset ajatukset sanoen Kainin tavoin: „olenko minä veljeni vartia?" Mutta niin ei Paavola tee, hänen herkkä omatuntonsa ei sitä mitenkään olisi sallinut. Hän tahtoi, kun asiat keran niin vaativat, kärsivällisesti ottaa kannettavakseen ei ainoastaan omat taistelunsa, vaan myös huolet muiden tähden.

Tämä kaunis piirre Paavolan luonteessa on läheisesti yhtyneenä hänen perin pohjaisuuteensa. Paavola oli näet hyvin perin pohjainen kaikessa. Se ilmeni jo hänen kirjojensa järjestelmällisessä ja tarkassa tutkimisessa. Sen todistavat myös mielestämme juuri nuo hänen monet sisälliset taistelunsa, joita hänen kristillisyytensä alkuajoilta on edellisessä pari kerrottu ja joita sitten oli pitkin matkaa hänen elämässään. Ei pintapuolinen luonne olisi antautunut sellaisiin taisteluihin ja jos olisikin niihin joutunut, ei olisi voinut niitä niin tyynesti ajanpitkään kestää.

Paavolan perinpohjaisuus ja syvyys kasvatti hänessä myös itsenäisyyttä. Tätä tietä ja tältä kannalta lienee parhaiten selitettävissä se aluksi kylläkin omituiselta kuulostava seikka, että mies, joka suhteessaan muihin ja ulospäin esiintyy lempeydessään usein hyvinkin vähän vaativana, ikäänkuin omaa kantaa ja mieli-pidettä puuttuvana, kuitenkin omassa sisällisessä elämässään näyttää omaavan paljonkin itsenäisyyttä. Varsinkin ilmenee tämä hänen itsenäisyytensä hänen muistiinpanoissaan. Voimmepa niiden perustuksella sanoa, että Paavolalla oli oikein taipumuksia itsenäiseen mietiskelyyn.

Toiselta puolen saattaa tätä Paavolan itsenäisyyttä selittää hänen luonteensa pää-ominaisuuden, lempeän nöyryyden, kannalta näin: Paavola tahtoi elää sovinnossa kaikkien kanssa ja tämä pyrkimys vei hänet siihen ajatukseen, että kaikkialla on paljon opittavaa, jokaiselle jotakin hyvää annettavana. Mutta oman-tunnon tarkkana ja perusteellisena miehenä ei hän voinut tutki-matta eikä koettelematta omaksua toisten kokemuksia. Tätä tietä kehittyi hänessä itsenäisyyttä ja suuri oppimisen halu. Vaiku-tuksille altis oli hänen mielensä. Lapsena lapsien joukkoon aset-tuen hän antoi heidän opettaa itselleen elämän suuriarvoisia ope-tuksia.

Lainaamme tähän erään kohdan, joka hyvästi valaisee ja tu-kee äskeistä, samalla kun se kuvaa Paavolan ajatustapaa yleensä. Näin se kuuluu: „No on tämä ihminen kyllä onneton kappale siin kuin hän tahto itsiäs vahinkoitta hake ett saadaxes itses vahinkoi-tetuxi. Ja siin viäl myrkyllisemmästi hullu, ett kuin häntä rupee kieltämän ja estämän, etei hän itsiäs vahinkoitaishi, niin hän nosta kauhian kiukun ja viel kiusanteon sitä vastan, joka hänt estä siit, etei hän itsiäs vahinkoitaishi. Ja tuon salaisuuden olen oppinut tunteman lapsesta ja itsestäni.”

Tämä on mielestämme hyvin opettava ja elävästi esitetty kuvaus. On aivan kuin näkisimme ukko Paavolan vakavana istumassa tuvan pöydän päässä, sillä välin kuin lapset leikkivät leikkejään, iloitsevat ilojaan lattialla. Mutta kesken parhainta onnea tulee ehkä isompien lasten välillä riita, tai ajattelematto-muudessaan on nuorin saanut kirveen käsiinsä. Vaari rientää apuun, mutta saa kovia kokea ennenkuin pikku mies luopuu tuos-ta vaarallisesta aseestaan, joka kumminkin ihan varmaan ennem-min tai myöhemmin tuottaisi turmiota ymmärtämättömälle käyt-täjälleen, ellei sitä ajoissa saataisi häneltä parempaan korjuun.

Mutta Paavola ei ollut ainoastaan itsenäinen ja opinhaluinen, vaan myös hyvin suuressa määrässä edistyskenhaluinen. Edistystä oli hänen pitkä elämänsä. Koko tuo merkillinen kehitys harjoitusten ja töiden kristillisyydestä täyteen evankeeliseen uskoon puhuu puolestaan. Miten Paavolan sisäistä kehitystä muuten kuvattaneenkin, mitä syitä ja vaikuttimia sille esittettäneenkin, aina on se semmoisenaan, tosiasiassa todistava ei ainoastaan hänen haamaan vaan myös mahdollisuuttaan edistymiseen. Paavolan edistyminen näkyi myös ulospäin vapautumisena kaikista orjuuttavista tavoista ja muodoista. Jos joku hänen ympärillään oli totumuksiensa ja tapojensa orja, oli Paavola itse vapaa. Piintynyt, jäykkään kaavamaisuuteen kangistunut herännäisyys ei hänessä löytänyt kannattajaansa. Mutta sen sijaan kyllä monet siihen aikaan varsinkin meidän maassamme verraten oudot ja uudet aatteet saivat hänet innokkaaksi puoltajakseen. Esim. pyhäkoulu työ näkyy olleen Paavolalle varsin kallis, ja sydäimestä varmaan lähtee hänen toivomuksensa: „O Herra anna armos ja siunauks siihenkin kalliin toimitukseen.”) Paavolasta myös tiedämme, että hän ensimmäisten joukossa innokkaasti kannatti pakanalähetystä.)

Nämä mainitut esimerkit todistanevat jo kyllin selvästi Paavolan valistunutta itsenäistä kantaa. Samansuuntaisen todistuksen lueimme muuallakin Paavolasta: „Itsenäisenä kristittynä ja Jumalan sanaa tutkivana hän koetteli kaikki ja piti sen, minkä parhaaksi näki.”) Paavolan oma ajatus — meille jo tuttu — kuuluu: »niin se käy, ett minun täyty antta itsellen kaikk kelvata sekä kirjoista että ihmisiltä.” Tällöinen oli Paavolan elämäkokemus. Sen mukaan hän koetti elämäänsä elää. Vaikeat olivat ajat. Ei meidän siis sovi ihmetellä, että Paavolan hyväntahtoinen myöntäväisyys toisinaan jättää varsinkin suhteessa ulospäin voimakkaalle päättäväisyydelle kylläkin toivomisen varaa.

Mutta onhan meissä jokaisessa kuolevaisessa paljonkin »toivomisen varaa”. Sentähden ei voi tämä Paavolan luonteen puutos hänen persoonallisuutensa ylevyyttä ja herttaisuutta meiltä riistää. Paavola on kun onkin merkillinen mies Satakunnan kansan keskuudessa. Paljon on hänessä sellaista, minkä syystä voimme sanoa erottavan hänet jokapäiväisestä ihmisjoukosta ja kohottavan hänet päättään korkeammalle ympäristöään. Hänen kaltai-

1) Paavolan lapsi- ja nuorisorakkaudesta yleensä todistaa hänen „nuoruudenmuistelmansa” siv. 90 ja 91 ja „konfirmatiovirtensä” siv. 83.

2) U. Paunu, Suomen pakanalähetystoimi, siv. 132 ja 134.

3) Haitto, Kirkoll. san. 1898 siv. 29.

sensa henkilö on omiansa monessakin suhteessa kiinnittämään huomiotamme. Kirkkaimpana säilyy kuitenkin kuva nöyrästä ja lempeästä rauhan miehestä, jolla tosin oli liian vähän johtajan itsevaltaista tahtoa, mutta kylliksi rakkauden ja velvollisuuden tuntoa asettuakseen sydämensä vaatimuksesta sovittajaksi toisiaan epäilevien sisarien ja veljien välille. Hänessä oli niin paljon sitä oikeaa lapsenuskkoa ja siitä johtuvaa avomielisyyttä, mitä nykyäänkin monelta hänen piiriinsä lukeutuvalta puuttuu.

S Linnainmaa.

Kalastuksesta Pohjois-Satakunnan rannikolla.

Ikivanhoista ajoista saakka ovat Satakunnan merenrannat olleet kalarikkaita ja haluttuja kalastuspaikkoja. Kalarikkautta todistavat ne monet riidat kalastuspaikoista ja kalavesien omistusoikeudesta, joita tavataan kaikilta ajoilta, varhaisimmasta muinaisuudesta aina viime aikoihin saakka. Jo vanhat muistissa säilyneet asutustarinat tietävät kertoa verisistä taisteluista, joita käytiin sisämaasta tulleiden erämiesten ja rannikon asujainten välillä. Ja myöhemmiltä ajoilta tavataan suuri joukko kuninkaan- kirjeitä, privilegioita ja tuomioita, joilla kalavesien omistusoikeutta ratkaistaan. Mutta niiden esittäminen kuuluu toiseen yhteyteen.

Kysymys siitä, mitä kalalajeja, vanhimpana aikana enimmin on Pohjois-Satakunnan rannikolla kalastettu, on oikeastaan hämärän peittämä. Paikannimistö auttaa tavallisesti tällaisessa tutkimuksessa, mutta täällä ei siitä ole mitään apua. Vanhimmat käytännössä säilyneistä paikannimistä ovat ruotsalaiset nimet, mutta ne eivät viittaa mihinkään yksityiseen kalalajiin, vaan liittyy niissä "fisk" sana johonkin tavalliseen lisään „ö", „holm", „skär" j.n.e. Tapaamme esim. nimen „Fiskö". Erään luodon nimi on „Kalaholma". Suomalaisissa nimissä esiintyy jo eri kalan nimiä esim. »Silakkariutta", „Sillikari", mutta nämä nimet ovat mielestäni myöhäsyntyisiä. Ahlaisissa tavattava Silakkariutta on yksinäinen, pari metriä merenpinnan yläpuolelle kohoava ja 3—4 engl. penik. ulkona meressä sijaitseva autio kari, joka tuskin paria sataa, vuotta vielä on ollut näkyvissä. Sen merenpuolinen naapuri on „Hylkiriutta". Ottamalla huomioon sen seikan, että kalastajat varsin myöhään, kuten edempänä tulemme näkemään, oikeastaan vasta, viime vuosisadalla, uskalsivat ulos merelle, voimme pitää jotenkin varmana, että karin nimi on jotenkin myöhäsyntyinen ja ettei se siis kanna kauvemmaksi muinaisuuteen. Mutta tieto sii-

tä, että silakka, nytkin vielä on melkein ainoana pyynnin esineenä ja että silli on sinä aika ajoittain ollut, saattaa päättämään, että juuri nämä kalat varhaisessa muinaisuudessakin ovat pyyntimiehiä viekoitelleet meren rantamille.

Suunnitellessani tätä kirjoitusta oli aikomukseni koettaa määritellä niitä aikoja, joina silli ja silakka ovat runsaimmin esiintyneet. Valitseehan silli esim. Kattegatissa toisin ajoin eri kulkureittejä. Näyttää siltä, että silliä näilläkin rannoilla olisi aika ajoin esiintynyt suuremmissa määrin ja että se toisinaan, esim. juuri nykyään, olisi melkein kokonaan poissa. Näytti myöskin siltä, että silakalla olisi sillin tavat, vaikka sen oleskelujaksot olivat paljon pitemmät. Mutta näiden jaksojen rajoittelu ei ole ollut allekirjoittaneelle mahdollinen monesta eri syystä. Mahdottomana en sellaista rajoittelua kuitenkaan pidä.

Sillin kalastuksesta puhutaan jo keskiajalla eräässä asiakirjassa 1400-luvulta, joka mainitsee, että silliä kalastettiin Lautti-järvellä.¹⁾ Sekä silakan että sillin kalastuksesta puhutaan myös Porin kaupungin historiaa koskevissa asiakirjoissa kaupungin ensimmäisen tapulioikeuden aikana, 1500-luvulla. Porin vientitavarana mainitaan myös lohi, mutta se varmaan oli ylempänä joki-varrella pyydettyä.

1500- ja 1600-lukujen vaihteessa ei puhuta sillin kalastuksesta mitään, vaan mainitaan, että silakan kalastus oli Porin porvariston tärkeimpiä elinkeinoja. Silli ei näytä näinä aikoina ainakaan runsaampana esiintyneen. Kaupunkilaisten silakankalastuspaikat olivat Kappeli, Paakari, Pihlava, Kallio, kaikki Tahkoluodon saariryhmässä, joka oli privilegiolla v:lta 1594 annettu Porin porvaristolle lahjaksi. Porilaisten täytyi kuitenkin luovuttaa pitkän riidan jälkeen nämä kalastuspaikat kokemäkeläisille ja liiviläisille, sillä porilaisilla oli oikeudelle näyttää ainoastaan lahjakirjan kopia, he olivat hukanneet alkuperäisen. Ainoastaan Reposaaari jäi Porille.

Silakan hinnaksi näinä aikoina mainitaan Suomen vientitavaroin luettelossa vv. 1556—63 6 mk. tynnyriltä. Silliä, joka mainitaan nimellä „krampesill”, myytiin vihkoittain $\frac{1}{4}$ markasta. Sama luettelo mainitsee myöskin, että kuoretta (norssia) myytiin vihkoittain, joka seikka viitanee sen vähäiseen saantiin. Vientitavaraksi se tuskin kelpasikaan, sillä kuore on kesä-aikana, jolloin kulkuyhteys ulkomaille oli helpompi, melkein kelpaamaton syötäväksi.

¹⁾ Kylä Merikarvialla.

Puolivälissä 1600-lukua ja 1700-lukuun mennessä kerrotaan, että kalastus oli porilaisten ja rannikon kalavesien omistajien tärkeä elinkeino. Kalastusta harjoitetaan saaristossa Reposaaren sisä- ja ulkopuolella. Juhannuksen aikaan lähti porilainen luotomaihin. Sinne meni »skuutallaan" niin raatimies kuin joutomieskin. Maalaiset varustivat myös vehkeensä kuntoon ja soutelivat kalastuspaikoille. Keskikesän aikana oli elämä saaristossa vilkasta, tapasipa toisinaan 40 venettä luotojen rannoilla. Venekunnat pystyttivät rannalle yökortteerikseen kukin teltan tai rakensivat saunan, ja niissä maattiin tuon viisi- kuusiviikkoisen kalastusajan yöt. Enempää ei ehditty viipyä, sillä heinänteko ja elonkorjuu ajoi miehet kotiin maanviljelystöihin. Varsinaista kalastajaväestöä ei silloin vielä ollut olemassa, sillä elinkeino ei elättänyt, vaan oli kalastus ainoastaan tärkeä sivuelinkeino, jolla hankittiin talvinen särvin. Saalis oli yleensä hyvä.

Hyödyn aikakaudella harjoitetaan kalastusta Pohjois-Satakunnan rannikolla tosin vähemmässä määrässä kuin edellisenä aikana, mutta silti niinkuin sanotaan „suurella ahkeruudella". Sensijaan että ennen oli tavattu 40 venekuntaa, harjoittaa porilaisista kalastusta enää vain 9 venekuntaa, kaksi miestä kussakin. Tältä ajalta tapaamme muuten huvittavia tietoja pyyntineuvoista. Kalastetaan verkoilla, jotka ovat 25 á 30 kyynärää pitkiä ja 5 kyynärää syviä, Kalastuksessa käytetään myös nuotta. Ulrik Rudenskjöld sanoo taloudellisessa kertomuksessaan, että silakkaa, joka ennen on mennyt aina Anolaan (!) saakka, nykyään, kun se vesien pakenemisen tähden on siirtynyt ulommaksi, etuisasti pyydetään eräässä salmessa Anttoora-nimisen kruununluodon vieressä 6 ja useammankin sylen syvyisessä vedessä. Nuotta on 9 kyynärää syvä. Rudenskjöld huomauttaa, että jos nuotta olisi syvempi, kaloja tulisi enemmän, mutta paremmat pyydykset sittenkin olisivat verkot.

Sen ajan huomatuimpia kalastajia on porilainen raatimies Sourander. 1750—60 luvuilla hän kalasti „ei ilman menestystä". V. 1764 kirjoitetaan: „Avonaisessa meressä harjoittavat raatimies Sourander ja muutamat muut innostuneet kalastusta ja nousee heidän saaliinsa tänä vuonna 80 tynnyriin suolattua silakkaa."

Sillin kalastuksesta on näiltä ajoilta huvittavia tietoja. Sillin tulo ei tosin ole erinomaista. Rudenskjöld kertoo, että harvoin saatiin enempää kuin yksi tai pari tynnyriä silliä venettä kohti kesässä suolaan, Tähän ei siis ole laskettu sitä määrää, mikä tuoreena myytiin. Rudenskjöld kuitenkin jatkaa, että „kokemuksen mukaan silli runsaasti esiintyy tuona aikana hiekkasärkillä uiko-

meren rajoilla Reposaaren ulkopuolella, sillä siitä on useita esimerkkejä. Ei kauvan sitten saivat Kokemäen kalastajat Anttooran kruununluodon luona 6 sylen syvyydestä yhdestä apajasta 9 tynnyriä silliä, joka oli erinomaisen lihavaa ja hyvää". Rudenskjöld viittaa tässä muuten erääseen sillin kulkutiehen, joka käy Enskär-ryhmän itäpuolitse ja Anttooran, Tallooran ja Väkkärän saariryhmien pohjoispuolitse mataliin mannerlahtiin ja jota pitkin silli vielä nytkin kulkee. Juhannuksen aikana tahi oikeammin „kun mansikan kylki alkaa punottaa" pyydetään tämän kulkureitin, varrella silliä vielä nytkin jonkin verran.

Porin silliä pidettiin muuten erinomaisen hyvänä. Niinpä kerrotaan, että eräs hollantilainen, joka. näihin aikoihin lastasi lankkuja Reposaarella, osti kaiken sillin minkä käsiinsä sai, suolasi kalan $\frac{1}{8}$ astioihin ja myi sen Tukholmassa suurella voitolla — Hollannin sillinä. Y. 1755 ylistää maaherra Lillienberg porilaista silliä, jonka hän sanoo olevan melkein yhtä hyvää, suurta, ja lihavaa kuin tunnetut (Hollannin) sillilajit, ja vakuuttaa, että jos se oikein tulisi laitetuksi, se ei ollenkaan antaisi perää kilpailijoille. Porin kaupungin kuuluisa pormestari Sacklén kertoo tehdyn kokeita, joiden tarkoituksena oli suolaamistapoja parantamalla jalostaa tavaraa.

Sillinkalastus vähenee 1700-luvun jälkipuoliskolla melkein mitättömiin. V:ltä 1776 on tieto, että silliä „jonkun verran" kalastetaan Pohjanlahdessa, mutta että tulos on sangen huono. Ja niukkana pysyy saalis sitten koko 19:nneen vuosisadan ajan. Nykyisin harjoitetaan sillinpyyntiä yksinomaan Ahlaisten luodoissa tuon jo ennen mainitsemamme kulkutien varrella. Merikarvialla ei silliä enää kalasteta ollenkaan eikä sitä kertomusten mukaan ole koskaan, paitsi Lauttijärven sillinkalastuksen aikana 1400-luvulla, merkittävämminkin pyydetty. Edellä olemme jo maininneet sillinpyynnin ajan. Kalastus tapahtuu „sillipesillä". Rannasta lasketaan suoraan merelle päin n. 20—30 syltäinen aitaverkko, ja sen merenpuolisen pään ympärille muodostetaan toisesta verkosta ympyrämuotoinen pesä, joka yhdessä aita-verkon kanssa muodostaa nielut. Kerrotaan, että sillipesää Ahlaisissa ensin käytti Kankkuun isäntä v. 1864. — Nykyään on saalis pesää kohti pari kolme tynnyriä ja kalastusaika pari viikkoa.

Silakan pyynnistä muodostuu vähitellen viime vuosisadan kuluessa se tulolähde, joka tekee elämisen meren saarilla mahdolliseksi. Tosin näytti jo kerran (1770-luvulla) siltä, että silakka olisi jättänyt koko Pohjois-Satakunnan rannikon, mutta se aika ei ollut pitkä. Silakka esiintyi uudelleen, mutta sitä oli

nyt haettava ulkomeren rannalta, jonne se yhdessä meren kanssa oli paennut. Kalastajien oli seurattava mukana. Alita suurimmilla vaivoilla ja kustannuksilla perattiin ulkokarren rannoille nuotta-apajia, joissa saattoi vetää noita 120 sylen pituisia ja 14 kyynärän syvyisiä silakkanuottia, joita käytettiin. Saalis ei tosin ollut suuri, mutta silti kannattava ja lisääntyi tulo vuosi vuodelta viime vuosisadan alussa.

On huomattava, että vasta viime vuosisadan alkukymmenillä alkoi vähitellen muodostua vakinainen kalastajaväestö, joka yksinomaiseksi elinkeinokseen otti kalastuksen. Tähän saakka oli väestö elänyt myöskin maanviljelyksellä ja vakinaista asutusta luotomaissa oli ainoastaan mannermaan rannikolla ja suuremmilla saarilla, joissa, voitiin maata viljelykselle raivata. Asutus alkoi nyt levitä pienemmille saarille ja asukkaat alkoivat ottaa elatuksensa yksinomaan merestä.

Seuraamalla silakan kalastuksessa pyyntineuvojen kehitystä saamme paraiten käsityksen itse kalastuksesta viime vuosisadan kuluessa.

Silakan saalis parani vuosi vuodelta sitä mukaa kuin pyyntineuvot paranivat. V. 1825 kerrotaan, että Ahlaisissa vietiin koko paatin verkot „säkillä paattiin”, s. o. verkot mahtuivat tavalliseen pussiin. Nykyään niitä saapi pari miestä kantaa puolituntisen. Merikarvialla olivat verkot n. 70—80 vuotta sitten 17—20 syltä pitkät, $2\frac{1}{2}$ —3 syltä syvät ja kovin harvat (9 kertaa korttelissa). Merikarvian Köörilässä samaan aikaan käytetyt verkot olivat 15—16 syltä pitkät ja 2 syltä syvät. Verkot laskettiin matalikoille silakan kudun aikana. Näistä ajoista alkaen ruvettiin verkkoja vähitellen syventämään ja pidentämään. Niinpä kerrotaan, että eräällä Kärpällä ja Leppäluodon Simulla Köörilässä oli verkko, joka oli 5 syltä syvä. Sillä oli tullut niin rutosti kaloja, että toisten oikein kateeksi kävi.

V. 1862 alkoi sitten se pyyntitapa, joka nykyään on yleisin, nim. ajoverkkokalastus ulkomeressä eli „rääkissä” käynti. Se keksittiin Ahlaisten luodoissa. Keksijä oli useista nerokkaista aloitteistaan paikkakunnalla hyvin muistettu Tallooran isäntä Kustaa Vesterlund. Hän oli tuumiskeleva mies, joka teki tarkkoja havaintoja puutteellisuuksista kaikilla kalastukseen kuuluvilla aloilla, alkaen veneistä ja purjeista verkkojen laskutapaan saakka. Hän huomasi, että ulkomeressä on runsaasti kaloja, ja hän alkoi tuumiskella, mitenkä niitä sieltä verkolla pyydetäisiin. Ja tuumiskelujen tulo- oli, että verkkojen on annettava vapaasti liikkua, virran vietävänä. Se oli rääkipyynnin alku. Keino näyt-

täytyi hyväksi ja pianpa olivat toisetkin kalastajat perässä teke-
mässä aivan samoin kuin Kustaa Vesterlund. Talloorassa oli sii-
hen aikaan renkinä eräs Juho Liljefors Kööriästä. Hän vei uuden
pyyntitavan mukanaan kotikyläänsä. Kööriästä kulki tieto
uudesta pyyntitavasta pohjoiseen päin rannikkoa pitkin. Meri-
karvian Pooskeristä alkoi J. Söderlund (Sundila) ensin käydä rää-
kissä, mutta sitävastoin ei muisteta kuka „Krookan rannasta” olisi
ensin alkanut uudella pyyntitavalla kokeilla.

Vähitellen alettiin myöskin verkkoja upottaa, sillä huomatiin,
että kala toisinaan oleskeli syvällä, toisinaan taas pinnalla. Tiedot
ovat erilaisia siitä, kuka Ahlaisissa upotuskeinon keksi. Salassa hän
sen joka tapauksessa piti, sillä hän vei kannatuspal-
kit metsään piiloon heti kun aamulla kotiin pääsi. Kööriästä
keksi upotuskeinon eräs Suntilan Tommi niminen mies, joka käytti
kannattimina piimäleilejä. Merikarvialla oli ajoverkkokalas-
tusta harjoitettu jo kymmenisen vuotta, ennenkuin verkkoja alettiin
upottaa,

Nykyisin on ajoverkkokalastus, kuten sanottu, aivan yleinen ja
melkein ainoa tuottava silakanpyydyttäminen Pohjois-Satakunnan
rannikolla. Ahneeseen pannaan 10—13 verkkoa. Miehiä, on kaksi.
Iltapuolella purjehditaan ulos merelle ja kalastuspaikoille tultua
(tavallisesti n. 8—15 engl. penik. ulkokareista) lasketaan verkot mereen.
Toinen mies seisoskelee perässä ja hoitaa verkon lauduspaulaa,
toinen taas istuu keskipidan paikoilla laskemassa kivipaulaa,
johon hän kiinnittää kivipainoja sen mukaan kuinka kulloinkin
verkko upotetaan. Poijut 1. kannattimet sitoo lauduspaulan
hoitaja. Tuuli kuljettaa venettä verkoista pois päin, sillä
verkkoihin ei koske tuuli, vaan virta. Verkot sidotaan toisiinsa
kiinni ja viimeiseen verkkoon „juuriverkkoon”, kiinnitetään
vene n.s. rääkitouvilla. Pyydykset ja vene jätetään nyt virran
vietäviksi. Miehet illastavat ja käyvät veneen pohjalle nukkumaan.
Klo 1 yöllä on oltava jalkeilla, sillä silloin viimeistään on
alettava verkkojen vetäminen paattiin, jos tahdotaan ajoissa
ehtiä kotiin. Vuoroonsa vetää kumpikin ylös kivipaulaa ja liinaa
toisen hoitaessa lauduspaulaa. Työ kestää noin 3 tuntia. Sitten
purjehditaan kotiin, jossa silakat pudistetaan verkoista ja
verkot pannaan vapeille kuivumaan. Puhdistamisessa hoitaa
yksi kivipaulaa, kaksi tai kolme puhdistajaa verkon liinaa ja
yksi lauduspaulaa. Saalis mitataan lopuksi, perataan ja pannaan
suolaan.

Ajoverkkokalastus on vaivaloista työtä varsinkin pitkämat-

kaisille. Kuten jo kerroimme, saavat verkkomiehet yöllä nukkua ainoastaan pari tuntia. Aamulla saattavat lähempänä asuvat hyvässä tapauksessa ehtiä kotiin kello 5 ajoissa, mutta kauvempana asuvat pääsevät kotiin vasta 7—8 ajoissa. Kun sitten verkot ovat puhdistetut ja asetetut vapeille, on usein puolipäivä käsissä. Ja kun suurus on syöty saapi pitkämatkalainen heti ryhtyä uuden retken valmistukseen, mutta lähempänä merta asuva saapi pari tuntia nukahtaa. Ja jos sattuu tyven, on kalastajain soudettava noita 24—28 jaikaisia raskaita veneitään, joissa pala- tessa varsinkin ovat raskaat verkot ja usein saalis, joka saattaa nousta 15—25 tynnyriin. Soutaminen on rasittavaa työtä ja on sen poistaminen saanut kalastajat ryhtymään melkoisiin uhrauksiin. Viime kesänä tilattiin Ahlaisiin 5 moottorivenettä eräästä vaasalaisesta tehtaasta ja tulee moottorien käyttö kalastajave- neissä varmaan saamaan nopean levenemisen samalla kuin moot- torit suuresti helpottavat kalastajain raskasta työtä.

Aivan viime aikoihin saakka on käytetty kotikutoisia verk- koja. Ne kudottiin ihoisesta langasta. Merikarvialta kerrotaan, että kun kalakuormia vietiin talvella Hämeenlinnaan, tuotiin sieltä pellavia, joista kehrätystä langasta kudottiin verkot. Ahlai- sissa osti ensimmäisen tehtaassa valmistetun verkon jo v. 1873 eräs Fredrik Fagerdahl niminen kalastaja. Tämä verkko, joka oli ku- dottu puuvillalangasta ja jonka syvyys oli n. 8 m. sekä pituus 35 sylvä, oli monet ajat ainoa tehdasmaisesti valmistettu silakka- verkko Ahlaisissa. Se vaikutti kuitenkin, että verkkoja vähitel- len alettiin kutoa puuvillalangasta ensin Ahlaisissa ja sitten poh- joisempana. Suuren määrän tehtaan verkkoja osti 1893 eräs R. v. Frenckellin Reposaarelle perustama yhtiö, „Räfsö fiskeriaktie- bolag", joka pestasi 20 kalastajaa palvelukseensa ja jonka tarkoi- tus oli ryhtyä laajaan kalanpyyntiin Reposaaren ulkopuolella. Ver- kot tilattiin Itzehoen tehtaasta Saksasta (läh. Hampuria) ja oli niiden pituus 35 ja syvyys 5 sylvä. Yhtiö hajosi kuitenkin melkein alkuunsa. V. 1898 laittoi kalastaja V. Veneranta (Vesterlund) tehtaanverkon, joka oli 9 m. syvä. Viime vuosikymmenellä ovat vähitellen kaikki kalastajat varustaneet itsensä tehdasmaisesti kudotuilla verkoilla, joita ensin tilattiin Saksasta ja nyttemmin kotimaasta, enimmäkseen Vaasasta. Syvyys on tavallisesti 11 m., mutta tavataanpa Köörtilän Lillskärillä 13 $\frac{1}{2}$ m. syvyinenkin verkko, ja pituus n. 37 sylvä.

Nuottaa ei enää käytetä silakan pyydystyksessä Pohjois-Sa- takunnan rannikolla. Ahlaisissa kerrotaan nuotan vielä v. 1865

olleen yleisesti käytännössä. Vieläkin näytetään Ahlaisten luodoissa apajapaikkoja, joissa silakkanuottaa on vedetty. Viimeisen kokeen nuotalla Ahlaisissa teki v. 1904 kalastaja Frans Södersund saamatta kuitenkaan kannattavaa tulosta. — Merikarvialla lakattiin nuotalla kalastamasta jo kolmisenkymmentä vuotta sitten ja Köörilässä vielä aikaisemmin. Viimeksimainitussa kylässä oli ennen kaksi nuottaa, Sälttöön nuotta ja „talollisten nuotta." Kerrotaan, että kalan tulo huononi kovasti, kun riideltiin apajista. Siis: kateus vie kalat merestä.

„Pesäkalastus" on vielä aivan yleinen Ahlaisissa, jota vastoin Köörilässä ei kerrota pesiä käytettävän. Ylempänä olemme jo sillinpyynnin yhteydessä kuvailleet „pesän" muodon. Rysäkalastus on sitävastoin häviämässä Ahlaisista, mutta käytetään silakkarysää aivan yleisesti kevätkesästä vielä Köörilässä. Rysän malli tuotiin n. 30 vuotta sitten Köörilään pohjoisesta päin. „Vaasan läänistä" tuodun „riitningin" avulla tekivät ensimmäisen silakkarysän Köörilässä kalastajat Juho Liljefors ja Heikki Lillskär.

Niinkuin jo useasti olemme maininneet on ajoverkkokalastus nykyään tärkein silakan pyyntimuoto Pohjois-Satakunnan rannikolla. Se on sitäpaitsi tuottavin pyyntitapa. Se alkaa jo toukokuun lopulla ja jatkuu välittömästi aina syyskuun puoliväliin saakka, Porin syyskuun markkinain jälkeen, joilla myydään melkoinen osa kesäisestä saaliista, ei kukaan juuri enää „rääkiin" mene. Keskimääräinen tulo venettä kohti on ahkeralla kalastuksella n. 200—250 tynnyriä kalaa.

Lopuksi on meidän mainittava muutama sana tällä rannikolla harjoitetusta kuoreen kalastuksesta talvella, Merikarvialla on kaksi nuottaa, joista toinen laitettiin vasta vuosi sitten. Köörilässä kalastetaan kuoretta jonkin verran kuoreverkoilla. Suurimman laajuuden saavuttaa kuoreen kalastus Ahlaisissa, jossa on kaikkiaan 8 nuottayhtiötä, joiden osakkeet kuuluvat kalastajille. Suurimmat nuotat ovat lähes puolitoistasataa syltä pitkät, siulalta 12 ja poven vierestä 18 kyynärää liinavat. Tavallisesti vedetään 3 apajaa päivässä ja vedossa tarvitaan kaikkiaan 12 miestä ja 2 hevosta. Vakiintunut tapa on maksaa miehelle päivältä 2 mk. ja hevosmiehelle 4 mk. Menoja on siis 28 mk. päivältä. Mutta onpa tulojakin. Monet ajat saatiin kuoreesta jäällä 5 mk. leiviskältä ja viime vuosina, jolloin kalastajat ovat itse alkaneet lähettää jäädytettyjä „norssia" Pietariin, on saatu 10 markkaakin leiviskältä. Paras apaja, josta olen kuullut puhuttavan, on ollut Tallooran nuotalla. Se tuotti lähes 500 mk.

Tässä esityksessä on monet puolet täytynyt jättää kokonaan koskettelematta. Niinpä harjoitetaan rannikon pohjoisosissa m.m. melkoista, siian kalastusta ja Kokemäen joen suulla syksyllä tuotavaa mateen pyyntiä, puhumattakaan melkoisesta „suomuskalan” pyynnistä. Pääpaino on kuitenkin annettava silakan ja osaksi myös kuoreen pyynnille, sillä niistä Pohjois-Satakunnan rannikon kalastaja elää.

Jal mari Ja a k k o l a

Lähteen eli Pyhän Henrikin kappeli Köyliössä.

Saattaa näyttää tarpeettomalta enää kajota kysymykseen, johon ei muutamaan aikaan ole maalöydöistä saatu mitään uutta valaistusta puoleen tai toiseen ja josta jo ennen olemme esittäneet käsityksemme.¹⁾ Kun kuitenkin asiassa on eduksi päästä mahdollisimman positiiviselle pohjalle sekä kappelin paikkaan ja löytöihin että sen perustamisaikaan katsoen, niin ei voitane näkökan-
noilta, joita alla esitämme, kieltää ainakaan kaikkea oikeutusta.

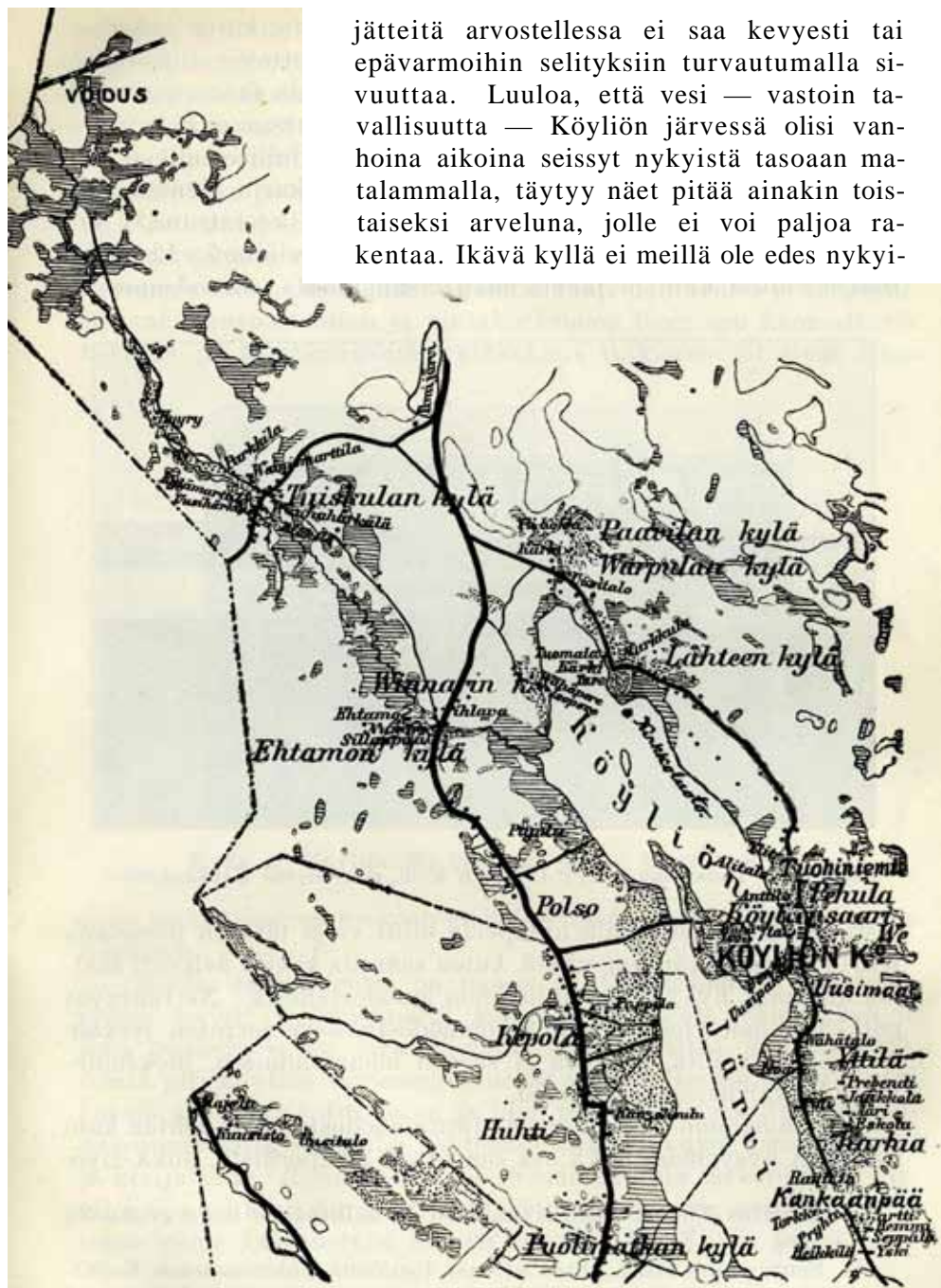
Ensimmäinen ja ehdoton velvollisuutemme aineen käsittelemises-
sä on tarkastaa itse paikkaa. Saari sijaitsee, kuten tunnettu, kes-
kellä avointa järveä noin parinsadan metrin päässä Lähteen ky-
län rannalta ulkonevasta Kirkkoniemestä. Kts. karttaa siv. 193
ja kuvaa 1 ja 2. Tietysti on sen alkuperäistä luonnetta näin vuos-
satain takaa jo mahdoton riittävällä varmuudella selvitellä. Jon-
kinlaisia muutoksia paikalla voinee kuitenkin todeta ja siksi täy-
tyy niihin mahdollisuuden mukaan kiinnittää huomiota.

Ensinnäkin on huomattava luodon tavaton mataluus, raken-
nuksen kohdaltakin vain 0,80—0,84 m. Tämä seikka on nähtävästi
enin aiheuttanut epäilyksiä paikkaan liittyviä muistitietoja koh-
taan. Nähtävästi ei saari sentään ole aivan „ viime aikoina ” ta-
pahtuneesta kivenotosta ja „30—40” vuoden uteliaista kaivauksista
nykyiselleen mataloitunut, sillä jo Reinholm sanoo sitä muistiin-
panoissaan „hyvin matalaksi.” Aiemmin tiedämme saaren kor-
keustason olleen vieläkin lähempänä Köyliön järven pintaa, sillä
yksistään viime vuosisadan kuluessa v. 1813—21 laskettiin veden
korkeutta huomattavasti, kenties aina puoleen kyynärään (n. 0,30
m.)²⁾ — tosiasia, jota Köyliön Kirkkoluodon löytöjä ja rakennus-

¹⁾ Suomen Museo 1911, siv. 26 ja seur.

²⁾ Salminen, Köyliön pitäjän historia, siv. 166.

jätteitä arvostellessa ei saa kevyesti tai epävarmoinhin selityksiin turvautumalla sivuuttaa. Luuloa, että vesi — vastoin tavallisuutta — Köyliön järvessä olisi vanhoina aikoina seissyt nykyistä tasoaan matalammalla, täytyy näet pitää ainakin toistaiseksi arveluna, jolle ei voi paljoa rakentaa. Ikävä kyllä ei meillä ole edes nykyi-

Köyliönjärven ympäristön kartta. Pellot ovat pisteillä, niityt viivoilla merkityt.

sistä Köyliön järven ja jokihaaran vesisuhteista, kuten tulvakorkeudesta y.m., mitään yksityiskohtaisia, luotettavia tilastollisia tietoja.¹⁾ Sen verran voi kuitenkin varmuudella sanoa, että vesikorkeussuhteet yleensä viime vuosisadan kuluessa ovat muuttuneet Köyliön Kirkkoluodolle huomattavasti edullisemmiksi.

Toinen huomioon otettava asianhaara on karin pienuus sekä yleensä että oletetun rakennuksen pinta-alaan verrattuna,²⁾ Viimeksimainittu, jonka alue ylimalkaisesti on arvioitu 7x12 m., on tuskin muuta kuin neljännes koko luodon koosta. Ja todenmukai-

Kuva 1. Taustalla näkyy Lähteen kylä, sen edessä Kirkkoluoto.

sesti on luodon pinta-ala alunperin ollut vielä tätäkin pienempi. Karin rannat eivät nim. näytä, kuten saarella kävijä helposti saat-
taa, huomata, nykyasussaan luonnon muodostamilta. Ne tuntuvat paikkakunnan yleiseen rannikkomuodostukseen verraten jyrkähköiltä ja kivisiltä, jollaisia ei saaren ilmanlaaduissa, juoksuhiekassa ja kariperässä, odottaisi.

Esittämämme käsitys saaren rantamuodostumasta johtaa kuin itsestään kysymään, mikä osa saarta on alkuperäistä, mikä myö-

¹⁾ Ilmoitus Tie- ja Vesirakennusten Ylihallituksen hydrografisesta toimistosta.

²⁾ Seuraamme tässä, kuten yleensä löydöistä puhuessamme, Salmisen kaivauskertomusta Suomen Museossa 1905 siv. 73—84 ja kaivausten johdolla tehtyä karttaa kuv. 2.

hemmin täytettyä ja tasoitettua. Ja näissä kohdin antaa jo rakennuksen ylimalkainenkin pohjapiirros selviä viitteitä. Näyttää nim. siltä, että saaren eteläkärkeä kappelia rakennettaessa on karrettu, luultavasti maaperän löyhyyden vuoksi. Sen sijaan on rakennusta koetettu saada niin kauvas lujalle ja luontaiselle kari-pohjalle kuin pohjoisen rannan läheisyyden ja kaltevuuden vuoksi on ollut mahdollista. Paksuinta ja selvimmin silmäänpistävää täyteperustusta onkin sentähden tavattu saaren lounaisessa ja luoteisessa osassa. Muillakin rannoilla vaati nähtävästi jo tarpeellisen rakennuspinta-alan ja pintakorkeuden luominen huomattavia tasoitus- ja täyttämistöitä, vaikkakaan tutkimustyöt eivät aina-

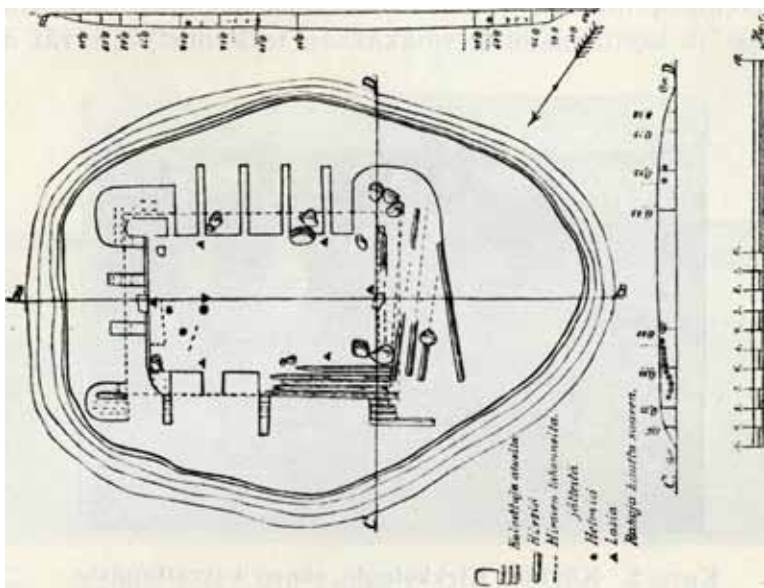
Kuva 2. Köyliön Kirkkoluo to ennen kaivattamista.

kaan kaivauskartan mukaan vielä ole tässä kohdin viimeistä sanaa sanoneet.

Mutta mitä ainetta on tuossa välttämättömässä täyttämistyössä tarvittu! Epäilemättä, koska maaperä oli pehmeäköä ja joka puolelta veden viruteltavana: kiviä, multaa ja taas kiviä. Näitä piti käyttää täytemaan tueksi ja korokkeeksi, niitä täytyi kasata rantoihin tulvavesien ja jään pakotuksen varalle. Toden-näköisesti näitä sitäpaitsi käytettiin lattiaparrujen kannattimiksi ja kivijalkaan. Epäilemättä siis jo mainittuihin tarkoituksiin tarvittiin suuri kivimäärä — nähtävästi suurempikin kuin mitä saarella viime kaivaustyön aikana tavattiin.¹⁾ Niihin (ehkä tosin

¹⁾ Salmisen kuuleman mukaan on Kirkkoluodolta kiviä viety nyk. hautausmaan aitaan hautausmaata viimeksi laajennettaessa ja „arvatta

kivijalkamateriaalia ja lattiaparrukannattimia lukuunottamatta) sitäpaitsi ilman muuta kelpasi nykyäänkin paikalla nähtävä mukulakiviaines, jota kaivaustutkimustenkin suorittaja mainitsee löytyvän runsaasti, samalla koettaen keksiä sen esiintymiselle tarpeellista selitystä. Mitään eroa ei rannoilta ja maan sisästä löydettyjen, ilmeisten peruskivien ja rakennuksen seinämien tienoilla tavattavien kivien välillä ole voitu kaivaustyössä todeta. Tavallisesta täytekiiviaineksestä eroavat kuitenkin ainakin kirkkojem-

Kuva 3. Pohjapiirros Kyyliön Kirkkoluodon kaivauslöydöistä.

me ulkoseinäkivet — jos näet kivirakennusta olettaisimme — siinä määrin, että jonkinlainen ero niiden ja tavallisten mukulakivien välillä pitäisi olla huomattavissa.

Pohja ei kuitenkaan noin perin kriittisellä paikalla vieläkään ollut rakennukselle tarpeeksi tukeva. Siksi pantiin vielä hirsiäkin täyteaineen siteeksi (kts. kuvaa 2 ja 3), sillä olihan joka tapauksessa etenkin täytetyillä paikoilla vajoamista ja luisumista odotettavissa. Ja näiden kummankin haitallisen ilmiön varalle tarvit-

vasti" ennenkin. Myöskin Lähteenkyläläiset ovat sieltä ottaneet kiviä „viime aikoihin saakka". Ikävä kyllä jäi meiltä paikkakunnalla käydessämme tiedustelematta, missä määrin kiviä täältä mahdollisesti on pois kuljetettu.

tiin epäilemättä myös sitä paalutusta, jota kaivaustutkimuksen suorittajan selvityksen mukaan tavattiin etenkin eteläisen päätyseinän nurkkien tienoilta ja nähtävästi myöskin luoteisesta sivuseinästä.¹⁾ Selvimmin ja runsaimmin esiintyy pohjapiirroksen mukaan hirttä juuri rakennuksen kriittisimmissä osissa, nim. saaren lounaiskulmalla ja eteläsivulla sekä pohjoisseinällä. Selvästi näkee, että sitä on käytetty pitkittäin seinien alla, epäilemättä niiden nurkkaosien vajoamisen estämiseksi. Saattaa kuitenkin olla mahdollista, että hirsiaineista vielä tullaan tapaamaan rakennusten varsinaiusten perushirsien ulkopuolella. Viime kaivauksessakin havaitut hirret esiintyvät jo koko joukon leveämmältä kuin saarelta tavatun koskemattoman kivijalan leveys edellyttää. Että ne kuitenkin ovat perustusta eivätkä seinähirsiiä, käy selvästi esiin kirkkoherra Salmisen tutkimuksesta. Ne

ovat näet pyöreitä ja veistelemättömiä, jollaisia ei seinissä mitenkään olisi voitu käyttää. Sitäpaitsi kannattanee huomauttaa, että ne esim. lounaisseinän alaosassa ovat niin säännöllisesti rinnakkain, etteivät ne seinän romahtaessa tai lahotessa — jos sellaista mahdollisuutta ajattelisimme — nähtävästi olisi voineet nykyiseen asentoonsa ryhmittyä. Se seikka, etteivät ne, ainakaan kaivauskertomuksen mukaan, olleet mitenkään yhteen väkeen sidotut, on kyllä jonkin verran ihmetyttävä, sillä vasta samassa väessä voivat ne tarjota perustukselle välttämättömän tukevuuden. Tällaisen siteen virkaa luultavasti kuitenkin toimittivat hirsien päälle ladotut kivet, joiden samalla on arveltu olleen myös lattiaparrujen kannattimia, tai ehkä jonkinlaiset poikittaiset paalut. Minäkään muun järjellisen tarpeen aiheuttamiksi ei näet voitane selittää niitä „kömpelösti tehtyjä” lovia, joita perushirsissä on huomattu.

Tärkeämmistä kiinteistä maalöydöistä on tämän jälkeen mainitsematta enää vain jätteet jonkinlaisesta kivilatomuksesta 1. „seinästä”. Tällaista on havaittu kahdessa paikassa ja käsittää se Salmisen viimeksi ilmestyneen tiedonannon mukaan melkein puo-

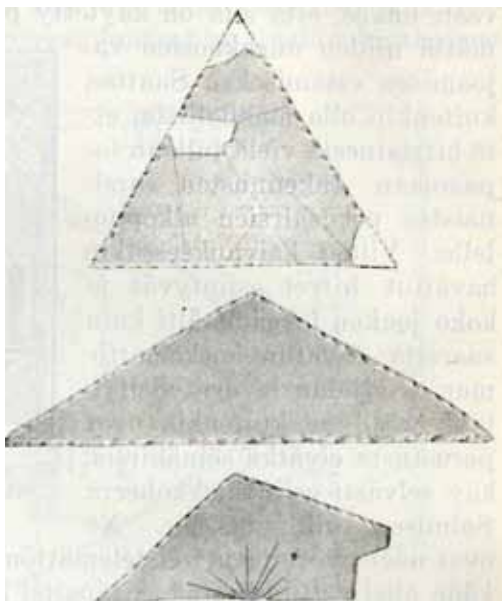

Kuva 4. Eräs sivukuva Henrikin muistoarkusta Nousiaisissa.

1) Näin Rinne, Suomen Museo 1911, siv. 39.

Ien koillista sivuseinää ja Kiilteen jo mainitun tiedonannon mukaan palasia luoteisesta sivuseinästä. Kivilatomuksen leveyden mainitsee Salminen n. 1,5 metriksi, Rinne taas 1,50—1,70 metriksi, ja suurimman korkeuden arvelee viimeksimainittu suullisen tiedonannon mukaan noin 60 senttimetriksi.

Näin epäselvien ja perin katkonaisten löytöjen mukaan on koetettu määrätä rakennuksen ylimalkainen pohjapiirros. Perushirsien suunnasta — tahtoisimme erittäinkin huomauttaa lounaisseinämän pitelemätöntä hirsilauttaa — on päätetty seinien suunta. Samaisen suunnan puolesta puhuu kivijalka, jos sitä tosiaankin on löydetty niin pitkältä kuin Salminen ja Rinne nyttemmin ilmoittavat. Paalut, joiden luvusta ja välimatkasta ei meillä — ikävä kyllä — ole mitään ehdottoman varmoja tietoja tai piirrosta — auttavat jossain määrin tuntemaan eteläisen päätyseinän

Kuva 5 Lasilöytöjä Kirkkoludolta.

asemaa. Paljon epäselvemmiksi jäävät pohjoinen pääty ja itäinen sivuseinä. Niidenkin summittaisen suunnan osoittavat kuitenkin toisaalta seinien ulkopuolella olevien perushirsien asento, toisaalta eteläinen pääty ja läntinen sivuseinä. Aivan paljoa kauvemaksi, kuin pohjapiirrokseseen on merkitty, ei sentään pohjoista päätyä veden läheisyyden vuoksi voi ajatella. Näin ollen täytyy ainakin tähän saakka ilmenneiden maalöytöjen mukaan pitää kaivaustöiden aikana tehtyä pohjapiirrosta pääkohdissaan oikeana.

Irtonaisetkaan löydöt eivät oletettua pohjapiirrosta vastusta. Sellaiset esineet kuin helmet, joita on löydetty kolmelta aivan lähekkäin olevalta kohdalta, ovat nähtävästi alkuperinkin kappelin sisäpuolelle kuuluvia. Vielä paljon enemmän puhuvia ovat kuitenkin paikalla tavatut irtonaiset lasipalaset (kuva 5), selvästi kappaleita erivärisistä ja -muotoisista, nähtävästi syrjältään kuu-

maila raudalla tai nipistämällä muovailuista ikkunoista.¹⁾ On näet hyvin vaikeata pitää pelkkänä sattumana, että lasipalaset ovat löydetty niin läheltä seiniä: 2 paikassa kuminallakin sivulla ja 1 kumpuisessakin päädyssä. Lisäksi (kts. pohjapiirrosta) ovat lasipalasten löytöpaikat melkein yhtä etäällä sivuseinien nurkista ja sekä kummallakin sivulla että vielä päädyissäkin suunnilleen vastapäätä, toisiansa.-) Ilmeisesti ovat sirpaleet jätteitä ikkunoista, kuten vielä löydetty lasinpuitteisiin kuuluvat lyijypalasetkin todistavat. Mahdollisesti on siis lasinpalasten löytöpaikkojen kohdalla ollut ikkunoita. Samanlaisia huomioita lasisirpaleiden paikasta ja käytöstä on tehty muuallakin.²⁾ Että tämantapainen ikkunajärjestys 1300-luvun lopulla tai 1400-luvun alussa ei ollut kappelirakennuksissa tuntematon, ilmenee eräästä pyhän Henrikin hauta-arkun messinkipiirroksista, Vaikka itse paikallinen käsitys siinä lieneekin taiteellisen vapaa. (kuv. 4).

Tähän loppuvatkin perustus- ja irtonaislöytöjen todistukset seinien suunnasta ja summittaisesta paikasta. Tiiliä esim. on kohdalaisen vähän ja nekin »löydetty enimmäkseen rakennuksen koillispäästä". Että niitä olisi käytetty ikkuna- tai ovipielissä, täytyy jo näiden rakennuksen osien lukuisuuden vuoksi (vrt. esim. lasinlöytöpaikkojen lukumäärää) pitää hyvin vähän luultavana, varsinkin koska ei tiilen häviämistä perin suuressa määrässä soran ja mullan seassa, eipä edes tulipalossa voi pitää todenmukaisena. Ehkäpä „saattaisivat löydetty tiilet olla esim. tiilestä tehdystä alttaripöydästä peräisin", varsinkin koska tällaisia on voitu muuallakin todeta.³⁾ Huomauttaa kannattaa tässä yhteydessä, että tiiltä keskiaikana usein käytettiin myös alttarin perustukseen.⁴⁾ Tiilet, mitä niiden mittoihin⁵⁾ tulee, sietävät aivan samoina aikoina mittoissaan pienempiä poikkeuksia, joten kronologiset päätelmät pelkästään tiilien koosta pakostakin jäävät epämääräisiksi, varsinkin kun ei mitään varmoja huomioita tiililimityksestä ole niitä tuke-massa.

Varsinaisiin rakennuslöytöihin voimme lukea enää vain pari luodolta tavattua rautanaulan palasta lähteäksemme tämän jäl-

¹⁾ Rinne, Suomen Museo 1911, siv. 40.

²⁾ J nkinverrai] kaavamaisuutta saattanee kaivauskartassa olla.

³⁾ Cederhvarf, Finskt Museum 1910, siv. 99.

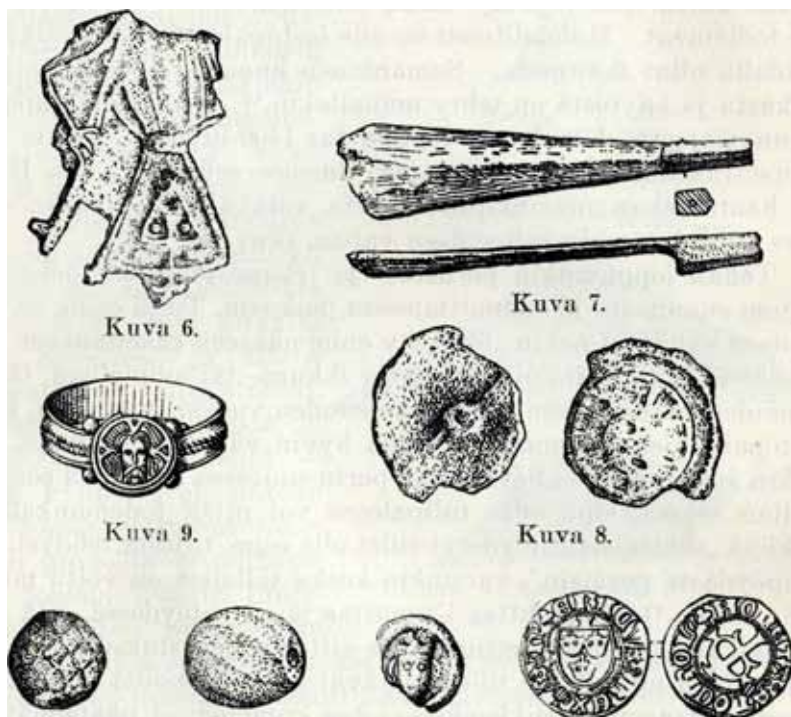
⁴⁾ Hildebrand, Sveriges Medeltid III, siv. 256.

⁵⁾ Hildebrand, Sveriges Medeltid III, siv. 255.

⁶⁾ Ne „näyttävät" Salmisen mukaan olleen n. 12,5x8,5 ja Rinteen 25—26x12,5x8,5 sm. Suomen Museo 1905, siv. 79 ja 1911, siv. 40.

keen suoraan irrallisten esinelöytöjen nojalla tarkastamaan rakennuksen käyttöä ja tarkoitusta.

Parhain ja puhuin tässä kohdin on tinainen kuva kuninkaasta kruunu päässä ja sauva tai valtikka kädessä (kuva 6). Nämä arvomerkit, jotka muuten ovat ainoa löytöesineen muoto- ja aikakriterio, ovat siksi kömpelösti haamoiteltuja, ettei niistä ehdottomalla varmuudella voi aavistaa, minkä aikakauden yleis-

Kuva 10.

Kuva 11.

Kuva 12.

Kuva 13.

sen kuningasmielikuvan perusteella ne ovat syntyneet. Ainakaan kruunu ei edusta varhaisen keskiajan käsitystä, vaan selvästi myöhempää ja kehittyneempää tyyppiä, joka useimmin esiintyy 1300- tai 1400-luvulla. Valtikasta sensijaan ei voi mitään sanoa, sen yleinen muoto kun näet ei koko keskiajan kuluessa ollut suurempien karakterististen muutosten alaisena. Kuva, joka oikealta puoleltaan ja alhaalta on selvästi rikkunut, kuuluu varmaankin pyhimyspalvelukseen ja on ehkä, kuten on arveltu, jonkinlainen pyhiinvaeltajamerkki. Luultavimmin esittää se jotain yleisesti

tunnettua pohjoismaista pyhimyskuningasta, lähimmin pyhää Eerikkiä tai Olavia.

Samaa ainetta, vaikka käytöltään epäselvempi, on mainitun kuningaskuvan läheltä löydetty ohut, kärkeään kohti tasaisesti levenevä tinalevy (pit. 56, lev. kärjestä 13 mm.) sekä pieni tinakupura. Ensimmäinen on varustettu kapeammasta päästään putkella, jonka avulla se nähtävästi on ollut johonkin kiinnitetty. Mitä ne esittävät, on ainakin toistaiseksi epäselvää. Mahdollisesti ne ovat jonkin tinakuvan osia (kuva 7 ja 8).

Samaa kieltä kuin esitetty tinakuva puhuu keskiaikainen reliikki- eli pyhänjäännössormus (kuva 9). Se on hopeata ja nähtävästi hurskaan mielen osoitukseksi alkuaan päältä kuluttu.¹⁾ Sormuksen kannassa on ontelo pyhänjäännöstä varten ja sen pohjalla tuuheatukkainen, parrakas Kristuskuva. Tyyppi kuuluu Hildebrandin mukaan säännöllisesti 1400-luvulle.

Yhtä selviä kirkollisen mielen todistuksia eivät ole ne helmet, joita Köyliön kirkkoluodolta on löytynyt. Niitä on yhteensä 8 kpl. eri näköä ja kokoa. 2 niistä on meripihkaa, loput kiiltävän mustaa, lasintapaista ainetta. Usein käytettiin tällaisia helminauhassa ja nähtävästi juuri tätä tarvetta varten ne ovat aukoilla varustetut. Samanlaisia helmiä on Ruotsissakin löydetty ja lienevät ne olleet keskiajalla aivan yleisesti käytännössä.²⁾ Niiden yleinen muoto ja särmäpintojen hionta (1 niistä on kierteisesti särmikäs, kts. kuv. 11, toiset pienille neliömäisille särmäpinnoille hiotut, kts. kuv. 10) ei antane meille mitään varmaa tukikohtaa niiden iän tarkempaa määräämistä varten. Varhaisemman keskiajan tavaraa ne luultavasti eivät sentään ole. Tällaisia karkeampia helmiä käytettiin keskiajalla nähtävästi myös rukousnauhissa, m.m. pyhimyskulkueissa (kts. kuva 4),

Paljon varmemmaksi voimine muodostaa käsityksemme rahalöydöistä. Rahoja on näet tavattu niin paljon ja siksi laajalta alalta, ettei tässä mitenkään voi olla satunnaisesta löydöstä puhetta. Mutta miten ovat rahat tänne joutuneet? Ovatko ne ehkä kuuluneet erityiseen rahasäiliöön, joka on jossain katastroofissa särkynyt? Siinä tapauksessa on kuitenkin mahdotonta ajatella, että ne olisivat levinneet niin laajalle. Vihollinenkaan ei olisi voinut niitä niin perinpohjin siroittaa. Kun ei mitään muutaakaan järkevää selitystä rahojen yleiselle ilmenemiselle täällä voi keksiä, niin on ainoa mahdollisuus, että niitä osaksi on varissut

¹⁾ Hildebrand, Sveriges Medeltid II siv. 415.

²⁾ Hildebrand, Sveriges Medeltid II siv. 397—98.

maahan kappelille tuoduista raha-antimista, osaksi tullut ehkä samalla tavalla kuin rahalöydön nuorimmat rahat: joko uskonnollisen tai taikauskoisen uhraamisen kautta. Kokonaisuutena edustavat ne näin ollen vain pientä tyypillistä osaa kulloinkin käytännössä olleista rahoista. Yksin ja ainoastaan juuri tämä seikka selittää sekä rahojen tasaisen paikallisen levenemisen että melkeinpä ihmeteltävän kronologisen yhdenjaksoisuuden. Että nuorimmat rahat olisivat kappelin aikuisia, on mahdotonta; että vanhimmat sensijaan ovat läheisessä yhteydessä kappelin synnyin ja rahanuhraamistavan kanssa, täytyy pitää miltei varmana. Aikajärjestyksessä kuuluu viimeksi löydetystä hopearahoista 2 Albrekt Meklenburgilaisen (kuva 12), 1 Eerikki Pommerilaisen (kuva 13), 1 Kristofferin, 6 Kristian I:sen, 3 Sten Sture vanhemman, 3 Svante Sturen, 1 Sten -Sture nuoremman, 3 Kustaa Vaasan, 5 Erik XIV:n, 12 Juhana III:n, 1 Kaarle IX:n, 4 Kustaa II:sen Adolfin, 10 Kristiinan, 9 Kaarle XI:n, ja 1 Kaarle XII:n aikaan, josta lähtien hopearahat paikalla alkavat puuttua — elleivät mahdollisesti päälimmäisinä olleet ole paikkakuntalaisten kaivausten kautta hävinneet. Kuparirahat alkavat vasta Kustaa II:sen Adolfin ajalta, jolta niitä on 5 kpl., sitten on niitä Kristiinan ajalta 40, Kaarle X:n Kustaan 4 ja Kaarle XI:n 27 kpl., lukuisia isonvihan jälkeisiä rahoja mainitsemattakaan.¹⁾ Kronoloogisten päätelmän tekeminen rahalöydöistä samoin kuin vanhempien rahojen iän arvostelu sopinee parhaiten tuonnemmas.

Sellaiset vielä mainitsematta jääneet yleiset löydöt kuin piikiven kappaleet, kengänsoljen katkelma y. m. eivät tarjoa rakennuksen historialle mitään uutta tai valaisevaa eikä liioin mitään sellaista, mikä vastustaisi yllämainittujen löytöesineitten iän määrittämistä suuntaan tai toiseen. Ja siksi voimmekin jo ilman muuta käydä ratkaisemaan niitä tehtäviä, joita rakennusjätteet ja säilyneet historialliset asiakirjat meille asettavat.

Ilman mitään epäilyksiä voitaneen kaikei jo ylläesitettyjen löytöjen nojalla sanoa, että paikalla kerran on sijainnut suorakaiteen muotoinen, nähtävästi lasi-ikkunoilla varustettu kappelirakennus. Sensijaan jättävät löydöt kokonaan avoimeksi kysymyksen, onko se ollut puusta vai kivistä. Ja ihme ja kumma kyllä, ei enää edes perimätieto, joka tämmöisissä asioissa usein on hyvin tarkkamuistinen, ole, sikäli kuin me sitä paikkakunnalta

¹⁾ Alcenius, Förteckning öfver mynt, funna i S:t Henriks bönekapell i Kjulo. Suom. Museo 1905 siv. 84—88.

tunnumme, mitään välitöntä tietoa tässä kohdin jälkimaailmalle säilyttänyt.¹⁾

Jonkinlaisena perimätiedon jätteenä voitaneen kysymykseen nähden mahdollisesti pitää eräitä Lindströmin ilmoituksia. Tämä Satakunnan paikallis- ja muinaistutkimuksen harrastaja oli kaksikin erää, nim. elok. v. 1868 ja sittemmin syysk. v. 1873, käynyt toimittamassa tutkimuksia Kirkkoluodolla. Ensimmäiseltä kerralta mainitsee hän kirjeessään Reinholmille, että luodolla vielä miespolvi sitten näkyi yksi hirsikerta — tieto, jota hän tuskin on voinut saada muuten kuin paikkakunnallisesta perimätiedosta. Samalla hän mainitsee — emme tiedä millä perusteilla — että

Kuva 14. Kirkkoluoto kaivausten jälkeen.

rakennus on ollut neliönmuotoinen, kukin sivu 5 syltä pitkä. Toisessa kirjeessään Reinholmille ¹³/₇₃ puhuu hän yleensä toisesta tutkimusmatkastaan, jonka hän teki silloisen Köyliön kartanon isännän, vapaaherra Axel Cedercreutz'in kutsusta.²⁾ „Meitä meni kokonainen veneenlasti nuoria miehiä sille saarelle, jota nimitetään Kirkkoluodoksi. Siellä pantiin toimeen kaivauksia. A^oidaan varmasti sanoa, että saarella joskus on ollut huone, sillä kaksi lattiaparrua tuli esiin kaivettaessa. (Myöskin) on sanotulla saarella löydetty paljon rahaa — — — Muinaisina aikoina kerrotaan Tareen talon omistajan Kirkkoluodolta löytä-

¹⁾ Tosin mainitsee Salminen: „Taru lisää vielä, että kirkko oli kivistä”, mutta ainakaan yleinen ei tämä perimätieto Köyliössä ole. Salmisen kertomus tämän kappelin rakentamisesta on hänen kirjoituksensa kautta tietysti Köyliössä jo paljon yleiseen tietoon vaikuttanut

²⁾ Kumpikin kirje Reinholmin kokoelmissa N:o 77.

neen suuren aarten sekä senkautta tulleen rikkaaksi. Köyliön parooni sanoo itse nähneensä Kirkkoluodolla kiviin kiinnitettyjä renkaita.¹⁾ Täten ei liene epäilystä siitä, että Kirkkoluoto joskus on ollut pyhä paikka." Epähuomioksi tai sattumukseksi voi tuskin katsoa, ettei Köyliön parooni, joka ilmeisesti puhuu lapsuusmuistoistaan,²⁾ eikä kumpikaan yllämainituista tutkijoista — näiden lisäksi voi vielä mainita Killisenkin — ole kiinnittänyt huomiotaan saaren kivimäärään tai edes lausunut mitään arvelua kivirakennuksen olemassaolon mahdollisuudesta?

Viime kaivaustyössäkään ei voi katsoa kysymyksen tulleen ratkaistuksi. Tosin arvelee Salminen, että paikalla tavatun kivijalanleveys ja saarella tavattujen kivien paljous (!) (kts. kuvaa 14, joka on otettu suoraan kaivaustöiden jälkeen) edellyttävät kivirakennusta. Sittenmin on Rinne aivan hiljattain perushirsien seinien suuntaisesta asennosta ja maahan lyödyistä paaluista koettanut vetää samansuuntaisia johtopäätöksiä.³⁾ Kumpikin mainituista paikan tutkijoista jättää kuitenkin huomioonottamatta, seikkoja, joita ei mitenkään voi vaikenemalla sivuuttaa.

Ensiksikin on saari rakennuspaikkana, kuten jo ylläolevas-takin lienee käynyt selville, kokoonsa ja mataluuteensa nähden harvinaisuus koko pohjoismaissa, johon yleiset rakennushistorialliset vertailupäätelmät eivät suinkaan välittömästi sovellu. Juuri tällaisena se ei esim. tarjonnut perustajilleen paljon valintavapautta rakennuksen suunnan määräämisessä yhtä vähän kuin suuria, toiveita perustuksienkaan kestävydestä. Kun pyhättö nähtävästi jumalanpalveluksen ja hartauden harjoitusta varten vaati yksinkertaisimman suorakaiteen muodon ilman rakennusta tukevaa väliseinää, jollaisesta ei ainakaan perustuksessa ole mitään jälkeä näkyvissä, niin oli tämäkin epäilemättä asianhaara, joka täytyi umpimähkäisiinkin laskuihin rakennusperustuksen tukevuutta määrättäessä mukaan ottaa.⁴⁾

¹⁾ Toisinnon mukaan oli näitä renkaita ollut seinässä, (Kts. Salminen: Suomen Museo 1905 siv. 74 ja Köyliön pitäjän historia siv. 8).

²⁾ Tällä Köyliön paroonilla tarkoitettaneen Köyliön kartanon äsken edesmennyt isäntää vapaaherra Axel Cedercreutz'ia, joka näihin aikoihin vielä oli verraten nuori.

³⁾ Suomen Museo siv. 39. „Aivan samanlaisena" kuin Olavin luostarissa Turussa ei perustuksen rakenne täällä esiinny.

⁴⁾ Sekä tässä että eräässä toisessa kohdassa myöhempanä olemme saaneet käyttää hyväksemme tšekäläisen rakennusmestari Nestori Eskolan asiantuntemusta, josta lausumme hänelle kiitokset.

Vain esitetytkin seikat mielessä pitäen ei perustuksien ymmärtäminen miltään osilta tarjoa suuria vaikeuksia. Ne hirsien alla pystyssä olevat koivupaalut, joita täällä on tavattu, ovat sekä pituudeltaan että vahvuudeltaan (50—60x10 sm.) siksi mitättömiä ja ulottuvat saaren pehmeimmissäkin osissa, missä niitä juuri on todettukin, niin matalalle kuin korkeintaan metrin verran maanpinnan alapuolelle, ettei niitä juuri millään syyllä voi katsoa kevyenkään kivirakennuksen kannattimiksi, varsinkaan kun ei täällä, kuten esim. maanalaisessa Turussa on asianlaita, ole nähtävästi jälkiäkään hirsien alaisista poikittaispaaluista huomattu. Epäilemätöntä onkin, että niitä on lyöty vain hirsien leviämisen ja ehkä myöskin täytemaan juoksemisen estämiseksi. Liian uskallettua on varmaan myöskin arvostella Kirkkoluodon hirsiperustusta niin kestäväksi kuin tähän asti yleensä on tehty. Mainitut hirret ovat nim., kuten Salmisen kaivauskertomuksesta ja saaren korkoprofiilista (kuva 3) näkyy, melkein maankamarassa, korkeintaan noin 30—40 sm. maanpinnan alla, joten ne selvästi kuuluvat vuosittain jäätyvään ja sulavaan routakerrokseen. Että kappelin suunnittelijat olisivat näin horjuvalle perustalle ryhtyneet kohottamaan rakennusta hankalasti kuljetettavasta kivistä ja käyttäneet rakennukseen kallista lasiainetta, todistaisi ainakin meidän silmissämme suurta arvostelukyvyyttömyyttä.¹⁾ Niin suurelle puurakennuksellekaan kuin puheenaoleva kappelimme on, ei tämä seinien suuntainen hirsilautta suinkaan tarjoa liikaa tukevuutta. Kuinka syvällä hirsiperustus on esim. maanalaisessa Turussa ja missä määrin siis vertailut täällä tavattavaan hirsiperustukseen Kirkkoluotoa tutkittaessa ovat paikallaan, on epätietoista. Nähtävästi Turussa kuitenkin alkujaankin perustus on syvemmällä ja varmasti ainakin lujemmalla maaperällä.

Väite, että perustushirsien seinienmukainen suunta olisi rakennushistoriallisesti aivan tyypillinen kivirakennuksille ja siis sellaisenaan edellyttäisi kivirakennusta, poikittain taas puurakennusta, on ainakin jonkun verran epäilyksenalainen. Poikittainen hirsiperustus —emme tosin tiedä, kuinka monessa varmasti keskiaikaisessa puurakennuksessa sitä meillä on todettu — tarjoaa epäilemättä laaja-alaisen ja luotettavan pohjatuen pehmeällä, vieläpä suoperäiselläkin maalla, mutta vain sillä ehdolla, että pinta-ala on riittävän laaja. Miten sitä sensijaan tarkoituksemukaisemmin olisi voitu käyttää perustukseen Köyliön pik-

¹⁾ Liian korkea käsitys keskiajan rakennussuunnitelmista ei kyllä ole oikeutettu.

kuisessa ja vielä lisäksi täytetyssä saaripahasessa, on ainakin meistä epäselvää. Samanlaista hirsiperustusta tai suunnitelmaa sellaisen käyttämiseksi ja vieläpä aivan samaa tarkoitusta, nim. maan juoksemisen ja siitä aiheutuvien rakennushäiriöiden estämistä, varten Köyliön puukirkossa ehdotetaan vielä v. 1735.¹⁾

Mutta kuinka on sitten selitettävissä hirsilautan päällä oleva leveä limitetty kivijalka eli „seinä”? Varsin yksinkertaisesti, Kun näet puheenaolleiden perustushirsien päällä oli ainoastaan ohut multa- tai maakerros, niin oli leveä kivijalka jo tämän hirsilautan suojanakin taiteen. Varsinaisesti lienee kuitenkin tämä kivijalan leveys aiheutunut siitä, että tahdottiin estää liian äkillisiä mullistuksia sekä maan jäätyessä että sulassa. Ilman tällaista suojaavaa limitettyä kivikerrosta olisivat nim. seinien ulkopuolella olevat hirret sekä jäätyneet että sulaneet paljoa nopeammin kuin ne, jotka olivat suoraan rakennuksen seinien alla. Jos sitäpaitsi seinä, kuten luultavaa on, kohosi kivijalan sisäpuoliselta syrjältä, niin jäi mahdollisesti seinän ulkopuolelle huomattava ja pehmeässä maaperässä etenkin tulvaveden ja säittenriidan aikana tarpeellinen kivikäytävä — kenties jotain käytännöllistä tarvetta varten. Mahdollisuutta käydä kirkon ympäri edellyttivät nim. jo ajan hurskaudenkin vaatimukset. Niinpä oli Suomessakin yleisenä tapana käydä kuolleiden puolesta rukoillen ja luultavasti myös juhla-kulkueissa ympäri kirkkoja ja kappeleita.²⁾ Kenties on siis perustuksen turvaaminen ja ajan hartauden tarpeet kivilimityksen määräämisessä olleet yhteisesti vaikuttamassa. Jonkinlaiseen kappelin ympäristön rakennuserikoisuuteen viitta muistotietokin, joka kertoo, että rakennuksen ympärillä kerta on ollut suojus puusta tai laudoista. Rakennusjätteet ainakin niin ymmärrettyinä kuin yllä on tehty, eivät mielestämme mitenkään tee tätä perimätiedon ilmoitusta epätodennäköiseksi. Että tämä suojus sensijaan olisi uusi, vanhan sortuneen kivrakennuksen raunioiden ympärille rakennettu puukappeli (ilman perustustako?), on selvästi jo liian laajaa perimätiedon tulkitsemista ja muutenkin epätodennäköistä.

Ennenkin olemme jo huomauttaneet, että sellaiset kivrakennuksen merkit kuin varsinaisen seinän palat, rikutut kivet, muuraustyönjäljet kivissä, muurilaasti³⁾ y. m. melkein kokonaan puuttuvat, vaikka kyllä luonnollisia selityksiä tällaisten jätteiden häviämisestä voi tänne jossain määrin sovittaa.

¹⁾ Salminen, Köyliön pitäjän historia siv. 99.

²⁾ Turun tuomiokirkon Mustakirja Nro 496,

³⁾ Jotakin „sennäköistä” sanoo Salminen hiukan kaivaustyössä ilmenneen, Suomen Museo 1911 siv. 37.

Lopullisesti ratkaisevaksi täytyy meidän kuitenkin katsoa Messeniuksen suoranaista ilmoitusta. Hän näet mainitsee kappelin sekä suoranasaisessa Scondiassaan että runomittaisessa Suomen riimikronikassaan, huomauttaen viimeksimainitussa vielä nimenomaan, että pyhättö oli puinen.¹⁾ Olemme ennen toisessa yhteydessä selittäneet Messeniuksen tietojen yleistä luotettavuutta, tässä asiassa. Niinpä on hänen kuvauksensa saaren koosta, täysin muihin tietoihimme soveltuva. „Sillä paikalla, sanoo hän riimikronikassaan, jossa pyhä Henrik sai surmansa, oli pieni kari tai saari (grund eller holme) ja tälle antoi eräs hurskas mies rakentaa puukappelin." Tätä vastaa hyvin Scondian tieto, että murhapaikalla oli „kohtalainen saari" (insula modica). Pari muutakin yksityiskohtaa, joihin vielä palaamme, osoittaa hänen olleen Suomen vanhoista historiantutkijoista parhaimmin selvillä tästä keskiaikamme unhoitetusta muistomerkistä. Siksipä onkin vaikeata ja epäoikeutettua tulkita hänen kertomustaan vain paikalle rakennettua myöhäistä kappelirakennusta tarkoittavaksi, varsinkin koska sellainen käsitys selvästi sotii hänen ajatusjuoksuansa vastaan. Hänen ilmoitukseensa — jonka lähdetä me tosin emme tunne — täytyy suhtautua sitäkin kunnioittavammin, kun tiedämme, että hän todennäköisesti, kuten seuraavasta toivomme selviävän, eli ajallisesti lähempänä kappelin syntymistä kuin me Messeniusta.

Sekä historiallisesti että muinaistietojen kannalta tärkein onkin epäilemättä juuri kysymys kappelin iästä. Ehdottoman varmaa vuosilukua ei tietysti nykyisillä apukeinoilla sovi vaaliaikaan, mutta likimääräisen perustamisajan osoittaminen on kuitenkin mahdollista.

Ajatus, että Köyliön Kirkkoluodolla kerran olisi ollut komea, ikkunoilla, varustettu kivikirkko tai sitten peräkkäin kivinen ja puinen kappeli,²⁾ joka horjumatta olisi kestänyt myrskyt ja tyvenet läpi koko keskiaikamme (Pyhän Henrikin ajoista — ainakin v:een 1422) jättämättä jälkeensä mitään varmoja merkkejä, ennenkuin vasta pitkän elämänsä lyhyeltä lopputaipaleelta, on kyllä kaunis, mutta ainakin meistä aivan epähistoriallinen. Selasta ajatusta vastaan puhuu kaikki, mitä paikan löydöistä ja kirkkojen vanhimmasta historiasta sekä meidän kirkollisen elämämme kehityksestä keskiajalla tiedämme.

Rakennuksen pohjapiirros ja perustustapa, jossa selvästi pai-

¹⁾ Messenius, Scondia illustrata N siv. 4 ja Riimikronikka siv. 17.

²⁾ Tämän suunnitteen arvelun ovat esittäneet Salminen ja Rinne Suomen Museossa 1914 siv. 39 ja 4L

kalliset olot ovat olleet määräämässä, kuuluvat asiakirjallisten tietojemme mukaan keskiaikaan.

Jonkinlaisen johdon rakennusjäännösten ikää arvostellesamme saamme tiilen esiintymisestä löytöpaikalla. Tiiliaines on Uplannin-Suomen rakennusalueelta tunnettu 1100-luvulta,¹⁾ Suomesta kuitenkin nähtävästi vasta 1200-luvulta.²⁾ Tiilen koko viitannee vieläkin myöhemmäs. Ja varsin uskallettua on viedä sellainen Kirkkoluodolla runsaasti käytetty kallis rakennusaine kuin lasi, jonka vastineita on tavattu parissakin ilmeisesti myöhäis-keskiaikaisessa rakennuslöydössä, ainakin perin varhaiseen keskiaikaan. Irtonaislöydöt, mikäli niistä yllä saamamme aivan yleiset kronologiset päätelmät ovat luotettavia, viittaavat parhaiten 1300- ja 1400-luvulle.

Parhaita opastusta ajanmääräämisessä tarjoovat kuitenkin Kirkkoluodolla löydettyt rahat. Niitä on tavattu yhtenä jaksona kuningas Albrekt Mecklenburgilaisen ajoista lähtien. Tosin on — ainakin ensi katsannolla — kysymyksen alaista, voimmeko niitä täysin pätevillä syillä lukea tämän kuninkaan omaan hallitusaikaan, ja toisaalta, ovatko nämä rahat todella Köyliön Kirkkoluodolta löydettyistä vanhimpia. Paikalta sanotaan nim. toisinaan löytyneen ohuita rahoja — nähtävästi n. s. brakteaatteja — jotka heti koskettaessa menivät tomuksi. Historialliset syyt, joihin kohta tulemme, varoittavat meitä kuitenkin pitämästä näitä hiutuneita jätteitä ainakaan sanottavasti Albrekt kuninkaan brakteaatteja vanhempina. Luulo, että koko tämä brakteaattiaines olisi myöhemmin muiden rahojen mukana tullutta, on taas liioittelua, eikä tietääksemme ainakaan Hildebrandin mukaan mikään Ruotsista tunnettu löytö enempää kuin meikäläisetkään anna tälle arvelulle reaalista tukea.³⁾ Positiivisinta on sentähden viittaamalla Hildebrandin määrittelyyn lukea kruunatun miehenpään kuvalla varustetut brakteaatit yleensä Albrekt Meklenburgilaisen aikaan (jolloin ne ainakin yleisimmin olivat käytännössä) eli pääasiallisesti vv. 1364—89 välille, jotka vuodet siis suunnilleen olisivat kappelin syntymisajan rajoina.

Ratkaistava on tietysti kuitenkin, missä määrin paikallinen perimätieto ja historialliset ilmoitukset viittaavat yllämainittuun aikaan.

¹⁾ Ambrosiani, Åbo domkyrkas byggnadshistoria. Finsk Tidskrift 1902 siv. 362.

²⁾ Rinne, Pyhän Olavin luostari j. n. e. Lännetär, Uusi jakso I, siv. 135.

³⁾ Vrt. Hildebrand, Sveriges Medeltid I, siv. 836, 874, 878 y.m.

Yleisin lienee se perimätiedon kertomus, että Kirkkoluodolla kerran on ollut Köyliön ensimmäinen kirkko. Niinpä sanoo Lindström perimätiedon mainitsevan, että paikalla »vanhempina aikoina on ollut kirkko, joka juurtaa alkunsa ensimmäisistä kristinuskon ajoista." Myöskin Reinholmille oli sanottu paikalla ollutta kirkkoa »vanhimmaksi" seudulla, koskapa hän itse luodon mataluuteen katsoen pitää sellaista tietoa mahdottomana. Sama tarina pitäänsä ensimmäisestä kirkosta tavataan vielä Salmisellakin. Sensijaan emme tapaa Lindströmillä yhtä vähän kuin Reinholmillaakaan mitään lähempää perimätietoon nojautuvaa tietoa „kirkon" yleisestä iästä. Killinenkin, joka vähäistä myöhemmin on käväissyt paikalla, tietää ainoastaan, että kappelia nimitettiin „nunnain kirkoksi", — nimitys, joka ei suinkaan viittaa kirkon varhaiseen ikään.¹⁾ Vasta noin 30—40 vuotta jälkeinpäin, jolloin edellinen vanhapolvi oli kokonaan poistunut, tapaamme Salmisella tiedon, että itse pyhä Henrik olisi kappelin perustaja. Ja tämäkin tieto liittyy lähinnä muistotietoon, että mainittu piispa-marttyyri sai surmansa tällä Kirkkoluodolla tai sen viereissä jäällä. Kun tätä kirkon rakentamistarua emme näe kenelläkään aikaisemmalla kirjoittajalla, niin on se epäilemättä vain opittu, myöhempi johtopäätelmä.

Myöskään ne historialliset mietelmät, joilla tätä myöhäistä, puoleksi oppinutta perimätietoa on puolustettu, eivät ole vakuuttavia. Sillä vaikkapa hyväksymmekin täysin sen kannan, että piispa Henrik oli paljon enemmän reaalinen ja voimakas persoonallisuus kuin veretön, hiljainen, uneksiva lähetyssaarnaaja, niin täytyy meidän toisaalta pitää mahdottomana, että hän varovaisuudesta olisi mitättömälle, huonopohjaiselle ja kaukana ihmisten ilmoilta poissa olevalle karille ryhtynyt rakennuttamaan seurakunnallista kokouspaikkaa tai usealla ikkunalla varustettua puolustuslaitosta.

Tältä enemmän tai vähemmän hypoteettiselta pohjalta, jolle edellistä tutkimusta seuraten olemme pakostakin joutuneet, pääsemme erään Messeniuksen historiallisen ilmoituksen johdolla taas lujemmalle maaperälle. Hänen Scondiassaan on näet selvä tieto siitä, että tämä »kappeli rakennettiin marttyyriin muistoksi." Sama ajatus kohtaa meitä myöskin Riimikronikassa. Ja onneksi mainitsee hän vielä kappelin ylimalkaisen perustamisiänkin. Scondian mukaan rakennettiin tämä pyhättö vasta aikojen

¹⁾ Killinen, Tietoja Loimijoen kihlakunnan muinaisjäännöksistä, Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja II siv. 90.

vieriessä (temporis progressu) s.o. pitkän ajanjakson kuluttua Henrikin kuolemasta. Toisaalta laskee hän Riimikronikassaan kappelin iän myöskin omasta ajastaan taaksepäin, mainiten, että se oli tullut jo „muinen” perustetuksi, sanontatapa, jonka me voimme todistaa jonkin verran oikeutetuksi jo silläkin perusteella, että kappeli ennen Riimikronikan kirjoittamista jo oli ainakin yli 200 vuotta vanha.

Juuri varmuus siitä, että Kirkkoluodon kappeli on pyhimys-marttyyrin muistoksi rakennettu, antaa meille luotettavan tuen kappelin iän määrittämisestä. Sillä selvä on, ettei kappelia voitu rakentaa, ennenkuin Henrikin pyhimysarvo oli sekä kansan että kirkon taholta yleisesti tunnustettu. Tähän kehitysasteeseen päästiin meillä vasta 13 nnen vuosisadan lopulla, ehkä jonkinverran ennen v. 1926. Ja vasta v. 1300 paikkeilla tuli hän ikäänkuin virallisesti Suomen kirkon pääksi, päästen nim. silloin lopullisesti valmistuneen Turun tuomiokirkon kotimaiseksi suojeluspatroonaksi. Ennen virallista, kirkollista pyhäksi tunnustamista ei ketään voitu kirkon tai kappelin suojelijaksi valita.¹⁾ Ennen noin vuotta 1300 ei Pyhän Henrikin kappelia Köyliössä siis mitenkään voi ajatella perustetuksi.

Useat asianhaarat viittaavat kuitenkin vieläkin myöhemmäs. Taistelu, ellei juuri elämästä ja kuolemasta, kuten suureksi osaksi tähän asti, niin ainakin katolisen uskon levittämisestä ja juurruttamisesta äsken valloitetuun Itä-Suomeen vaati ei ainoastaan varoja, vaan nähtävästi kaiken kirkollisen harrastuksenkin. Sellaiset onnettomuudet kuin venäläisten retki v. 1318, sittemmin Maunu Eerikinpojan kirkollisesti paljon toivoa ja innostusta herättänyt, mutta lopulta kuitenkin rauhattomuutta synnyttävä ja onneton politiikka Venäjään nähden ja vihdoin tämän politiikan seurauksena kaikkien Ruotsin hiippakuntien ja etenkin jo ennestään paljon kärsineen Suomen kirkon velkaantuminen eivät suinkaan olleet kirkollista innostusta nostattavia. Ja seurauksena oli, että kirkon elämässä monessa kohdin pysyttiin ennallaan. Koko joukon paremmaksi muuttuu jo tila vuosisadan jälkipuoliskolla ja seuraukset saattaa huomata heti kirkon sisäisessä elämässä, kuten esim. pyhimyspalveluksessa, kirkollisessa komeudessa, rakennuslahjoitusten teossa²⁾ ja etenkin Suomen kirkon oman suoje-

¹⁾ Vrt. Hildebrand, *Sveriges Medeltid* III, siv. 90.

²⁾ Suurempia yksityisiä Tuomiokirkollekin tehtyjä rakennuslahjoituksia tapaamme varsinaisesti vasta 1300-luvun loppupuolella ja sittemmin yhä runsaammin seuraavina aikoina.

luspatroonan kultin kehityksessä. Pyhän Henrikin haudan kaunistaminen Nousiaisissa v. 1369¹⁾, hänen reliikkijuhlainsa uudesta elpyminen v. 1396²⁾ ja tästä johtuen vielä erityinen Eerikin ja Henrikin alttarin perustaminen 1400 Turun tuomiokirkkoon³⁾ ovat varmaan Pyhän Henrikin kultin tärkeitä nousukohtia ja samalla viittauksina siitä, mihin suuntaan yksityisen hurskaan anteliaisuuden 1300-luvun loppupuolella toivottiin kehittyvän. Että Köyliön Kirkkoluodon vanhimmat rahat osuvat juuri samoihin aikoihin — ehkäpä lähinnä juuri ensinmainitun vuosiluvun vaiheille, ei liene näin ollen pelkkää sattumata.

Tässä yhteydessä tulee panna tähdelle myös se seikka, että Suomen piispat itse näihin aikoihin kävivät Köyliössä. Niin esim. v. 1365, 1368, 1372(?), 1420(?).⁴⁾ Missä tarkoituksessa nämä käynnit, etenkin ensimmäiset, tapahtuivat, ei voi enää kokonaan selvittää. Osaksi oli niihin syynä Köyliön kartanon talouden järjestäminen. Olivatko ne samalla missään yhteydessä kappelin synnyn ja paikallisen hartauden ja pyhimyspalveluksen elpymisen kanssa, on asiakirjain puutteessa mahdotonta riittävällä varmuudella sanoa. Arveluja — mikäli ne yleensä ovat oikeutettuja — tähän suuntaan ei kuitenkaan voida pitää liian rohkeina.

Valoa Henrikin kappelin synty- ja samalla nimihistoriaan saamme vielä paikallisesta asutus- ja maanomistushistoriasta, joka ei tähänasti yleensäkään ole vielä tullut riittävällä tarkkuudella selvitettyksi — vaikkakin se epäilemättä antaa meille parhaan ja täydellisimmän kuvan keskiajalta meidän päiviimme säilyneen suurtilan synnystä ja kehityksestä.

Nämä meidän tutkimuksellemme tärkeät tiedot sisältyvät erääseen pitkälliseen maariitaan, joka Polsun kylän asukkailla ja Suomen piispalla Maunu Tavastilla oli keskenään n. s. Köyliön jokiniituista. Näihin ei näet piispalla ollut niin suurta osuutta kuin hänelle kuuluva neljännes Polsun kylää, jossa hänellä nähtävästi oli 3 taloa, edellytti. Asian tutki erityinen syynilautakunta, tunnustaen piispan valituksen oikeaksi. Riita sovittiin siten, että piispa sai osansa täydennykseksi erään kolmionmuotoisen maakaistaleen nyk. Tuiskulan kylän tienoilta, ja erään Lantehen-

¹⁾ Tämä vuosiluku tavataan Messeniuksella. Vert. Forsström, Suomen keskiajan historia, s. 46.

²⁾ Turun Tuomiokirkon Mustakirja n:o 279 ja 280.

³⁾ Turun Tuomiokirkon Mustakirja nro 290.

⁴⁾ Hansen, Finlands Medeltidsurkunder I, siv. 308, 326 ja 346. Turun Tuomiokirkon Mustakirja nro 388.

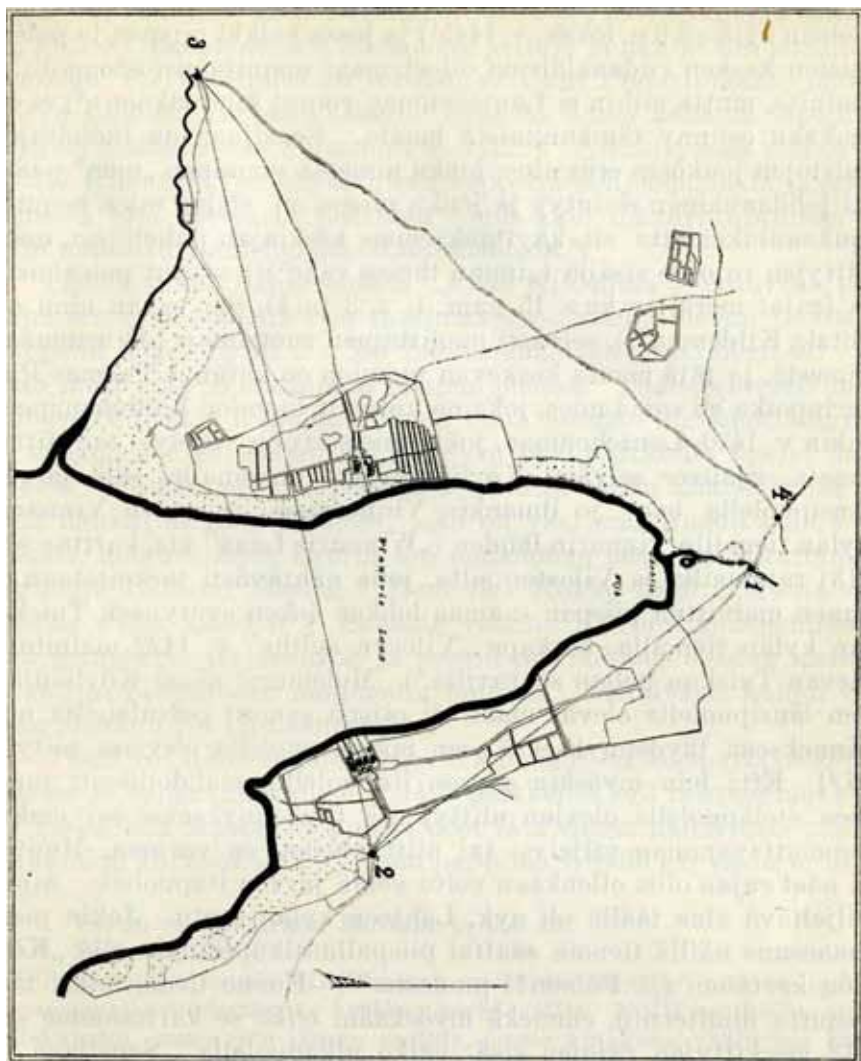
maa nimisen maapalan suuremmassa, rajoiltaan tarkasti määrätyssä (kts. läh. kartanaihelmaa siv. 213) ja koko Köyliön järven pohjoisrannat käsittävässä maalohkossa, jota myöhemmin ainakin noin v. 1680 tienoilla nimitettiin Katinhännäksi. Vasta tämän v:n 1420 riidan jälkeen tulivat nämä laajat ulkomaat eli melkein koko pohjoinen Köyliö asutuiksi. Tämän asuttamistoimen kautta syntyivät varmuudella ainakin Tuiskulan, Vinnarin ja Lähteen kylät.¹⁾ Viimeksimainitun kylän myöhäinen asutus on selvänä todistuksena siitä, ettei Pyhän Henrikin eli n. s. Lähteen kappeli (Keldona capellis) ole saanut nimeänsä mainitun kylän, vaan jonkin Lähde-nimisen kulmakunnan tai viljelysmaan mukaan. Seuratkaamme siksi asian perille päästäksemme hiukan sekä tämän maan nimeä toisintoineen että sen historiaa.

Tämän nimisen paikan aseman määräävät nyk. Lähteen kylän nimi, „Lähteen“ kappelin jätteet ja Lähteen oja,²⁾ jolla nimellä v:n 1688 karttaan on merkitty eräs kylän läpi juokseva oja; sama nimi esiintyy ja v. 1420 muodossa Lekteoya,³⁾ Tahtoisimme lisäksi pitää varmana, että tämä nimi viimeksimainittuna vuonna ja juuri siteeratussa asiakirjassa esiintyy jo puheenaolleessa ja ensi kuulemalta omituiselta kaikuvassa Lantehenmaan nimessä (pro: Läkthehenmaa=Lähtehen l. Lähteenmaa). Kun otamme huomioon, että Turun tuomiokirkon Mustakirja on kopiokokoelma ja että sen kopioitsija tai kopioitsijat eivät monestikaan hallinneet suomenkieltä, niin ei yllämainittu virheellinen luku tai kirjoitustapa suuresti ihmetytä. Hausenin julkaisemat toisinnot Turun tuomiokirkon Mustankirjan asiakirjoihin osottavat keskiajan kopioitsijoiden usein tehneen itsensä syypäiksi virheelliseen nimenkirjoitukseen: esim. Hisnemi (pro Thoisiemi), Kindenma (pro Kildenma), mainitaksmme vain Köyliön paikallisnimiä keskiajalta.³⁾ Mutta tätä paitsi voimme suoraan todistaa, ettei yllämainittu Lantehenmaa voi tarkoittaa muuta kuin Lähteen maata. Siinä maahistoriikissa,

¹⁾ Maanmitt. ylihall. arkisto val. A I b. Todennäköisesti ovat v:n 1420 jälkeistä asutusta myös nyk. Ehtamon kylä, joka v. 1422 mainitaan niittynä (Mustakirja n:o 399 siv. 301), Tuohiniemi, „Toysnemi“, joka niinkään samaan aikaan mainitaan niittynä (sam. paik. kuin ed.), mahdollisesti vielä Paavila, joka nimestäänkin päättäen tuntuisi olevan piispallista asutusta ja Varpula (?) Kts. läh. karttaa siv. 193.

²⁾ V:n 1688 karttaan (kts. siv. 213) merkitty Lähteen lahti (Lächtis Wijk) saattaa olla myöhäsyntyinen.

³⁾ Turun tuomiokirkon Mustakirja nro 388,

Kuva 15. Kartta n.s. Katinhännän maasta v:lta 1688.

Kartta on numeroja lukuunottamatta kopio Mörtin kartasta v:lta 1688: sen mukaan tämä maa joutui reduktсионin alaiseksi. Sen rajat ovat ilmeisesti oikeat, vaikkeivät ne näykään ensi katsannolla täysin sopivan yhteen v. 1420 mainittujen rajojen kanssa. Rajankohdat 1 ja 2, edellinen v. 1420, nimeltään „maedelsta broo", keskinen silta), jälkimäinen Lekteoya broo (Lähteenojan silta) ovat selvästi samat kuin ylläolevaan v:n 1688 karttaan merkitty Millaste Broon ja Lächtis Broo. Niinikään ei risti kahden tien haarassa v. 1420 (korsit i tw Waega skyl) voi olla muu kuin v:n 1688 karttaan merkitty Korsittu (kohta 4), joka siis oli pohjoisin raja ja jossa vanhat tiet vielä tällöinkin leikkaavat toisiaan. Eteläraja (2—3) määrättiin, kuten Köyliön muutkin vanhimmat rajat, kulkemaan melkein kohtisuoraan yli järven, idässä Lähteenojan sillasta, lännessä siihen niemeen, josta Vinnarin lahti etelässä alkaa. Että tämä eteläraja lännessä ulottui maantiehen asti (kohta 3), riippunee siitä, että järven länsiranta siihen asti oli yhtenäisenä, luontevasti rajoitettavana metsäpalsstana.

jonka piispa Maunu Tavast esityttää laamanninkäräjillä Köyliön Polsun kylässä 6 p. lokak. v. 1445¹⁾ ja jossa kaikki piispan ja polsulaisten kesken riidanalaisina olleet maat mainitaan (ostomaita ei mainita, mutta niihin ei Lantehenmaa voinut kuuluakaan),²⁾ ei ollenkaan esiinny tämännimistä maata. Sensijaan on lueteltujen palstojen joukossa eräs alue, jonka nimessä samainen „maa”-pääte eli johdannainen esiintyy ja jonka piispa on yhden talon osuutta mukaanlukematta eli, käyttääksemme keskiajan puhetapaa, määrittäytyjen rajojen sisällä („innan thessa raar”)³⁾ saanut polsulaisilta (rajat merkitty kuv. 15 num. 1, 2, 3 ja 4). Sen maan nimi on „litzla Kildenmaa”⁴⁾, selvästi puolittainen ruotsinnos Lähteenmaan nimestä, ja tätä maata koskevan tuomion on antanut Tuomas Pietarinpoika eli sama mies, joka on antanut tuomion Lantehenmaastakin v. 1420. Lantehenmaa, joka ilmeisesti on viljelys- tai niitty-maata, sijaitsee selvästi Köyliönjärven itärannalla, sillä järven länsipuolella ovat jo ilmankin Vinnerniemi nykyisen Vinnarin kylän tienoilla Vinnarin lahden („Winnaris Laax” kts. karttaa siv. 213) ratamailla ja Vilosten silta, jolla nähtävästi tarkoitetaan jo ennen mainittua piispan saamaa lohkoa äsken syntyneen Tuiskulan kylän tienoilla, koskapa „Vilosyn syltha” v. 1422 mainitaan olevan Tuiskun pellon seutuvilla.⁵⁾ Molemmat nämä Köyliönjärven länsipuolella olevat maat oli piispa saanut polsulaisilta neljänneksenä täydennykseksi joen pohjoispuolella olevissa niityissä.⁶⁾ Että hän myöskin järven itäpuolelta, mahdollisesti juuri joen eteläpuolella olevien niittyjensä täydennykseksi sai jonkin huomattavamman viljelys- tai niittyalueen, on varmaa. Muuten ei näet rajaa olisi ollenkaan voitu vetää järven itäpuolelle. Ainoa viljeltävä alue täällä oli nyk. Lähteen kylän seutu. Jokin pieni maaosuus näillä tienoin saattoi piispalla alkuperinkin olla „Köyliön kartanon (ja Polsun!) puolesta.”⁷⁾ Emme tiedä, miksi tätä osuutta nimitettiin, emmekä myöskään, oliko se karttaamme siv. 213 merkittyjen rajojen sisä- vaiko ulkopuolella. Sensijaan on varmaa, että piispan v. 1420 polsulaisilta saama Lantehenmaa= Lähtehenmaa (ruots. Kildenmaa) oli näiden rajojen sisäpuolella,

¹⁾ Turun tuomiokirkon Mustakirja n:o 526.

²⁾ Sama nro 388.

³⁾ Sama nro 388.

⁴⁾ Sama nro 526.

⁵⁾ Sama nro 399 siv. 300.

⁶⁾ Sama nro 526.

⁷⁾ Sanat „Polsun puolesta” puuttuvat toisesta kopiosta ja ovat mahdollisesti saattaneet puuttua alkuperäisestäkin asiakirjasta. Vrt. varianttia Mustankirj. nro 526.

lukuunottamatta erään Pölsun talollisen Jöns Pietarinpojan osuutta, joka oli ulkopuolella Kildenmaan peltoja ja nähtävästi siis niittymaata.¹⁾ Tämä mies on selvästi se Unni Pietarinpoika, jonka niityn Lähteen kappelin läheltä (aengena wider keldona capellis) piispan asiamies saa haltuunsa v. 1422.²⁾ Asiakirjoissa mainittu „litzla Kildenma" on siis Lähteen kappelin pohjoispuolella ja sekä nimestä että asemasta päättäen sama kuin maanriitajutussa v. 1420 mainittu Lantehenma=Lähtehenmaa.³⁾

Tämän vähän Lähteenmaan („litzla Kildenma") seutuvilla, ehkäpä sen eteläpuolella⁴⁾ ja tutkimuksen alaisena olevan Lähteen kappelin kohdalla oli n.s. iso Lähteenmaa (stora Kildenma). V. 1445 tämä maa jo mainitaan piispan omana. Todistettavasti hän oli sen kuitenkin Kepolan kolmen talon osuutta lukuunottamatta jo melkoista aikaisemmin eli noin v:n 1420 paikkeilla saanut haltuunsa. Tämän voimme päättää siitä, että hänen asiamiehensä v. 1422 hankki ainakin Kokolta, joka oli yksi mainituista kolmesta talosta, maanvaihdon kautta sen omistaman osuuden Muuttamarannasta Lähteen lähellä. („Item fics Kokko deell i Mwttamarantha wider kaeldon"). Samana vuonna Köyliön maanomistukset muutenkin järjestettiin ja suurin osa Lähteen seudun maista annettiin piispallisen lampuodin hoitoon. Nähtävästi kuului tämän alueihin iso Lähteenmaakkin.

Tämä iso Lähteenmaa (stora Kildenma) on huomattava siitä, että se jo ennenkin, kun se v. 1420 paikkeilla tuli piispan omaksi, oli kirkollista maata. Se kuului näet tätä ennen nähtävästi papin virkatalon korvauksena — oman pappilan Köyliö sai vasta v. 1609

¹⁾ Turun tuomiokirkon Mustakirja n:o 526.

²⁾ Sama n:o 399 siv. 301.

³⁾ Salmisen arvelu Kildenmaan paikasta Köyliön pitäjän historiassa on siis mielestämme kaikkea perää vailla. Niillä seuduilla, nim. Tuiskulassa, jonne hän tämän asettaa, emme ainakaan vanhoissa kartoissa tai karttaselityksissä ole tavanneet muuta tähän suuntaan viittaavaa nimeä, kuin Käldenä v. 1688 karttaselityksessä, mutta tämäkin lähentelee epäilemättä kielellisesti enemmän 1400-luvun maapapereista tunnettua Keldona nimeä ja voi olla esim. Lähteen kylästä saatu sukunimi. Tämä nimi esiintyy näet Mattilan, kylän nuorimman torpan toisintonimenä. Yhtä perusteeton on luulo, että Kildenmaa olisi jonkin salaperäisen killan tai kauppaseuran maata, sillä mainitun maan omistaja samoin kuin omistushistoria esitetään täysin selvästi v. 1445 laamanrintuomiossa.

⁴⁾ Paljon Vähän Lähteenmaan eteläpuolella ei kysymyksessä oleva maa voi olla, sillä Lähteenkylän ja Tuohiniemen kylän välinen pitkä rannikon osa on vieläkin pääasiallisesti viljelemätöntä. (Kts. nyk. Köyliön karttaa siv. 193).

- Köyliön kappalaiselle.¹⁾ Siitä laamannin tuomiosta v. 1445, josta jo ennen olemme puhuneet, ei voi sanontatavan niukkuuden vuoksi päättää, kuuluiko mainittu maa jollekin kappalaiselle persoonallisesti esim. elinajaksi, vaiko yleisesti Köyliön kappalaisviran palkkaetuihin. Koska ei kuitenkaan kappalaista, jonka persoonalliset edut olivat kysymyksessä, nimeltä mainita, tuntuu jälkimäinen vaihtoehto luotettavammalta. Mutta jo ennemminkin kuin tämä maa joutui pitäjän kappalaiselle, oli se kokonaisuudessaan lahjoitettu „muinen” Euran kirkkoherralle Torkkelille, jonka alueeseen Köyliö silloin nähdäksemme vielä välittömästi kuului. Tälle²⁾ oli sen „sielunsa autuuden vuoksi” antanut Olavi Enkainen, lunastettuaan sen, kolmen talon osuutta lukuunottamatta, jotka piispa myöhemmin osti, Kepolan suurelta kyläkunnalta.

Se seikka, että iso Lähteenmaa, josta myöhemmin ainakin osa kuului Köyliön kappalaiselle, aluksi joutui kokonaan pitäjän kirkkoherralle todistaa puolittain, ettei kappalaista, jonka arvoisille henkilöille usein keskiajalla tehdään testamenttilahjoituksia ja jollaista lahjoittamista eivät tietääksemme mitkään kirkon muodollisuudet estäneet, Köyliössä vielä ollut olemassa. Sellaisen sai tämä kappeli vasta joko kirkkoherra Torkkelin toimesta ja suostumuksella tai hänen kuoltuansa. Edellinen mahdollisuus tuntuu kuitenkin ainoalta oikealta. Saaden itse joko palkkaetujensa korvaukseksi tai jossain muussa tapauksessa osan Lähteenmaasta, joka hänen kuoltuaan joutui piispalle, suostui hän nähtävästi paikkakuntalaisten ja kenties lahjoittajan toivomuksesta asettamaan Köyliöön kappalaisen ja antamaan hänen haltuunsa osan Lähteenmaata. Tällaista Lähteenmaan kahtiajakoa pitäjän viimeisen kirkkoherran ja kappalaisen kesken edellyttävät v:n 1445 laamannintuomion molemmat toisinnot. Niissä näet kummassakin mainitaan, että piispa oli saanut puheena olevan maan Köyliön kappalaiselta ja herra Torkkelilta, joka muinoin oli kirkkoherrana Eurassa.

Jos viimeksimainittu asiakirja on tulkittava niin, kuin tässä olemme tehneet — mitään muuta tulkintaa ei voi kernaasti ajatella — niin saattaa syyllä kysyä, mikä seikka on aiheuttanut tämän kappalaisviran perustamisen kirkkoherra Torkkelin elinajana. Ja silloin voi tuskin keksiä muuta selitystä kuin että sitä

¹⁾ Salminen, Köyliön pitäjän historia, siv. 139.

²⁾ Meillä on onneksi käsiteltävänä olevasta laamannintuomiosta v. 1445 (Mustakirja n:o 526) kaksi osittain eroavaa kopiota, joissa kummassakin mainitaan maan tulleen lahjoitetuksi kokonaisuudessaan Euran kirkkoherralle.

vaati uuden kirkollisen keskuspaikan eli vakinaisen kappelin syntyminen Köyliöön. Että tällöin syntynyt kappeli ei voi juuri olla muu kuin v. 1422 maanomistuspapereissa mainittu Lähteen kappeli, on epäilemätöntä.¹⁾

Vielä saattaa panna kysymyksenalaiseksi, voimmeko todeta, että kaikki pääasialliset ehdot, jotka keskiajalla kirkkoa tai kappelia rakennettaessa olivat otettavat huomioon, täällä ovat tulleet täytetyiksi. Sikäli kuin saatamme tätä kysymystä käsitellä — Suomesta, ei ole löydettävissä yhtään varmaa vertailukohtaa — täytyy tähän vastata myöntävästi. Piispan rakennuslupa, jota varten m.m. tuli todistaa kirkon tarpeellisuus,²⁾ oli välttämätön, mutta ei suinkaan vaikeasti saatavissa, kun oli tarkoituksena saada muistomerkki Suomen kirkon suojeluspäätöksen. kuolinpaikalle. Lisäksi on asiassa suurin piirtein noudatettu sitä jo Uplannin lakiin sisältyvää määräystä, että uuden kirkon rakentamiseksi pitää vaadittiin pitäjän papin suostumus ja apu. Myöskin maapappilaa varten oli välttämätön, mutta sellainenkin oli, kuten äsken näimme täällä olemassa. Ja lisäksi täytti tämä lahjoitusmaa ajan toivomukset siinäkin suhteessa, että se, kuten vanhimmat papinmaat ja pappilat kaikkialla, sijaitsi perustettavan kirkon läheisyydessä ja vieläpä nähtävästi samalla maapalstalla kuin sittemmin syntynyt kappeli. Kaikki kuitenkin osoittaa, että kappeli on syntynyt yksityisen tai ehkäpä paikkakuntalaisten lahjoitusten kautta, Tällaiseksi „erään hurskaan miehen” rakennuttamaksi muistomerkiksi sanoo sen Messeniuskin puheenaollessa Riimikronikkansa kohdassa.

Valitettavasti ei käsittelemämme maahistoriikkikaan voi kuitenkaan johtaa meitä tarkoille jäljille Lähteen kappelin ikää määrittessämme. Tosin tuntuisi jo se seikka, että Lähteen kylän maat, niihin luettuna papin maakin, jo v:n 1420 tienoissa jätetään piispallisen lampuodin hoitoon ja siis nähtävästi riistetään pitäjän kappalaiselta, viittaavan siihen, että kappeli jo oli elänyt yli ensi vaiheittensa. Myöskin Köyliön pitäjän mainitseminen erityisenä, kirkollis-hallinnollisena alueena v. 1420³⁾ ja jo v. 1392⁴⁾ puhuu

¹⁾ Senjälkeen, mitä yllä olemme n.s. Lähteenmaasta esiintuoneet, ei nimitys Lähteen kappeli tunnu niin epämääräiseltä, kuin miksi sitä ennen olemme arvelleet. Vrt. Suomen Museo 1911, siv. 35.

²⁾ Hildebrand, Sveriges Medeltid III, siv. 89.

³⁾ Turun tuomiokirkon Mustakirja n:o 388.

⁴⁾ Sama n:o 274.

samaan suuntaan. Tämän pitemmälle emme tätä tietä positiivisesti pääse. Se seikka, että kirkkoherra Torkkelin v. 1445 sanotaan olleen „muinen” pappina Eurassa, ei kuitenkaan tee missään suhteessa mahdolliseksi rinnastaa hänen virka-aikaansa Köyliön Kirkkosaaren vanhimpiin raha-löytöihin. Ettei hänen aikaansa yhtä vähän kuin Olavi Enkaisenkaan sentään voi viedä perin kauaksi taaksepäin, osoittaa jo senaikaisten pitäjäläisten yleiseen asiantuntemukseen vetoava sävy, jolla maahistoriikki on esitetty. Jos kuitenkin Köyliön kappeli, kuten yllä näimme, on hänen aikansa muodostunut, niin voimme lopullisesti asettaa kysymyksemme muotoon: mikä on tällöin syntyneen seurakunnan ensimmäinen kirjallinen tai muu muistomerkki?

Tällöin alkaneen itsenäisen seurakunnallisen elämän merkkinä voimme pitää erästä keskiaikaista hautakiveä. Ikävä kyllä ei sen alkuperäisestä paikasta ole mitään varmaa tietoa. Viimeksi on se ollut nyk. Köyliön kirkon ja kellotapulin välissä jalkaporttaana.¹⁾ On kuitenkin aivan varmaa, että sitä on siirretty. Siihen päätökseen täytyy tulla jo siitä, että kirkko nykyisellä paikallaan on ollut olemassa vasta v:sta 1751.²⁾ Mutta mistä ja minävuoksi on kivi tänne joutunut? Jos se on esine, joka jo alkujaan oli ollut edellisessä tai edellisissä kirkoissa, niin pakottiko jonkinlainen kunnioitus vaiko mahdollisesti kirkollinen velvollisuus sen siirtämisen, varsinkin kun on vaikeata uskoa, että sitä kirkkoon olisi tuotu pelkästään käytännöllisestä tarpeesta! Siinä tapauksessa köyliöläiset varmaan noudattivat tapaa ja käsityskantaa, jonka he olivat edellisen kirkon rakentajilta ja nämä taas vanhemmilta polvilta oppineet. Tältä katsantokannalta lähtien täytyy edelleen pitää todenmukaisena, että se alkuperinkin on kirkkoon kuulunut. Mutta mihin kirkkoon? Voi suuresti epäillä, onko Köyliössä tällöin ollenkaan ollut muuta kirkkoa kuin n.s. Lähteen kappeli. Tosin on luultu, että Köyliössä näihin aikoihin nykyisen kartanon tienoilla jo olisi ollut olemassa erityinen piispallinen kappeli, jonka viimeisenä jäännöksenä olisi ollut Köyliön v. 1751 palaneen kirkon kivisakasti.³⁾ Ainakaan siinä asussa, kuin tämä sakasti silloin mainitaan: vain yhdellä ovella ja yhdellä akkunalla varustettuna⁴⁾, ei tätä rakennusta kernaasti voi kuvi-

¹⁾ Jonkinverran samanlaisessa paikassa on hautakiviä ollut myös Ulvilan kirkossa.

²⁾ Salminen, Köyliön pitäjän historia, siv. 100.

³⁾ Salminen, Suomen Museo 1911, siv. 37. Köyliön pit. hist, siv. 98.

⁴⁾ Salminen, Köyliön pitäjän historia, siv. 99

telia piispalliseksi kappeliksi. Luultavana ei saata myöskään pitää, että Köyliön kartanon (ja kolmen Polsun talon?) tuloja, joita jo täytyi käyttää erityisen taloudenhoitajan (provisor)¹⁾ palkkaamiseen, olisi varojen käytössä tarkan kirkon puolelta käytetty vielä kappalaisen kustantamiseen pitäjää varten — sillä itseään varten eivät piispat sellaista tarvinneet. Heillä oli matkoilla ollessaan aivan tarpeeksi hengellistä seurueta ja sitäpaitsi heillä näkyy muutenkin olleen vakinainen persoonallinen kappalainen.²⁾ Piispojen oleskelun pituudestakaan Köyliössä ei meillä ole minäkäänlaisia tietoja.

Ellei puheenaoleva hautakivi taas ole kuulunut Lähteen kappeliin, jossa hautalöytöjä, kuten jo ennen olemme huomauttaneet,³⁾ ei ole yleensä tavattu, niin tuntuisi sen siirtäminen samanaikuiselta, nähtävästi juuri Lähteen kappelin kanssa yhteydessä olevalta hautausmaalta, samoin kuin sen myöhempi säilyttäminen todistavan, että sille jo vanhuudesta on seurakunnan puolelta osoitettu huomiota ja kunnioitusta.

Joka tapauksessa voidaan sanoa, että tämä vanha hautakivi on Köyliön seurakunnan vanhin muistomerkki, johon jo senkin vuoksi on kiinnitettävä huomiota. Sen kirjoituksessa luetaan: Herran vuonna 1378, 26 p. elok. kuoli herra_____⁴⁾ Nimi on kulu-
nut ja epäselvä. Olemme tästä huolimatta lausuneet sen mielipiteen, että tämän hautakiven alle mahdollisesti kerran on haudattu itse kappelin perustaja. Ajallisesti sattuvat tämän hautakiven ikä ja Kirkkoluodon vanhimmat rahalöydöt melkein samalle vuosikymmenelle. Huomattava on jo hautakiven olemassaolo näin syrjäisellä seudulla ja se huoli, joka nähtävästi seurakunnan puolelta on tullut sen osaksi, todistaa, että siihen paikallisena kirkollisena muistomerkkinä on pantu huomiota. Ja eivätkö tule arvotaankin verrattain lähelle nimitys „herra” 1. dominus, joka tava-
taan hautakivessä, ja se herra Torkkeli, saman seurakunnan kirkkoherra, jota me edellä aivan toisilla syillä katsoimme Köyliön kappeliseurakunnan ja nähtävästi myös Lähteen kappelin perustajaksi? Lieneekö hän samalla se „hurskas mies”, jonka Messenius mainitsee kappelin rakennuttajaksi, vai sopiiko tämä nimi-

¹⁾ Hausen, Finlads Medeltidsurkunder I, siv. 326.

²⁾ Juusten, Chronicon episcoporum finlandensium, siv. 21.

³⁾ Suomen Museo 1911, siv. 35. Vrt. myös siv. 41.

⁴⁾ Armo Doniini M.CCC.LXXVIII. Feria V Post. Festum B(artholo)-
mei obiit. Dominus_____Kts. Hausen, Finlands Medeltidsurkunder I,
siv. 372.

tys paremmin Lähteen 1. Kildenmaan lahjoittajaan Olavi Enkaiseen, täytyy jättää kysymyksenalaiseksi. Kohtuudella ei kuitenkaan voitane kieltää, että ylläesitetyt henkilöyhdistelmät viittaavat hyvin suureen todennäköisyyteen. Ajallisesti sattuisi kappelin perustaminen kaikilla yllä esitetyillä edellytyksillä lopullisesti vv. 1364—78 välille.

Minkälaiset olivat tämän näin perustetun kappelin myöhemmät kohtalot, ei ole meidän tiedossamme. Ainoan kuvauksen täällä vietetystä pyhimyspalveluksesta antaa Messenius yllämainitussa Riimikronikkansa kohdassa. Hän nim. kertoo, että lähellä kappelia suuri kansanjoukko vuosittain viettää kesäkuussa markkinnoita. „Lallia", sanoo hän, „joka heidän apostolinsa tappoi, kiros jokainen." Miten Salminen on tullut käsitykseen, että kappeli 1400-luvun alkupuolella jo olisi hävinnyt, on vaikeata ymmärtää. Löytöesineet eivät siihen suuntaan viittaa, nimenomaan kappeli mainitaan vielä v. 1422 ja Köyliön papin palkankin uudestaan järjestäminen v:n 1420 tienoilla ei tarvitse merkitä „kirkon" lopullista häviötä, sillä tällaiset palkkajärjestelyt, vieläpä seurakuntien yhdistämiset olivat keskiajan loppupuolella tavallisia ilmiöitä. Eräät seikat, kuten hiilien löytyminen, tulipalossa olleiden tiilikappaleiden esiintyminen y.m., viittaisivat siihen, että tämä kirkollinen muistomerkki on lopullisesti hävinnyt — kuten kakki vanhat puukirkot — tulipalossa, kenties kuitenkin vasta uudella ajalla.

Väinö-Salminen.

Kansanrunouden Keräyksistä Satakunnassa.¹⁾

On mahdollista, että jokunen näyte kansarunoutta jo sangen varhain tuli Satakunnastakin muistiin kirjoitetuksi. Onhan siellä laulettu sangen aikaisin tunnettua Piispa Henrikin surmavirttä, koska esim. Köyliön järvi noissa tarinoissa on tärkeänä tapahtumapaikkana. Täydellisin ja ehkä kaunein historiallinen balladi, Elinan surma, on niinkään Satakunnasta. Ja varma on, että Elias Lönnrot täällä viehättyi runoja keräilemään ja tutkimaan. Ennenkuin hän lähti runonkeräysmatkoilleen, oleili hän, kuten tietty, kotiopettajana Vesilahdella Laukon kartanossa. Eräs muistelmä tietää, että Lönnrotin ensimmäistä vuotta oleillessaan tuossa Kurkien historiallisista muistoista rikkaassa kartanossa, professorinrouva Eva Törngrén kehoitukseksi antoi ylimääräiset kahvit jokaisesta uudesta laulusta, jonka ylioppilas pani muistiin. Vaikka tarinoissa olisikin hieman liioittelua, on Lönnrot tiedustellut lauluja Satakunnasta ja m.m. kirjoittanut muistiin laulun Elinan surmasta v:n 1827 tienoilla.

Kun Vanhan Kalevalan ilmestyttyä useita runonkerääjiä lähti liikkeelle, jäi Länsi-Suomi yleensä aina huomioon ottamatta, niinkuin nähtävästi oli käynyt jo Porthanin aikoina. Vasta 1851—52 lähti Satakuntaan Läsisuomalaisen Osakunnan keräämillä varoilla kansanrunoutta tiedustelemaan ylioppilas B. A. Paldani. Myöskin N. Järvisen kokoelman lunasti osakunta ja lahjoitti Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle. Viimeksimainittu ei ole jättänyt mitään matkakertomusta, mutta hänen keräyksensä ovat tallella. Niissä on 59 satua, 61 runoa, laulua ja loitsua, 139 sananlaskua ja 143 arvoitusta.

¹⁾ Satakunnalla tarkoitamme tässä koko historiallista Satakunnan maakuntaa eikä vain Turun ja Porin lääniin kuuluvaa osaa.

Paldani sensijaan on ensimmäinen, jolta on säilynyt matkakertomuksiakin. Hän näet julkaisi Länsisuomalaisen Osakunnan käsinkirjoitetussa lehdessä »Kaukomieli" kolme eri matkakirjettä, joissa selvittelee minkälaista runonkeruu Satakunnassa oli talvella 1851—52 ja keväällä 1852. On syytä hieman selvitellä lähemmin ensimmäisen tämänlaatuisen satakuntalaisen löytöretkeilijän matkavaiheita .

Helsingistä läksi hän jouluk. 17 p:nä, tullen Tampereelle ja sieltä Ylöjärvelle. Täällä Huhkajan talossa, „seitsemän neljänestä" Kurun tietä kulkein, kertoo hän viipyneensä muutaman tunnin ja „tässä oli yksi trenki, joka osasi juttujakin jutella, ja muutoin oli niinkuin itse sanoi, hurskas mies", ja lupasi, vaikka huono tie oli, „hurskaasti ajaa". Ajaessa tarinoikin tuo „hurskas trenki" „juttuja ja loruja, jotka enemmästä olivat rivoja ja rumia, ja sanoi taitavansa, kun muutaman ryypyn saa päähänsä, jutella tänlaisia vaikka kolme päivää perältään." Hauska mahtoi tuo renki olla. Kun tultiin Karhijärven jälle ja Paldani tahtoi, että heti käännyttäisiin ympäri, koska jää oli niin heikkoa, että „vesi pylppyili halkiommista", niin tokaisi mies vain: „otetaan hurskas luonto päällemme ja ajetaan hurskaasti!"

Ei ollut helppo ensimmäisen kerääjän saada kansaa tavallisia-kaan lauluja muistiin kirjoitettavaksi ilmoittamaan. Matkalla Ikaalisiin oli kerääjä nuorison kisoissa Lokalahden kylässä, mutta ei kukaan tahtonut lauluille ruveta, vaikka ylioppilas itse ensin lauleli. Ja kun vihdoin eräs torppasi Kalle Sävijärvi rohkeni sen tehdä, uhmaili hän: „noh! laulan minä, vaikka nyt hirteen vedettäisi!" Kun torppari oli laulellut rupesi muu nuoriso arvoituksia latelemaan ja niin oli keräys käynnissä.

Hongonjoella ja Kiikassa herätti tarinoiden tiedustelu niinikään kaiken kaltaisia puheita. Kiikassa kertoi eräs Joose „Vesterpakka" pari pitkää satua, mutta sunnuntaina, tultuaan kirkosta hän jutteli Paldanille:

„Koko kappelikunta sen jo tietää, että te oletten täällä, ja yksi akka sipsutti minun korvaani kirkonporstuassa: joko sinäkin, kuulemma, olet ollut sen herran puheilla. Tiedäkkös, että se oli Hongojoella kirjoittanut tuolta Tenkulta noitasanojakin. Kyllä minun menneen vuotinen uneni nyt toteen tulee. Minä näin, että yksi nuori mies tuli minun tyköni ja sano: kyllä kymmenen vuoden päästä, muori, saat nähdä, mitä eroituksia tapahtuu. Niin kyllä, ei sillä herralla ole hyvät nenässä! Hän tutkii täällä kansan oloa ja tilaa ja saa kuulta kuinka he ovat vielä noitia uskovaisia,

niin että saat nähdä, että siitä kymmenen vuoden päästä pahat seuraa, juttele sinä nyt vaan sille kaikkia. Hän sano sanoneensa akalle: ole vai, älä puhu asioista, joitet ymmärrä, vielä minä nyt-kin, kun ma kirkosta pääsen, menen hänen tykönsä ja puhun kaikki mitä mä suinkin tiedän ja muistan ja vielä sinun puheeskin,"

Mitä harjaantuminen runonkeruussa merkitsee, huomaa siitä, että Paldani toisella matkallaan „hurskailta miehiltä” Ylöjärveltä sai „juttuja koko karpion” — kaikkiaan kolme kolmatta, vieläpä loitsujakin, vaikkei ensi käynnillä keksinyt mitään muistiinpan-tavaa.

Ja toukok. 21 p:nä kirjottua hän Parkanon Kihniöltä: „Ei ru-not täällä olekkaan aivan unhotuksiin jääneet ja halullisesti kuu-levat runoja lujettavan ja runokirjoja kyselevät. Vanhat sano-vat täällä ennen kanteleillakin laulettu.” Hän kertoo edelleen, ettei pieniä jätteitä vanhoista runoista enää lauleta, „vaan Urje-taan muuten niinkuin merkkillisinä lukuina ja lystin vuoksi.” Loit-suja sanoo hän miltei jokaisen vanhan ihmisen taitavan, „mutta pitävät niitä pyhinä ja kaihtovat ilmoitella.”

Paldanin saalis olikin koko runsas: satuja 85, runoja, lauluja ja loitsuja 124, sananlaskuja 554 ja arvoituksia 280,

Luoteis-Satakunnassa kulki keräilytarkoituksissa ensimmäisenä ylioppilas L. A. Palonen v. 1859. Epäilyksen alaiseksi hänkin mil-tei kaikkialla joutui. „Koskeivät ymmärtäneet matkustuksen tar-koitusta, eivätkä ennen olleet kuulleet mitään senkaltaisista yri-tyksistä, päättivät minun jotain pahuutta jakaneeni Yliopistossa, josta olisin määrätty „vantraamaan” maata ja mantereita pitkin. Sanoivat: kukapa hullu vapaasta tahdosta senkaltaiselle matkus-tukselle antautuisi, on tottakin jotain koiruutta tehnyt.” Tavalli-sesti pidettiin Palosta „reppuryssänä”, mutta kun ei hänellä ollut mitään myydä, käännettiin luulemaan pahantekijäksi tai joksikin muuksi „roistoksi”. Ja ihmekö jos epäiltiin, kun esim. Lassilan takalistolla niihin aikoihin elettiin siksi eristettynä vetten takana, että eräs nuorukainen, tullessaan „pitäjän aukeelle” ja nähdes-sään siellä rattailla kirkkoon ajettavan huudahti: „rukillako täällä kirkkoon mennään” — hän oli näet vain reillä ja veneillä nähnyt kuljettavan. Poomarkussa luultiin ylioppilaan „friiarina” kulke-van. Mutta Kankaanpäässä ja Laviolla kohotettiin Palonen jo liiankin suureksi herraksi: Keisarin käskyläiseksi, joka oli lähe-tetty tutkimaan kansan oloa ja eloa ja miten oikeus voimassa pi-detään.

Palosen saalis oli paljon pienempi kuin edellämainittujen ke-

rääjien: 24 loitsua ja 247 arvotusta on siitä tallella Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kokoelmissa.

Varsinaisia stipendiaatteja ei katsottu tarpeelliseksi lähettää sen koommin Satakuntaan. Satutoisintoja pidettiin yleensä tarpeettomina, ellei tietty aivan uusia olevan löydettävissä. Niitä vanhojen runojen katkelmia, joita mahdollisesti vielä olisi ollut saatavissa, pidettiin niinikään turhina, koskeivät ne olleet niin täydellisiä kuin Karjalan runot — ja olivathan muka nekin jo Kalevalassa ja Kantelettaressa.

Jokunen kokoelma lähetettiin kuitenkin silloin tällöin Satakunnastakin. Niinpä porilainen O. P a l a n d e r lähetti v. 1853 kokoelman, jossa on 36 satua, 277 sananlaskua ja 227 arvoitusta. „Gymnasiolainen” K a a r l o D a h l b e r g Huittisista lähetti 326 sananlaskua ja 179 arvoitusta. Pastori D. S k o g m a n on lahjoittanut vihkosen „Lauluja kokoiltu Satakunnasta vuonna 1861”, joka sisältää puolisen sataa uudenaikaista laulua ja 6 loitsua. Urkuri J. Scharlin kirjoitti 1865 Tampereen tienoilta parikymmentä sävelmää. Jollemme ota huomioon muutamia aivan vähäpätöisiä muistiinpanoja ja pieniä sananlaskukokelmia, kuten J. A. Hahns-sonin v. 1853, onkin tässä pääasiallisesti lueteltu mitä kansanrunouden talteen saamiseksi tehtiin Satakunnassa ennen 1880-lukua.

Mutta 1880-luvulta alkoikin uusi vaihe suomalaisen kansanrunouden keräysten historiassa. Julkaistiin kehoituksia kansalaisille, että he lähettäisivät Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle kaikkia lajeja kansanrunoutta. Ja niinpä keräys pääsi vauhtiin Satakunnassakin. Parissa vuosikymmenessä 1880—1900 on kertynyt täältä n. 130 eri kansalaisen tekemiä muistiinpanoja. Vuosina 1901—10 on keräys ollut vieläkin vilkkaampaa. Siihen on kaikkiaan ottanut osaa n. sata henkilöä. Tämä muistiinpanijain suuri lukumäärä viime vuosina on etupäässä Rauman seminaarin oppilaiden ansiota, heistä kun on seminaarinjohtajan K. Franssilan kehoituksesta loma-aikoina usea kymmen kerännyt kotiseudultaan eri lajeja kansanrunoutta.

Etevimmät kerääjät 1880—1900 ovat aakkosjärjestyksessä lueteltuina ja mainitsemalla vain tärkeimmät osat kokoelmista:

E. Alaheikkilä, joka v. 1891 lähetti 105 arvoitusta Loimaalta; I. Alkula 24 loitsua Keuruulta; V. A n d e r s e n v. 1893 ja 1897 neljässä lähetyksessä 9 satua, 255 laulua, loitsua ja taikaa, 298 arvoitusta ja 291 sananlaskua Porista, Poomarkusta ja Siikaisista; J. N. Bergroos 1891 24 satua Kiukaisista; H. J. Elers 1890, 1893 satuja 31, loitsuja 3, taikoja 60 Noormarkusta, Poomarkusta ja

Porista; F. G. Fager 1890—91 38 satua, 19 taikaa, 194 sananlaskua, 90 arvoitusta Merikarvialta, Porista ja Ahlaisista; J. Friman 1889—90 kolme lähetystä, jotka sisältävät 29 satua, 31 laulua, 4 taikaa ja 753 sananlaskua, 18 arvoitusta Porista, Nakkilasta, Noormarkusta, Kokemäeltä y.m.; H. Granqvist 1890 50 satua, 43 loitsua, 41 taikaa, 177 sananlaskua, 190 arvoitusta Siikaisista ja Noormarkusta; K. B. Grönholm 1889 238 laulua, 1094 sananlaskua, 107 arvoitusta ja 10 sävelmää Poomarkusta, Porista ja Kangasalasta; F. V. Hannus 1889—90 kolmena lähetyksenä 44 satua, 20 loitsua, 25 laulua, 116 taikaa, 147 sananlaskua, 146 arvoitusta; A. A. Hollmen 1893 8 satua, 75 taikaa ja 3 loitsua, 169 sananlaskua, 18 arvoitusta Luvialta; Fr. Horelli 1894 100 sananlaskua Porista; P. O. Huhti 1890 35 satua, 102 sananlaskua Kauvatsalta, Porista ja Tyrväältä; E. Höytiö 1893 5 satua, 151 sananlaskua, 41 arvoitusta Porista; K. H. Ilen 1890 10 satua, 13 laulua, 29 sananlaskua ja 20 arvoitusta Eura, Kyrö, Pori; K. J. Inberg 1895 sananlaskuja 203, arvoituksia 210 Ahlainen, Eurajoki, Pori, Kankaanpää ja Rauma; V. Inberg 1895 satuja 9, taikoja 32, sananlaskuja 221 Ahlaisista; J. F. Isopere 1891 ja 1893 neljänä eri lähetyksenä 29 satua, 11 loitsua, 122 taikaa, 5 leikkilukua, Eurajoki, Merikarvia ja Ulvila; F. Järstä 1889—90 satuja 83, taikoja 35, sävelmiä 2 Eura, Kokemäki, Pori, Tampere, y. m.; K. E. Kahari 1889—93 36 satua, runoja, lauluja, loitsuja ja taikoja 201, sananlaskuja 414, arvoituksia 103 Eurajoki, Kokemäki, Pori, Ulvila; F. O. Kallio 1892 11 satua, 39 arvoitusta Kankaanpäästä; Y. Kievari 1889—90 59 satua, runoja ja taikoja 183, sananlaskuja 44, arvoituksia 123 Hämeenkyrö, Lavia, Mouhijärvi, Pori; K. K. Kihlström 1894 satuja 5, sananlaskuja 56, arvoituksia 9; K. X. Korpi 1890 40 satua, Kullaa, Pori; J. Kuhlberg 1889—92 kahdeksan eri lähetystä, joissa yhteensä on satuja 117, runoja 23, tauluja 25, loitsuja 94, taikoja 400, sananlaskuja 270, arvoituksia 165, Kankaanpää, Kullaa, Pori, Tyrvää y. m.; T. V. Laine 1892—95, viisi lähetystä, joissa on: satuja 60, runoja 24, loitsuja 34, taikoja 220, sananlaskuja 256, arvoituksia 16, Ulvila, Mouhijärvi, Lavia, Pirkkala; F. O. Lampola 1889 satuja 10, runoja, lauluja, leikkilukuja 9, sananlaskuja 51, Eura, Honkilahti, Nakkila, Pori; S. A. Lankoski 1891, satuja 12, sananlaskuja 135, Honkijoki, Karvia, Siikainen; K. O. Laurila 1890 satuja 11, runoja 4, 1 laulu, 181 sananlaskua, Kiikku, Punkalaidun; K. V. Leppänen 1889—90 satuja 15, loitsuja 5, taikoja 49, Porin ympäristöltä; A. Liimatainen 1893, satuja 27, runoja 10, lauluja 8, loitsuja 8. tai-

koja 23, Kiukaisista; Fr. Lindgren 1892 kaksi kokoelmaa, joissa on 78 satua, 26 runoa, 21 laulua, 3 loitsua, 280 taikaa, 12 leikkiä, 1185 sananlaskua ja 101 arvoitusta Ahlainen, Noormarkku ja Poomarkku; J. Lindroos 1888 satuja 9, runoja 29, arvoituksia 51, Kuhmalahti, Tottijärvi; T. Lindroos 1893 satuja 11, taikoja 19, sananlaskuja 70, arvoituksia 18, Eura, Rauma; O. L. Lydén 1889—90 satuja 18, lauluja 6, 1 runo, 126 sananlaskua, Huittisista y. m.; F. Lähteelä 1880 15 satua, 1 runo, 1 laulu, 6 loitsua, 23 taikaa, 126 sananlaskua, 66 arvoitusta, Kauvatsalta; J. J. Mikkola 1887 satuja 111, 1 runo, 57 loitsua, Karvia, Ikaalinen, Kankaanpää, Pori, Parkano y. m.; J. N. Mikkola 1892—3 satuja 21, 1 runo, 6 loitsua, 3 laulua, 50 taikaa, Kauvatsalta; A. Niemi 1889 1 satu, 160 sananlaskua, 60 arvoitusta, Porista; H. Niemi 1891 3 satua, 14 runoa, 639 laulua y. m. Tampereen seuduilta; E. E. Nordlund 1889—92 seitsemässä lähetyksessä 28 satua, 3 loitsua, 19 taikaa, 595 sananlaskua, 286 arvoitusta, Merikarvia, Harjavalta, Pori, Noormarkku; M. Nyberg n. 300 sävelmää eri tahoilta Satakunnasta; Heikki Ojansuu 1889—90 satuja 36, runoja 10, loitsuja 12, taikoja 6, sananlaskuja 268, arvoituksia 83, Tyrvää, Huittinen, y. m.; J. Pakkala 1892—93 satuja 27, sananlaskuja 11, arvoituksia 87, Ulvila, Pori; K. Rankonen 1891 11 satua, 35 laulua, 23 sananlaskua, 16 arvoitusta, Hämeenkyrö, Lavia, Suodenniemi; T. E. Rauvola 1890—93 kuudessa lähetyksessä 81 satua, 6 runoa, 4 loitsua, 16 taikaa, 12 sananlaskua, 35 arvoitusta, Nakkilasta, Porista y. m.; M. Roslin 1888, 1892 49 satua, 21 runoa, 7 laulua, 15 taikaa, 250 sananlaskua, Kullaa, Merikarvia; H. Rutuna 1889—91 neljä lähetystä, satuja 34, lauluja 7, leikkejä 3, sananlaskuja 146, Huittinen, Kauvatsa, Tyrvää; H. J. Sallgén 1890—91 3 lähetystä, satuja 32, runoja 23, loitsuja 9, leikkejä 10, sananlaskuja 332, arvoituksia 42, Pori, Kokemäki, Siikainen, Mouhijärvi; J. Salminen 1890 13 satua, Pori, Luvia ja Nakkila; H. E. Salovaara 1893—94, 1896 5 satua, 9 taikaa, 19 leikkiä, Kauvatsalta; V. V. Sandholm 1890 17 satua, 1 runo, 229 sananlaskua Porista; Fr. Seppälä 1890 19 satua, Tyrväestä; A. F. Seppälä 1891 9 satua, 26 taikaa, 53 sananlaskua, 34 arvoitusta, Tyrväestä; E. N. Setälä 1882 20 satua, 1 loitsu, Keuruu, Maitia, Pihlainen y. m.; J. Sjöros 1881 n. pari sataa satua eri osista Satakuntaa; K. Sjöros 1886 sananlaskuja 80, arvoituksia 75 Eura-joelta; K. J. Soutio 1897 14 satua, 11 loitsua, 59 taikaa, Ikaalisista ja Parkanosta; A n n i S t a r c k 1889 n. 4,000 sananlaskua Tampereen tienoilta; Starck M. ja Anni 1889 18 satua, 34 runoa, 33 lau-

lua, 5 loitsua, Pirkkalasta; T. Tuomi 1889—92 96 satua, 28 runoa, 148 laulua ja leikkiä, Ahlainen, Kankaanpää, Kullaa, Ulvila y.m.; K. F. Vakkila 1887 5 satua, 10 runoa, 3 laulua, 1 loitsu ja taika, 23 sananlaskua, 72 arvoitusta, Huittisista; A. J. Vallde-
man 1888—89 7 satua, 45 runoa, laulua, loitsua, taikaa, 226 sanan-
laskua, 79 arvoitusta, Eura, Nakkila, Parkano, Pori; J. E. Vesterlund 1890 44 loitsua, 1 laulu, 786 sananlaskua, Ahlainen, Ikaalinen, Kullaa, Nakkila, Pori y. m.; F. O. Vigelius 1892 3 satua, 143 sananlaskua, 24 arvoitusta, Porista; F. O. Viitanen 1897—98, 1900—01 66 satua, 6 loitsua, 146 taikaa, 6 sananlaskua, Mouhijärvi, Hämeenkyrö; V. O. Vuorinen 1890 15 satua, 208 laulua, Eurasta; S. Ylikoski 1889—90 6 satua, 136 laulua, 12 loitsua, 17 taikaa, 227 sananlaskua, 73 arvoitusta, Hongonjoelta; H. Äijälä 1895 44 loitsua, 216 taikaa, Tyrvästä.

Pienempiä kokoelmia, tai vain osittain Satakunnasta kerättyjä ovat lähettäneet: E. Ahti, V. Andersen, A. O. Arho, A. V. Broström, K. J. Eklöf, A. Fagerdahl, Hulda Fistén, O. Grönqvist, N. J. Hagner, T. Hahl, E. Heikkilä, M. Heikkilä, Helsingin suomalaisen alkeisopiston ja normaalilyseon konventit; G. E. Hjorth, Hämeenlinnan lyseon konventti, E. Järvinen ja Fr. Lindgren yhteisesti, A. Kannisto, Anni Kiikonen, Adele Kingelin, J. A. Klemola, J. Krohn, K. F. Kuusisto, M. Laine, J. S. Liipola, A. Lindqvist, Aily Lindroos, J. A. Lindroos, E. Loven, A. V. Mattson, Aina Monten, M. N. Möykky, A. R. Niemi, Porin lyseon murreyhdistys, K. O. Portin, E. Romppanen, V. Ruusu, Signe Siren, J. Suomalainen, J. Tirkkonen, Fr. V. Tommila, J. Torvelainen, K. Vainio, I. Viinamäki, O. Viljanen ja N. Viitanen.

Vuosina 1901—07 keräykseen osaaottaneista mainittakoon etupäässä seuraavat:

M. F. Ahlstedt, satuja 7, runoja, lauluja y. m. 98, sananlaskuja 106, arvoituksia 46 Tyrvästä; T. Harvia satuja 55, rimoja, lauluja, taikoja y. m. 213, Virrat, Akaa, Tampere; K. Katajaranta, runoja, lauluja, taikoja, loitsuja 281, sananlaskuja 39, arvoituksia 24, satuja 5, Tyrvästä y. m.; J. H. Koivisto 81 sävelmää, Siikaisista; E. Kulla 21 satua, 48 runoa, 65 laulua, 46 loitsua, 175 taikaa, 102 sananlaskua, 77 arvoitusta, Tyrvästä; Vihtori Lehtonen 66 sävelmää, Hämeenkyröstä; Frans Lempainen 8 satua, 11 runoa, 107 laulua, 7 loitsua, 36 taikaa, 2 leikkiä ja 8 sävelmää, Kokemäeltä, Ulvilasta, y. m.; Fr. Niemi 63 satua, 22 loitsua, 253 taikaa, 12 leikkiä, 50 sananlaskua, 23 arvoitusta, Nakkila, Harjavalta, Kokemäki, y. m.; K. Pastell 66

sävelmää; J. Rekola 32 satua, 13 runoa, 551 laulua, 10 loitsua, 516 taikaa, 21 leikkiä, 118 sananlaskua, 123 arvoitusta, 175 sävelmää, Tottijärvi, Keuruu, Mouhijärvi, Pirkkala y. m.; V. Roosblom 8 satua, 215 laulua, 2 loitsua, 4 taikaa, 26 leikkiä, 86 sananlaskua, Porin maaseurak. Vampula, Poomarkku y. m.; N. Ruusunen 21 satua, 21 runoa, 36 laulua, 1 loitsu, 270 taikaa, 31 leikkiä, 127 sananlaskua, Nakkilasta, Harjavallasta y. m.; Anni Starck 7,957 sananlaskua Pirkkalasta y. m.

Nimet tuntuvat tietysti kuivilta näin aakkosjärjestyksessä luoteltuina. Toistaiseksi emme useimmista noista n. 250 Satakunnan kansanrunouden keräyksiin osaaottaneista tiedä edes muuta kuin nimen. Heitä ei ole innostanut mikään suuren palkkion toive, jokainen on koettanut tuoda pieniä lisiä kotiseutunsa tuntemiseksi. He ovat siten tehneet tieteelle palveluksen ja olisi syytä Satakuntalaisen Osakunnan ottaa selkoa etevimpien luetelemieni kerääjien elämänvaiheista, ennenkuin se on myöhäistä. Arkiston hyllyillä tulevat nuo kokoelmat kautta vuosisatain olemaan merkillisenä nähtävänä. Siinä ylioppilaiden käsialoja, joista myöhemmin on tullut professoreja ja tiedemiehiä, on seminaarilaisten, jotka uhraavat sittemmin elämänsä kansanvalistuksen hyväksi ja valtavin määrä talollisten, torpparien sekä työmiesten työstä jäykistynein sormin karkealla käsialalla kirjoitettuja tietoja Satakunnan kansan luomista mielikuvituksen tuotteista — tiedonantoja, jotka tulkittuina aikoinaan miltei paremmin kuin mikään muu valaisevat maakunnan niin sanoakseni tasapäisen rahvaan henkistä elämää.

*

Satakunta ei suinkaan ole Suomen maakunnista viimeisellä sijalla mitä kansanrunouden keräyksiin tulee. Päinvastoin, esim. sananlaskuja on kerätty Satakunnasta suhteellisesti enemmän kuin mistään muualta. Kaikkiaan Suomesta kerätystä n. 105,000 sananlaskusta, joiden saantipaikka on tiedossa, on n. 27,810 Satakunnasta, Hämeestä 18,430, Savosta 17,660, Etelä-Pohjanmaalta 13,250 j. n. e. Satujen keräyksiin nähden on Satakunta kolmannella sijalla: Karjalasta 3,680, Hämeestä 4,110, Satakunnasta 2,922 — kaikkiaan on satuja Suomesta vuoteen 1908 kerätty n. 24,000 numeroa. Oheenliitetty taulukko osoittaa ettei keräystyö Satakunnassa likimainkaan jakaudu tasaisesti koko maakuntaan nähden, vaan että on monia pitäjiä, joista ei ole ollenkaan tai hyvin vähän muistiinpanoja ja että siis keräystä olisi mitä pikimmin jatkettava.

SATAKUNNASTA VUOTEEN 1909 KERÄTTYJÄ SANAN-
LASKUJA JA SATUJA.

	Sanan- laskuja	Satuja		Sanan- laskuja	Satuja
Ahlainen	1,566	14	Multia	—	—
Alastaro	—	4	Nakkila	270	140
Eräjärvi	320	77	Noormarkku	1,559	54
Eura	149	41	Oripää	—	—
Eurajoki	821	135	Orivesi	11	76
Harjavalta	5	—	Parkano	338	28
Hinnerjoki	1	—	Perä	—	—
Honkajoki	402	23	Pihlajavesi	—	1
Honkilahti	1	9	Pirkkala	4,927	17
Huittinen	456	50	Poomarkku	667	38
Hämeenkyrö	330	85	Pori	3,098	354
Ikaalinen	82	28	Porin tienoo	999	—
Jämijärvi	—	19	Punkalaidun	7	9
Kangasala	9	7	Rauma	51	70
Kankaanpää	135	165	Rauman maas.	1	18
Karkku	22	9	Ruovesi	779	48
Karvia	258	33	Sahalahti	—	—
Kauvatsa	380	413	Sammaljoki	—	—
Keuru	132	77	Siikainen	451	81
Kiikka	255	9	Suodenniemi	1	5
Kiikoinen	—	5	Suoniemi	—	—
Kiukainen	—	24	Säkylä	69	28
Kokemäki	373	64	Tampere	355	39
Kuhmalahti	—	6	Tampereen tienoo ..	4,696	—
Kullaa	21	38	Teisko	8	4
Kuru	13	—	Tottijärvi	95	20
Köyliö	1	1	Tyrvää	678	103
Lappi	1	11	Ulvila	950	48
Lavia	100	38	Vampula	7	5
Lempäälä	114	32	Vesilahti	—	24
Loimaa	23	41	Viljakkala	—	2
Luvia	210	33	Virrat	45	23
Merikarvia	1,117	83	Ylöjärvi	—	—
Messukylä	14	1	Ätsäri	1	1
Metsämaa	—	—			
Mouhijärvi	431	111			
			Yhteensä	27,810	2,922

Satakunnasta on sitäpaitsi toista tuhatta sananlaskua, ja satakunta satua, joiden muistiinpanopaikkaa ei ole ilmoitettu. Jos näihin lisäämme kielennäytteinä y. m. julkaistut sadut sekä sananlaskut ynnä vuosina 1909—1911 lähetetyt kokoelmat, saamme suunnilleen 30,000 sananlaskua ja 3,100 satua.

V. I. Oksanen.

Miten nykyinen Satakuntalainen Osakunta on syntynyt.

Yliopistoissa opiskelevan nuorison jakautuminen osakuntiin tai, kuten nimi ennen kuului, kansakuntiin, on saanut alkunsa jo keskiaikaisista oloista. Europan ensimmäisiin yliopistoihin kerääntyi opiskelijoita useilta eri haaroilta. Silloin samojen seutujen tai saman kansan pojat tunsivat halua lähentyä toisiaan. Aluksi epäilemättä seuran tai avun tarve herätti tällaista halua, mutta vähitellen lisääntyi sellaisten yhteisten asiain luku, joita näin syntyneet toveripiirit pitivät oikeutenaan valvoa ja ratkaista. Siten toi kansakuntalaitos ylioppilaselämään vaihtelua ja uusia harrastuksia. Ne saattoivat kuitenkin usein käydä ristiin yliopiston viranomaisten pyrkimysten kanssa. Sen vuoksi katsoivat viranomaiset karsain silmin kansakuntien syntymistä, usein sellaiset kokonaan kiellettiin. Mutta kokemus näytti pian, etteivät kiellot mitään auttaneet. Silloin täytyi viranomaisten asettua toiselle kannalle, jopa lopulta pyrkiä yhteistoimintaan kansakuntien kanssa. Niinpä meilläkin, Turun yliopistossa, kansakuntalaitos sai virallisen vahvistuksen jo v. 1643 (Upsalan yliopistossa vasta v. 1663). Melkein kaikki Turussa opiskelevat olivat siihen aikaan kotoisin Ruotsista. Sen vuoksi muodostuivat kansakunnatkin aluksi Ruotsin maakuntien mukaan. Mutta olot muuttuivat pian. Kymmenen vuoden päästä oli Suomesta kotoisin olevia ylioppilaita jo niin paljon, että kansakunnat järjestettiin uudestaan. M. m. nimitettiin silloin turkulaisia, etelä- ja pohjoissuomalaisia sekä satakuntalaisia ylioppilaita varten yhteinen inspehtori. Siitä ajasta asti säilyi satakuntalainen kansakunta aina 19:n vuosisadan alkupuolelle asti. Vielä v. 1829, jolloin „kansakunta” nimitys muutettiin „osakunnaksi”, muodostivat satakuntalaiset oman joukkonsa. Sen jäsenluku näyttää kuitenkin olleen hyvin pieni, jopa liiankin pieni, päättäen siitä, että Satakuntalainen Osakunta yhdessä Borealisen ja Turkulaisen osakunnan kanssa v. 1846 pyysi Yliopiston konsistoria yhdis-

tämään kysymyksessä olevat kolme osakuntaa yhdeksi. Uudessa, yhdistetyssä „Länsisuomalaisessa Osakunnassa" tuli silloin olemaan vain 86 jäsentä. Näin hävisivät satakuntalaiset ylioppilas-osakuntien joukosta lähes 60:ksi vuodeksi.

Aluksi kehittyi Länsisuomalainen Osakunta sangen hitaasti. Mutta kun elämä koko maassa 19:nneen vuosisadan jälkimäisellä puoliskolla alkoi virkistyä, niin tuntui sen vaikutus pian ylioppilasosakunnissakin. V. 1880 oli Länsisuomalaisessa Osakunnassa jo 220 jäsentä ja niiden luku kasvoi nopeasti vuosi vuodelta. Mutta samalla tapahtui osakunnan jäsenissä toinenkin muutos. Yksityisillä uhrauksilla oli yhtäikaa perustettu useita suomenkielisiä oppikouluja. Sitä mukaa kuin niistä alkoi tulla oppilaita yliopistoon, alkoi osakuntiinkin tulla uutta ainesta, joka ei enää sulautunut entisiin, vaan vaati itselleen ruotsinkielisten rinnalla samanarvoista asemaa. Silloin ei osakunnan toveripiiri enää ollut niin yhtenäinen kuin ennen. Sen huomasivat parhaiten ruotsalaiset ylioppilaat, joille traditsionienmukainen osakuntaelämä oli tuttua. Suomenkieliset tulokkaat tuntuivat heistä sen vuoksi rauhanrikkoilta. Ne vaativat itselleen ja kielelleen oikeuksia ja olivat valmiit niiden puolesta taistelemaan, jos ei muu auttanut. Niin jakaantuivat osakuntalaiset toisiaan vastustaviin ryhmiin. Taistelu lämmitti mieliä niin, että mielipiteet yhä useammin törmäsivät yhteen, jopa lopulta melkein joka asiassa. Osakuntaelämä muuttui kokonaan. Ruotsinkieliset muistelivat kaihoisin mielin menneitä aikoja, olivat tyytymättömiä nykyiseen ja epäilivät tulevaisuutta, sillä suomalaisten jäsenten lukumäärä kasvoi nopeasti vuosi vuodelta. Suomenkieliset taas taistelivat toivorikkaina odottaen aikaa, jolloin he voisivat saada johdon osakuntaelämässä käsiinsä ja voisivat antaa sille suomalaisen leiman. Puoluejako luonnollisesti vilkastutti osakuntaelämää, mutta samalla toisaalta tuotti hankaluuksiakin, varsinkin osakuntien itsehallintoa ja kurinpitoa koskevissa kysymyksissä.

Syntyneet epäkohdat eivät voineet jäädä yliopiston viranomaisiltakaan huomaamatta. Niinpä yliopiston rehtori alkajaispuheessaan syksyllä 1894 huomautti, että muutamissa suurimmissa osakunnissa osakuntaelämä ei enää vastannut tarkoitustaan. Hänen mielestään voitaisiin mahdollisesti sellaisten osakuntien jakamisella saada olot paranemaan. Samallaisia ajatuksia näkyy liikkuneen joissakin ylioppilaspiireissäkin. Sillä marraskuun 6 päivänä 1894 pidetyssä Länsisuomalaisten Osakun-

nan kokouksessa otti ylioppilas Roos asian puheeksi. Hän huomautti, että osakunnan jäsenistö oli jo niin suurilukuinen ja niin erilaisista aineksista kokoonpantu, ettei todellisesta toverielämästä voinut olla puhuttakaan. Sen vuoksi hän ehdotti, että otettaisiin keskusteltavaksi osakunnan jakaminen. Ehdotus näyttää tulleen osakunnan suomenkielisille jäsenille jonkinlaisena yllätyksenä, sillä he eivät osanneet kohta mitään varmaa sanoa, lausuivat vain ylimalkaisia epäilyjä. Ruotsinkieliset taas yksimielisesti kannattivat ehdotusta. He toivoivat jaon kautta pääsevänsä irti rauhanhäiritsijöistä elääkseen erillään omaa elämänsä. Kysymystä selvittelemään asetettiin komitea. Ruotsinkieliset jäsenet ehdottivat Länsisuomalaisen Osakunnan jaettavaksi kolmeen osaan: Satakuntalaiseen, Varsinaissuomalaiseen ja Saaristolaisosakuntaan, jolloin kahdesta ensinmainitusta tulisi pääasiallisesti suomalainen, viimeinmainitusta ruotsalainen osakunta. Suomalaisten jäsenten mielestä oli jakoehdotus ennenaikainen. Suuri osakunta voi heidän mielestään paremmin kuin pienet voimallisesti ajaa kansanvalistusasioita, etenkin kansanopistojen perustamista ja sen keskuudessa kansallisetkin riennot voivat parhaiten menestyä. Jos osakunnan suuruuden tähden jakoa kuitenkin pidettäisiin välttämättömänä, niin voi ainoastaan kahtiajako ja se maantieteellisen rajan eikä mielipiteiden mukaan tulla kysymykseen, sillä yksikieliset ruotsalaiset osakunnat eristäytyisivät liiaksi ja kehittyisivät yksipuoliseen suuntaan. Kun jakokysymys sen lisäksi, ainakin periaatteellisesti koski muitakin osakuntia kuin Länsisuomalaista, niin ehdottivat suomenmieliset asetettavaksi osakuntien välisen komitean pohtimaan jakokysymystä koko laajuudessaan. Tämän ehdotuksen johdosta käännyttiin sitten toisten osakuntien puoleen. Mutta kun useimmat niistä antoivat kieltävän vastauksen, niin alkoivat suomenmieliset entistä innokkaammin vastustaa koko jakoehdotusta. Lausuttiin, että koska sallimus on saattanut kaksi kansallisuutta meillä Suomessa yhteen maahan, niin täytyy molempien rakkaudesta yhteiseen isänmaahan voida viihtyä saman katon alla. Lopullisessa äänestyksessä maaliskuun 19 päivänä 1895 hylättiin sitten jakoehdotus 76 äänellä 47 vastaan. Kysymys jäi senjälkeen lepäämään pitkiksi ajoiksi.

Seuraavina vuosina kasvoi Länsisuomalainen Osakunta yhä nopeammin. Lopulta oli suomenmielinen aines yhtä lukuisa kuin ruotsinmielinenkin ja silloin kävi taistelu entistä kiivaammaksi,

niin että lopulta ei osakunnassa ollut esillä ainoatakaan kysymystä, jonka johdosta puolueet eivät olisi törmänneet yhteen. Suurimman tuimuuden saavutti taistelu keväällä v. 1900, jolloin oli valittava osakunnalle uusi, vakinainen kuraattori. Vaalissa pääsivät ruotsinmieliset voitolle. Kun osakunnan inspektori, professori M. G. Schybergson sitten kesäkuun 12 päivänä samana vuonna kirjeellä ilmoitti v. t. sijaiskanslerille, valtioneuvos Th. Reinille vaalin tuloksen, niin hän samalla kertoi osakunnassa vallitsevasta vahingollisesta erimielisyydestä sekä lausui puolestaan toivomuksena, että epäkohdan auttamiseksi osakunta jaettaisiin. Tähän vastasi sijaiskansleri kyllä huomanneensa, että Länsisuomalaisessa Osakunnassa jo kauan oli ollut valitettavaa erimielisyyttä ja olevansa hänkin puolestaan sitä mieltä, että useat suuret osakunnat olisivat jaettavat paremman toverihengen ja tehoisamman kurinpidon aikaansaamiseksi. Mutta koska todennäköisesti jo jaon perusteista tultaisiin esittämään erilaisia mielipiteitä ja toivomuksia, niin oli syytä ennakolta huolellisesti harkita, ennenkuin ryhdytään asiaa toteuttamaan. V. t. sijaiskanslerin kirjelmän johdospa sitten ruotsinmielisten johtomies, maisteri G. A. Lundell teki osakunnan kokouksessa maaliskuun 12 päivänä 1901 ehdotuksen, että osakunta valmistaisi jakoehdotuksen, joka toivomuksena esitettäisiin v. t. sijaiskanslerille. Tälläkin kertaa osakunnan suomenmieliset jäsenet, tahtomatta heti kokonaan ehdotusta hylätä, kuitenkin arvelivat, että mahdollisesti osakuntaelämä muillakin keinoilla, kuin vain jakamalla voitaisiin saada tarkoitustaan vastaavaksi. Asian valaisemista varten asetettiin kuitenkin komitea, johon tulivat valituksi cives Y. Jansson, G. A. Lundell, E. Holmberg, J. V. Manner, H. Rydman ja O. Granit. Komitean mietintö oli jo seuraavan huhtikuun 2 päivänä valmis. Siinä esitettiin, että jäsenmäärän suuruus tuhoaa Länsisuomalaisessa Osakunnassa oikean toverihengen ja siihen perustuvan osakuntaelämän ja että jyrkkä puoluejako vielä pahentaa asiain tilaa. Seurauksena onkin ollut, että osakunnan jäsenten keskuudessa on erilaisten harrastusten pohjalla syntynyt erikoisyhdistyksiä, sellaisia kuin V. S. (Vestfinska Stammen) ja L. S. (Länsisuomen Suomenmieliset), joihin kaikki toverillinen yhteiselämä on osakunnasta siirtynyt. Näin ollen ei komitean mielestä voi saada parannusta aikaan muuten kuin jakamalla osakunta kolmeen osaan: Satakuntalaiseen, Varsinaissuomalaiseen ja Turkulaiseen Osakuntaan. Jäsenluvun puolesta tulisivat nämä olemaan jokseenkin saman-

veroisia ja samaa harrastavat ylioppilaat saisivat kuulua yhteen. Uusien osakuntien välillä olisi kuitenkin säilytettävä jotakin yhteyttä, kuten yhteinen vuosijuhla, muutamia yhteisiä kokouksia y. m. Komitean jäsenistä olivat mietintöä vastaan panneet vastalauseen tohtori J. V. Manner, joka kokonaan vastusti jakoa, ja maisteri Y. Jansson, joka ehdotti kahtiajakoa harrastusten perusteella, s. o. ruotsinmieliset toiseen, suomenmieliset toiseen osakuntaan. Osakunnan kokouksessa ruotsinmieliset puolustivat mietintöä ja suomenmieliset ylimalkaan tohtori J. V. Mantereen vastalauseetta. Sekä jaon puolesta että vastaan esitettiin pääasiallisesti samoja katsantokantoja kuin silloinkin, kun osakunnassa jakokysymys ensi kertaa oli ollut esillä. Lopuksi lykättiin asia uudestaan komiteaan, johon lisäjäseniksi valittiin cives A. Nikkilä ja H. Ryömä sekä muutamia varamiehiä. Kun asiaa komiteassa toistamiseen käsiteltiin, tuli alkuperäinen mietintö taas hyväksytyksi, mutta uudet jäsenet panivat kumpikin vastalauseensa. Maisteri A. Nikkilä vastusti jakoa yleensä tai, jos se kaikesta huolimatta pannaan toimeen, puolsi kolmijakoa ilman että mitään yhteyttä uusien osakuntien välillä säilytetään. Ylioppilas H. Ryömä vastusti myös jakoa, sillä vallitsevat epäkohdat voitaisiin mahdollisesti poistaa noudattamalla kaikkia virkailijoita ja luottamusmiehiä valitessa „suhteellisuuden periaatetta” s. o. kumpikin puolue saisi valita edustajia jäsenlukunsa mukaan. Suomenmielisten enemmistö kannatti ylioppilas H. Ryömän tekemää vastalauseetta. Lopullisessa äänestyksessä annettiin sen puolesta. 88 ääntä ja komitean mietinnön puolesta yhtä monta. Kuraattori tohtori G. Mattsson selitti silloin jälkimäisen mielipiteen olevan voitolla, koska hän puheenjohtajana oli antanut äänensä sille. Näin oli tullut hyväksytyksi ehdotus, jonka mukaan piti tulla kaksi suomalaista ja yksi ruotsalainen osakunta, säilyttämällä kuitenkin niiden kesken mietinnössä ehdotettu yhteys. Suomenmielisten käsityksen mukaan ei tätä ratkaisua voitu pitää osakunnan hyväksymänä, mutta kun heitä seuraavassa kokouksessa oli hyvin vähän saapuvilla, päätettiin ehdotus lähettää v. t. sijaiskanslerille ja pyytää sitä vahvistettavaksi. Kirjelmällä syyskuun 24 päivältä 1901 ilmoitti v. t. sijaiskansleri, ettei hän vastoin tähän asti noudatettuja periaatteita voinut hyväksyä sellaisen yhteyden säilyttämistä uusien osakuntien välillä, jota osakunta oli ehdottanut, eikä yleensä kolmijakoa, koska sen pohjana oli harrastusten erilaisuus eikä maantieteellinen raja. Sen sijaan ilmoitti v. t. sijaiskansleri hyväksyvänsä periaatteessa kahtiajaon. Samalla jätti v. t. sijaiskansleri vielä osakun-

nalle oikeuden, ennenkuin jako pannaan toimeen, lausua mielipiteensa uusien osakuntien välisestä rajasta, osakuntien nimestä y. m.

Kun jakoasia näin oli saanut uuden käänteen, asetti osakunta kokouksessaan lokakuun 8 p:nä 1901 uuden komitean suunnittelemaan vastausta v. t. sijaiskanslerille. Komiteaan valittiin paitsi inspehtoria, professori E. N. Setälää ja kuraattoria, tohtori G. Mattssonia cives E. Holmberg, U. V. Nyman, A. Laiho, Y. Jansson ja K. Tallgren sekä varalle cives G. A. Johansson, H. Ryömä ja H. Korkeakoski. Kuukauden kuluessa valmisti komitea uuden jakoehdotuksen, joka esitettiin osakunnalle marraskuun 12:tenä päivänä. Sen mukaan oli osakunta jaettava kahtia niin, että toisen, Turkulaisen Osakunnan tulisi pääasiassa käsittää koko Turun ja Ahvenanmaan saaristo sekä manteretta Turun kaupunki, toisen, Länsisuomalaisen, taas koko muu mannermaa. Sillä tavoin tulisi Turkulaisesta ruotsinkielinen, Länsisuomalaisesta osakunnasta suomenkielinen. Mietintöä vastaan pani maisteri A. Laiho vastalauseen, koska hänestä ei voida hyväksyä ruotsalaisten eristäytymistä yksikieliseksi osakunnaksi, ehdottaen sen sijaan uusien osakuntien väliseksi rajaksi pientä poikkeusta lukuunottamatta Varsinais-Suomen ja Satakunnan välistä maakuntarajaa. Siten tulisi Satakuntalaisesta Osakunnasta yksikielinen suomalainen, Varsinaissuomalaisesta kaksikielinen osakunta. Yksikielinen suomalainen osakunta taas hänen mielestään ei koskaan voisi kehittyä yhtä yksipuoliseksi, kuin yksikielinen ruotsalainen. Osakunnassa ruotsinmieliset kannattivat komitean mietintöä, suomenmieliset enimmäkseen vastalauseetta. Muutamat suomenmielisistä olivat vielä kokonaan jakoa vastaan, koska osakunnan aikaisemmin tekemää ehdotusta jonkinlaisen yhteyden säilyttämisestä uusien osakuntien välillä ei oltu hyväksytty, Äänestettäessä aluksi mietinnön ja vastalauseen välillä annettiin edellisen hyväksi 113, jälkimäisen 92 ääntä. Silloin useimmat suomenmielisistä, estääkseen yksikielisen ruotsalaisen osakunnan syntymistä, asettuivat lopullisessa äänestyksessä kaikkea jakamista vastaan. Jaon puolesta annettiin 59, jakoa vastaan 61 ääntä. Osakunta oli siis ensimmäisessä äänestyksessä hyväksynyt uusien osakuntien väliseksi rajaksi likimain kansatieteellisen rajan, mutta jälkimäisessä äänestyksessä hylännyt kaikki jakoehdotukset. Tiedot näistä päätöksistä lähetettiin vastaukseksi v.t. sijaiskanslerille. Hänen harkittavanaan viipyi asia sitten kokonaisen vuoden.

Sillä välillä muuttuivat olot Länsisuomalaisessa Osakunnassa entistään huonommiksi. Valtioollisten olojen yhä synkistyessä oli

erimielisyys ja riita koko kansassa ja samoin osakunnassa käynyt yhä suuremmaksi. Samassa määrässä vähenivät toiveet, että mitään toverillista ymmärtämystä enää voisi Länsisuomalaisessa Osakunnassa syntyä. Sen vuoksi jaon vastustajienkin keskuudessa mielipiteet yhä enemmän alkoivat kallistua jaon puolelle. Silloin v.t. sijaiskansleri ilmoitti kirjelmällä tammikuun 27 päivästä 1903, ettei hän osakunnan viimeisen päätöksen johdosta voi tietää, haluaako osakunta vielä jakoa, jota se aikaisemmin on pyytänyt, vai ei, ja jätti sen vuoksi osakunnalle vielä harkittavaksi ja päätettäväksi, tahtooko se ollenkaan jakoa ja jos, niin miten se toivotaan toimeenpantavaksi. Osakunta asetti taas komitean ehdotusta laatimaan. Siihen valittiin cives H. Rydman, G. A. Lundell, V. Sjöman, G. Johansson, N. V. Nyman, G. K. Bergman, V. Suomalainen, V. Oksanen ja K. Gröndahl. Helmikuun 10 p:nä esitettiin osakunnalle komitean mietintö. Sen mukaan ehdotettiin kahtiajakoa saman kansatieteellisen rajan mukaan kuin v. 1901. Mutta samalla teki komitea toisenkin ehdotuksen, nimittäin että osakunta jaettaisiin kolmeen osaan, ja antoi etusijan jälkimäiselle ehdotukselle. Sen mukaan saaristo ja Turun kaupunki muodostaisi Turkulaisen osakunnan alueen, muu Varsinaissuomi ynnä Yläneen, Alastaron ja Loimaan pitäjät Varsinaissuomalaisen Osakunnan ja loput Satakuntalaisen Osakunnan alueen. Mietintöä vastaan panivat ylioppilaat V. Suomalainen ja V. Oksanen vastalauseen, vastustaen kahtiajakoa kansatieteellisen rajan mukaan, ehdottaen samoin kuin vastalauseen tekijä, maisteri A. Laiho v. 1901 uusien osakuntien väliseksi rajaksi etupäässä Satakunnan ja Varsinaissuomen välistä maakuntarajaa, kuitenkin sillä poikkeuksella, että Loimaan ja Alastaron pitäjät luettaisiin Turkulaiseen, pohjoisosa Vehmaan kihlakuntaa Satakuntalaiseen Osakuntaan. Keskustelun kuluessa ei osakunnassa tuotu sanottavasti mitään uutta esille. Helmikuun 17 päivänä äänestettiin ensin komitean ehdottaman ja vastalauseen tekijöiden ehdottaman kahtiajakosuunnitelman välillä, jolloin edellisen hyväksi annettiin 81, jälkimäisen 73 ääntä, sitten kolmijakoehdotuksen ja kahtiajakoehdotuksen välillä, jolloin edellistä kannatti 118, jälkimäistä 18 jäsentä. Lopullisessa äänestyksessä annettiin sitten 75 ääntä tehdyn jakoehdotuksen puolesta ja yhtä monta kaikkea jakoa vastaan. Ennen äänten laskua pois pantu lippu ratkaisi päätöksen jaon hyväksi. Sen jälkeen ei osakunnassa enää jaon periaatteellisesta puolesta keskusteltu. Maaliskuun 14 p:nä päätti sitten v.t. sijaiskansleri jakaa Länsisuomalaisen osakunnan kahtia Turkulaiseen ja Satakuntalaiseen pääasiallisesti maakuntarajan mukaan, kuitenkin sillä muutoksella että Uudenkaupungin kau-

punki- ja maaseurakunta, Uusikirkko T.I., Pyhämaa ja Laitila tulivat kuulumaan Satakuntalaisen Osakunnan alueeseen. Kirjelmällä huhtikuun 1 päivästä 1903 ilmoitti yliopiston rehtori päätöksen Länsisuomalaiselle Osakunnalle, mikä päätös luettiin osakunnan kokouksessa toukokuun 12 päivänä s. v. Päätös astui voimaan vuoden 1904 alusta.

Niin olivat päättyneet pitkät riidat Länsisuomalaisen Osakunnan jaosta. Osakunta oli tullut jaetuksi kahtia pääasiallisesti sen ehdotuksen mukaan, mitä osakunnan suomenkieliset olivat kannattaneet. Tuli siis olemaan yksikielinen suomalainen Satakuntalainen ja kaksikielinen Turkulainen Osakunta. Ainoastaan pari kertaa oli satakuntalaisilla ylioppilailla erikseen ollut jaosta puhe S. Y. Y:n (Satakuntalaisten Ylioppilasten Yhdistyksen) kokouksessa, mutta mitään maakunnallista eristäytymisharrastusta heissä ei ollut. Mainittu yhdistys olikin perustettu kansansivistysharrastusten ajamista varten Satakunnassa eikä osakuntapolitiikan tähden. Uudet osakunnat alkoivat sitten toimintansa vuoden 1904 alusta. Niin oli Satakuntalainen Osakunta taas 58 vuotisen väliajan jälkeen uudestaan syntynyt,

Tämän jälkeen joutui osakunnan alue vielä kerran järjestyksen alaiseksi. Kun näet Turkulainen Osakunta päätöksellään helmikuun 27 päivästä 1905 oli ehdottanut, että osakunta jaettaisiin kahtia, esitti mainittu osakunta jakoehdotuksessaan samalla, että yllämainitut Uudenkaupungin seudut ja Loimijoen varren pitäjät liitettäisiin toiseen näin muodostettavista tytär-osakunnista. Tästä päätöksestä ilmoitti Turkulainen osakunta kirjelmällään maaliskuun 6 päivästä s. v. Satakuntalaiselle Osakunnalle ja jo samana päivänä asetti osakunta komitean, johon kuuluivat L. Lindstedt, H. Ryömä, A. H. Salenius, I. T. Tarmo ja V. I. Oksanen, asiaa käsittelemään. Komitean ehdotuksesta osakunta sittemmin suostui luovuttamaan mainitut Uudenkaupungin seudut, tosin sillä ehdolla, että osakunta tämän alueensa korvaukseksi saisi Hämäläis-osakunnalta Vesilahden, Pirkkalan, Ylöjärven ja Kurun sekä että Tampereen kaupunki tulisi yhteiseksi kummallekin osakunnalle. Hämäläis-osakunta ei kuitenkaan suostunut ehdotettuun järjestelyyn. Huolimatta siitä, etteivät Satakuntalaisen Osakunnan asettamat ehdot tulleetkaan täytetyiksi, määräsi sijaiskansleri kirjelmällään tammikuun 15 päivästä 1906 puheenaolleet Uudenkaupungin seudut vastasyntyneelle Varsinaissuomalaiselle Osakunnalle. Samalla myönnettiin niille Satakuntalaisen Osakunnan jäsenille, jotka olivat tältä alueelta kotoisin, oikeus ennen toukokuun 1 päivää s. v. kirjoittautua uuden Varsinaissuomalaisen Osakunnan jäseniksi.

Achilles Vahlroos.

Kokemäenjoen laskulahdesta ja sen tutkimisesta sananen.

Suomi on epäilemättä maapallomme nuorimpia mannermaita siinä suhteessa, että kieltämättömät seikat todistavat sen vasta verraten myöhäisinä aikoina nousseen merenpinnan yläpuolelle, ja vielä siinäkin suhteessa, että tämä kohoaminen ja maan kasvamisen yhä vieläkin jatkuu, vaikka se nykyään käy niin hitaasti, että kuluu melkein koko ihmisikä, ennenkuin sitä selvästi voi huomata. Vasta 1700-luvun loppupuolella ruvettiin tarkemmin ja seikkaperäisemmin kartoittamaan maamme merenrannikkoja, ja saatiin siten karttoja, joitten nojalla myöhemmin noin vuosisadan keskipaikoilla voitiin selvästi näyttää todeksi, että merenranta aikain kuluessa tuntuvasti oli siirtynyt. Vanhoihin karttoihin merkityt lahdet olivat kuivuneet ja samoin matalammat salmet, luodot ja karit olivat kasvaneet yhteen ja levinneet moneen suuntaan, uusia saaria oli syntynyt j. n. e. Sanalla sanoen koko rannikko oli paikoitellen muuttunut enemmän tai vähemmän tuntemattomaksi. Ensin arveltiin, että tämä rantain siirtyminen oli syntynyt siitä, että merivesi aikojen kuluessa oli laskenut. Mutta kun tarkemmin ruvettiin tutkimaan vastaavia ilmiöitä Pohjanlahden, Itämeren ja Suomenlahden muilla rannikoilla, havaittiin, että olot näillä olivat ihan toisenlaiset. Rannan siirtyminen on suurin Pohjanlahden suomalaisella rannalla ja vähenee hiukan maamme lounaisessa päässä. Rannan siirtyminen Suomenlahden pohjoisrannalla on lahden länsiosassa vielä hyvin huomattava, mutta vähenee vähitellen itään päin mennessä, ollen Helsingin kohdalla jo jotenkin vähäinen, eikä enää suurestikaan huomattavissa Haminasta itään käsin. Suomenlahden itäisessä päässä ja pitkin Vironmaan rannikkoa ei mitään siirtymistä enää ole huomattu. Ruotsin puolella, ainakin Tukholmasta eteenpäin, pysynee ranta

jotenkin yhdellään. Skoonen ja Pohjois-Saksan rannoilla on sitä-vastoin havaittu, että Iämeri aikain kuluessa on voittanut jonkin verran alaakin. Näitä ilmiöitä miettien, voimine varmana edellyttää, että juuri maan kohoaminen parhaasta päästä vaikuttaa merenrannan siirtymiseen. Kun ei löydy mitään edellisinä, vanhim-pina aikoina asetettuja muita tarkkoja merkkejä, paitsi vanhem-mat maanmittarien rantakartat, ei kuitenkaan likimäärinkään tarkoin voi määritellä, kuinka suuri rannan siirtyminen kussakin paikassa oikeastaan on, eikä voi sanoa sitäkään, onko rannan siir-tymistä vaikuttava maan kohoaminen tapahtunut aika ajoin, eri aikoina, vaiko yhtämittaisesti pitemmän ajan kuluessa. Nykyi-sin tehdään kuitenkin tarkkoja vedenmittauksia ja muistiinpanoja jokaisella majakalla ja jokaisella luotsiasemalla Suomen ranni-kolla ja muistiinpanot säilytetään tulevaisuuden varalle. Tule-vaisuudessa saadaan siis tärkeitä aineksia näitten kysymysten rat-kaisemiseen. Kun Tie- ja Vesirakennusten Ylihallituksen toimesta edellisinä vuosina on toimitettu tarkkavaakituksia maamme rautatielinjoilla, ja kun vaakitut pisteet tässä tietysti ovat tarkoin ja pysyväisesti merkityt, voidaan, jos tarkkavaakitus muutamien vuosikymmenien kuluttua uudestaan toimitetaan, tarkoin sanoa, onko maanpinta pysynyt tasan merenpinnan kanssa, vai onko maanpinta kohonnut ja kuinka suuressa määrässä kussakin pai-kassa.

Merenrannan siirtymiseen ovat kuitenkin vaikuttaneet muut-kin syyt, eikä vain yksin maan kohoaminen. Joet ja virrat vie-vät nimittäin aina muassaan joukon aineita, hiekkaa, hietaa,*) savea ja elimellisiä aineita, jotka sitten joen laskukohdalla jäävät meren pohjaan ja lyhemmän tai pitemmän ajan kuluessa lisäävät kuivaa maata, joten ranta vähitellen siirtyy yhä ulommaksi me-reen päin. Jos joki juoksee kivisen ja vuorisen seudun lävitse, irtaantuu siihen ainoastaan vähän sellaisia aineita, joita se voi kuljettaa myötänsä, ja tällainen joki vaikuttaa suhteellisesti ai-noastaan hyvin vähän merenrannan siirtymiseen. Kun joki sitä vastoin juoksee seudun lävitse, jossa maanlaatu on löyhempää, ja erittäinkin, jos seutu on viljeltyä maata, kokoontuu siihen sen ran-tamista joukko sellaisia aineita, joita joki sitten voi kuljettaa me-reen ja verraten lyhyellä ajalla vaikuttaa se näitten kautta ran-nan tuntuva siirtymistä.

*) Geologit tekevät erotuksen karkeamman hiekan ja hienomman hiedan välillä

Kokemäenjoki kuuluu viimeksimainittujen jokien joukkoon. Se kulkee nimittäin Huittisten pitäjän kirkon kohdalta alkaen yhtä mittaa leveän, viljellyn laakson lävitse noin 8 penikulmaa ja on tähän laaksoon uurtanut itselleen syvän uoman, paikoitellen niin syvän, että laakson tasapinta voi olla noin 10—15 m. ylempanä kuin joen vedenpinta. Jokilaakson molemmilta puolilta jokeen laskevat pelto- ja muut laskuojat tuovat, erittäinkin keväisin, mukanaan suuret määrät helposti kuljetettavia aineita ja korkeilta, joskus melkein pystysuorilta äyräiltä vieriiä joka kevät ehkä vielä enemmän tällaisia aineita jokeen, joita se sitten kuljettaa, mukansa. Tässä sopii lisäksi mainita, että Kokemäenjoki Huittisten kirkon kohdalla saa melkoisen lisän Loimijoesta, Tämä lisäjokikin juoksee suurimmaksi osaksi viljellyn maan lävitse, josta se tuo niin paljon savea mukanaan, että sen vesi, erittäin keväällä jättien lähdön aikana, on väriltään vaalean harmaata. Kun näiden edellämainittujen seikkain lisäksi vielä tulee, että se merenlahti, johon Kokemäenjoki laskee, on verraten kapea, joensuun kohdalla ainoastaan noin 1 km levyinen, niin on luonnollista, että tämä lahti verraten vähässä ajassa on suuresti lyhen-
tynyt. 1300-luvulla, jolloin muinaista Ulvilan kaupunkia, joka oli nykyisen emäkirkon kohdalla, jo mainitaan, ulottui merenlahti epäilemättä aina sanottuun kaupunkiin saakka niin syvänä, että laivoilla päästiin kaupungin rantojen lähelle. Mutta vuonna 1558 oli lahti jo niin maatunut ja madaltunut, että kaupunki päätettiin muuttaa toista penikulmaa ulommaksi mereen päin siihen, missä Porin kaupunki nyt on. Arvattavasti oli lahti tällä kohtaa vielä silloin niin syvä, että laivat pääsivät aina kaupungin rannan lähelle. Nykyään on kuitenkin joensuu vielä toista penikulmaa, ulompana. Minun poikana ollessani 1840-luvulla ei Porissa vielä ollut höyrylaivoja keskusliikettä välittämässä kaupungin ja Reposaaren sataman välillä, vaan kuljettiin tämä matka aina isommilla purjeveneillä, jotka vaativat noin 1 m. syvyyden. Kun tuuli oli vastainen täytyi päästä eteenpäin luovimalla, jonka silloin voi alkaa erään pienen karin, Kuurikarin, yläpuolella. Silloisen joensuun ja Kuurikarin väli oli noin 1 km. Nykyään on lahdenperä niin maatunut, että kuivin jaloin voi kävellä pitkin jokirantaa, mainitulle karille saakka ja ehkä jo edemmäksikin. Voidaan siis laskea, että ranta lahden pohjukassa edellä sanotun vuosisiluvun jälkeen on siirtynyt enemmänkin kuin 1 km. merellepäin. Vaikka, kyllä muittenkin isompain Pohjanlahteen laskevain Suomen jokien suistamot ovat samankaltaisten muutosten alaisina, ei

kuitenkaan yksikään niistä, edellämainituista syistä voi herättää niin suurta mielenkiintoa kuin juuri Kokemäenjoen suistamo.

Kun miltei joka vuosi tulvaveden jälkeen, erittäinkin joen-suun kohdalle syntyi hiekkasärkkiä, jotka useinkin tekivät kiu-sallista haittaa liikkeelle Porin kaupungin ja sen merisataman, Reposaaren välillä, oli kaupunki jo pitkät ajat tätä ennen ollut pakotettu joka vuosi mutaamisen avulla pitämään tätä kulkuväy-lää avoinna. Tätä tarkoitusta varten käytettiin alussa hyvin al-kuperäisiä vehkeitä ja niillä saatiin kulkuväylä pysymään jota-kuinkin noin 1,8 m. syvyisenä. Pian kuitenkin havaittiin, ettei ajan pitkään voida tyytyä tällaiseen asiantilaan, kun liikenne kaupun-gin ja Reposaaren välillä vuosi vuodelta oli suuresti kasvanut. Kaupunginhallitus päätti tästä syystä, että mutauslaitos oli saa-tettava ajanmukaiseen kuntoon ja että tietoperäinen suunnitelma oli tehtävä sitä varten. Saadaksean vankan pohjan tälle suunni-telmalle päätettiin, että kulkuväylä kaupungista alkaen aina Re-posaarelle saakka oli uudestaan tarkoin kartoitettava ja väylän syvyys tarkoin mitattava. Tämän toimen sai tehtäväkseen silloin-nen komissionimaanmittari J. H. Wahlroos. Talven kuluessa v. 1858 suoritti hän kolmen apulaisensa, maanmittausauskultant-tien Klas von Shantzin, Karl Souranderin ja tämän kirjoittajan, avulla kartoittamisen, ja kun kartta oli saatu valmiiksi, ennätet-tiin vielä kevättalvella samana vuonna alkaa vedensyvyyden mit-tauskin, joka jätettiin Souranderin ja tämän kirjoittajan tehtä-väksi. Mittaus alettiin joen ylitse vievästä ponttoonisillasta ja jatkettiin sitä sitten ainoastaan Luusoorinjuopaa pitkin, koska tätä juopaa muutamia kymmeniä vuosia sitä ennen oli yksinomaan käy-tetty kulkuväylänä siitä syystä, että muut juovat, joihin emäjoki kaupungin alapuolella jakaantuu, olivat kulkuväyläksi liian ka-peita, vääriä ja paikoitellen matalia. Veden syvyyden mittaami-nen toimitettiin tarkoin kartalle merkittyjä yhtäsuuntaisia viivo-ja pitkin, 25 kynn. (=14,₈₄₅ m.) välimatkalla ja ulotettiin niin liki lahden rantoja molemmin puolin kuin huomattiin tarpeelliseksi. Kartta, joka oli tehty mittakaavaan 1: 3000, jaettiin neliönmuotoi-siin ruutuihin, joitten mukaan mittauksien jalkamäärät sitten kirjoitettiin tarkoin mittauksista vastaaviin paikkoihin. Mainit-tuna talvena ei kuitenkaan ennätetty pitemmälle kuin Puusöön luo-don kaakkoiseen kärkeen, ennenkuin kevätjään heikkous esti työn jatkamisen. Puusöön luodolle ja vastaiseen kohtaan Kokemsaaren kylän puolelle hakattiin kiviin tarkat merkit, joitten nojalla kar-talle merkityt mittausviivat olivat löydettävissä, kun työtä seu-

raavana talvena oli jatkettava. Talvella v. 1859 jatkettiin mitaustyötä yhä saman suunnitelman mukaan kuin edellisenäkin vuonna, ja kun jäät sinä talvena sulivat tavallista aikaisemmin, ennätettiin töintuskin n. k. Porttireimarille asti, johon se lopetettiin. Tästä paikasta alkaa nimittäin kareista ja särkistä vapaa leveä selkä, ulottuen aina Reposaarelle saakka, jonka tähden syvyysmittaus siinä katsottiin tarpeettomaksi, semminkin koska työn jatkaminen sitä paitsi olisi tullut jotenkin kalliiksi. Kantakartta tästä suurenlaisesta työstä jätettiin Turun lääninmaanmittauskonttoriin säilytettäväksi ja kopio siitä laadittiin Porin kaupungin arkistoa varten. Koko työ oli pantu alkuun ja toimitettu yksinomaan käytännöllistä tarvetta varten, eikä silloin ajateltu ollenkaan, että sen tulokset olisivat voineet olla vastaisille tie-teellisille tutkimuksille erittäin tärkeät, jos olisi ymmärretty kohdistaa ja perustaa koko vedensyvyyden mittaus tarkkoihin ja pysyväisiin, veden silloista korkoa osuttaviin merkkeihin. Mutta sellaisia merkkejä valitettavasti ei asetettu ollenkaan, vaikka niitä kyllä olisi ollut helppo tehdä. Olin silloin kyllä työn johtajana, mutta tähän toimeen liian kokematon.

Kaupunki pyysi sittemmin Tie- ja Vesirakennusten Ylihallitukselta suunnitelmaa ja lausuntoa vastaista mutaustointia varten. Asiata tutkimaan ja siitä lausuntoa antamaan määrättiin muistaakseni insinööri Jerome von Haartman. Hänen lausuntoansa en ole nähnyt, mutta mikäli olen kuullut kerrottavan, käy Haartmanin ehdotus m. m. siihen suuntaan, että n. k. Linterin pankin matalikon ylitse olisi suoraan lahden poikki, Puusöön luodosta Kokemsaaren kylän rantaan, tehtävä vettäpitävä pato, varustettuna keskikohdalta sululla laivankulkua varten. Tämän padon tarkoituksena oli estää jokivettä kevättulvan aikana pääsemästä Puusöön luodon eteläpuolitse ja siten johdattaa sen kulku sanotun luodon pohjoispuolelle, joten veden täytyisi juosta Lyttilän kartanon maarantaa pitkin ja edelleen mereen Santarävelin salmen kautta ja kaikki jokiveden mukansa tuomat ainekset tulisivat laskeutumaan pohjaan mannermaan ja Puusöön sekä Sootöön väliseen lahteen. Mutaus tulisi tällä tavalla ajan pitkään halvemmaksi ja rajoittuisi Linterin pankin ja joensuun väliseen alueeseen. Merikarvian ja Ahlaisten luotolaiset ja ranta-asukkaat ovat ammoisista ajoista asti matkustaneet Poriin juuri Santarävelin salmen kautta, läheltä Lyttilän puoleista rantaa aina Linterin luodon lounaisnokkaan saakka ja vasta sieltä alkaen seuranneet isompaa kulkuväylää kaupunkiin. Vaikka virta

johdettaisiinkin tätä reittiä pitkin voisi se luultavasti sittenkin pysyä tarpeeksi syvänä tarkoitustansa varten.

Mainittua suunnitelmaa ei kuitenkaan seurattu. Todellisia syitä tähän päätökseen en tunne. Mutta kun ajattelee, että ehdotettu pato olisi tullut $1\frac{1}{2}$ km. pitkäksi ja olisi ollut rakennettava niin lujaksi, että se olisi voinut kestää hyvinkin suurta painoa jäänlähdön aikana, ja kun tähän tulee, että pohja Linterin pankilla on hyvin pehmeä, melkein pä vetelä, joten kaikki sen päälle tehdyt kestäviksi aiotut rakennukset olisivat tulleet hyvinkin kalliiksi, voipi arvata, että tällaisia kustannuksia pelättiin, semminkin kun ei voitu olla varmoja siitä, veisivätkö ne sittenkään tarkoitettuun tulokseen.

Mutaustyötä ruvettiin kuitenkin suuremmalla tarmolla ajamaan. Uudenaikaiset tehokkaammat, höyryllä käytettävät mutauslaitokset hankittiin ja työtä jatkettiin innolla kaupungin-insinöörin johdolla, kunnes kulkuväylä pitkin matkaa saatiin n. 3 m. syvyiseksi, sillä seurauksella, että vähän isommatkin höyryhuvat esteettä pääsivät aina kaupungin rantaan saakka.

Aiotaanko yhä vielä jatkaa tätä todellakin suurenlaista yritystä, joka nyt jo on niellyt miljoonia markkoja, vai tyydytäänkö saavutettuun tulokseen, nyt kun rautatie on saatu jatketuksi aina aavanmeren rantaan asti. Mäntyluotoon, en tiedä. Joka tapauksessa koetetaan kaiketi yhä eteenkinpäin ylläpitää kerran saavutettu syvyys niin tärkeässä kulkuväylässä.

Kun nyt jo on kulunut täyteen 50 vuotta siitä ajasta, jolloin edellä kerrottu viimeinen seikkaperäinen tutkimus Kokemäenjoen lahdesta on toimitettu, ja kun tapahtuneet muutokset siinä, syistä joita edellä olen koettanut selittää, epäilemättä mainitun ajan kuluessa voivat olla niin suuret ja silmiinpistävät, että ne väkisinkin vetävät suurta huomiota puoleensa, rohkenen tässä ehdottaa, että uusi tutkimus tällä alalla lähimmässä tulevaisuudessa pantaisiin toimeen. Tosin kyllä on, kuten jo on mainittu, valtion majakka- ja luotsilaitoksille järjestetty hydrografia muistiinpanoja, jotka aikojen kuluessa voivat antaa joukon luotettavia aineksia vastaisiin tutkimuksiin tällä alalla. Mutta tällaiset muistiinpanot ovat kuitenkin suurimmaksi osaksi niin sanoakseni yleislaatuaisia, kun sen sijaan sellaiset paikkakunnalliset ilmiöt, jotka tässä ovat kysymyksessä sitä vastoin useinkin

jäävät huomioon ottamatta, vaikka niillä voisi olla tieteelle suuri merkitys. Kotiseudun tutkimista varten perustetut seurat ja yhdistykset olisivat mielestäni omiansa ottamaan juuri tällaisia enemmän paikallislaatuisten ilmiöiden tutkimisia tehtäväkseen ja etupäässä tässä tapauksessa Porin Kotiseutuyhdistys. Paikalla enemmän aikaa asuneet tuntevat tietysti oloja paremmin kuin kukaan muu ja voivat helpommin saada tarpeellisia tietoja arkistoista y.m. käytettäväkseen ja tietävät paremmin, mistä sellaisia tietoja voisi hakea. Tutkimiset pitäisi kuitenkin tehdä edeltäpäin harkitun ja määrätyn suunnitelman mukaan ja tarkoin kohdistua ennen tehtyihin, tiedossa oleviin merkkeihin ja havaintoihin, joitten jatkona niitten pitäisi olla. Tietysti olisi suunnitelma sitä paitsi laadittava siten, että tutkiminen tulisi kohtaamaan juuri niitä paikkoja, joissa voisi otaksua suurimpain muutosten aikain kuluessa tulevan tapahtumaan. Tutkimisen pitäisi alkaa jostain paikasta, joka on niin lähellä aavaa merta kuin suinkin, ja tietysti mieluummin sellaisesta pisteestä, jota jo ennen on käytetty määräpisteinä hydrografiselle tutkimukselle ja joka on selvään ja pysyväisesti merkitty. Sellainen piste löytynee joko Kallon luotsiaseman luona, luotsien muistiinpanojansa varten käyttämä, taikka Mäntyluodon rautatieasemalla, johon rautateiden tarkkavaakitus on päättynyt. Jommaltakummalta näistä pisteistä olisi tutkimustyö johdettava suoraa viivaa pitkin Vänrikin kiveen, joka on eräs korkea, yksinäinen, keilamainen ja yleiseen tunnettu kivi keskellä lahtea Yyterin puolella olevan Uparon niemimaan ja Rankkuun luotojen välillä, koillista kohden Mäntyluodosta. Tästä kivistä sopii jatkaa työtä joko siten, että suoraa viivaa pitkin kuljetaan Hirvikarille saakka, joka on eräs matala, sileä kallio kaislistossa, pienen matkan päässä kulkuväylän pohjoispuolelle, Puusöön luodosta kaakkoon päin, taikka siten, että Vänrikistä ensin johdetaan työ joko n. s. Porttireimarrille, taikka, jos katsotaan sopivammaksi, jommallekummalle Ison- tai Vähänkolpan karille ja vasta sieltä Hirvikarille. Tälle kalliolle saisi kyllä tutkimustyö päättyäkin, koska joensuu arvatavasti jo muutamien kymmenien vuosien kuluttua ulottuu tähän asti. Mutta vähän ylempänä, Linterin saaren kohdalla, erkanee pääkulkuväylältä toinen haara pohjoiseen päin, jota, kuten jo olen maininnut, Merikarvian ja Ahlaisten ranta- ja saaristoasukkaat käyttävät matkoillaan Poriin ja joka haara jatkuu Puusöön luodon pohjoispuolitse, kulkien lähimpänä Lyttylän maarantaa Löylynokan sivutse ja Santarävelin salmen lävitse yhä eteenpäin

pohjoiseen. Kun monesta syystä voi olettaa, että tätä väylää pitkin aikojen kuluessa syntyy eri jokihaara ja että liikettä kaikessa tapauksessa tätäkin väylää pitkin tulee ylläpidettäväksi, pitäisi jatkaa tutkimusta vielä tämän väylän ylitse ja sopisi johtaa se Hirvikarista koilliseen päin Murmuorikiveen, joka on eräs kuutiomuotoinen, korkea ja yleensä paikkakunnalla tunnettu kalliomöhkäle kaislikossa lähempänä Lyttilän rantaa.

Tutkimus olisi suoritettava talvisaikana, sopivimmin maaliskuun alkupuolella. Ensi tehtävänä olisi kai edellä mainittujen määräpisteitten varustaminen kestävillä ja helposti löytyvillä merkeillä, jonka jälkeen näitten merkkien korkosuhteet toisiinsa ja muihin ehkä löytyviin entisiin merkkeihin tarkan vaakituksen kautta olisi määrättävä. Vaakituksen tulos olisi sitten veden korkeuden mittauksen perusteena ja pohjana, johon saadut mitat aina pitäisi kohdistua. Merkkipisteitten väliin pitäisi sen jälkeen seivästää linja, jota myöten veden mittaus toimitetaan. V. 1858 ja 1859 toimitetussa mittauksessa jätettiin joka mittauksen väliin ainoastaan 25 kyynärää. Mutta kun tämä väli epäilemättä on tätä tarkoitusta varten liika lyhyt ja tarpeettomasti vain vaikeuttaisi työtä, voisi nyt jättää 20 m. kunkin mittauksen väliin. Paitsi veden syvyyttä, pitäisi myöskin merkitä pohjan laatu, kivi tai kallio (k), hiekka tai hieta (h), savi (s) ja lieju (l). Mittauksen nojalla olisi tehtävä läpileikkauskuva (profiili), johon sekä veden syvyys että pohjan laatu olisi merkittävä. Tähän leikkauskuvaan voisi sitten v. 1859 tehdyn kartan ja mittauksen nojalla merkitä silloin saatu tulos eri värillä, joten eroitus tulisi selvästi huomatuksi. Tätä merkintää ei olisi vaikea tehdä, koska mainitulla kartalla, mikäli voin muistaa, kaikki ehdotetut pisteet ovat merkityt.

Huomattavin muutos v. 1859 toimitetun mittauksen jälkeen on kuitenkin epäilemättä tapahtunut Hirvikarin ja joensuun välisessä lahden osassa, johon joen tuomat lieteainekset, hieta, savi ja lieju, aikain kuluessa suurimmaksi osaksi ovat laskeutuneet. Tämä osa olisi siitä syystä erittäin tutkittava siten, että ensin linja seivästetään Hirvikarista joensuuhun ja pystysuoraan tätä linjaa vastaan, jokaisen 20 m. päästä tehdään mittauksia poikittaisin aina toisesta rannasta toiseen. Tällä tavoin voitaisiin tehdä tarkka kartta joen suistamon nykyisestä muodosta, joka kartta, entisinä aikoina tehtyihin karttoihin verraten olisi erittäin valaiseva.

Vaikka olen koettanut supistaa suunnittelemaani tutkimus-

työtä niin vähään kuin suinkin, tulee se sittenkin jotenkin kalliiksi, ehkä niinkin kalliiksi, ettei Porin Kotiseutuyhdistys katso voivansa siihen ryhtyä. Mutta ensiksikin on tämä tutkimus tie-teellisessä suhteessa siksi tärkeä ja mieltä kiinnittävä, että siihen ehkä voitaisiin saada apua yhdistyksen ulkopuoleltakin asiata harrastavilta. Ja sitä paitsi on Porin kaupunki, kuten edellisestä käynee selville, vastaisuudessa yhä edelleen pakotettu pitämään huolta siitä, että sinne johtavat kulkuväylät, joen vaikuttamista haitoista huolimatta, pysyvät käytettävässä kunnossa, ja kun tällainen huolenpito vaatii edeltäpäin tehtyjä tutkimuksia, joihin se voi perustua, ei kaupunki voine kieltäytyä antamasta tarpeellisia varoja lisäksi ehdotetun yrityksen toteuttamiseksi.

Vaikka jonkinlainen kustannusarvio ehdotetusta tutkimustyöstä ehkä olisi voinut vaikuttaa jotakin sen toteuttamisen suhteen, olen kuitenkin jättänyt sen tällä erää tekemättä.

